

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

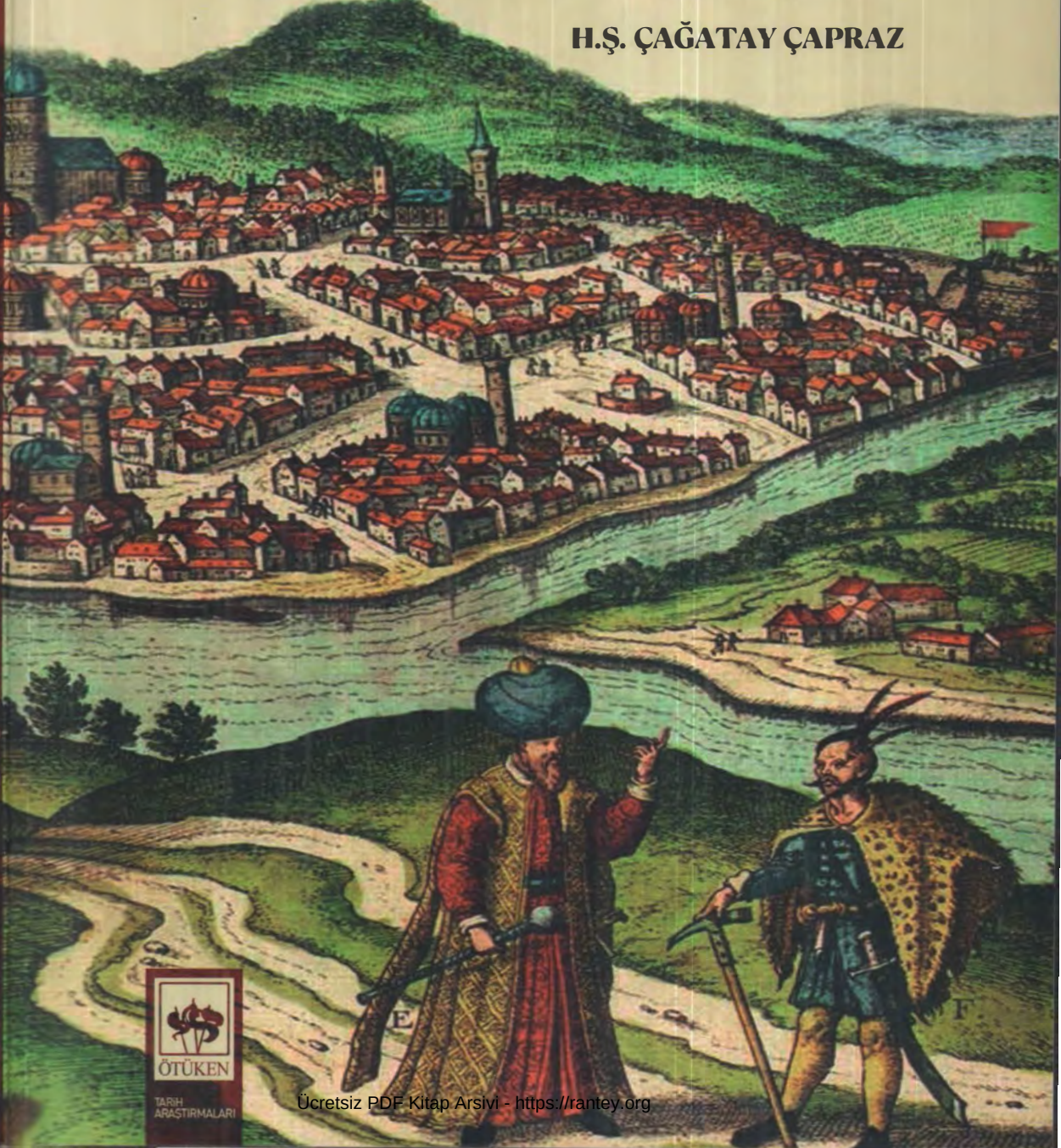
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MACAR BELGELERİNİN İZİNDEN

OSMANLI MACARİSTANINDAKİ İDARİ VE BEŞERİ DÖNÜŞÜMLER

H.Ş. ÇAĞATAY ÇAPRAZ

MACAR BELGELERİNİN İZİNDEN

Osmanlı Macaristanı'ndaki
İdarî ve Beşerî Dönüşümler

H.Ş. Çağatay Çapraz

YAYIN NU: 1895

KÜLTÜR SERİSİ: 1041

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-424-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: [0212] 251 03 50 • [0212] 293 88 71 - Faks: [0212] 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Görseli: Budin ve Peşte manzarası, 1617. Rózsa, György, *Budapest Régi Látképei [1493-1800]*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, No: XX/76.

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötügen

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5

Bağcılar / İSTANBUL Tel: [0212] 628 96 00

Sertifika No: 45103

İstanbul - 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötügen Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz: 1982’de Konya’da doğdu. Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden 2004 senesinde mezun oldu. 2007’de Macaristan Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsünde, Prof. Dr. Mária Ivanics’in yönetiminde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 2011 yılında aynı üniversitede Prof. Dr. Sándor Papp’ın danışmanlığında kaleme aldığı *Pétervárad 1694. Évi Török Ostroma Nyugati és Oszmán Források Alapján* [Doğu ve Batı Kaynakları Temelinde Osmanlıların 1694 Petrovaradin Kuşatması] başlıklı teziyle doktor unvanını elde etti. 2014 senesinden beri Kırklareli Üniversitesinde görev yapmaktadır. Çalışmalarında Mohaç Meydan Muharebesi (1526) ve Karlofça Barış Antlaşması (1699) arasındaki Osmanlı-Macar-Habsburg ilişkilerini ele almış, özellikle Macaristan’daki Osmanlı himayesi, toplumsal hayat ve Osmanlı-Erdel diplomasisi gibi hususlara yoğunlaşmıştır. Ayrıca İslamiyet öncesi Türk tarihi ve bu dönemdeki Türk-Macar münasebetlerine dair inceleme ve çevirileri de yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9

I. OSMANLI MACARİSTANI'NIN SİYASİ VE BEŞERÎ NİTELİÇİ

1. Macar Sınır Düzeninin Teorik Çerçevesi	19
2. Osmanlı Egemenliğinde Sosyo-Politik Değişimlerin Başlaması	20
3. Macar Toprak Sisteminin Kalıntıları ve Dönüşümü	29
4. Divân-ı Hümayûnun Macar Toprak Rejimine Nüfuzu.....	36
5. Macar Vergilendirme Alanının Genişlemesinde Büyük Kalelerin Önemi	53
6. Osmanlı Egemenliği Zamanında Erdel Hükümdarlığı'nın Malî Girişimleri	64
7. On Beş Yıl Savaşlarının Osmanlı Egemenliğindeki Macarların Vergilendirilmesine Tesiri.....	69
8. On Beş Yıl Savaşlarından Sonra Macar Vergi Düzeninde Müzminleşme	73
9. Macar Aristokrasinin Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarına Karşı Alan Kazanımı	81

II. OSMANLI MACARİSTANI'NDA KONSOLİDASYON

1. Osmanlı Macaristanı'nda Yıkım ve Yeniden İnşa.....	101
2. Feodal Beyin Araçları ve Osmanlı Egemenliğinde Macar Toprak Düzeni	106
3. Macar Serf Sisteminin Genel Özellikleri	111
4. Osmanlı Macaristanı'nda Serfin Yurtluğa Bağlanması	120
5. Osmanlı Egemenliğindeki Soylu Sayısı	123
6. Osmanlı Egemenliği Döneminde Kurumsallaşan Macar Feodalizminin Temel Özellikleri...	127
7. XVII. Yüzyılda Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki Vergilendirme Girişimleri.....	133
8. Osmanlı Bağlılığının Erdel'e Etkisi	138
9. Macaristan'daki Osmanlı Hukuk Sisteminin İstifhâmı	144
10. Osmanlı Yönetiminde Macaristan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler	154
11. Yok Olan ve Yeniden Kurulan Yerleşimler.....	159
12. Toprağını Terk Eden Feodaller ve Şehre Taşınan Armalı Soylular	165
13. <i>Hajdú</i> Askerlerinin Durumu	171
14. Serflerin Toplumsal Durumu ve Sözleşmeli Serfliğin Yayılması.....	175

III. ERDEL HÜKÜMDARLIĞI VE OSMANLI HİMAYESİ

1. Erdel Hükümdarlığında Soylu Toplumu.....	181
2. Hükümdarın Yetki Alanı.....	185
3. Erdel Soyluları.....	187
A) Partium'daki Büyük Toprak Sahipleri ve Yabancı Soylular.....	187
B) Mevki Edinenler	188
C) Erdel Eyaletlerinde Başcomes Uygulaması	190
4. Eyalet [= Comitatus] Soyluları.....	191
5. Soylu Unvanı Edinenler: <i>Armalistler</i>	193
6. Sekeller ve <i>Hajdúlar</i>	195
7. Sekel Soylu Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Gábor Bethlen Zamanında Sekel Asilleri.....	197
8. Gábor Bethlen Devri'nde Sekel Davaları	209
SON SÖZ.....	247
KAYNAKÇA	251
DİZİN	287

ÖN SÖZ

1636'da Budin'deki (Buda) bir görüşmede Erdel Hükümdarı'nın Elçisi István Szalánczy, paşaya yalnızca Türk'ün egemen olduğu tek bir köyün dahi bulunmadığını belirtmiş ve "...her köyün bir Macar beyi de vardır..."¹ demiştir. Bu sözler, Budin'in düşüşünden yüz yıl sonra bile Osmanlıların fethettiği topraklarda, Macar feodalizminin kesintisiz olarak ve özgün niteliği ile devam ettiği anlamına gelmektedir.

Söz konusu beyanın Osmanlı memurları ile eşit statüdeki Habsburg temsilcisi yerine, Bâb-ı Âlî'ye² bağlı Erdel Hükümdarlığı'nın elçisinin ağzından çıkmış olması, meselenin önemini daha da arttırmaktadır. Nihayet bu dönemde István Bethlen, Erdel Hükümdarlığı tahtını ele geçirmek amacıyla faaliyetlerine hız vermiştir. Durum, I. György Rákóczi ve Dîvân-ı Hümâyûn arasındaki münasebete zarar vermiştir. Ne var ki, Erdel'in Macaristan'daki Osmanlı varlığına karşı bakaş açısı, uzlaşmacı tavır sergilemekten uzaktır.

Fjodor Dorohin eşkıyalığı sırasında Yelets (Jelec) kentinden (Oryol bölgesi) yola çıkmıştır. 1660 ve 1670'li yıllarda Budin'de bulunmuştur. Kendisi seyahatnamesinde, Budin'den Peşte (Pest) tarafına doğru uzanan köylerde, Hristiyan halkın Türk idaresine boyun eğmediğini, dahası Budin'den itibaren Macar toprağının Çasâr [Habsburg] yönetiminde olduğunu ve buralarda Türk İmparatorluğu'nun hükmünün sona erdiğini yazmaktadır.³

Dorohin elbette yanılmaktadır. Zira notlarında bahsettiği yer olan Rákosi civarındaki köyler, kesintisiz otuz senedir Osmanlıların egemenliğindedir ve iki imparatorluğun sınırı,

"...minden falunak vagyon egy magyar ura is..." Buda, 1636. márc. 21. Szalánczy I.-Rákóczi Gy. [21 Mart 1636, Budin. I.(stván) Szalánczy-Gy.(örgy) Rákóczi.] Beke, Antal, "Adalékok Rákóczi György és A Porta Összeköttetése Történetéhez", *Magyar Történelmi Társulat*, XVII/1 (1894), 102.

Kanuni Sultan Süleyman 1536'da Fransa Kralı I. François ile ittifak yaptığında Fransız diplomatlar Bâb-ı Hümâyûn olarak anılan anıtsal kapıdan geçerek sadrazamın huzuruna ulaşmışlardır. Böylece diplomasi dili olan Fransızcada *Sublime Porte* [Yüce Kapı] biçiminde bir kavram ortaya çıkmıştır. Hatta öneminin vurgulanması niyetiyle sıfat sözcüğü, alışılmadık bir şekilde ismin önüne yerleştirilmiştir. Mefhum kısa süre sonra İngilizce de dâhil olmak üzere çeşitli Avrupa dillerinde yer edinmiş, Osmanlı Devleti ile yürütülen siyasi ilişkilerde, fiili duruma atıfta bulunmak maksadıyla bir metafor şeklinde kullanılmıştır. Nitekim dönemin İngiliz arşiv belgelerinde aynı anlamdaki *Sublime Porte* [Yüce Kapı] / *Ottoman Porte* [Osmanlı Kapısı] / *High Porte* [Yüksek Kapı], Almanca vesikalarında *Hohe Pforte* [Yüce Kapı], Macarca kayıtlarında ise *Fényes Porta* [Nurlu Kapı] / *Magas Porta* [Yüce Kapı] / *Magasságos Porta* [Muazzam Kapı] ifadeleri ile karşılaşılmaktadır. Bu arka plana rağmen anlamdaş nitelikli Bâb-ı Âlî bir kurum olarak I. Abdülhamit zamanında adından söz ettirmiş, sadrazam konağında temsil edilen Osmanlı Hükûmetine atfen kullanılmıştır. Dolayısıyla istifade edilen arşiv belgelerinin ruhunu yansıtmak gayesiyle çalışmada, bir defaya mahsus Bâb-ı Âlî terimi kullanılmıştır. İlerleyen satırlarda bunun yerine Dîvân-ı Hümâyûn kavramı tercih edilecektir. Süreç hakkında bk. Ursu, Ion, *La politique orientale de François Ier (1515-1547)*, Honoré Champion, Paris, 1908, 21-29.

Váradi-Sternberg, János, *Utak, Találkozások, Emberek (Írások Az Orosz-Magyar és Ukrán-Magyar Kapcsolatokról)*, Kárpáti Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Uzsgorod-Budapest, 1974, 11.

en azından Budin'in 100 kilometre ötesinde uzanmaktadır. Ancak müellifin yanlıgısı karakteristiktir. Zira Dorohin, bulunduğu yerden yalnızca köyleri görmemektedir. Aynı zamanda Macar haydutlarından da haberdardır ki, mezkûr güruhun faaliyetlerinden ötürü halk, tutsak alınma korkusu ile Peşte'den çıkamamaktadır. Nihayet Peşte civarındaki köylerin, Macar tarafına vergi ödediğini de biliyor olmalıdır.

Malum olduğu üzere Osman Devleti, Macaristan'da olduğu süre boyunca ilerleme eğilimi göstermiştir. 1658-1660 ve 1663-1664 yıllarındaki son akınlarında da Habsburg ve Erdel'e bağlı topraklardan büyük parçalar almayı başarmıştır. Ancak şaşırtıcı biçimde tüm bu genişlemeye rağmen, Dîvân-ı Hümâyûn egemenliği altındaki topraklarda Macar feodalizmi etkisiz hâle getirilememiş, başka bir deyişle Macaristan'daki Türk varlığı pekiştirilememiştir. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde pek de karşılaşılmayan bu durum dolayısıyla Macar soylularının nüfuzlarını sürdürdüğü hüküm altındaki topraklar; tarihsel bağları ve buradaki halkın doğal yaşam tarzı nedeniyle Habsburg, Macar ya da Erdel idarelerine taahhüdünü devam ettirmiştir.

Konu Seçimi, Kaynakların Belirlenmesi ve İçeriğin İnşasına Dair

1856 senesinde Károly Szabó ve Sándor Szilágyi'nin yayıma hazırladığı *Nagy-Körösi Krónika* [*Nadkörös Kroniği*] adlı eser, Nadkörös yöresinin Türk egemenliği altındaki durumunu tetkik etmekteydi. O döneme dek karanlıkta kalmış noktalara temas eden çalışma, Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin farklı yönleriyle ele alınmasına ilişkin merak ve beklentiyi arttırmıştı.

Ardından Magyar Tudományos Akadémia [Macar Bilimler Akademisi] tarafından yayımlanan *Történelmi Tár* [*Tarihî Hafıza*] adlı derginin 1859 seneli sayısı gün ışığı gördü. Adı geçen ciltte Gábor Kazinczy'nin "Adalékok A Török Magyarokori Beltörténethez. Hivatalos Nyomozások A Török Adó s Hódítások Körül Borsodban A XVII. Század I. Felében", [*"Türk Macar Devri Dâhilî Tarihine Dair Malumat. XVII. Yüzyılın I. Yarısında, Borşod'da Türk Rûsûmu ve Fûtuhatı Dairesinde Resmî Tetkikler"*]⁴ adlı incelemesine de yer verildi. Müellifin tahlilleri, Borşod bölgesindeki vergi pratiklerine ilişkin kapsamlı veriler sunmaktaydı.

Bir sonraki sene Károly Ráth tarafından kaleme alınan ve "A Győr Vármegyei Hódoltságáról" [*"Yanikkale Eyaletinin (Osmanlı) Hâkimiyeti Hakkında"*]⁵ adını taşıyan makale, dikkatleri tekrar konu üzerine çekmeyi başarmıştır. Yazıda Borşod ve Yanikkale'de yürürlükte olan vergi uygulamaları karşılaştırılmış, benzerlikler açığa çıkarılmıştır.

Ferenc Salamon'un 1886 senesinde yayımlanan *Magyarország A Török Hódítás Korában* [*Türk Fethi Zamanında Macaristan*] adlı yapıtı, Türklerin Macaristan'daki varlığı ile bunun politik ve sosyo-ekonomik etkileri alanında mihenk taşı niteliğinde yaklaşımlarda

Kazinczy, Gábor, "Adalékok A Török-Magyarokori Beltörténethez. Hivatalos Nyomozások A Török Adó s Hódítások Körül Borsodban A XVII. Század I. Felében", *Magyar Történelmi Tár*, VI/1 (1859), 116.

Ráth, Károly, "A Győr Vármegyei Hódoltságáról", *Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1859), 91.

bulunmaktaydı. 1890 senesinde Eğri’de kâğıda dökülen Nándor Szederkényi’nin *Heves Vármegye Története* [*Heves Eyaleti Tarihi*] adlı kitabı, “Osmanlı Macaristanı” kavramına anlam kazandırılması bânında büyük katkılar sundu. Bunu, Ignác Acsády’nin *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után* [*Mohaç Yenilgisi Sonrası Macar Soylularının Mülki Durumları*] adlı eseri izledi.

Bálint Hóman ile Gyula Szekfű’ye ait ve iki dünya savaşı arasında defalarca kez yeni baskı yapan *Magyar Történet* [*Macar Tarihi*], Osmanlı egemenliğinin Macar iç dinamiklerinde yarattığı etkiye daha özenli yaklaşmaktaydı. Uzun zaman sonra, 1954’te László Makkai’nin *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)* [*I. György Rákóczi Mülklerinin İktisadî Belgeleri (1631-1648)*] adlı eseriyle tanışıldı. Uzun arşiv araştırmaları sonucunda oluşturulan bu yapıt, Macaristan’ın Osmanlı yönetimi altındaki mülkiyet haklarına ilişkin daha kapsamlı değerlendirmeler sunmakta, dahası sancak ve kazalarda eski Macar kurumsallaşmasının hayatına devam ettiğini ibraz etmekteydi.

Böylece Divân-ı Hümâyûn hükmü altındaki Macar içtimaî ve iktisadî tarihinin tetkiki serüveni başladı. Bu gelenek; Klára Hegyi, Géza Dávid, Fodor Pál, Sándor Papp gibi birçok bilim adamı tarafından devam ettirildi. Dolayısıyla aşağıdaki satırların kaleme alınış amacı, şimdiye dek kenarda kalan verileri değerlendirmek ve mevcut çalışmaların yaptığı katkılara yenilerini eklemektir.

Metnin bina edilmesi esnasında, tarihsel bir sıralama ya da şimdiye dek neşredilmiş eserler ile ulaşılan sonuçların, ayrıca arşiv belgelerinin sade bir tetkiki amaçlanmamıştır. Bunun yerine yeni arşiv belgelerinin tespitine, bunların karşılaştırılmasına ve kurulan kombinasyonlar vasıtasıyla Macaristan’daki Osmanlı varlığına ilişkin somut bir çerçevenin çizilmesine niyetlenilmiştir.

Karşılaştırmalar ve eşleştirmeler sırasında, toprak rejiminde kısmen de olsa takip edilen “sapmalar” ve *de facto* uygulamalar açığa çıkmaya başlamıştır. Böylece Osmanlılar tarafından yönetilen toprakların durumuna ilişkin Macar kaynaklarının sunduğu cevaplar tespit edilmiştir. Buna mukâbil uluslararası siyasetin gölgelediği Macar günlük yaşamındaki dönüşümler yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla Divân-ı Hümâyûn’un Macaristan’daki askerî faaliyetleri ile Türkler ve Macarlar arasındaki siyasî gelişmelerin toprak rejimine etkileri, değerlendirmelerde önemli yer tutmuştur.

Macaristan’da uygulanan Osmanlı toprak rejimi, idarî yapılanma, uç kaleleri boyunca cereyan eden sınır mücadeleleri ve Osmanlı vergilendirme sisteminin Macaristan’daki karakteristik özellikleri bilinmektedir. Nihayet sıra, birlikte yaşamın karşılıklı oluşturduğu etkileşime ve Macar feodalizminin Osmanlı idarî yapısı içindeki örgütlenmesine gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlıların, Macaristan’daki gerçek pozisyonunun sergilenmesi bu çalışmaya yön vermiştir.

Erişilen manzara, Macaristan’daki Osmanlı egemenliğinin aslında dünya tarihi açısından ilgi uyandırıcı bir özelliğini yansıtmaktadır. Zira Macar feodalizminin Osmanlı egemenliği içindeki yerine, faaliyet biçimine ve uygulamalarına, hatta kurumsal niteliğindeki dönüşümlere dair veriler elde edilmiş; simbiyotik bir hayatın varlığına ulaşılmıştır. Öyle ki mezkûr coğrafyada Macar hükümdarlarının, soylularının ve toprak beylerinin Osmanlılar tarafından yönetilen ülkelere kuşanmış olmaya hakları muhafaza ettiği anlaşılmıştır.

Osmanlı yönetimindeki Macaristan'da üç temel kuşağın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır:

1. Dîvân-ı Hümâyûn ile imzaladığı devletlerarası antlaşmalarla ülke sınırlarını ve Macar aristokrasisinin haklarını garanti altında tutmaya çalışan, aynı zamanda Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarından vergi toplama gayreti içinde olan Macar Devleti, başka bir deyişle Habsburg Hükûmdarı.

2. Osmanlı fetihleriyle Macaristan'daki topraklarından kaçmak zorunda kalan; ancak aynı topraklarda vergi de dâhil iktidar pratiklerini uzaktan devam ettiren, hatta bunu Türk beyleri ile "paylaşan" Macar soyluları.

3. Osmanlı Macaristanı'nda yaşayan serflerinden vergi toplayan, buradaki Macar cemaatlerinin iç işlerine karışan ve zaman zaman serflerin adli meselelerine dahleden toprak beyleri.

Bu üçü arasında Osmanlı topraklarına bağımsız hukukî müdahalelerde bulunma yeteneğine sahip küme, asıl inisiyatifli sirtlamıştır. Zira gerek kale komutanları gerekse vilayetlerdeki Macar idarî kurumları, Osmanlı Macaristanı'ndaki varlıklarını kalıcı kılmak maksadıyla toplumun bağıllığının diri tutulmasına çabalamış; neticede hukukî düzlemde kök salmıştır.

Türk kalelerinin civarı ve güneydeki Sırp havâilileri hariç, elbette Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'ndaki etki alanını sadece toprak beyleri temelinde açıklamak yetersiz olacaktır. Köklü ve kalıplaşmış bir gelenek zincirinin, serfin toprak beyine bağıllığını muhafaza ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Pratikte ise serf, özellikle Macar uç kalelerinden Osmanlılara karşı gerçekleştirilen tecavüzlere tanıklık ettiğinden Osmanlıların burada kalıcı olamayacağını düşünmüştür.

Osmanlı Devri'nde Macaristan'daki toprak rejiminin incelenmesi dairesinde oluşturulan yukarıdaki yaklaşım, arşiv belgeleri ile delillendirilmektedir. Böylece Türk İmparatorluğu'nun tarihi ile ilgili genel ya da bürokratik çerçeveden çıkmayan yazıma ilaveten, Macaristan'daki Osmanlı vilayetlerinin iç meselelerine nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Ortaya konulan teori ile Osmanlı Macaristanı kavramının kendine has özellikleriyle bina edilmesine azmedilmiştir.

Yerel yönetimlere ve buradaki nüfusa dair veriler, arşivlerden tespit edilerek sağlam temellere oturan, yerinde hipotezler oluşturulmak istenmiştir. İncelemeler sürdürülürken Viyana ve Dîvân-ı Hümâyûn idarelerinin değişken politikalarına, ayrıca bunların yerel olarak esnetilen yansımalarına dikkat edilmiş; bir vilayetin Osmanlı zamanındaki hayatı ve bölgedeki Macar feodalizminin varlığı çerçevelendirilmeye çalışılmıştır.

Görülmektedir ki Macar tarafı Osmanlı yönetimi altına giren topraklardan vazgeçmemiştir. Hatta Erdelli toprak sahipleri, Dîvân-ı Hümâyûn hükmü altında haklarını sürdürmüş; onların vergilendirme girişimleri Tımişvâr (Temesvár) ve Beçkerek'e (Becserek) kadar uzanmıştır. Öte yandan Macar uç kalelerinin arkasında kalmakla birlikte Osmanlılara da vergi ödeyen yöreler saptanmıştır. Bundan ötürü Türklerin böylesi yörelere dair genel ya da aktüel politikalarının saptanması önem kazanmıştır.

1526 Mohaç ve 1699 Karlofça (Karlóca) arasında kalan süreçle ilgili olarak çalışmada, Macarlığın frapan tezâhürü resmedilmiştir. Ek olarak Macaristan'daki Türk coğrafyasının toplumsal ve uluslararası şartlarının ortaya konması, Türk egemenliğinin Macar Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

serfine umumî etkilerinin ifade edilmesi, ayrıca Keçkemét (Kecskemét), Segedin (Szeged), Debrecin (Debrecen), Budin gibi merkezlerde görülen farklı uygulamaların belirlenmesi önem taşımıştır.

Sonuçta her iki tarafa da vergi ödeyen ya da sadece bir cânibe bağlı kalan yerleşimlerin koşulları ve reel politikanın bu duruma etkileri vurgulanmıştır. Oluşturulan yapı dâhilinde şimdiye dek tarih yazımında genellikle takip edilen, Osmanlı güçlerinin bir bölgeye girmesiyle o yerdeki soyluların faaliyetlerinin birden kesildiğine yönelik bakış açısının pratikte uygulanabilir olmadığı neticesi ile karşılaşmıştır.

Feodalizmin içtimaî ve iktisadî özü, şahsî mülkiyet üzerine bina edilen tâbiyet ile üretim ve paylaşım şartlarının yarattığı dengenin muhafaza edilmesidir. Bu düzen içinde özellikle mülkiyet hakkını elinde bulunduranın, artı iş gücünü ya da artı üretimi garantilemesi ve üretimin sürdürülebilir olmasını sağlayacak insan gücü üzerindeki hâkimiyetini kaidelelendirmesi, istisnasız önem arz etmektedir.

Elbette feodal düzen hiçbir yerde kesin normları, gelenekleri ve bunlar üzerinde bir denetim mekanizması oluşturacak kurumları olmaksızın varlık göstermedi. Şahsî mülkiyet üzerinden sağlanan gelire, bunun zimmete geçirilmesine ve böylelikle tesis olan düzenin korunmasına dair düzenlemeler mevcuttu. Doğal olarak Osmanlı egemenliği altındaki Macar feodalizminin faaliyet alanı, yalnızca vergi toplamakla sınırlandırılmazdı. Nitekim vergi toplamının ebediliği kapsamında derebeyliği rejimi, bey ve serf ilişkisinin lüzumlu her alanda neşet ettirilmesine dayanmaktaydı.

Ferenc Salamon, László Makkai, Klára Hegyi, Géza Dávid ve Fodor Pál'in çalışmaları gerçekten de Macar feodalizminin Osmanlı egemenliği altında işlerliğini devam ettirdiğini kanıtlamaktaydı. Elbette söz konusu etkinliğin sınırlı olduğu fark edilse de hukukî hareket alanının geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Bu sayede kısmen de olsa Macar Meclis-i Umumîsi ile soyluların idaresindeki sancakların kararları ve toprak beylerinin diğer dolaylı vergilendirme girişimleri uygulanabilirliğini sürdürmüştür.

Ayrıca Osmanlı idaresi altında, soylu hukukunun ve feodal ayrıcalıkların tamamen ortadan kalkmadığı da bilinmektedir. Bu hâl ile derinlemesine tetkikin çok mümkün olmadığı bir coğrafyada, Osmanlı Macaristanı'nda, yerel kaynakların muayenesine dayanan çalışmalara ilaveten, Macar vergi yöntemlerine ve bu yöntemlerdeki usûl değişikliklerine daha sistematik bir yaklaşım sunulması ihtiyaçdır.

Filî sonuçlara ulaşmak amacıyla seçilmiş feodal vergi tiplerine dayalı bir metod izlenmiştir. Daha ziyade, bölgesel vergi toplama girişimleri ve bunların süreç içinde geçirdiği dönüşümler karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Buna mukâbil feodal müdahalenin toplumdaki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tartışmasız, Osmanlı egemenliğine dâhil olan Macar toprakları, resmîyette noksan bırakılmayacak şekilde timar sistemi ile örtülmüştür. Kent, köy, boş sahra ya da bunların bir kısmı olmak üzere değişken ölçekli her arazi ve bu alanların değişken sayıdaki çiftçileri, Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Türk beylerince idare edilmiştir. Egemenlik altındaki bütün Macar topraklarında, çeşitli Osmanlı vergilerinin toplandığı da malumdur. Osmanlı toprak sisteminin özgün hususlarından biri de fethedilen yörelerin mülkiyet hakkının devlete ait olmasıdır. Bunu timar düzeninin klasik paylaşım şeması çatılandırmaktadır.

Bu esnada Osmanlı Macaristanı'ndaki feodalizmin en belirgin varlık formu, etki alanı istikrarsız sınırlar içinde cereyan etmekle birlikte vergilendirmedir. Ancak Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal vergilendirmenin farklı özelliklerine dair pek çok örneğin bulunması ve feodal beylerin etki alanlarının yer yer kesişmesi, meselenin bir bütün olarak incelenmesini ve mezkûr hususta sonuca ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Mevzubahis meseleler çalışmada ele alınmıştır. Lakin etüdün bölümleri ihdas edilirken izlenen yolu işaret etmek bakımından, bazıları hakkında burada da söz söylemek uygun olacaktır. İlk konu, Erdel idaresinin ve Erdelli toprak beylerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki vergilendirme girişimleri hakkındadır.

Habsburg, Macaristan ve Erdel feodalizminin özellikleri, birbirine kıyasla temel farklılıklar göstermemektedir. Dolayısıyla benzer niteliklere sahip oldukları düşünülerek, aynı çerçevede incelenebilir. Ancak Habsburg ve Macar yönetimlerine kıyasla Erdel'in Divân-ı Hümâyûn ile ilişkisi o denli farklıdır, ki ayrıştırılmış bir tetkiki zarurî kılmaktadır.

Habsburg-Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında, yeri geldikçe barış antlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Fakat tarafların sürekli sürtüşme hâlinde olması, olumlu ve olumsuz anlamda iki Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'ndaki faaliyetlerini etkilemiştir. Öte yandan ara sıra vuku bulan ihtilâflara rağmen Erdel'in Divân-ı Hümâyûna bağlı bir devlet teşkilatlanması olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Özellikle XVI. yüzyılda uç kalelerinin gittikçe artan önemi, Osmanlı egemenliğinin vergilendirilmesi kapsamında bir diğer yapısal problemi teşkil etmektedir. Bazı kalelerin, karşı mıntikalardaki feodal hizmetleri kendilerine mal etmesine sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca uç bölgesindeki toprak beyi, koyduğu vergilerin yanı sıra devlet ve kilise rûsûmunu toplayıp, kendi hesabına kullanabilmektedir. Çalışmada bu tip uygulamalara, Osmanlı ile temas ettiği ölçüde değinilmiştir.

Osmanlı Macaristanı'nda görülen önemli etnik değişimler, özellikle Sırp meskûn yerlerinin niceliksel artışı, birlik içeren bir yapının kurulmasını zorlaştıran bir diğer etken olmuştur. Genel anlamda serflerin etnik kökeni, belli bir feodal sistem içinde önem arz etmemiştir. Bu çerçevede, örneğin Yukarı Macaristan'daki Slovak ve Macar köylerinin vergilendirilmesinde çıkan meseleleri, serflerin farklı milletlerden gelmesine bağlamak zordur.

Ancak Osmanlı Macaristanı'na geçen Sırlar, Türklerle olan ilişkilerinden ötürü Macar vergilendirme girişimlerine karşı koymuştur. Dolayısıyla Sırlardan alınan rûsûm, gerek fiili gerekse usûl olarak farklılık göstermiştir. Neticede Macaristan'daki Sırlar, içe kapalı bir toplum hâlinde kendini muhafaza etmiştir.

Modeller artırılabilir. Ancak belli bir düzene sahip ve husus açısından Macaristanı'nı niteleyecek, tematik bir yapının bina edilmesi zarureti göstermek bakımından şimdilik bu kadarı da kâfi olacaktır. Oluşturulan kapsamda gaye -kronolojik bir sıralamadan ziyade- neden-sonuç ilişkisinden doğan uygulamalar, eğilimler ve olgular arasında bir mantık ilişkisi kurabilmektir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Aşağıdaki satırlarda tekrara düşmemek bakımından, serf açısından en avantajlı vergi prosedürünün nakdî vergi olduğunu burada hatırlatmak faydalı olacaktır. Aynı vergi ya da angaryanın nakdî vergi ile değiştirilmesi sonucunda serf, efektif üretimi sekteye uğratan pek çok fizikî işten muaf olabilmekte, ayrıca serfin toprak beyi ile olan ilişkisi gevşeyebilmektedir.

Son kertede, Macar beylerinin sosyal ve ekonomik alandaki varlıklarını koruma çabası, Osmanlı Macaristanı'nda serfe yüklenen aynı vergilerin gittikçe ağırlaşmasına ve Macar feodalizminin Osmanlı timar sistemine nazaran güç kazanmasına neden olmuştur. Durum öylesine alenidir, ki nakdî verginin Osmanlı makamlarına fark edilmeksizin Macaristan'dan ihracı mümkün iken, mezkûr eylem Osmanlıların bilgisi dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Benzer vaziyet angaryada da artan şekilde takip edilmektedir. Hatta Osmanlı Macaristanı'ndan salınan, angaryaya koşulmuş köylülerin Macar kalelerinin kuvvetlendirilmesi için kullanıldığı Türk yönetimi tarafından bilinmektedir.

Aşağıdaki satırlara geçmeden önce çalışmanın inşasına dair bir hususun daha vurgulanması önemli görülmüştür. Macarcada gerek yazı gerekse konuşma dilinde önce aile adı yani soyadı gelmekte, bunu şahıs ismi takip etmektedir. Çalışmada kullanılan kaynakların çoğu, farklı devirlerde Macarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu çerçevede orijinal eserlerin takibi açısından atf yapılırken mevcut geleneğe bağlı kalınmıştır. Neticede incelemenin sistematik bir bütünlükte ilerlemesi maksadıyla diğer dillerde kaydedilen yapıtların gösterilmesinde de araya virgül koymak suretiyle soy isim-isim sıralaması tercih edilmiştir. Buna karşılık Türkçe metinlerde Türkiye'deki kullanım esas alınmış; isim-soy isim düzeninden istifade edilmiştir. Ayrıca yabancı eserlerin rahatça izlenebilmesi için kısaltmalardan mümkün mertebe kaçınılmıştır. Dizin kısmında kişi, kurum ve yer isimlerine işaret edilirken, statülerini uzun süre korumuş fertler, rütbeleri ve görev yerleri ile birlikte belirtilmiştir.

I. OSMANLI
MACARİSTANI'NIN
SİYASÎ VE BEŞERÎ
NİTELİĞİ

1. Macar Sınır Düzeninin Teorik Çerçevesi

Dîvân-ı Hümâyûn'un Macaristan'daki varlığında vergilendirme politikası, temel unsurlardan biridir. Bu minvalde Osmanlı hâkimiyetinin kavramsal içeriği ve hudut durumuna bakıldığında, evvela XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılar tarafından fethedilen Macaristan topraklarının, genel itibarıyla Büyük Macar Ovası'nı ve Batı Macaristan'ı kapsadığı görülmektedir. Elbette bu teorik çerçeve, yöredeki Osmanlı egemenliğini tam olarak tasvir etmekte yetersiz kalmaktadır. Zira XVI-XVII. yüzyıllarda, Osmanlı idaresinin Macaristan'da seyrek ya da yoğun şekilde örgütlendiği hatta söz konusu bünye içinde birbirinden ayrı ele alınabilecek coğrafi yapıların bulunduğu fark edilmektedir.¹

Bu aşamada ilk olarak Türk uç kalesi sisteminin müdafaa ettiği bölgeler göz önünde bulundurulmalıdır. Mezîr coğrafyayı, Macar uç kaleleri tarafından korunan ve Habsburg Devleti'nin değişken sınırları içerisinde yer alan; ancak Osmanlılara da vergi ödeyen yerler takip etmektedir. Benzer şekilde Erdel uç kalelerince muhafaza edilmekle birlikte, Osmanlı idaresine vergi ödemeye mecbur kalmış rejyonlar da sınıflandırmaya alınmalıdır. Her ne kadar Erdel, Osmanlı kontrolünde olsa da bulunduğu coğrafyada dönem itibarıyla bağımsız bir yapı olarak hareket edebilmektedir. Hatta Erdel'in uç kalesi sisteminin etkinlik alanının, 1660'tan sonra; Varadin'in (Várad) düşmesinin ardından genişlediği anlaşılmaktadır.²

Osmanlı, Macar ve Erdel uç kaleleri sistemi, birbirine paralel şekilde işlevini sürdürmekte, bu bakımdan Türk ve Macar sınır düzeni arasında birkaç kilometre uzunluğunda ortak bir hat vücuda gelmekteydi: Osmanlı, Avusturya-Macaristan uç kalelerinin ortak hattı ile Osmanlı ve Erdel uç kaleleri arasındaki ortak hat.³ Ortaya çıkan bu idarî yapılanmanın birleşimini ifade etmek üzere, Osmanlı Macaristanı tâbiri kullanılacaktır.

İlaveten XVII. yüzyıl barış antlaşmalarında ve sözleşmelerinde, Macar kalelerinin ardında kalan lakin Osmanlılara vergi ödeyen ya da Osmanlılarca

Ágoston, Gábor, "Törzsterület és Végvidék: Berendezkedési Stratégiák és Centralizáció Korklátok A 16-17. Századi Oszmán Birodalomban", *Tanulmányok Szakály Ferenc Emlékére*, szerkesztette: Fodor Pál-Pálffy Géza-Tóth István György, Magyar Tudományos Akadémia, Támogatott Kutatócsoportok Irodája, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, Budapest, 2002, 37.

Bunyitay, Vince-Málnási, Ödön, *A Várad Püspökök A Százműzetés s Az Újraalapítás Korában (1556-1780)*, Várad Püspökség Könyvtárnoka, Nagyvárad, 1883, 135.

Engel, Pál, "A Drávántúl Középkori Topográfia: A Történeti Rekonstrukció Nehézségei", *Történelmi Szemle*, XXXIX/1 (1997), 308.

vergi talep edilen köyler, Osmanlı Macaristanı ya da Türkiye tâbiri ile kar-şılanmaktadır. Miklós Zrínyi'nin tuttuğu bir kayıt, söz konusu bakış açısını güçlendirmektedir:

...Zigetvar'a (Szigetvár) ve Kaniye'ye (Nagykanizsa) varmak için henüz Peçüy (Pécs) Kalesi önünde bulunduklarından, Kale'yi kuşatmayla alsalar dahi, Türkiye'den uzakta kalması hasebiyle içinde muhafız bırakmaları mümkün değildir.⁴

Macaristan'da, Macar kalelerinin arkasında yer alan ve Osmanlı idaresini kabul eden yörelere karşın, genel itibarıyla Macar soyluları tarafından Osmanlı egemenliği kabul edilmek istenmediğinden Osmanlı Macaristanı yerine Osmanlı idaresi kavramı da kullanılabilir. Ancak söz konusu yerleşimlerdeki Osmanlı-Habsburg idarî yapılanması o denli iç içe geçmiştir ki çoğunda ne Osmanlılar ne de Macarlar tarafından bir sınır tespiti yapılma ihtiyacı görülmemiştir. Öte yandan merkezî Osmanlı ordularının Macaristan'daki Türk genişlemesini sürdürceği, hem yerleşmiş bir yargı hem de hakikattir.

Dîvân-ı Hümâyûnun Macar coğrafyasındaki fetihlerinin ardından egemenliğin tesis edildiği seyirde, Macar milleti lehine millî, dinî ve hatta hukukî, alanda tolerans gösterilmiştir. Aynı paralelde ülkedeki mevcut düzen yerine Dîvân-ı Hümâyûn, kendi sistemini inşa etmiştir. Aynı zamanda İmparatorluğun sınırlarının genişlemesine mukâbil, bazı coğrafyalarda nüfus çoğunluğu Türk ve Müslüman olmayan kitlelerin lehine değişirken Osmanlı, devlet istikrarını tesis ettiği coğrafyalara kendi temsilcilerini tayin etmiştir.⁵

Macaristan, Erdel, Eflâk ve Boğdan gibi uzak ülkelerde yerel idarî yapı genellikle gevşek bağlarla merkezî yönetimin kontrolü altında tutulurken olası merkezkaç tehditlere karşı da gerekli önlemler alınmıştır. Söz konusu tam ya da gevşek hegemonyal düalizmi belirleyen temel unsur, Osmanlı idaresinin iç barışı sağlamak suretiyle her millettten en büyük faydayı temin edebilme pratiğine dayanmaktadır. Dolayısıyla eski yerel sistemler, Osmanlı egemenliği altında kısmî ya da tam faaliyetlerine devam etme şansına sahip olabilmektedir.

2. Osmanlı Egemenliğinde Sosyo-Politik Değişimlerin Başlaması

Osmanlı hâkimiyetine giren şehirlerde, yerel idare usûlleri ve hukukî uygu-

“...mivel Pécs vara elótt vagyon még Szigetvárra és Kanizsa, azért nincs mód benne, hogy ha az várát ostrommal beveszik is, hogy praesidium hagyassék benne, mivel messze vagyon bé Törökországbán.” Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, K. Papp Miklós Gyűjteménye, P 147, II, fol. 47-71.

Berkesz, István, “Gróf Zrínyi Miklós Horváth Bán Téli Hadjárata 1663-64-ben”, *Századok*, XX/3 (1886), 258. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

lamalar değişirken soylular da nüfuzlarını kaybetmeye başlamıştır. Elbette Macar pâyitahtının ele geçirilmiş olması, sâbık idare tarafından temsil edilen ve ülkeyi kapsayan yönetim ağının da tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemektedir.

Elimizdeki verilere göre Macaristan'da, Osmanlı egemenliğinin başladığı yörelerde feodal yapı derhâl çözülmüştür. Pojega (Pozsega), Valkô (Valkó), Serem (Szerém), Bâc (Bács), Bodrog, Kuvin (Keve) gibi güneyde kalan yerleşimlerdeki soylular, eski düzenlerini devam ettirmek konusunda ısrarcı olmamıştır. Çanâd (Csanád), Temeş (Temes), Toruntâl (Torontál) gibi diğer güney bölgelerinin Osmanlı hâkimiyetine bağlanması ise özellikle nüfuslarındaki Sırp köylü askerlerin varlığından ve buna mukâbil soylu sınıfının zayıflığından ötürü nispeten daha geç gerçekleşmiştir.⁶

XVI. yüzyılın ortasına gelindiğinde Çanâd sancağı, Çonrâd (Csongrád) eyaleti [= *comitatus*], Arad eyaleti [= *comitatus*] gibi yerleşimlerde artık kontluk makamı ortadan kalkmıştır. Göle (Gyula), Heveş ve Novigrâd (Nógrád) şehirlerinde de durum aynı olup tek başına direnmeye devam eden Baranya eyaletinin [= *comitatus*] merkezi Zigetvar, idarî sistemini muhafaza edebilmiştir. Buna karşılık Macar Krallığı, Osmanlı egemenliğine girmiş vilayetlerdeki nüfuzunu, serhat kalelerinin komutanlarını kont olarak atamak suretiyle sürdürmeye çalışmıştır. Lakin bu durum, *comes*⁷ mevkisinin yetki alanlarının birbiriyle çakışmasını beraberinde getirmiştir.

Osmanlı egemenliğinin başlamasının ardından Macar serfinin Osmanlı düzenine uyum sağlaması gerekirken Dîvân-ı Hümâyûn, XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yerel kanunlara uygun bir yönetim tarzını benimsemeye başlamıştır. Örneğin Macar köylüsü inekleri, ev eşyaları ve dolu şarap fıçıları için elli akçe haraç ile yükümlü kılınmıştır. Ayrıca bir hanede yalnız bir kişi de olsa, ailecek de yaşansa “hasatlarının veya ticaretlerinin” bir yerde olması durumunda ayrı ayrı değil hane başı elli akçe ödenmesi kararlaştırılmıştır. “Hasatları ya da ticaretleri” ayrı olan kardeşler ve babalarıyla birlikte yaşayan ancak kişi başı 300 akçe değerinde taşınabilir mala sahip çocuklar ise ayrı ayrı ellişer akçe vergi ödeyecektir.⁸

Haraç vergisinin ödenme usûlü 1547 senesinde Macar Meclisi'nde alınan kararla da örtüşmektedir. Buna göre yürürlüğe konan *subsidiûm* adlı as-

Acsády, Ignác, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdájá, Budapest, 1888, 105-106.

Comes ya da *comes parochialis*. Macarca: *Ispán*. Sivil ve askerî yönetici. Yerel idarede, hükümdardan sonra gelen ikinci yetkili; hükümdar vekili. Adrian, Goldsworthy, *Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London, 2003, 215.

Gecsényi, Lajos, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás. Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből, szerkesztette: Katona Csaba, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára-Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008, 183.*

kerî verginin toplanması “Altı forint değerinde işi ve metası olandan vergi alınsın”⁹ esasına dayandırılmıştır. Altı forint ise bu dönemde tam olarak 300 akçeye karşılık gelmektedir.¹⁰

Macaristan’da kurulan Osmanlı egemenliği, köylülerin vergi durumunu bu denli göz önünde bulundurmıştır. Elbette Dîvân-ı Hümâyûn hegemonyasının kalıcılığı açısından egemenlik altına alınmış ve alınması planlanan topraklardaki soyluların bağlılığı da önem taşımaktadır. Örneğin I. Süleyman’ın Budin’i ele geçirmesinin ardından Kral János’un nâzırı István Werbőczy’nin görevde kalması desteklenmiş, dahası “Macar halkının idaresi” maksadıyla kendisine Budin Beylerbeyliği’nde görev verilmiştir.¹¹

Söz konusu tayin mukâbilinde Osmanlı yönetim mekanizmasına dâhil olan Werbőczy, Osmanlı hazinesinden günlük on altın forint almıştır.¹² Kendisi Budin’in fethinin ardından Osmanlı ordularının kontrolüne girecek diğer Macar şehirleri için 14 Eylül’de bir mektup kaleme almıştır:

Yüce çâsar [sultan]... yukarı kısımlara akın etmeleri için Pojon (Pozsony/Bratislava) tarafına gönderilen çâsar [sultan] kuvvetlerinin serdarlarına nefer kaybetme pahasına, Ferdinand’a yani Alman tarafına tâbi olsalar dahi Macar kökenli nüfusun can ve mal kaybına uğratılmasına cesaret dahi edilmemesini emretmiştir. Ez-cümle Türk yağmacılar nedeniyle zarar ziyan yaşamayacağınız hususunda emin olunuz. Buraya geri dönerken yolları sizin havâililerinize doğru düşmesin, gittikleri yoldan gelsinler diye yüce çâsarın Budin’deki ve bu ülkedeki vekili Süleyman Paşa, onları dizginlemek üzere bir ordu gönderecektir.¹³

Werbőczy’nin Macar halkının çıkarlarını savunduğundan şüphe etmek yersiz

Gecsényi, Lajos, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás. Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, 189.

¹⁰ Káldy-Nagy, Gyula, *Haracs-Szedőkés Ráják (Török Világ A XVI. Századi Magyarországon)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 71-73; Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 22-24.

Ágoston, Gábor, *A Hódolt Magyarorszag*, Adams Kiadó, Budapest, 1992, 44.

¹² Szalay, László, *Werbőczy István és Verancsics Antal = Adalékok A Magyar Nemzet Történetéhez XVI. Században*, Ráth Mór, Pest, 1861, 175-181.

“hogy a császári felség... a felső részek feldulására Pozsony felé küldött császári hadak kapitányainak fővesztés terhe alatt megparancsolta, hogy a magyar nemzetiségű lakosságot – még ha Ferdinandhoz, azaz a német parthoz tartozik is– személyében vagy javaiban károsítani ne merészeljék. Biztosak lehetnek tehát afelől, hogy a török pusztítókról kárt vagy hátrányt szenvedni nem fogtok. Mikor ugyanis azok ide visszatérnek, Szolimán pasa –a császári felségnek Budán és ezen országban helytartója – bizonyos hadakat fog küldeni, melyek őket féken tartsák, hogy ne a ti vidéketek felé vegyék útjukat, hanem ugyanazon úton térjenek vissza, amilyen mentek.” Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Missiles Series, P 52, VIII, fol. 878; Fraknoi, Vilmos, *Werbőczy István Életrajza*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1899, 328; Bagi, Zoltán, “Két Jelentés A Buda Elestét Követő Időszak Sorsdöntő Eseményeiről. Török Bálint és Werbőczy István Sorsáról”, *Haditörténelmi Közlemények*, CXVII/2 (2004), 742.

olacaktır. Hatta sultan ya da Budin paşasının, kendisinin talebi üzerine bahsedilen toprakların korunması hakkında gerçekten de söz vermiş olduğu düşünülebilir. Şurası kesin ki benzer bir hâlet-i ruhiye Budin paşasının nişancısı, “judex civitatis Budensis, notarius locumtenentis” István Tétény'nin Macar kâdı ve muhtarlarına¹⁴ hitâben 6 Temmuz 1543'te kaleme aldığı bir mektupta da görülmektedir.

Vesikada Budin'e vergilerini ve hediyelerini gönderenlere, Mehmed Paşa'nın Türkçe ve Latince koruma vesikası düzenleyeceği belirtilmektedir. Böylece gerek şahısların gerekse ailelerinin malları merkezî ve yerel Osmanlı kuvvetlerinin müdahalesine karşı garanti altına alınmıştır.¹⁵ Elbette satırları kaleme alan kişi, Osmanlı ordularının durdurulamaz şekilde yaklaştığını bilmekteydi. Nitekim ordular 7 Temmuz'da Şiklôş'u (Siklós/Soklyos) ele geçirmiş, 22'sinde ise Budin'e varmıştır.

Macaristan'da kargaşanın hüküm sürdüğü bu dönemde, yerel ya da ülke çapında etkiye sahip idareciler Osmanlı kontrolüne girmiş, Dîvân-ı Hümâyûn'un menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla kullanılmışlardır. Tabîi olarak Macaristan'daki Osmanlı idarî mekanizmasının, Macar soylularının tümüne ilişkin bir planının olduğuna dair veri bulunmamaktadır. Yine de bazı örnekler sıralanabilir:

I. Süleyman, 23 Haziran 1543'te ele geçirilen Vapô (Vapó) Kalesi'nin serdarlığını yapan ve bir önceki gün Osmanlılara karşı savaşan Mihály Árki'ye zeamet vermiştir.¹⁶ Devlet söz konusu tavrı ile kendisine itaat edenlere merhamet gösterdiğini ve onları ödüllendirdiğini kanıtlamıştır. Osmanlı idaresi tarafından büyük ihtimalle aynı nedenden ötürü Kaloça (Kalocsa) Kalesi'nin

¹⁴ Orta Çağ'dan itibaren Macar Devleti'nin idarî teşkilatlanması kapsamında, köylerdeki merkezî otoriteyi *birô* kurumu temsil etmiştir. Sözcük günümüz Macarcasında hâkim/yargıç anlamlarına gelmektedir. Ancak dönem Macarcası ve mezkûr kurumun yetki alanı göz önünde bulundurulduğunda kavramın güncel Türkçeye muhtar olarak tercüme edilmesi uygun görülmüştür.

“Manifesto, quod illustrissimus spectabilis et magnificus Mehmet bassa, locumtenens potentissime atque invictissime cesaree maiestatis ad supplicationem meam concessit, vt quicumque vel per se, vel per suum fidelem nuncium munera sua et taxam Budam portaverit, requirit domum meam et ego mox ad illustrissimum cum eodem hoc volo, qui litteras protectionales in lingua Turcica et Latina dabit ad fidem cesaris potentissimi et ad fidem suam propriam, vt quilibet in sua propria domo et hereditatibus omnibus cum omnibus rebus et bonis et familia sua absque dampno suo permanere poterit et nullum impedimentum habebit a gentibus et exercitus cesaree maiestatis. Et revisis litteris meis unus iudicum alteri iudici mittere velit et domini omnes in suo dominio permanebunt, qui se ipsos ad obedientiam cesaris querunt et munus ipsorum et taxam jobagionum suorum Budam mittunt.” Ráday Levéltár, Jerney Gyűjtemény Tomus XV. szakasz 1, fol. 4.

¹⁶ Árki'nin kendisine verilen ödülü kabul etmediği anlaşılmaktadır. Zira adı, Budin sancağı timar kayıtlarında geçmemektedir. Bk. Káldy-Nagy, Gyula, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdasági Történeti Adatok)*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1985, 289.

Komutanı András Keresztény ve oğluna timar verilmiştir. 1548 yılına dair kayıtları içeren bir defterde András Keresztény adının yanında nâib unvanı da bulunmaktadır. Söz konusu statü, tüm nahiyedeki Macar nüfusunun idaresine işaret etmektedir.¹⁷

1556'da, Macar Krallığı ile Erdel'in birleştirilmesi düşüncesi unutulmaya yüz tuttuğunda Macar Kralı János Zsigmond, Erdel ile birlikte Dîvân-ı Hümâyûna bağlılığını bildirdi. Böylece Macar Krallığı ile İstanbul arasında bir amaç birliğinin gelişeceği öngörüldü. Bu esnada Erdel'in önünde önemli bir Habsburg istihkâmı olarak sadece Göle Kalesi bulunmaktaydı.

Göle Serdarı Gáspár Mágocsy, 1557 senesinde Budin Paşası Ali Paşa'dan,¹⁸ Solnik (Szolnok) Sancakbeyi Mehmed Paşa'dan¹⁹ ve Segedin Sancakbeyi Mustafa Paşa'dan²⁰ sultanın tarafına geçmesi hususunda çeşitli mektuplar adı. Önerinin kabul edilmesi durumunda sultan kendisine bey unvanı vermeyi, ayrıca elindeki kale ve diğer mülkler üzerindeki haklarının devam edeceğini vadetmekteydi.

Elbette Osmanlıların, Macar soylularının uzun vâdedeki konumlarına ilişkin nasıl bir niyete sahip olduğu, net bir saptamayla ortaya konamamaktadır. Geline nokta yerli nüfusun alışkanlıklarına ters düşen yabancı bir idarî mekanizmanın kalıcı olamayacağını düşünülüyor söylenebilir. Diğer taraftan işaret edilen girişimler göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı nüfuzunun bölgede bir simbiyoz oluşturduğu âşikârdır.²¹ Nitekim Macaristan'da özellikle Protestan inancına gösterilen iltimas, ülkedeki Osmanlı mevcudiyetini güçlendirmekte, ayrıca bu görüşü de desteklemektedir. Hümanist Vakanüvis Zsigmond Gyalui Torda konuyla ilgili şunları kaydetmektedir:

Düşman, halkı kendine alıştırmak maksadıyla böylesine hürriyet tanır. O kavim ki tanrının sözüne ziyadesiyle hasret kaldığından, onu nerede samimi ve saf bir hâlde duyarsa oraya akın eder. Düşman ormanlarda ve bozkırlarda hüküm sürecek kadar akılsız

Vass, Előd, "A Kalocsai Náhije 1548. Évi Török Adóösszeírása", *Cumania*, VI, szerkesztette: Horváth Attila-Orosz László, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1979, 26; Vass, Előd, *Kalocsa Környékének Török Kori Adóösszeírásai*, Kalocsa Város Tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztálya, Kalocsa, 1980, 45.

¹⁸ Buda, 1557 Február 11. [11 Şubat 1557, Budin.] Pray, Gorgius, *Epistolae Procerum Regni Hungariae*, III, G. A. Belnay, A. A. et Phil. D., Posonii, 1806, 117.

¹⁹ Szolnok, 1557 Február 25. [25 Şubat 1557, Solnik.] Szalay, Ágoston, *Négyszáz Magyar Levél A XVI. Századból, 1504-1560*, Eggenberger Ferdinand Akadémiai, ügy Geisel, Hartleben, Kilian Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Osterlamm, Pfeifer és Ráth Könyvtárosoknál, Pest, 1859, 220.

²⁰ Bártfai, Szabó László, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Támogatásával Kiadja A Szerző, Budapest, 1938, 397-398.

Komjáti, Zoltán Igor, *Egyetértésben A Közös Értékért. A Füleki Végvár Működtetése Koháry István Főkapitányságának Idején. (1667-1682): Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2015, 137.*

değildir. Silahla fethedilmiş ve kanla alınmış yerleri milletin terk etmesini istemez.²²

Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'daki egemenliğine dair, geç bir dönemi yansıtan; ancak politik olarak daha ayrıntılı bir metne rastlanmaktadır: Imre Thököly'ye verilen ahidname.²³ *Pápista* [Katolik], *Kálvinista* [Kalvinist], *Lutheránus* [Luteran], *érsek* [başpiskopos], *püspök* [piskopos] gibi Macarca ifadeler dikkate alındığında, vesikanın Macarca kaleme alındığı ve daha sonra Osmanlıcaya çevrildiği anlaşılmaktadır.²⁴

Belgenin detaylarına bakılacak olursa ahidnamenin ilk şartı verâset hukukunu ayrıntılandırmakta ve Gábor Bethlen'in soyundan gelen Imre Thököly, Orta Macaristan Kralı ilan edilmektedir. İlâveten eşi Ilona Zrínyi de metne dâhil edilmiş, Osmanlı Devleti'nin yanında faaliyet gösteren Péter Zrínyi'nin kızı olması nedeniyle imparatorluğun onun topraklarını ve mallarını koruyacağı teminatı verilmiştir.

Sözleşme, Thököly'nin ölümünden sonraki hukukî durumu da netleştirmiştir: Katolik olmaması koşuluyla Macar aristokrasi sınıfının seçtiği bir kişi, Dîvân-ı Hümâyûnun onayı dâhilinde krallık makamına tayin edilecektir. Ahidname ibadet özgürlüğünü garanti altına alsa da bu kapsamda yalnızca Protestanlar (Kalvinist ve Luteran) anılmakta, Katoliklere yer verilmemektedir. Ayrıca 1682 yılı seferinde Macarlar ile müttefiklerinin bir zarar görmeyeceği garanti edilmiş ve Habsburg egemenliğinden kurtarılan Macar kent ve kalelerinin Macarlara geri verilmesi karar alınmıştır.

Macarlar zarar görmüş şehirlerini tekrar inşa edebilecek ve ihtiyaç durumunda Osmanlı ordusu kendilerine koruma sağlayacaktır. Ahidnameye göre Osmanlı Devleti, Macarların aleyhine herhangi bir antlaşmaya imza

²² "Verum ego nonnihil subvereor ne hostem eo tantam libertatem concedant, ut populum ad se alliciant, qui quia verbi divini est cupidissimus, eo confluit, ubi illud pure ac sincere doceri audit. Nec ille tam dementes sunt, ut sylvis et desertis imperare velit, ut ea loca quae armis subegerint et sanguine suo pepererint, deceri a colonis patratetur." Štátný Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Thurzovská Korešpondencia II. Inv. č. fol. 14-688; Boehmer, Edward, *Spanish Reformers of Two Centuries from 1520. Their Lives and Writings, According to the Late Benjamin B. Wiffen's Plan and With the Use of His Materials*, Bibliotheca Wiffeniana, Strassburg, Karl Trübner, Trübner & Co., London, 1874, 158.

Papp, Sándor, "Magyar Rendi Mozgalmak és Az Oszmán Birodalom A 17-18. Század Fordulóján", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus, CXVI*, szerkesztette: Makk Ferenc-J. Nagy László-Marjanucz László-Tóth Sándor László-Zimonyi István, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 2002, 65. Ayrıca bk. Papp, Sándor, "Movements of the Hungarian Estates and the Ottoman Empire at the Turn of the 17th and the 18th Centuries", *Mediterrán Tanulmányok, Études sur la région Méditerranéenne*, XI, comité de rédaction: Beáta Kertészti Varga-István Eördögh-Lajos Kövér-György Kukovecz, Université de Szeged, Département d'Histoire Moderne et d'Études Méditerranéennes, Szeged, 2002, 130.

²⁴ Macar ve Latin dillerinde kaydedilen belgelerin tenkidî hususunda bk. Nagy, Iván, "Egykorú Emlékirat Thököly Imréről", *Századok*, IX/2 (1875), 655-663.

atmayacaktır. Ayrıca Macarlar Habsburglardan topraklarını geri alana dek Osmanlı İmparatorluğu kendilerine destek sağlayacak ve Vasvar (Vasvár) Antlaşması'nda alınan kararlar geçerliliğini sürdürecektir.²⁵

Ahidname yeniden kurulacak Macar Devleti'nin dinî kimliğini ve aynı zamanda Habsburg karşıtlığını yansıtmaktaydı. Buna göre Katolikler ülke güvenliğini tehlikeye düşürüp dinî vecibelerin yerine getirilmesini engellediklerinden başpiskopos ve piskopos aracılığıyla bu tâifenin yerine Kalvinistler ve Luteranlar getirilecektir. Anlaşıldığı üzere Osmanlı idaresinin Macar Protestanları için biçtiği rol; Bulgar, Sırp ya da Rum gibi otokefal²⁶ esas üzerine inşa edilmek istenmiştir.

Ahidname malî düzenlemeler de içermektedir: Her iki tarafa da vergi ödeyenler buna devam edecek ancak vergi miktarı arttırılmayacaktır. Alışıl-gelen gümrük vergileri sürdürülecek ve tüccarlara faaliyetlerinde serbestiyet sağlanacaktır. Orta Macar Devleti'nin kapı kethüdâsı ve elçisinin masrafları Dîvân-ı Hümâyûn tarafından karşılanacaktır. Devlet'in yıllık vergisi kırk bin kara kuruştur [imparatorluk talleti].²⁷

²⁵ Böylelikle Uyvar (Érsekújvár) ve Varadin gibi stratejik öneme sahip kaleler Osmanlı kontrolünde kalmaktaydı. Jáncsó, Benedek, *Erdély Története*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet, Cluj-Kolozsvár, 1931, 166.

²⁶ *Autokephalie*: Ortodoks kiliselerindeki başpiskoposların ve diğer üst idarelerin, başka kiliselerin müdahale hakkından muaf ve bağımsız olması durumu.

Taraf-ı şehriyâriden Orta Macar tâifesine virilen 'ahdnâme-i hümâyûndur

(1) El-hamdü' li-llâhî' l-meliki l-müte'âl Cenâb-ı Hakk ve feyyâz-ı mutlak âsitân-ı refî'ü' l- (2) bünyân ve 'atebe-i // 'âfiyye-i se'âdet-âşyanımı merci'-i selâtîn-i cihân ve melâz u (3) melce'-i ekâsire-i devrân // eyleyüb zıll-ı memdûd ve inâyet-i 'aliyye-i sâhib- (4) krânümüzdan müstazill ve südde-i seniyye-i // cihân-penâhımuza müstenid olanlar (5) dâ'ima muntazamü'l-hâl ve makzîyü' l-âmâl olıgelmışlerdür // binâ'en 'alâ zâlike hâlâ (6) Orta Macar tâifesi 'atebe-i 'aliyyemüze teba'iyyet u itâ'ati // kendülere sermâye-i se'âdet (7) ve vesîle-i râhat u refâhiyyet bilüb Devlet-i 'Aliyyemüze // ilticâ ve âsitâne-i se'âdet- (8) 'unvânımı melâz u melce' idinüb izhâr-i 'ubûdiyyet u ihtisâs ile // itâ'at u inkıyâd ve (9) 'atebe-i 'aliyye-i cihân penâhımuza istinâd idüb husûl-i murâd // (v. 348.) ve emniyyet u (10) nizâm-ı bilâd için istid'â-yi inâyet ve on dört madde üzerine // ahvâl-i ser-hadd-ı memleket ve kulâ' ve kurâyı himâyet ve nizâmı mutazammın 'ahd-nâme-i hümâyûnum // (11) iltizâm eyledükleri pâye-i serîr-i se'âdet-masîr-i hüsrevânemize 'arz u telhis olunduk da // (12) cümlesine 'ilm-i âlem-şümûl-i pâdişâhânemüz muhit u şâmil olmağla bu düdân-ı // (13) muhalledü' l-erkân ve hânedân-ı se'âdet-bünyânımuza itâ'at u inkıyâd idenlere (14) dâ'imâ // bâb-ı se'âdetümüz küşâde olub ihsân-i emân ile ıslâh-ı umûr-ı mülk ü millet // (15) gayret-i hasane-i cihândârî ve kâ'ide-i müstahsene-itâcdârî olmağla iltimâsları // (16) 'izz-i huzûr-i fâyizü' n-nûr-i hüsrevânemde karîn-i kabûl ve hayyiz-i vusûle mevsûl // (17) oldıgın müş'ir u müştemil hatt-ı hümâyûn-ı se'âdet-makrûnumla fermân-ı âlişânımız (18) sâdır olmağın işbu on dört maddedür ki zikr olunur [Evvelki madde]: Bundan akdem (19) Erdel hâkimi // olub Betlen Gâbôr'un neslinden olan Grôf Tökeli İmre de-Kîrmâk (20) Devlet-i 'Aliyyemde // nice zahmet ve meşakkat tahammülü ile dâ'imâ sadâkat u istikâmet (21) üzre olduğı // ecilden zir-i himâye-i şehriyâr[ı]mda kabûl kılınub mukaddemâ Orta Macar (22) tâ'ifesi // hüsn-i ihtiyârları ve iltimâsları üzre bi-luğ'illâhî te'âlâ Orta Macar (23) memleketinin

Budin merkezli olmak üzere XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı

// kralluğuna nasb olunub ve fevtinden-sonra Devlet-i 'Aliyyemün sadâkati (24) uğurına // cânını bezl iden Zerînoğlunun Elenâ nâmında kızı zevcesi olmağla kadîmden (25) tasarrufında // olan emvâl u emlâki Devlet-i 'Aliyyem cânibinden hıfz u himâyet oluna (26) İkinci // (v. 349.) madde Grôf Tökeli İmre vefât itdükden-sonra Orta Macar kralluğuna (27) kimi // dilerler ise Macar tâ'ifesi hüsn-i ihtiyârlarıyla intihâb idüb âsitâne-i se'âdetümûze (28) 'arz u telhîs ideler ve lâkin pâpıştalardan bir kimesne Macar kralluğuna kabûl (29) olunmaya // ve bir kimesne pâpâştâ olub Macar kralluğuna tâlib olur ise Devlet-i (30) 'Aliyyem // himâyesıyla men'u def' oluna. Üçüncü madde Macar tâ'ifesi ve anlara tâbi' (31) olan // Hırvât gene kendü memleketlerinde ve âyîn u 'adetlerine ve mu'afiyetlerinde hıfz (32) olunalar // şöyle-ki Kâlviniştâ ve Lûterân âyînlerine zarar u ziyân isâbet itdürilmeye ve (33) mezbûrlar // memleketlerinde kadîmî kâ'ideleri üzre sıyânet olunub Devlet-i 'Aliyyeme (34) 'arz // olunan hediyye bir vehile artırılmasına cevâz gösterilmeye fi-mâ ba'd Devlet-i (35) 'Aliyyem tarafından // memleketleri ve Macar tâ'ifesi cümle zuhûr iden düşmenden hıfz u (36) himâye oluna. // Dördüncü madde: Macar memleketine ve ana tâbi' olub itâ'at u inkiyâd (37) üzre olan // yerlere bu sefer bahânesiyle ve ba'dü' l-yevm min ba'd hasâret u hakâret (38) itdürilmeyüb // re'âyâ u berâyâsı esîr olunmaya. Beşinci madde Devlet-i 'Aliyyem (39) tarafından iktizâsı // üzre ta'yin-i 'asker ve Orta Macar tâ'ifesi kendü hizmetleriyle kendü (40) memleketi // hudûdî dâhilinde Nemçe'den her ne kadar kal'a ve kastel ve şehir ve vâroş (41) ve palanka // alınur ise kendülere teslim oluna ve düşmen şerrinden hıfz oluna. Altıncı (42) madde: // Kendü vilâyetlerini şenletmek ve kondurmağla ma'mûr olur ise mâni' olmayub (43) // (v. 350.) iktizâ ider ise düşmenleri def'i-çün im dâd dahi virile. Yedinci madde: Nemçe (44) ile 'akd-ı // sulhde Orta Macar tâ'ifesine zarar u ziyân kasdiyle söz bağlanmayub itâ'at (45) üzre // olan Orta Macar tâ'ifesi himâyet oluna. Sekizinci madde: Itâ'at üzre olan // (46) Orta Macar tâ'ifesinin ahvâllerine gereği gibi nizam virilüb kendülere lâzım olan // (47) şeyleri Nemçe'den alvirilinceye değin Devlet-i 'Aliyyem tarafından kendülere imdâd u (48) i'ânet oluna. // Dokuzuncu madde: Yetmiş beş senesinde Nemçe ile mün'akid olan sulhde (49) Orta Macar memleketi // için 'ahd-nâme-i hümayûnumda derc olunan şurûtun bu (50) mevadda muvâfık olanı mer'i vu mahfûz olub // ol şurût üzre yerleri ve köyleri ve (51) mansıbları ve intizâm-i memleket ve sayır umûrlarında eski // kâ'ideleri üzre (52) asûde-hâl olalar. Onuncu madde: Orta Macar Kralı ve Macar tâ'ifesi şimdîye değin // Orta (53) Macar düşmeni olub âyînlerine mâni' u zarar üzre olan yezûiyeleri' aralarından // ihrâc (54) idüb gerek erşek ve gerek piş[p]îkdür bu ta'ifeyi tebdil idüb Kâlviniştâ // ve Lûterândan (55) olanları yerlerine nasb ideler ol-makûleler der-i devlet-medârumuza şikâyeteye // gelürler (56) ise sözleri dinlenmeyüb iktizâ iderse imdâdumuz ile def' oluna. // On birinci madde: (57) Kadîmü'l-eyyamdan berü iki kılıc arasında olub tarafeyne virgü // viren kariyyeler yine (58) üslûb-i sâbik üzre virgüleri iki tarafa vakt ü zemânîyle // virüb virgüleri artırılmaya ve (59) bu bâbda mu'tâd-i kadîme muhâlif vaz' u hareket ile // Orta Macar tâ'ifesine te'addi vü (60) gadir olunmaya. On ikinci madde: Orta Macara (v. 351.) tâbi' bâzırğânlar getürdükleri ve (61) alub götürdükleri emti'adan mu'tâd üzre // düşeni virdüklerinden sonra emîn u sâlim (62) memâlik-i mahrûseme gelüb gideler // kimesne mâni' olmaya. On üçüncü madde: Beher (63) sene virgülerin getüren ve umûr-ı // memleket için gelen ilçileri ve kapukedhüdâları (64) mu'tâd üzre ri'âyet oluna. On dördüncü // madde: Beher sene kırk bin kara gurûş virgüleri (65) virile ve bir eyyâmdan artırılmaya ve cenâb-ı // hilâfet-me'âbumdan-sonra evlâd-ı (66) emcâd-ı 'alî-nejîdumdan taht-nişîn-i 'Osmânî ve sadr-nişîn-i // evreng-i Süleymânî ve (67) sâhib-kırânî olanlar zıkr olunan virgünün mikdârını artırmaya. İmdi // fi-mâ ba'd bu mevâdd-ı merkum üzre tahrîr u temhîd olunan 'ahdnâme-i hümayûnum mukarrer u (68) mu'teber // tutulub yerleri ve gökleri yokdan var iden Hazret-i Allâh celle şânehünâlin ism-i (69) şerifin[e] //

sancak kayıtlarının verdiği aile sayılarına dair bilgiler, her ne kadar toplam nüfusta %10-%20'lik bir düşüşü işaret etse de²⁸ Dîvân-ı Hümâyûnun yukarı satırlarda anılan idarî politikasının başarılı olduğunu göstermektedir.²⁹ Bu kayıtların dışında kalan soylu Macar ailelerin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca Osmanlı fetihleriyle birlikte topraklarını kaybedip serflerin arasına karışan soylular da bulunmaktadır. 1562-1590 yılları arasında tespit edilen aile sayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo I³⁰

Şehir	Aile Sayısı 1562	Aile Sayısı 1590
Alberti	30	20
Farnoş (Farnos)	15	21
Hartyân (Hartyán)	15	14
İrşa (Irsa)	16	15
Peser (Peszér)	29	30
Vaç (Vacs)	57	40
Bankhâza (Bankháza)	12	13
Beşenyő (Besenyő)	10	8
Bugi (Bugyi)	28	24
Dab (Dab)	22	12
Domoni (Domony)	-	18
İnârc (Inárcs)	28	18
Pereg (Pereg)	3	7
Senivân (Szentiván)	29	27
Vadaş (Vadas)	5	4
Toplam:	299	263

yâd ve peygamberümüz hâtemü' n-nebiyyin ve fahrü' l-mürselîn (70) Muhammedi'l-Mustafâ sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem // Hazretlerünün mu'cizât-i (71) kesiret'l-berekâtlarını irâd idüb şîme-i kerîme-i hürevân-ı sadâkat- // mu'tâd ve (72) kâ'ide-i merziyye-i tâcdârân-ı vefâ-i'tiyâd üzre 'ahd u misâk iderüm ki // zîkr olunan (73) mevâddun şurût u kuyûd ve mevâsik u 'uhûdına kemâl mertebe ri'âyet olunub // mâdâm ki ol- cânibden hilâfına vaz'u hareket sudûr eylemeye taraf-ı hümâyûn-ı (74) // pâdişâhânemüzden ve vükelâ-yi 'âli-makâm ve sâ'ir mîr-i mîrân-ı sâhibü'l-ihtişâm ve (75) ümerâ-i // zevî'l-ihitirâm ve 'umûmen 'asâkir-i nusret-eccâm-ı zafer-me'âsirümde[n] ve (76) cümle 'ubûdiyyetümüz ile // şeref-yâb olan tavâyif-i huddâmdan bir ferd hilâfına (77) müte'allik vaz'u hareket eylemeye. // (v. 352.) Şöyle bileler 'âlâmet-i şerîfe i'timâd kılalar fi evâ'ili s [şa'bân] sene 1093. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 5 (1092H./1682M.), vr. 347-a - 352-b.

²⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Mühimme Defteri, Koğuşlar, nr. 888, vr. 302-a - 418-b; Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, 89-102.

²⁹ Káldy-Nagy, Gyula, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténeti Adatok)*, 293-294.

³⁰ Österreichische Nationalbibliothek, MHss. Mxt. Türk. Handschriftensammlung, 539, Flügel 1324. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Osmanlı egemenliğine giren Macar aristokratlarının hukukî ayrıcalıkları, vergi muafiyetleri gibi meselelerde Macar Krallığı'nın sahiplenici olmaması, belirtilmesi gereken bir diğer husustur. Diğer taraftan XVI. ve XIX. yüzyıllarda Macar toplumunda aktif rol oynayan küçük toprak sahibi *armalist* sınıfı, serf topraklarına yerleşerek büyük toprak sahiplerinin rolünü üstlenmiş ve Kiliseye de vergi ödemeye başlamıştır.³¹

İlaveten Osmanlı egemenliğinde yaşayan soylular, *una eademque nobilitas* ilkesi doğrultusunda, diğer Macar soylularıyla eşit statüde sayılmıştır. Ancak Osmanlı yönetiminin kendi nüfus idaresi kapsamında bu kitlenin ayrıcalıklarını kabul etmemesi, özgür köylü statüsüne gerilemelerine neden olmuştur.³²

3. Macar Toprak Sisteminin Kalıntıları ve Dönüşümü

XVI. yüzyıla gelindiğinde, Macaristan'da feodal beye, Kiliseye ve merkezî hazineye bağlı, tarımsal üretime yön veren, ayrıca mevcut düzeni muhafaza etmeye odaklı bir mekanizma kurumsallaşmıştı. Söz konusu toprak idaresinin Osmanlı fetihlerinden sonra yeniden vücuda getirilmesi denemeleri, öncelikle serhat kalelerinde başladı.

Soylular mezkûr kalelerin finansmanı hususunda merkezî hazine ve Kiliseye bağlı kaldı. Kendilerine tahsis edilmiş araziler ile ellerinde kalan şahsî topraklarını, geri alma tasarrufu kendilerinde olmak şartıyla askerleri arasında dağıtmaya başladılar. Topraktan yararlanan kişilerin, önceden tespit edilmiş sayıda asker barındırmaları zorunlu idi. Bu sistemde yer alan toprak sahiplerine *officiolatus*, bu toprakların kullanım yetkisini alan kişilere ise *officialis* denmekteydi.³³

Toprakların büyüklüğü ve bunların birbirine olan uzaklığı, yeni düzenin işleyişini belirlemektedir. Feodal sınır içerisindeki tam bir hiyerarşiye, sadece belli soylu ailelerin elindeki geniş arazilerde rastlanabilmektedir. Yer yer değişiklik göstermekle birlikte bu toprakların idaresini *praefectus* üstlenmiştir. Kendisine ait hayvanı ve mülkü olan sâbık kişiler, toprak sahibinin en rütbeli hizmetlileri arasından seçilmiştir. Toprak yönetiminde kendisinden sonra saray kâdısı, zâbit, yerel *praefectus* ve son olarak *comes* ve *faktor* makamları gelmiştir.³⁴

Varga, J. János, *Jobbágyrendszér A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 243-245.

³² Szántó, Imre, *Küzdelem A Török Terjeszkedés Ellen Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 199.

³³ Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, A Szerző Örökösének Tulajdona, Budapest, 1885, 104.

³⁴ Bartoniek, Emma, *Fejezetek A XVI-XVII. Századi Magyarországi Történeti és Történetéből*, sajtó alá

Comes ve *faktor* mercilerine getirilen kişiler halktan seçilirdi. Feodal hiyerarşinin daha da altında, birkaç serfi bulunan hâkimler ve maddî imkânı sınırlı, az sayıda işçiye sahip olan aristokratlar da bulunmaktaydı. Büyük toprakların sahipleri devletin vergi idaresinde söz sahibi idiler. Devlet yönetimi, etkili bir sonuç edinmek maksadıyla vergi toplayıcı *dikator* makamına bunlar arasından tayinde bulunurdu. Toprak sahibinin ekonomik yapıdan başlıca beklentisi, tarımsal gelirin artırılması idi.³⁵

XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde soylular üretime ve bunların satışına odaklanmıştır. Ancak bu hedefi, uzunca bir süre serfin üretim fazlalığını iç etmek gibi feodal sistemin yarattığı imkânlar vasıtasıyla gerçekleştirebilmişlerdir. Söz konusu pratik, elbette toprak beylerinin hukukî yaptırımlarla karşı karşıya kalmasını beraberinde getirmiştir.

Mevcut durumun aşılabilmesi için büyük mülk sahipleri, basit hukuk meselelerini genel olarak topraklarını idare eden memurlara bırakmışlardır.³⁶ Örneğin başka yerlerde de alışkanlık hâline geldiğinden Komutan Tamás Nádasdy, hizmetindeki *Praefectus* Dénes Hasságy'i, serfler arasından *officialis*ler seçilebileceği hususunda 1532'de uyarmıştır.³⁷ Komşu küçük toprakların serfleri ise genel olarak büyük toprak sahiplerinin *familia* sisteminde boy göstermiştir.³⁸

Bu dönemde Macaristan'da köylerin önde gelenleri, özellikle kâdılar, toprak sahibinin üretimi kontrol eden temsilcisi fonksiyonunda idi. Aynı ve nakdî vergilerin toplanması, angaryaların düzenlenmesi, kalelerde görülecek ücretsiz hizmetler, asayiş işleri ve varsa *allodium*³⁹ yapısının sorunsuz sürdürülebilmesinden sorumluydular.

Özellikle birden fazla sahibi olan topraklarda, bu düzen işlemekteydi. Kâdı ise köye değil toprak sahiplerine karşı sorumluydu.⁴⁰ Örneğin Osmanlı egemenliğinin dibindeki Peşte bölgesine ait 1550 seneli kayıtlarda, her biri

rendezte: Ritoók Zsigmondné, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975, 330.

Bartoniék, Emma, *Fejezetek A XVI-XVII. Századi Magyarországi Történetírás Történetéből*, 334.

³⁶ Komoróczy, György, *Nádasdy Tamás és A XVI. Századi Magyar Nagybirtok Gazdálkodása, A Szerző Kiadása*, Budapest, 1932, 25-29.

Komoróczy, György, *Nádasdy Tamás és A XVI. Századi Magyar Nagybirtok Gazdálkodása*, 29.

³⁸ Kubinyi, András, "A Középbirtokos Nemesség Mohács Előestéjén", *Magyarország Társadalmi A Török Kiűzésének Idején*, szerkesztette: Szvircsek Ferenc, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1984, 18.

³⁹ Vergi ve angaryalardan muaf toprak. Bán, Péter, *Magyar Történelmi Fogalomtár*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989, 14.

⁴⁰ Szabó, István, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", *Tanulmányok A Magyar Parasztság Történetéből*, szerkesztette: Benda Kálmán-Berlász Jenő-Kosáry Domokos-Makkai László, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948, 290.

ayrı bir Macar kádısı tarafından idare edilen yedi farklı yerleşime rastlanması dikkat çekicidir.⁴¹

Elbette Osmanlı egemenliğinin kurulduğu bölgelerde eldeki çok katmanlı sistem güç kazanamadı: Daha çok orta ya da küçük ölçekli ekonomiye sahip soylu ailelerden kök alan ve eski toprak idaresinde boy gösteren aristokratların Osmanlı egemenliğinden kaçması, feodal sistemin temelden sarsılmasını beraberinde getirdi. Bu durum feodal toplumu içinden kontrol edebilmeye ve beylerin çıkarlarına göre şekillendirmeye yarayan vasıtaların da yitmesine neden oldu.

Eğri (Eger) Piskoposluğu topraklarında Eğri *Praefectus* István Dobó zamanında (1548-1552), *officialis* idaresi kuruldu ve 1596'da Eğri Kalesi ele geçirilene dek bu sistem devam etti. 1550'de Peşte ve Şolt (Solt) eyaletlerine [= *comitatus*] bağlı 50 yerleşkenin 23'ü Eğri'deki *officialis* idaresinde bulunmaktaydı.⁴²

Bu denli köklü bir yapılanma olmasa da Göle civarında da *officialis* sistemi bina edilmiştir.⁴³ Kuzeybatıda Márk Horváth, Yanikkale serhat kalesindeki kale köylerini, görevliler arasında *officium* rütbesiyle paylaştırmış ve bu memurları Zigetvar'a getirmeye çalışmıştır.⁴⁴ Ancak Zigetvar'da *officialis* düzeninin kurulması gerçek anlamda Miklós Zrínyi zamanında gerçekleşmiştir. Kuzeydoğudaki Palota'da ise Serhat Beyi György Thury tarafından 1559'da *officium* sistemi kurulmuştur.⁴⁵ 1557'de Korpona'da [= *processus*] bütün köyler askerler arasında paylaşılırken vergi adı altında istedikleri kadar saman ve yulafa el koymuşlardır.⁴⁶

Serhat kalelerinin beyleri *officiolatus* sistemini, elbette bozulan Macar toprak idaresinin ıslah edilmesi amacıyla değil askerlere düzenli gelir sağlamak ve Osmanlı egemenliğindeki topraklarda etki alanlarını yeniden tesis edebilmek amacıyla vücuda getirdiler.⁴⁷ Uzaktaki bir toprak beyini temsil ettiğinden *officialis* statüsü geçici idi. Aynı zamanda unvan sahipleri, gerçek mal

Szakály, Ferenc, *Pest-Pilis-Solt Megye XVI-XVII. Századi Dica- és Dézsmajegyzékei*, Pest Megye Monográfia Alapítvány, Budapest, 1995, 19-24.

⁴² Gyárfás, István, *Dobó István Egerben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879, 32-36; Sugár, István, "Az Egri Vár Püspöki Falvainak Urbaniális Összeírása 1577-1579-ből", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1983, 104-105.

Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, *Conscriptiones Diversae*, A 7, IV, fol. 43.

⁴⁴ Szakály, Ferenc, "Egy Végvári Kapitány Hétköznapijai", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Kanyar József, Kanyar József Dr., A Somogy Megyei Levéltár Igazgatója, Kaposvár, 1987, 81.

⁴⁵ Takáts, Sándor, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, Genius Kiadó, Budapest, 1922, 77-78.

⁴⁶ Illéssy, János, "Várvizsgálatok 1557-58-ban", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 59-60. Szakály, Ferenc, *Magyar Intézmények A Török Hódoltságban*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1997, 274.

sahiplerinin çıkarlarını korumada titiz davranmamakta, topraklarda sanki kendi mülkleriymiş gibi hüküm sürmekteydi.

Örneğin 1557'de Başkomutan András Báthory, Boyák'taki (Buják) *Officialis* Bálint Pelény aleyhinde, idaresindeki serflere eziyet edildiği için şikâyetle bulunmuştur.⁴⁸ Ne var ki sosyal ve ekonomik aksaklıkları içinde barındıran Macar feodalitesi, Macar toprak idaresinin Türkleşmesinin önüne geçmiş; tarım alanlarının feodal çerçevedeki sıkı denetimini tesis ederken, geleneksel Macar toprak rejiminin yeniden vücuda getirilmesi yönünde dayanak olmuştur.⁴⁹

Mevcut durum çeşitli örnekleri ihtiva etmektedir. 1557'de Kral I. Ferdinand, Eğri'de kale askeri olan Ferenc Gémes ve János Vitéz'i Cezire-i Kovin (Ráckeve) ve Çepel (Csepel) arasındaki krallık topraklarının sorumlusu olarak atamış; karşılık olarak oradaki gelirlerin Eğri'ye gönderilmesi ve halka fazladan vergi koyulması şartını getirmiştir.⁵⁰ 1571'de Imre Czobor, *officiolatus* unvanını elinde bulunduran Eğri askeri Ferenc Szegedi'ye, vergilerin toplanması ve elde edilen gelirin üçte birinin kendisine gönderilmesi karşılığında Zobor (Zombor), Santovka (Szantó), Sempál (Szentpál) ve Toppolz (Tapolca) köylerinin idaresini vermiştir.⁵¹

Zamanla soyluların topraklarının yönetiminden mesûl olanlardan memnun kalmaması nedeniyle taraflar arasında kaleme alınan sözleşmeler iptal edilmeye başlanmıştır. Örneğin Eğri askeri István Balázdsdeák, Çonrâd eyaletindeki [= *comitatus*] Rîvföldvâr'dan (Révföldvár) hiçbir gelir göndermemesi ve oradaki serfleri muhafaza edememesi nedeniyle görevden alınmış; yerine Miklós Orlé atanmıştır.⁵² 1564'te Tolna eyaletindeki [= *comitatus*] toprak sahibi Ferenc Morgay'ın âkıbeti de benzer olmuştur. Önceden belirlenmiş ücret karşılığında, topraklarının idaresini evvela Komutan Benedek Medvey'e, daha sonra György Ormándy'ye devretmiştir.⁵³

Elimizdeki verilere göre 1560'lı yıllarda, Zigetvar'da gerek Kiliseye bağlı

⁴⁸ Bártfai, Szabó László, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, 396.

⁴⁹ Werbőczy, István-Kolosvári, Sándor-Óvári, Kelemen-Márkus, Dezső, *Werbočzy István Hármaskönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1897, 338; Gyárfás, István, *Dobó István Egerben*, 34; Makkai, László, "Pest Megye Története 1848-ig", *Pest Megye Műemlékei*, szerkesztette: Dercsényi Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 100.

⁵⁰ Bécs, 1557 Február 7. [7 Şubat 1557, Beç.] Bártfai, Szabó László, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, 402.

⁵¹ Muhi, János, *Zombori Története*, Kalangya Kiadó, Zombor, 1944, 64.

⁵² Thaly, Kálmán, "A B. Orlay s Gr. Serényi Család Zábláthi Levéltárából, 1566-1718", *Magyar Történelmi Társ., XXI/28* (1898), 195-226; Takáts, Sándor, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, 82.

⁵³ Szakály, Ferenc, "Tolna Megye Negyven Esztendeje A Mohácsi Csata Után (1526-1566)", *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből*, II, szerkesztette: Puskás Attila, Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1968, 144.

arazilerde gerekse diğer topraklarda dâimî toprak idarecileri bulunmaktaydı. Emsal sıralayacak olursak Estergon (Esztergom) Piskoposluğu'nun buradaki topraklarının kullanım hakkı 1561-1566 arasında Zigetvarlı asker Balázs Eszpethey'ye verilmiştir. Peçûy Piskoposluğu topraklarının kullanım hakkı 1561-1563 arasında János Horváth ve János Draskovich'e tahsis edilmiştir. Peçûy Ruhânî Önderler Meclisi kendi topraklarının kullanım hakkını, 1563'te Mindsenli (Mindszent) Rahip Ferenc'e vermiştir. Samartin'deki (Pannonhalma) manastır topraklarının idaresi, 1565'te Balázs Eszpethey'e tahsis edilmiştir.⁵⁴ Bu vasıta ile bir idareci tarafından tasarruf edilen toprakların miktarı, tüm yerleşim birimlerinin neredeyse yarısına ulaşmıştır.⁵⁵

Yerel olarak istikrar kazandırılmaya çalışılan eski Macar toprak rejimine paralel olarak, Osmanlı egemenliği altında kalan serfler üzerinde, feodal beyleri temsilen, toprak idarecilerinin bulunup bulunmadığının açığa çıkartılması gerekmektedir. Hususa ilişkin kayda değer bir örnek mevcuttur.

1559'da Budin paşasının Canfedâ'ya (Jászberény) gönderdiği subaşı, serhat kalesindeki askerler tarafından öldürülmüş; bunun üzerine paşa şikâyetle bulunmuştur. Eğri Piskoposu, Osmanlı ve Habsburg idareleri arasında bir diplomat, ayrıca feodal bey olarak Antal Verancsics buna şöyle cevap vermektedir:

Efendi Hazretlerine daha önce de yazdığımız üzere, bizim en kutsal çâsarımızın ve sizin hükümdarınızın ortak malı olması hasebiyle, egemenlik [Osmanlı idaresi] altına girmiş arazilerde bizim insanlarımız sizinkilerle birlikte güvende yaşayamaz. Başlangıçtan beri ne size ne de bize tabi *officialis* memurlarının olmamasına, bunun yerine her iki taraf için gelirlerin hâkimler tarafından idare edilmesine riayet edilir. Aynıısı bizim için de geçerli olmak üzere, tarafınızca o yerin başına *officialis* gönderilmesi yaşıq almasıdır.

Nihayet Verancsics, Türk ve Macar ortak toprağı olması bakımından hiçbir tarafın burada memur bulundurma hakkının olmadığını, vergilerin ise kâdılar tarafından toplandığını; ayrıca şehirde bulunması dahi uygun olmayan subaşının çocukları çaldığını dile getirmektedir.⁵⁶ Dahası söz konusu kayıttan, ül-

⁵⁴ Czeglényi, László, *Győr-Sopron Megye Földrajza, Panoráma Kiadó, Győr-Budapest, 1987, 55.*

⁵⁵ Szakály, Ferenc, "Egy Végvári Kapitány Hétköznapija", 79.

⁵⁶ "Nam, ut antea etiam dominationi Vestrae scripsimus, bona huiusmodi deditia, quum sint inter Sacratissimum Imperatorem nostrum et vestrum Principem, communia, nec nostri hominescum vestris simus commorari secure possint, et ab initio observatum sit, ut in illis nec nostri, nec vestri officiales teneantur, sed per iudices omnes tam proventus quam servitia utrique parti administrentur, vos omnino eidem loco officialem nullum praeficere oportebat, ut necque nos oporteat." Eger, 1559 December 21. [21 Aralık 1559, Eğri.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, XIX, fol. 25-26. Ayrıca bk. Szalay, László, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, Eggenberger Ferdinand, Pest, 1860, 128-129.

kedeki Osmanlı varlığına rağmen yerel yöneticilerin idarî ağırlığının ne denli yoğun yaşandığı da gözlemlenebilmektedir.

Ancak Verancsics'in mektubunda dayandığı ilke, kendi topraklarının yönetiminde dahi gerçekleştirilememekteydi. Bir önceki seneye ait kamara kayıtlarına bakıldığında, feodal beyin yerel temsilciyle olan bağının gevşekliğinden ötürü, Jász'taki köylerde sadece *officialis* memurlarının değil, onların yanında çalışan görevlilerin de köylüye zulmettiğine dair şikâyetlere rastlanmaktadır.⁵⁷

Osmanlı egemenliğindeki topraklarda bulunan Macar önde gelenlerinin, Osmanlı makamlarının işleyişine, idareci tayinlerine müdahale edip etmediği saptanamamaktadır.⁵⁸ Bazı yörelerde Osmanlı ve Macar idarecilerinin eş zamanlı varlık göstermesi de vâki olmuştur. Elbette tarım topraklarına atanan idareciler konusunda titiz davranılsa da Osmanlı toprak rejiminin, mevcut hâliyle küçük arazilerde devam ettirilmesi mümkün değildir. Nihayetinde Osmanlı yönetim mekanizması, Macaristan'daki vergilendirme esnasında toprağın başındaki unvan sahibi idareci ve serf arasındaki sürekli ilişkiyi zamanla kabul etmek zorunda kalacaktır.⁵⁹

Osmanlı idaresi Macar topraklarında, toprak düzeninin dışında kalan günlük hayata ve hukukî yapılanmaya da etki etmek istemiştir. Ancak bu hedef, Osmanlı hükmündeki toprak idarecilerinden ziyade, aralarındaki münasebete müdahale edebilecek kadar serflerle yakın ilişkiye sahip, Zigetvar gibi Krallık Macaristanı'ndaki toprak sahipleri tarafından gerçekleştirilecektir.

Öte yandan daha önce sözü edilen simbiyotik ilişkinin izlerine sâbık alanda da rastlanabilmektedir. Örneğin iki Türk sancak merkezi olarak Hatvan ve Solnık hattında yaşayan Yas toplumunun (Jász) elçileri; 1558'de kamara tarafından görevlendirilen müfettişlere üç gruba yani Türklere, *officialis* memurlarına ve Eğri komutanına vergi ödemekle mükellef olduklarını söylemektedir.⁶⁰

Officialis memurları, cinâyet hükmü verilenlerden alınan dört forintlik kan parasını subaşı ile daha küçük suçlar için alınan bir forintlik kefalet parasını ise yerel yargıç ile bölüşmekteydi. 1560'ta Yasların ve Kumanların

Antal Verancsics'in konu ile ilgili mektupları üzerine bk. Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 64-65.

⁵⁸ Öte yandan 1584'te Budin Beyi Yusuf Paşa'nın, şehirdeki gayrimüslim kasaplar hakkında Segedin kâdisına şöyle salık verdiği görülmektedir: "...tegyék maguk közül bíróvá azt, aki nekik tetszik." [...içlerinde kendi bildikleri kişiyi hâkim yapınlar.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykörös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltárból), (Török-Magyarkori Emlékek. Okmánytár. II.), Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, Pest, 1863, 291.*

⁵⁹ Szakály, Ferenc, *Mezőváros és Reformáció, (Tanulmányok A Korai Magyar Polgárosodás Kérdéséhez)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995, 116-130.

⁶⁰ Bendefy, László, *Mikóviny Sámuel Megyei Törképei, Különös Tekintettel Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikóviny-Törképeire*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1976, 81.

hizmetlerini belirlemek maksadıyla Eğri Piskoposu Antal Verancsics ve Eğri Komutanı István Zolhay idaresinde bir komisyon toplanmıştır. Burada belirlenen düzene göre *officialis* memuru, sadece zina ya da kaçan hayvanların yakalanması gibi kabahat düzeyindeki meselelere müdahale edebilecektir. Daha ciddi konular, Eğri komutanı ya da piskoposunun yetki alanına dâhil edilmiştir.⁶¹

Eğri'den gelen *officialis*lerin, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı egemenliğindeki hukuk sisteminin dışında kalmaya başladığı görülmektedir. Macar serhat boyları dâhilindeki piskoposluk arazilerinde bulunan *officialis*ler, çeşitli adli olaylara müdahale etseler de sâbık memurların Heves ve Dış-Solnik (Külső-Szolnok) gibi eyaletlerde [= *comitatus*] sadece kan dökülmesi ve kayıp hayvanlar nedeniyle para cezası tahsil edebildikleri anlaşılmaktadır.⁶²

Bu noktada, *officialis* makamının hepten zayıfladığını söylemek doğru olmayacaktır. Örneğin Jakab Dobó, Eski Budin (Óbuda) rahibeleri tarafından bir yıllığına Peşte'deki Seglid (Cegléd) temsilcisi olarak tayin edilmiş ve aynı zamanda geniş çaplı yargıçlık yetkileriyle donatılmıştır.⁶³ Budin Paşası Üveys Paşa, 1579'da Tuna (Duna) Başkomutanı Simon Forgács'ın *hajdú*lar vasıtasıyla bölgedeki gelirleri iç ettiğini söylediğinde ise kendisinden şu cevabı almıştır:

Aynı bizim şefkatli beyimiz ve sizin çasârınız gibi Tanrı Mars'ın inâyetiyle biz de oradaki bedhahları cezalandırmakta özgürüz.⁶⁴

Neticede Macar beyleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı egemenliğine giren topraklardaki pozisyonlarını geri kazanmaya başlamışlardır. Bunu öncelikle Eğri gibi serhat kalelerindeki *officialis* unvanlı askerler aracılığıyla ve arazilerinin yönetimini, belli bir pay karşılığında onların idaresine bırakmak suretiyle gerçekleştirmişlerdir.⁶⁵

Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 64-65.

Hegyi, Klára-Botka, János, *Jászberény Török Levelei / Latin és Magyar Nyelvű Források A Jászság XVI-XVII. Századi Történetéhez*, Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok, 1988, 219-231.

Paikert, Alajos-Taganyi, Karoly, "Az Ó-Budai Apáczák 1584-iki Utasítása Czeplédi Tisztartóruk Részére", *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, V/5 (1898), 345-347.

⁶⁴ "Marus Istennek kegielméből szintén úg az mi kegielmes vrunké, mint szinte az thy chiázartoké, szabad mynekwnkis ot gonosz teuő embereket megbwnwtetnünk." Surány, 1579 Október 12. [12 Ekim 1579, Şurân.] *Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Libri Regii Series, A 57, IV, fol. 121; Takáts, Sándor-Eckhart, Ferenc-Szekfű, Gyula, A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 196-197, 200.*

⁶⁵ Hegyi, Klára, *A Török Hódoltság Várai és Várkatonasága, II, História-Magyar Tudemányos Akadémiai-Történettudemányi Intézet, Budapest, 2007, 209*

4. Dîvân-ı Hümâyûnun Macar Toprak Rejimine Nüfuzu

XVI ve XVII. yüzyıllarda Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin sınırları sürekli değişim hâlinindedir. Tabii olarak Osmanlı vergilendirmesinin çapında da değişiklik gözlemlenmektedir. Osmanlı Macaristanı'nın hudutları hiçbir zaman iki ülke arasında kesinliğe kavuşturulan bir çizgiyi teşkil etmediğinden, maalesef vergilendirmenin çerçevesinin belirlenebilmesine yönelik eldeki vesikalar da nicelik bakımından zayıftır.

Var olan sınırlar, birkaç kilometreden onlarca kilometreye varacak ölçüde değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla hudut hususundaki tetkiklerde özellikle Macar askerî kaleleri temel alınacaktır. Zira Osmanlı ordularının fetih vasıtasıyla sürekli ilerleme hedefi gütmelerine karşılık Macar tarafı bir savunma hattı oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu vecihle Macar vesikaları takip edilerek Osmanlı kuvvetlerinin ne kadar ilerleyebildiği ve elde ettikleri kalelerin stratejik konumunun ne olduğu daha net görülebilmektedir. Elbette söz konusu değerlendirme yapılırken istikrarlı biçimde Osmanlı vergilendirmesine tâbi olan yerler de hesaba katılmıştır. Vergilendirme sisteminin işleyişi açısından güçlü Eğri Kalesi örneği dikkat çekicidir.

Tablo II⁶⁶

Yer adı	Cizye ödeyenlerin sayısı	Ev sahiplerinin sayısı	Bekâr erkeklerin sayısı	Toprakların sayısı	Dica [askerî vergi] ödeyenlerin sayısı	Öşür ödeyenlerin sayısı
Felnîmet (Felnémet)	25	45	13	63	40	358
Maklâr (Maklâr)	16	24	12	45	15	150
Nadtâlya (Nagyfâlya)	30	30	7	85	28	303
Toplam:	71	99	32	193	83	811

Yukarıdaki rakamlar Osmanlı vergilendirmesinin bir bakıma yüzeyselliğini göstermektedir. Aksi takdirde cizye ödeyenlerin sayısının, topraklarla kıyaslandığında çok daha fazla olması gerekmektedir. Zira menkûl geliri 300 akçeden fazla olan bir toprakta çok daha fazla sayıda ev sahibinin yaşaması mantıklıdır.

Temelde dica vergisinin ödendiği toprakların sayısı da cizye ödeyenlere oranla iki buçuk kat daha fazladır. Diğer taraftan söz konusu kayıt, yaklaşık

⁶⁶ N. Kiss, István, 16. Századi Dézsma jegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok Megyék), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960-114-117.

olarak tüm nüfusu kapsasaydı defterde kayıtlı ev sahiplerinin ve bekâr erkeklerin toplamının, öşür ödeyenlerin sayısına yaklaşması gerekirdi. Burada ise öşür ödeyenlerin sayısı neredeyse sekiz kattır.

Tetkikler esnasında Osmanlı idaresinin Macar uç kalelerinin “kapısının” olmasına rağmen idarî ve malî denetimi gerçekleştirebildiği yerler olduğu hususunda verilere de rastlanmıştır. 1664'te Heves Kalesi'ne dair şu kayda rastlamaktayız:

...bu soylu Heves ve Dış-Solnık kalelerinin Filek (Füle) ucunda bir tahtı ve hâkimleri bulunmaktadır. Sahipleri ekseriya Filek Uç Kalesi'nde yaşamaktadır. O tarafa, Filek'e üç mil ötedeki Seçen'e (Szécsény) Türkler yerleşirse kapılarını sadece bu Uç Kalesi'ne koymakla kalmazlar, aynı zamanda Kale'nin şehri de onlara karşı koyamaz, böylece Kale'nin merkezi bozguna uğrar, harap olur...⁶⁷

Heves Kalesi'nin en güçlü Macar uç kalelerinden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda vesikanın değeri daha da artmaktadır. Gerek Osmanlı gerekse Macar tarafına vergi ödeyen şehirler içinde Eğri Kalesi'nin karşısında yer alması bakımından stratejik öneme sahip Cenceş (Gyöngyös) ve daha önce değinilen Canfedâ örnekleri de dikkat çekmektedir.

I. Süleyman Eylül 1526'da II. Lajos'un kuvvetlerini yenilgiye uğratmış, ardından Budin'le birlikte ülkenin orta kısmını boşaltmış ve sefer sırasında ele geçirdiği yerlere muhafız birlikleri bırakarak hızla kontrolü sağlamıştır. Bu siyasetini özellikle Petrovaradin (Pétervárad), İlok (Újlak) ve Titel (Titel) gibi Sirem (Szeremség) kalelerinde de izlemiştir.

Sonuç olarak 1527 ve 1530 arasında hazırlanan Macar Devleti vergi kayıtlarına bakıldığında Bâç, Serem, Valkô, Toruntâl, Pojega ve Bodrog şehirleri *per turcas occupati* [Türkler tarafından ele geçirilmiş yöreler] olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Aslında Pojega 1536'da, Bâç 1541'de, Beçe (Becse) ve Beçkerek ise 1551'de Osmanlıların eline geçmiştir.

Dolayısıyla genel anlamda ülkenin iç kesimlerine kıyasla Sirem bölgesi, neredeyse on beş yirmi sene önce Osmanlı egemenliğinin etkisine girmeye başlamıştır. Hatta Osmanlı idaresi Drava-Sava arasındaki muhtemel saldırılara karşı Pojega'da sancak dahi kurmuştur.⁶⁹ Osmanlıların daha sonraki evrede çıkış noktası olarak kullanacağı sağlam zemin de burası olacaktır.

“...mivel azért ennek az nemes Heves és Külső Zolnok vármegyének ezen Fülel végházában vagon székes helye s bírai is és possessori nagyob részrül ezen Fülel végházában laknak, félel, hogy ha Szécsénben, melly Fülelhez három méli föld, az török megtelepedhetik, kapuját nem csak be teszi ennek az végháznak, seőt várossal meg nem állhatya és így székes helye is el bomol és romol ezen vármegyének...” Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 6, I, fol. 167.

⁶⁸ Acsády, Ignác, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, 221.

⁶⁹ Tóth, Sándor László, “Vilájetek A Hódoltságban”, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIX/1 (1999), 74. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Diğer taraftan sur dışına doğrudan nüfuz edilememesi nedeniyle Budin'in 1541 tarihli fethi, Osmanlı Macaristanı'nda sadece kısmî bir genişlemeyi işaret etmekteydi. Kalenin söz konusu durumundan ötürü Dîvân-ı Hümâyûn, ülkenin iç kesimleriyle sadece kesintili bir bağlantı kurabilmekte; daha çok Mohaç, Sekçöy (Szekcső), Sekçay (Szekszárd) ve Tolna'yı kapsayan Tuna hattında etkinlik sağlayabilmekteydi.⁷⁰ Nihayet özellikle Bâç ve 1542'de Segedin'in fethiyle Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin Tuna-Tisa (Tisza) arasında kalan güney kısmı, kuzeye doğru genişleme gösterebilmiştir.

Bu süreçte dönüm noktası 1543-1545 tarihli Osmanlı seferi olmuştur. Aslına bakılırsa tam olarak Osmanlı Macaristanı kavramı, bu hadise ile vücuda gelmiştir. Macaristan'daki genişleme esnasında Osmanlı orduları 1543'te Valpô (Valpó), Şiklôş, Peçûy, Estergon ve İstolni Belgrad'ı (Székesfehérvár);⁷¹ 1544'te Novigrâd, Seçen ve Hatvan'ı;⁷² 1545'te Yukarı Tuna'da Tamâşi (Tamási), Göröşgâl (Görözség), Şimontorna (Simontornya), Ozora ve Döbrököz'ü almıştır.⁷³ Bu vasıtayla Yukarı Tuna'da kapalı bir Osmanlı havzası oluşturulmuştur.

Bina edilen alan Baranya, Tolna, Feyîr (Fejér) ile Tuna'nın sağ kıyısında kalan Estergon civarındaki Şomogi (Somogy), Vesprîm (Veszprém) ve Komârom (Komárom) bölgesinin doğu sınırlarına kadar ulaşmıştır. İlâveten Estergon'un sol kesimi, Hont ve Novigrâd'ın güneybatısı ile Heves eyaletinin [= *comitatus*] batı kısmı hâkimiyet altına alınmak suretiyle Tuna-Tisa arasında egemenlik sağlanmıştır.⁷⁴

Ülkede bina edilen Osmanlı varlığına rağmen Türk-Macar sınırına nispeten istikrar getiren gelişme, 1547 tarihli İstanbul/Edirne Barış Görüşmeleri [Konstantinápolyi Béketárgyalások] olmuştur. Müzakereler esnasında Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında artık kesin bir sınırın belirlenmesini talep etmiştir. Sınır, Drava'dan Rinya bataklıkları boyunca kuzeye ve Balaton'un güneyinden Estergon'a kadar; ayrıca Tuna'nın karşısından, Garam üzerinden Leva (Léva) ve Vegleş'e (Végles) değin ilerlemeliydi. Yine Filek'ten başlayarak, Yazgiya'yı (Jászág) da içine alacak

⁷⁰ Szakály, Ferenc, "Tolna Megye Negyven Esztendeje A Mohácsi Csata Után (1526-1566)", 23-24; Szántó, Imre, "Küzdelem A Török Terjeszkedés Megállításaért Magyarországon (1541-1547)", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, XL/1 (1972), 86.

Ágoston, Gábor, "Az Iszlám Erős Védőgátja: Az Oszmán Hódítás és A Magyarországi Végvidék", *A Magyar Hadtörténelem Évszázadai*, szerkesztette: Király Béla-Veszprémy László, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003, 63.

⁷² Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, I, Genius Kiadó, Budapest, 1926, 281.

⁷³ Matuz, József, "A Magyarországi Török Hódoltság Néhány Főbb Sajátosságáról", *Gesta Hungarorum, Történelmünk Mohácsiól A Kiegyezésig*, II, szerkesztette: Saáry Éva-Steinmann Judith, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1985, 39.

⁷⁴ Horn, Ildikó-Barta, János, *Három Ország Egy Haza 1526-1699-A Mohácsi Vésztől A Karlócai Békéig*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020, 233.

şekilde güneyde Hatvan'a ve kuzeyde Eğri ve Solnık'a kadar hudut tayin edilmeliydi.⁷⁵

Edirne'deki uzun görüşmelerin ardından 1547'de Macar Kralı I. Ferdinand, İmparator V. Karl ve Sultan arasında barış antlaşması imzalandı. Sözleşme, iki imparatorluk arasındaki sınırları tayin etmekte, böylece sınır boylarında süreklilik arz eden kargaşaya son verme amacını taşımakta idi.⁷⁶ Yeni düzenleme elbette Osmanlı idaresinde kalmış Macar serflerinin durumunu da etkilemekteydi. Toprak sahiplerinin talepleri üzerine Kral Ferdinand bir yıl sonra, 22 Şubat 1548'de konuyu şöyle değerlendirmiştir:

Nam ea ratione et conditione inducias ipsas cum Turcis pepigimus, quod intra hoc quinquennialium induciarum tempus ea omnia, quae apud christianos in regno nostro Hungariae et partibus ei subiectis fuerunt et sunt, apud nos et christianos maneat, et coloni in confinibus et alibi existentes, qui nobis et fidelibus subditis nostris tributum penderunt, non obstante eo, quod Turcis quoque solutionem fecerunt et servitia exhibuerunt, deinceps quoque pendant, et hi, qui Turcis similiter solutionem deberent, eisdem et solutionem ipsam persolvant, nec una pars aliam in hoc, durantibus ipsis induciis, prohibeat, aut impediat.

Metinde bundan sonraki ümidler şöyle dile getirilir:

...nec Turcas salvis induciis colonos ipsos prohibituos esse arbitramur, quin dicam et census suos nobis et dominis eorum terrestribus semper persolvant et victualia quoque ad arces nostras finimitas et Dominorum suorum terrestrium more veteri praestent.⁷⁷

Buna göre Macaristan'da Osmanlılara vergi ödeyen serfler iki kısma ayrılmaktadır: Uç kalelerde ve başka yerlerde yaşayan, Osmanlılar için gerçekleştirdikleri hizmetlere rağmen Macar Kralı'na ve toprak beyine vergi ödeyen *in confinibus et alibi* serfler. Belirlenmemiş yerlerde yaşayıp, Osmanlılara da vergi ödeyen *Turcis similiter* halk.

Metindeki ifade, Osmanlı idaresindeki Macar toprakları ve sınır boyları hususundaki ayrım bakımından açıktır: "...coloni in confinibus et alibi existentes...", et hi, qui Turcis similiter solutionem deberent." Yani Macar Devleti'nin sınırları içinde yaşayan ancak Osmanlılara da vergi veren serfler ile Osmanlı egemenliğinde yaşayıp Macar tarafına da vergi ödeyen serfler.

⁷⁵ Szalay, László, Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái, 124-125.

⁷⁶ Guitman, Barnabás-Korpás, Zoltán-Tóth, Ferenc-B. Szabó, János, "A Magyarországi Török Várháborúk Nemzetközi Háttér, 1547-1556", *Világtörténet*, XLI/9 (2019), 257.

⁷⁷ Werbőcz, Stephano de, *Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale Incltyi Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, Tomus Primus, Ejusdem Regni*, Budae, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1844, 400; Fraknói, Vilmos, *Magyar Országgyűlési Emlékek, Történeti Bevezetésekkel, 1546-1556*, III, Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága, Budapest, 1876, 152.

Barış vesikasının Macar Devleti ve Macar feodalları, sadece Osmanlı hududunda değil, *in confinibus* olarak aynı zamanda Türk kalelerinin arkasındaki ve belirlenmemiş büyüklükteki yerlerde de vergi toplama hakkını tanıması dikkat çekmektedir. Hatta Kral için alınan ondalık vergi, feodal bey tarafından alınan *census*, uç kaleleri ve feodal beye verilecek iâşe gibi hizmetlerde de Osmanlı egemenliğindeki havâililer kastedilmektedir.

Macar soyluları, Krallığın diplomatik başarısı sayesinde Osmanlı Macaristanı'ndaki konumlarını kısmen de olsa sürdürme imkânı sağlamıştır. Coğrafyadaki feodalizmin yeniden vücuda gelmesi de bu vasıta olmalıdır. Osmanlı Macaristanı hududunun önünde ve arkasında vergi toplama imkânı edinen Macarlara kıyasla yeni düzenlemenin Osmanlı tarafında uygun bir karşılığı olmamıştır.

Elbette söz konusu karşılık, Macarların elinde kalan tüm toprakların Osmanlılarca da vergilendirilmesi şeklinde olmalıdır. Ancak Macar Krallığı, sadece Macar tarafına gerçekleştirilecek ödemeleri tanımaktadır: "...ea omnia, quae apud christianos in regno nostro Hungariae et partibus ei subiectis fuerunt et sunt, apud nos et christianos maneat..."⁷⁸ Yani "...Krallığımızda ve arazilerimizde Macaristan Hristiyanlarına her ne tâbi ise yine bize, Hristiyanlara aittir..."

Macar tarafı yıllık 30.000 altını sultanlık hazinesine ödemeyi kabul etmiştir. Kararın, barış vesikasında belirlenen şartların karşılığı olduğu düşünülebilir. Buna mukâbil Macar beyleri, Osmanlı Macaristanı'na müdahalelerini ve oradaki vergi toplama haklarını şöyle açıklamaktadır:

...unser König hat eingewilligt für seine ungarische Besitzungen dem Sultan jährlich einen Tribut von 30000 Ducaten zu entrichten, so lassen auch wir von des Sultans Unterthanen nicht ab, sondern holen uns auch unserer Seits, was uns zusteht und gebührt...⁷⁹

Yani:

...Kralımız, Macar mülkleri için her yıl Padişah'a 30.000 dükalık haraç ödemeyi kabul etmiştir. Velhâsıl Sultan'ın haklarını ihlâl etmeyeceğiz; ancak hakkımızı da hak ettiğimiz ölçüde alacağız...

Bu aşamada Macaristan'da birbiri ardına başarı sağlayan Dîvân-ı Hümâyûn'un, yenik durumdaki Habusburg idaresine karşı neden barış antlaşmasını kabul ettiği ve silahla aldığı toprakları, feodallara terk etmesindeki kazancının ne olduğu sorusu hâklılık kazanmaktadır. Aynı soru işareti yıllık 30000 duka-

⁷⁸ Werböcz, Stephano de, *Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, Tomus Primus, Ejusdem Regni*, 401.

⁷⁹ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Lymbus Series, E 211, XXXII, fol. 8-9. Ayrıca bk. Gagyi, Jenő, "Az 1546. Évi Fegyverszünet és A Gyöngyösi Tárgyalásokra Vonatközö Adatok", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 313.

lık vergiyi kabul etmesinde de geçerlidir.⁸⁰ Zira idaresindeki Macar topraklarından edineceği vergi, bu miktarın çok daha fazlasıdır.

Mukavelenin yarattığı hukukî ve fiilî sonuçların ardından tarihsel tetkike geri dönülecek olursa biri Türkçeden Macarcaya çevrilmiş metin, diğeri de yine aynı nüshanın Latince sureti olmak üzere Avrupa kaynakları içinde 1547 yılına ait barış antlaşmasının an itibarıyla iki varyasyonu bulunmaktadır. Her iki metinde de konuyla ilgili olarak şunlar okunmaktadır:

...Üngürüs vilajetben, amely a felséges Üristennek legmagasabb kegyelméből győzelmes kardaommal meghódított tartomány ebben a vilajetben ama varak és kastélyok, melyek tényleg hadseregemnek és bégjeimnek birtokában vannak, s a bennök hagyott fegyverzettél és katonasággal őriztetnek, továbbá az ezen várakhoz és kastélyokhoz tartozó falvak, helyek és kertek összes lakosaikkal és egész határaikkal együtt az iszlám népének birtokában maradnak, mint eddig. Az istentől őrzött birodalmamnak, váraimnak, helységeknek, alattvalóimnak és egyéb népeimnek, nem különben a Magrebben lakó muszúlmánok földének és népének, sem vizen, sem szárazon semmi bántódásuk ne legyen, semmi megkárosítás ne érje őket s azoknak dolgába semminemű jogtalan beavatkozás ne történjék; a ki bárminő kárt tészén, méltóképpen fenyítettessék és büntettessék meg. Üngürüs vilajetéből ama várakért és kastélyokért, melyek lakóikkal együtt nem hódoltak meg az iszlám népének, minden évben 30 000 vert aranyat küldjön császári kincstáramba...⁸¹

...sie quod regnum Vngariae, quod a nobis gratia omniponensis dej uiribus et acuta framea deuictum est, ac castra et castella, oppida et villae cum omnibus eorundem confinijis seu limitibus, quae in Zansacorum, Capitaneroum et militum nostrorum manibus et regimine nunc sunt, maneant, eaque retineant et regant ac praeterea omnia maritima et terrestria loca siue ciuitates, siue castra, siue alia haec sint dominia, quae ad magnitudinem et imperium nostrum pertinent et in manibus sunt, et quae in hunc diem populus noster turcicus habet, possidet atque regit, per hos quinquennij annos a christiano populo et natione nullo modo molestari, damnificari debeant. Qui uero huic mandato et priuilegio contraiuerit, ille secundum merita sua castigari, et quicquid damni illatum fuisse comperietur, restitui acpersolui debedit. Item in Vngaria propter omnia illa castra, arces, ciuitates, oppida, villas et homines ac regnicolas christianos, qui et quae hactenus in manibus Turcici populi non fuerunt, sed adhuc in christianorum manibus et regimine sunt, ad portam ad cameram nostram munus aliquod honestum et honorarium mittatur omni anno...⁸²

⁸⁰ İnalcık, Halil, "The Heyday and Decline of the Ottoman Empire", *The Cambridge History of Islam, The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, I A, edited: P. M. Holt-Ann K. S. Lambton-Bernard Lewis, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1977, 328.

Magyar Országos Levéltár, N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, XXXIV, fol. 60-61. Ayrıca bk. Káldy-Nagy, Gyula, "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXVIII/2 (1974), 197.

⁸² Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Türkenkrieg, TK, Hofkriegsrat Registratur, HKR
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://tanitey.org>

Barış antlaşmasının iki nüshası da birbirine kıyasla herhangi bir farklılık barındırmamaktadır. Çevirisine bakılacak olursa:

...Herşeyekâdir Allah'ın en yüce şefkati sayesinde muzaffer kılıcımla fethedilmiş eyalette, Üngürüs vilayetinde. Bu vilayette hakiki ordumun ve beylerimin insafında olan kale ve hisarlar vardır ve içlerindeki mühimmat ve askerle birlikte muhafaza edilirler. İlaveten bu kalelere ve hisarlara bağlı köyler, yerler ve bahçeler, tüm nüfusu ve hudutlarıyla birlikte şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da İslâm milletinin mülküne tâbidir. Allah'ın inâyet sağladığı İmparatorluğuma, kalelerime, mekânlarıma, tebaama ve diğer milletlerime, Mağrip'te yaşayan Müslümanların toprağından ve milletinden farklı olmaksızın ne karada ne de suda zeval gelmesin. Onlara hiçbir zarar hâsıl, meselelerine haksız müdahale olmasın. Zarara uğratan her kim olursa layık olduğu şekilde ikaz edilsin ve cezalandırılsın. Lakin Üngürüs vilayetinden olup da nüfusuyla birlikte kaleler ve şatolar için İslâm milletine boyun eğmeyenler [adına Kral] her yıl 30.000 basılmış altını çâsarlık hazinemeye göndersin...

Buna göre Macar Kralı sadece statükoyu yani Osmanlılar tarafından fethedilen Macar topraklarını tanımakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlılardan harîç tutulmasına muvaffak olunmuş araziler karşılığında vergi ödemeyi kabul etmiştir.

Önceki satırlarda sıralandığı üzere antlaşmanın Macar Krallığı lehine kalemeye alınan koşulları, Osmanlılar açısından sorgulanmaya muhtaç yeni bir düzeni vücuda getirmiştir. Ancak mukavele, Macar aristokrasisi için de memnuniyet yaratmamıştır. 1547 tarihli Bistriçebánya (Besztercebánya) Meclisinde, Macar toprak beylerinin şikâyetlerinden anlaşıldığı üzere barış şartlarının bu şekilde tesis edilmesi, kökte Osmanlıların zaferini tasdik etmektedir:

Turcae iniquiores multo condiciones passim divulgant, et alioqui etiam in multis locis pauperes colonos non solum inter arces finitimas, sed etiam remotiores, quique a fidelibus et subditis suae Maiestatis pacifice possessi sunt, multo gravioribus, quam antea, oneribus exactionibusque premere iam inceperint.⁸³

Çevirisi:

Türkler sayısız koşul hâsıl etmiş, bunları muhtelif şekillerde uygulamaya koymuştur. Ve dahi birçok yerde, sadık ve itaat etmişlerden teşekkül olmuş, genel itibarıyla karşılıklı mıntıkalarındaki ya da daha uzaktaki fakir çiftçiler, eskisine kıyasla çok daha ciddi

Prot. Expedit, 1547, nr. 313, fol. 291r. Ayrıca bk. Hatvani, Mihály, *Magyar Történelmi Okmánytár A Búriüsseli Országos Levéltárból és A Burgundi Könyvtárból, (1538-1553)*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1858, 145-146.

⁸³ Vas Megyei Levéltár, Szombathely, Vasvári Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Káptalani Jegyzőkönyvek, VIII-487, fol. 118. Ayrıca bk. Fraknói, Vilmos, *Magyar Országgyűlési Emlékek, Történeti Bevezetésekkal, 1946-1956*, Fiktor Arsivi - <https://rantey.org>

malî külfetler altında ziyadesiyle ezilmiştir ve epey zamandır bunun acısını çekmektedir.

Barış antlaşması metninde Macaristan'daki egemenliğin ortak olarak tesis edildiğine dair herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Aynı zamanda Macar kalelerinin ardına işleyen Osmanlı nüfuzunun kaybedilebileceği, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından ihtimal dâhilinde değerlendirilmiş ve mevcut Türk varlığına istikrar kazandırılması önem teşkil etmiştir.

Örneğin Budin Beylerbeyi Kâsım Paşa'ya göre Budin eyaletinde yaşayan ve şimdiye kadar Macar tarafına vergi ödemeyen serfler, bundan sonra da buna zorunlu kılınamazdı. Osmanlı tarafına şimdiye dek vergi ödemeyen ve deftere kaydedilmemiş köyler ise Osmanlı vergilerinden muaf tutulmalıydı. İki egemenlik arasında yaşayan, dolayısıyla iki tarafa da vergi ödeyen serflerin mükellefiyetleri bundan sonra da devam etmeliydi: "...illi vero coloni, qui in medio positi..."⁸⁴

Budin eyaleti çerçevesinde değerlendirildiğinde iki tarafın da vergi toplayabildiği bir alan bulunmaktadır. Bu alan, Osmanlı idaresine geçen bir bölge olmaktan ziyade, Macar Krallığı'nın bir parçasıdır.⁸⁵ Belirlenmiş kapsam, barış antlaşmasının şartlarına da uymaktadır. Nihai olarak kurulan siyasî yapı, coğrafyanın şartlarını tanıyan Budin idaresinin politik ileri görüşlülüğü olarak nitelendirilebilir.

Barış antlaşmasını takip eden yıllarda Kral Vekili Várday Pál ve Başkomutan Miklós Salm ortak vergilendirilen yerlerdeki serflerin durumunu görüşmek üzere çeşitli kereler Budin Paşası'nı ziyaret etti. Bu görüşmelerde Osmanlı bölgelerine giden askerlerin tahkir edilmesi, öldürülmesi gibi meseleler de konuşulmuştur. Ancak Macar tarafı kendi mevcudiyetleri konusunda ısrarcı olmuştur. Elbette Macar yönetimi, Osmanlı memurlarının Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğindeki köylerde faaliyet göstermemesini talep edememektedir. Dolayısıyla görüşmelerde, daha ziyade Osmanlı Macaristanı'nın sınır bölgeleri gündeme getirilmiş olmalıdır.⁸⁶

Başta Baranya ve Heves ile Tuna-Tisa arasındaki yörelerde gözlemlendiği üzere kayıtlara geçirilmiş vergiler ile gerçekten toplanan miktarlar arasında farklılıklar olabilmektedir.⁸⁷ Hatta pek çok durumda barış antlaşması teme-

⁸⁴ "...ortaya iskân edilen yerleşimciler..." Aktaran: Gagyı, Jenő, "Az 1546. Évi Fegyverszünet és A Gyöngyösi Tárgyalásokra Vonatközö Adatok", 295.

⁸⁵ Gárdonyi, Albert, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, V, szerkesztette: Dr. Némethy Károly-Dr. Budó Jusztin, Székesfőváros Kiadása, Budapest, 1936, 27.

⁸⁶ Kovachich, Márton György, *Scriptores Rerum Hungaricarum Minores: Hactenus Inediti, Synchroni aut Proxime Coeui*, I, Typis Regiae Universitatis, Budae, 1798, 87-89.

Szederkényi, Nándor, *Heves Vármegye Története*, II, Heves Vármegye Közőnsége, Eger, 1890, 445-447.

linde toplanan cizye ile cizye defterlerindeki veriler çelişkiler barındırmaktadır. Örneğin Cenceş'te, 1546'da 100 hane beyan edilmektedir. Buna karşılık Osmanlı defterlerinde cizye ödemekle mükellef 300 aile kaydedilmiştir.⁸⁸ Söz konusu karşılaştırma imkânı Tuna-Tisa arasındaki yörelerde daha fazladır.⁸⁹

Tablo III

Yer Adı	1546'da Cizye Mükelleflerinin Sayısı ⁹⁰	1550'de Dica Ödeyenlerin Sayısı ⁹¹
Peşte eyaleti [= comitatus]	-	-
Pótharastya (Pótharasztja)	18	15
Boldogassonikáta (Boldogasszonykátá)	16	4
Şári (Sári)	8	10
Egreşkátá (Egreskátá)	20	6
Úyfaloba (Újfalú)	23	16
Monor	12	8
Sasinkovo (Ság) (Tápióşág/Tápióság)	15	12
Gerge (Györgye) (Tápiógerge/Tápiógyörgye)	20	14
Selefarnoş (Szelefnos)	12	3
Sele (Szele) (Tápiósele/Tápiószele'de)	15	11
Nyáregyháza	8	6
Nadkátá (Csekekátá)	13	5
Tápiósenmarton (Tápiószentmárton)	35	22
Giyón (Gyón)	5	7
Şöreg (Sóreg)	8	7
Seglid	120	117
Kunmije (Kunmizse)	27	26
Kunlayos (Kunlajos)	10	10
Nadköröş	110	75
Filegháza (Félegyháza)	20	8
Mikebuda	10	10
Sentamaşkátá (Szenttamaskátá)	12	8
Senmartin (Szentmártonkátá)	17	6
Senlörinz (Szentlörincátá)	20	12

⁸⁸ Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, 23-24; Káldy-Nagy, Gyula, "The Administration of the Sanjaq Registrations in Hungary", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXI/2 (1968), 214.

⁸⁹ Fekete, Lajos, *A Hatvani Szandzsák 1550. Évi Adóösszeírása*, szerkesztette: Nagy József-Rédei István-Tóth János, Jász Múzeum, Jászberény, 1968, 42.

⁹⁰ Káldy-Nagy, Gyula, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri, 1546-1562*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1971, 74.

Magyar Országos Levéltár, R szekció: Megyei Iratok, "Dica Regia Circa Festum B. Georgii Martiris Imposita Anno Domini 1550.", R 91, VIII, fol. 13.

Gomba	20	5
Üşás (Újszász)	30	15
Ferenzsállás (Ferencszállás)	12	25
Kişsállás (Kisszállás)	14	24
Kóka (Kóka)	32	24
Páka (Páka)	16	24
Keçkemet	200	150
Alberti	15	7
Gömrö (Gyömrö)	8	7
Jambok (Zsámbok)	25	15
Uri (Uri)	10	7
Yānoşida (Jánoshida)	22	10
Ker (Tötker/Tótkér'de.)	10	7
Şolt eyaleti [= comitatus]	-	-
Taş (Tass)	3	5
Dömsöd (Dömsöd)	13	18
Sírbobran (Szenttamás)	12	8
Senmiklós (Szentmiklós)	20	10
Pereg	3	8
Bankháza	8	5
Huge (Hugye)	8	11
Lazháza (Lacháza)	15	14
Senkral (Szentkirály)	33	21
Vaç	20	27
Veçe (Vecse)	25	11
Baraç (Baracs)	26	16
Dış-Solnik eyaleti [= comitatus]	-	-
Palâdiç (Paládics)	8	7
Töseg (Tószeg)	16	5
Abony	60	44
Törtel (Törtel)	30	40
Kara (Kara)	20	9
Senlörinç (Szentlőrinc)	20	9
Alpâr (Alpár)	15	7
Çonrâd eyaleti [= comitatus]	-	-
Göya (Gyója)	12	14
Çâni (Csány)	20	10
Felgö (Felgyő)	16	24

Tablo IV

1546-1550 Yılları Arasında, Tuna-Tisa Yöresinde Eyalet [= *Comitatus*] Başına Düşen Osmanlı ve Macar Vergi Mükelleflerinin Miktarı⁹²

	1546'da Cizye Mükelleflerinin Sayısı	1550'de <i>Dica</i> Ödeyenlerin Sayısı	Cizyeye Kıyasla <i>Dica</i> Vergisinin Oranı
Peşte	988	738	%74,7
Şolt	158	140	%88,6
Dış-Solnik	197	135	%68,5
Çonrâd	48	48	%100
Toplam	1.391	1.061	%77,3

Elbette yukarıdaki veriler temelinde, Macar vergi sisteminin Osmanlı Macaristanı'na yayıldığını söylemek doğru olmaz. Dahası Macar *dica* kayıtlarına kıyasla Osmanlı tahrir defterlerinde, Tuna Nehri'nin ötesi ve berisinde bulunan yerler de kaydedilmiştir.

Örneğin Osmanlı idaresi; 1546 senesinde Peşte, Şolt, Dış-Solnik eyaletlerinin [= *comitatus*] bir kısmını bünyesinde barındıran Peşte ve Keçkemert'te 174 belde kaydetmiştir. Yine Dîvân-ı Hümâyûn 1554 senesinde Şomogi, Tolna ve Baranya eyaletlerinin [= *comitatus*] bir bölümünde 1000'den fazla belde tahrir etmiştir.⁹³

Ancak Macar feodalizmi, ilk yıllarda istikrarını yitirse de Osmanlı Macaristanı'nın büyük kısmında varlığını sürdürmeye devam edecektir. Dolayısıyla *dica* kayıtları sayesinde derebeylik düzeninin yüzlerce köydeki izi takip edilebilmektedir. Bu durumda feodal beyin vergi toplama kabiliyetinin, devlete kıyasla çok daha düzenli ve etkili olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Macaristan'daki Osmanlı egemenliği, Tuna'nın ötesinde de genişlemeye başlayacaktır. 1552'de Tata'nın alınmasından sonra fetihler Komárom'a kadar ilerlemiştir. 1552'de Budin paşası için askerî öneme hâiz Veszprém ele geçirilmiş⁹⁴, böylece Balaton'un üst kısmında da yayılma imkânı bulunmuştur. Ancak Macaristan'da batı yönünde ilerlemeyi garantileyen Osmanlılar, aynı sürekliliği kuzeye doğru sağlayamamıştır.

Macar yönetimi bu aşamada Peşte ve Hatvan'a mevzilenmek suretiyle yüksek nüfuslu olan Peşte, Dış-Solnik ve Küçük Kumanistan (Kiskunság)

⁹² Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 87, XXVII, fol. 63-64.

Káldy-Nagy, Gyula, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri, 1546-1562*, 88; Káldy-Nagy, Gyula, *Baranya Megye XVI. Századi Török Adóösszeírásai*, szerkesztette: Mikeşy Sándor, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1960, 68.

⁹⁴ Szántó, Imre, "Veszprém Elfoglalása és A Török Terjeszkedés A Dunántúlon 1552-ben", *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, IX/1, (1970), 50.

eyaletlerini [= *comitatus*] savunmaya çalışmıştır.⁹⁵ Vasal olması hasebiyle Erdel, Osmanlılar tarafından bir savunma duvarı olarak görülse de söz konusu dayanağın kırılganlığı kısa süre içinde ortaya çıkacaktır. Zira Eğri birkaç küçük kale kuvvetinin desteğiyle tek başına, Peşte eyaletindeki [= *comitatus*] yörelerin kime ait olduğunu sorgulanabilir hâle getirmiştir.⁹⁶

Tuna-Tisa arasındaki eyaletlerin [= *comitatus*] kaderini tayin edeceğinden, artık her iki askerî kuvvet de güçlü bir kale ve stratejik öneme hâiz olan Solnık için mücadele verecektir. Gerek Macar gerekse Osmanlı ordu yönetimi bu noktada Tisa'nın orta kısmındaki hâkimiyetin tesis edilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurmaktadır. Solnık'ın önemi, 1550'de István Losonczy tarafından da resmedilmiştir:

[Solnık eyaletinin (= *comitatus*)] ...Türklere; hem Tisa-Tuna arasındaki ve hem de Tuna'nın ötesindeki İmparatorluğa [Erdel'e bağlı, Tisa'nın ötesindeki eyaletler (= *comitatus*)] âşikâre zarar veren bir yerde olduğunu görmekteyim.⁹⁷

Macar kayıtlarında, bir Osmanlı idarecisinin ise Solnık köylerinin muhtarlarına şöyle seslendiği takip edilmektedir:

...artık [Macarlardan] korkmanıza gerek yok; zira Tisa boyunda ve başka yerlerde hisarlar inşa edilmektedir ve bundan böyle Macar ispánlar sizlere zulmetmeyecektir.⁹⁸

Macarlar daha hızlı davranarak Solnık'ta bir kale inşa etmiştir.⁹⁹ Neticede Macar Krallığı ve Erdel'in 1551'deki birleşiminin ardından Tuna-Tisa arasındaki Osmanlı planları başarısızlığa uğramış ve Osmanlı Macaristanı'nın durumu tehlikeye girmiştir.¹⁰⁰ Ancak 1552 senesinde gerçekleştirilen Osmanlı seferi, bu meseleyi tek seferde halledecektir.

⁹⁵ Horn, Ildikó-Barta, János, *Három Ország Egy Haza 1526-1699-A Mohácsi Vésztől A Karlócai Békéig*, 265.

⁹⁶ Petercsák, Tivadar, *Várak és Múzeumok*, Heves Megyei Múzeumi Szervezet-Dobó István Vármúzeum, Eger, 2010, 224.

"...azt látom, hogy oly helyen vagyon, hogy nyilván árt a törököknek és mind az Tisza-Duna között és Tiszántúl való birodalomnak." Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg, Turcica Fasciculus, nr. 7-II, 1550, fol. 28. Ayrıca bk. Pataki, Vidor, *Az Egri Vár Élete*, Érseki Líceumi Könyvnyomda, Eger, 1934, 41; Thallóczy, Lajos, *Csömöri Zay Ferenc, 1505-1570*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1885, 53-59.

"...most már nem kell félnetek, mert épül a kastély a Tisza mellett és más helyeken, ennél fogva a magyar ispaják nem fognak benneteket sanyargatni." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Nádasdy Család Levéltára, Nádasdy-Iratok, Vegyes Levelek, E 97, XVI, fol. 38.

⁹⁹ Molnár, Erzsébet, "Az Alföld Kulcsa, A Szolnoki Vár", *Belvedere Meridionale*, XIV/7-8 (2002), 12.

¹⁰⁰ Rónai, Horváth Jenő, *Magyar Hadtörténelmi Krónika, A Mohácsi Vésztől A Legújabb Korig*, II, (A

Tímışvâr ve Mureş boyundaki Lipova (Lippa), Aradi Çanâd kaleleri; güneyde Beçkerek, doğuda Karânşebes (Karánsebes) ve Lugoş (Lugos) Osmanlıların eline geçmiştir.¹⁰¹ Böylece Mureş'in güneyinde, Erdel ve Eflâk sınırına kadar kalelerle kuşatılmış bir alanda, Osmanlı Macaristanı tesis edilmiştir. Mevcut yapı tüm Çanâd, Çonrâd, Toruntâl, Kuvin, Temeş ve Arad'ı içine almaktadır.

Solnık'ın ele geçirilmesiyle sadece Tuna-Tisa civarının sınırları kesinlik kazanmakla kalmamış; aynı zamanda buranın doğusuna düşen topraklar, Osmanlı egemenliğinin merkezi hâline gelmiştir.¹⁰² Artık Tokay'ın (Tokaj) ötesinde, Yukarı Tisa'da sadece biryalıtılmış krallık kalesi olarak Göle kalmıştır. Öyle ki ilerleyen dönemde *hajdú* kentlerinin kurulmasından sonra dahi Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen, Budin Paşası'nın *hajdú*ları kendi tebaası olarak görmesini haklı bulacaktır:

...Solnık, Göle, Eğri ve etrafını çevreleyen pek çok uç kalesini aldığından beri, yerleşimlerin ve evlerin olduğu yerler ona aittir. İyi hatıraya sahip Hükümdar Bocskai, eskiden beridir kendisine boyun eğen bu yerlere *hajdú* askerlerini yerleştirdiğinde, Türklerin mutâbakatı dolayısıyla onları mezkûr yerlerin çiftliklerine nakletti. Ayrıca tüm *hajdú*lar, Ali Paşa vasıtasıyla Türklerle belli bir antlaşma hâsıl ettikten sonra, onun çiftliğine yerleşmelerinden ötürü her dâim adil şekilde ve hiçbir düşmanca gayret göstermeksizin davranmayı kabul ettiler.¹⁰³

Bu husus hakkında sultan ahidname de vermiştir. Böylece Solnık'a bağ-

Hadtörténelmi Közlemények 1896. Évi Melléklete), Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1896, 74.

¹⁰¹ Szántó, Imre, "A Törökök 1551. Évi Őszi Hadjárata A Temes-Vidék és A Maros-Völgy Meghódítására", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/1 (1972), 87; Szántó, Imre, "Az 1552. Évi Szegedi Hadjárat", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica*, szerkesztette: Szántó Imre, Universitatis Szegediensis, Szeged, 1968, 23; Szántó, Imre, *Eger Vár Védelme 1552-ben*, Eger Város Tanácsa, Eger, 1971, 127.

¹⁰² Illésy, János, "Adatok A Szolnoki Vár Építéséhez és Első Ostromához", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 245.

¹⁰³ "...az mely helyen megtelepedések és lakások vagyon, az övé, úgymint az miolta Szolnokot, Gyulát, Egret és az több körülváló végházakat elvötte, azoknak az helyek neki holdolt mindazolta, és az jó emlékezető Bochkay fejedelem az mikor az hajdúságot letelepítette, az török consensusából szállótta azoknak az helyeknek fundusára. Annek felette, mikor az utan az egész hajdúság bizonyos végezést tött Ali pasa által az törökkel, arra kötelezték magokat, hogy mivel az ő fundusán vagyon megtelepedések, minden időben igazsággal, nem egyéb ellenséges igyekezettel viselik hozzája magokat." Gyulafehérvár, 1629 Május 8. Bethlen Gábor-Esterházy Miklós. [8 Mayıs 1629, Erdel Belgradı. Gábor Bethlen-Miklós Eszterházy.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltár, Gyulafehérvári Csomag, Protocolla Series, F 2, XXXV, fol. 214. Ayrıca bk. Szilágyi, Sándor, "Levelek és Okiratok Bethlen Gábor Utolsó Évei Történetéhez, 1627-1629", *Magyar Történelmi Tár*, X/1 (1887), 23-24; Szilágyi, Sándor, *Bethlen Gábor Fejedelem Levelezése, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887*, 381-382.

lı Bihar, Sabolç (Szabolcs), Zatmâr (Szatmár), Abaüy (Abaúj) ve Zemplîn (Zemplén) Osmanlılara vergi ödemeye başlamıştır.¹⁰⁴ Göle ve Zigetvar'ın fethi ise Macaristan'daki Osmanlı egemenliğini kesinleştirmiştir. Böylece sınır boylarında sonu gelmeyen Osmanlı-Macar çatışmalarının kesilmesine ek olarak, On Beş Yıl Savaşlarına [1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı] kadar Macaristan'daki güç dengesi muhafaza edilmiştir.¹⁰⁵ 1574'te Novigrâd'daki kalelerin düşüşü hesaba katılmazsa 1566'dan sonra ne Osmanlı tarafı, yeni kaleler ele geçirerek kayda değer alan genişlemesi sağlamış ne de Macar kuvvetleri Osmanlılardan toprak alabilmiştir.¹⁰⁶

Öte yandan On Beş Yıl Savaşlarının, Osmanlı Macaristanı'nın coğrafi genişlemesi bakımından tam manasıyla pozitif etkiye sahip olduğu söylenemez. En önemli kaleler arasında gösterilen Eğri 1596'da, Kanije 1600'de ele geçirilmiş ve beylerbeyliği hâline getirilmiştir.¹⁰⁷ Ancak Osmanlı etki alanı birkaç on kilometre ötedeki Macar uç kalelerine dayandığından, yeni hudut yapısı coğrafi genişlemenin kalıcılığını garanti edememiştir.

Kanije'nin ardında Komâr (Kiskomár) adında bir hisar mevcuttur. Eğri ise Hônad (Ónod), Filek gibi büyüklü küçüklü Macar kaleleriyle çevrelenmektedir.¹⁰⁸ Öte yandan Osmanlıların Novigrâd sancağından çıkartılması, Eğri'nin düşmesinden sonra Osmanlı idaresine giren Heveş eyaletinin [= *comitatus*] durumunu da tehlikeye sokmuştur. Hatta Macarların elinde bulunan Vâç (Vác) Kalesi, 1543'ten itibaren Macaristan'daki Osmanlı idaresinin merkezi Budin'e karşı ilk kez tehlike arz etmeye başlamıştır. Vergilendirmenin dışında kalan Peşte'nin kuzeybatı kısmı da Vâç Kalesi'ne paralel konuma gelmiştir.¹⁰⁹

1619'da Estergon ve Budin'deki Türkler, Vâç halkı nedeniyle vergi toplamadıkları ve şehir güvenliğini sağlayamadıkları yönünde şikâyetlerini dile getirmeye başlamıştır.¹¹⁰ Elbette Vâç'ın on beş yıl boyunca savunmada kalabilmesinin temel nedeni, güçlü duvarları ya da askeri birlikleri değildir. Aksine Osmanlılar burayı savaştan, görüşmeler yoluyla almak istemiştir. Hatta

¹⁰⁴ Molnár, Erzsébet, "Az Alföld Kulcsa, A Szolnoki Vár", 8-22.

¹⁰⁵ Tóth, Sándor László, *A Mezőkeresztesi Csata és A Tizenöt Éves Háború*, Belvedere Meridionale, Szeged, 2000, 221.

¹⁰⁶ Acsády, Ignác, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, 266; Acsády, Ignác, *A Jobbággy-Adózás 1577-1597-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896, 34-37; Acsády, Ignác, *A Magyar Adózás Története, 1598-1604-ben, Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XX/6, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, 87.

¹⁰⁷ V. Molnár, László, *Kanizsa Vár*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1987, 117.

¹⁰⁸ Benda, Kálmán, "A Királyi Magyarország Tiszti Címtára, 1607-1608", *Levéltári Közlemények*, XLIII/2 (1972), 274.

¹⁰⁹ Angyal, Dávid, *Történeti Tanulmányok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937, 228.

¹¹⁰ Tettamanti, Sarolta, "A Váci Vár", *Váci Könyvek*, VII, szerkesztette: Kővári Klára, Vak Bottyán Múzeum, Vác, 1994, 193.

Macar kaynaklarına göre, Vâç'ın silahla alındığı haberi sadrazama ulaştığında kendisinin tepkisi Dîvân-ı Hümâyûn'un kaleye bakış açısını özetlemektedir:

Vâç nasıl bir lânetli palankacıdır ki o cenahtan bir ordu yola çıksa bizimkilerin [kaleyi] terk etmesi zarurîdir. Buradan bize doğru harekete geçilse sizinkiler oradan çıkar. Öyleyse [Budin Paşası Karakaş Mehmed Paşa'nın] neden böyle delicesine o tarafa gitmesi gerekti? Budin'de yaşayan birçok komutanın burayı kudretiyle alması her dâim mümkün değil miydi? Lakin biz Vâç'a güç göstermek yerine, dostluğumuzu sunduk ve ihdas edilen barışın incinmemesini arzuladık...¹¹¹

Erdel'in karşısına düşen topraklarda da Osmanlı egemenliği konusunda problemler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Göle, neredeyse tüm Bekeş (Békés) eyaletinin [= *comitatus*] Osmanlı idaresindeki varlığını garantileyebilmektedir. Ancak burayı destekleyen, Bekeş ve Sarvaş (Szarvas) adlı küçük kaleler yakılmıştır.¹¹² Göle'nin karşısında ise güçlü Macar kalesi Şarkad (Sarkad) yükselmektedir.¹¹³

Osmanlıların Mureş boyundaki durumu daha da kritiktir. Erdel Hükümdarlığı 1590'da Arad, Lipova, Yanova (Jenő) ve Karânşebes'i aldığından¹¹⁴ bu yöreler kesin denetimden çıkmıştır. Sonraki senelerde Dîvân-ı Hümâyûn askerî ve diplomatik çabalarını, Vâç ve Tımsıvâr'ın korunmasında önemli rol oynayan Arad ve Zarând'ın (Zaránd) muhafazasına yoğunlaştıracaktır.¹¹⁵

Neticede Osmanlı idaresi; 1616'da Gábor Bethlen'i Lipova, Arad, Façet (Facset), Mehâdy (Mehádia) ve Zarând'ı teslim etmeye zorlamıştır.¹¹⁶ Ancak

¹¹¹ "Micsoda Vác, egy rosztalánkoscska, ha onnan had indul is, az mieinknek pusztán kellett hagyni, úgymond, s ha innen mifelőlünk indult is, az tieitek is kimentek belőle. Miért kellett tehát, úgymond, ily bolondul arra menni, nemde mindennap nem lehetett volna-e meg, hogy hatalommal elfoglalhatták volna az több vezérek is, kik Budán laktak, de nem hatalmat akartunk mi Vácson mutatni, hanem barátságos megadást néztünk és kerestünk benne, hogy az kötött békeség is meg ne bántattatnék..." Konstantinápoly, 1620 November 29. [29 Kasım 1620, İstanbul.] Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, P szekció: Illésházy-Gyűjtemény, P 1341, Ladula 19, Fasciculus: 8, nr. 12, fol. 11. Ayrıca bk. Ipolyi, Arnold, *Alsó-Sztrégovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelezése*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887, 234.

¹¹² Szakály, Ferenc, "Nemesi Vármegye Szervezet és Török Hódoltság", *Történelmi Szemle*, XXXIII/3-4 (1991), 163.

¹¹³ Márki, Sándor, *Sarkad Története*, Kókai Lajos Kiadó, Budapest, 1877, 131.

¹¹⁴ Rónai, Horváth Jenő, *Magyar Hadi Krónika. A Magyar Nemzet Ezeréves Küzdelmeinek Katonai Története*, IV, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1897, 412.

¹¹⁵ Erdélyi, Gabriella, "Túlélési Stratégiák A Török Idején", *Identitás és Kultúra A Török Hódoltság Korában*, szerkesztette: Ács Pál-Székely Júlia, Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 92.

¹¹⁶ J. Újváry, Zsuzsanna, "Bethlen Gábor, Mint Választott Magyar Király Portai Politikája Az Oszmánok Által Elkövetett Magyarországi Sérelmek Tekintetében", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 163.

Erdel Hükümdarı Yanova'yı elinde tutmayı başarmış hatta Karânşebeş ve Lugoş bu sayede Erdel kaleleri olarak hizmet etmeye devam etmiştir.¹¹⁷ Böylece Dîvân-ı Hümâyûnun savaştan önce Büyük Macar Ovası'nın güney kısmındaki statükoyu tekrar sağlaması mümkün olmamıştır.

Benzer bir durum Vâç için de geçerlidir. Budin Beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa 1620 senesinde, Bethlen ve Habsburg İmparatorluğu arasındaki çekişmeden yararlanarak Vâç'ı ele geçirmiştir. Böylece Peşte civarına doğru uzanan doğrudan tehdit ortadan kaldırılmıştır.¹¹⁸ Lakin Vâç'ın ardındaki Novigrâd Kalesi, Macar Krallığı'nın elinde kalmıştır. Böylece Peşte eyaletinin [= *comitatus*] kuzey, Heveş eyaletinin [= *comitatus*] doğu ve Hont eyaletinin [= *comitatus*] güney bölgesinin kime ait olduğu tartışmalı hâle gelmiştir.¹¹⁹ Sonuç olarak Budin'e kalkanlık yapan Osmanlı kale sistemi bütünlük arz edememiştir.

Nihayet Osmanlı Macaristanı'nın sınırları 1663-1664 seferine ve Erdel Hükümdarlığı'nı yıkan savaşlara dek sadece kısmî değişikliklere mâruz kaldı.¹²⁰ 40-45 yıl boyunca mevcut kalan hudutlar, Aşağı Tuna ile Eflâk sınırından Erdel'deki Karânşebeş ve Lugoş kalelerine temas ederek Temeş Irmağı boyunca kuzeye uzanmaktaydı. Mureş Vadisi'ne ise ancak Lugoş'un doğusundan bağlantı kurulabilmiş, Osmanlı yönetimi buradan batıya yönelmiştir.

Mezkûr yöredeki sınır noktaları Desna (Désznýa, Zarând sancağı) ve Vilâgoşvâr (Világosvár, Arad eyaleti [= *comitatus*]) olmuştur. Vilâgoş'tan (Világos) kuzeye, Yanova Kalesi'ne ulaşılmış ve buradan da yön Göle'ye, sınırında Şarkad'ın olduğu batıya çevrilmiştir.¹²¹ Böylece Osmanlı sınırı Fekete-Körös (Fekete-Körös) boyunca Balanoş'a (Belényes) dek doğuya uzanmış, Şebeş (Sebes)-Körös boyunda ise Varadin'e erişmiştir. Bu hatta bir Erdel kalesinin olmaması dikkat çekicidir. Sınır, Varadin'den bir çizgi şeklinde kuzeydeki Sikelhîd (Székelyhíd) üzerinden Eçed'e (Ecséd) kadar ve buradan Tokay'a dek gitmektedir.¹²²

Tisa'nın yukarı akıntısında ve Beretô (Berettyó) ile Körös arasında bulunan Osmanlı Macaristanı topraklarının, On Beş Yıl Savaşları öncesindeki duruma kıyasla değişiklik göstermediği söylenebilir. Öte yandan Budin idaresinin, *hajdú* kentlerinin çiftliklerini kontrolü altına aldığını ilan etmesi ve

¹¹⁷ Benda, Kálmán, *A Bocskai Szabadságharc*, Múvelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1955, 117-119.

¹¹⁸ Szekfű, Gyula, *A Magyar Állam Életrajza*, Maecenas, Budapest, 1988, 116.

¹¹⁹ Hegyi, Klára, *The Ottoman Military Organization in Hungary: Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1998, 32.

¹²⁰ Salamon, Ferenc, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1886, 303-312.

¹²¹ Márki, Sándor, "A Sarkadi Hajdúk", *Hadtörténelmi Közlemények*, XXV/1 (1924), 33-45.

¹²² Nyakas, Miklós, *Hajdúböszörmény A Múlóidőben, Hajdúböszörmény Története*, Hajdúböszörmény Város Polgarmesteri Hivatala, Hajdúböszörmény, 2000, 125.

Bethlen'in, *hajdú* kalelerinin güçlendirilmemesi koşuluyla Osmanlı idaresinde kalmalarını tanıması, pratikte anlam kazanmayacaktır.¹²³

Zira Bocskai tarafından ayrıcalık verilmiş Sabolç ve Bihar kentleri (Nânâş [Nánás], Bösörmen [Böszörmény], Sobosló [Szoboszló], Vâmoş [Vámos], Perç [Pérçs], Polgâr [Polgár], Hadhâz [Hadház] ve Dorog), Erdel topraklarında kurulmuş yirmi *hajdú* kenti, özel mülkiyete tâbi feodal *hajdú* yerleşkeleri ve Osmanlı egemenliğine alınmış olmakla birlikte vergilendirmenin temelde Habsburg idaresiyle ortak yapıldığı Bekeş, Büyük Kumanistan (Nagykunság), Heves eyaletleri [= *comitatus*] gerek Erdel'in gerekse Macar Krallığı'nın kuzeybatı kısmında bir hat oluşturmaktadır.¹²⁴

Söz konusu alanın idarî yapılanması, doğal süreç içinde Macar-Habsburg devlet düzeni lehine gelişme göstermiştir.¹²⁵ Bu bakımdan Osmanlı Macaristanı'nın genel sınırlarının görece uzun süre istikrarlı kaldığı söylenebilir. Yapı, zaman zaman palankalar etrafında dönen çatışmalarla bozulsa da nihayet 1658 ve 1663 yıllarının seri seferleri ile Osmanlı Macaristanı'nın sınırları belli olmuştur.

Velhâsıl Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki askerî ve hukukî hâkimiyetine bakıldığında, 1658'de Yanova, Karânşebeş ve Lugoş'un alınmasıyla Macaristan'daki Osmanlı hükmünün tekrar On Beş Yıl Savaşlarından önceki sınırlarına ulaştığı görülmektedir. Ek olarak Varadin merkezli Bihar eyaleti de [= *comitatus*] ele geçirilmiştir.¹²⁶ Varadin'in ardından Şöimi (Sólyomkő), Saniob (Szentjobb) ve Papmezö (Papmezö) Osmanlılarca fethedilmiştir. Bu vasıtaıyla Şomyô (Somlyó), Şebeşvâr (Sebesvár), Gerla (Szamosújvár), Dej (Dés) ve Göle'ye kadar Osmanlı yönetimini sekteye uğratabilecek Erdel'e ait kale kalmamıştır.¹²⁷

Habsburg-Macaristan topraklarının üst kısmı da aynı kaderi paylaşmıştır: Güney Novigrâd kaleleri kaybedilmiş,¹²⁸ böylelikle Filek hariç 1574 yılındaki Osmanlı Macaristanı'nın sınırları belirlenmiştir. Hatta Ádám Forgacs'ın Uyvar Kalesi'ni teslim etmesi ve Osmanlıların Holok (Galgóc), Litra (Nyitra)

¹²³ Szilágyi, Sándor, *Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Levelei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879, 426.

¹²⁴ Rácz, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, Kossuth Lajos Tudomány Egyetem, Debrecen, 1969, 114-141.

¹²⁵ Gyulafehérvár, 1628 Április 5. Bethlen Gábor-Esterházy Miklós. [5 Nisan 1628, Erdel Belgradı. Gábor Bethlen- Miklós Eszterházy.] Aktaran: Horváth, Mihály, "Magyar Regesták A Bécsi Császári Levéltárból 1118-1605", *Magyar Történelmi Társ.* IX/9 (1860), 29-30.

¹²⁶ Angyal, Dávid, "Az 1615-iki Bécsi Török Békének Titkos Pontjai", *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kúnó Negyedszázados Kulturpolitikai Működésének Emlékére, Születésének Ötvenedik Évfordulóján*, szerkesztette: Lukinich Imre, Rákos Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, Budapest, 1925, 372-373.

¹²⁷ B. Szabó, János, "Erdély Katasztrófája 1658-ban", *Aetas*, XXI/2-3 (2006), 212.

¹²⁸ Matuz, József, *Az Oszmán Birodalom Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 82-83.

şehirlerini ele geçirmesiyle daha önce nüfuz edilemeyen Vág (Vág) ve Garam bölgelerine de girilmiştir. Bundan sonra Osmanlı ilerlemesini Komárom ve Litra eyaletleri [= *comitatus*] engelleyecektir.¹²⁹

Yukarıda çerçevesi belirlenen hudutlar içinde, Osmanlı egemenliğindeki Macaristan'da Macar feodalizmi ve ona ait kurumlar soylularca iskân edilmiş kentlerde dahi bir süre gücünü yitirmiştir. Soyluların kaçışının bir sonucu olarak liderlerini yitiren Macar toplumu, kendisine yeni beyler arayışına girmiştir.¹³⁰ Halkıyla birlikte kaçan soylular, Macaristan'ın sakin yörelerinde nüfus yoğunluğunu arttırmışlardır.

Elbette büyük toprak sahipleri yalnızca sarayını başka bir kaleye taşımakta, iâşe konusunda sıkıntıya düşmemektedir. Orta büyüklükteki soylular ise ülkenin çeşitli yerlerinde bıraktıkları toprakları vasıtasıyla ekonomik kaynaklara kolayca erişim sağlamaktadır.¹³¹ Tüm varlığı geride bıraktığı köyü olan küçük soylular ise topraklarıyla birlikte çalıştırdıkları serfleri de kaybederek belirsizliğe sürüklenmiştir. Çoğunluğu asker olarak orduya katılırken, küçük bir kısmı da soyluların saraylarında çeşitli görevler üstlenerek geçimlerini sağlamaya çalışmıştır.¹³²

Öte yandan vesikalardan takip edilebildiği kadarıyla söz konusu şartlar, sadece kısa süreli değişimleri ifade etmektedir. Zira Osmanlı sınırlarının kurulmasından yaklaşık on yıl sonra, Macar feodalizmi tekrar güçlü ve geniş yapısına kavuşacaktır. Dolayısıyla Osmanlı egemenliği eski Macar toplum yapısı için yıkıcı olmayacaktır.

5. Macar Vergilendirme Alanının Genişlemesinde Büyük Kalelerin Önemi

1552 yılı seferlerini takip eden senelerde Macar Ovası'ndaki Osmanlı egemenliği neredeyse iki katına çıkmıştır. Osmanlı ilerleyişi Batı ve Yukarı Macaristan civarında, yine aynı yıllarda devam etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı mevcudiyetini çevreleyen Macar uç kalelerinin önemi artmıştır.¹³³ Askerî görevle-

¹²⁹ Coğrafi genişleme hakkında bk. Matunák, Mihály, *Érseku jvár A Török Uralom Alatt, 1663-1685*, Huszár István Könyvnyomdájá, Nyitra, 1901, 57-84.

¹³⁰ Zimányi, Vera, "A XVII. Századi Gazdasági és Társadalmi Regresszió Néhány Aspektusa", *Történelmi Szemle*, XVI/1-2 (1973), 56.

¹³¹ Hársfalvi, Péter, *Magyarország Története A Kései Feudalizmus Századaiban (1526-1790)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976, 161.

¹³² Hársfalvi, Péter, *Magyarország Története A Kései Feudalizmus Századaiban (1526-1790)*, 177.

¹³³ Kövér, György-Buza, János-Kaposi, Zoltán-Honvári, János-Draskóczi, István, *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A XX. Századig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 2000, 144-146.

rinin yanı sıra Macar Krallığı, uç kalesi sisteminden vergileri kontrol altında tutmasını da beklemiştir.

Osmanlı ilerlemelerine paralel olarak kale düzenine dayandırılan ekonomik yapının tehlike altına gireceği düşünülmüştür. Şüphesiz Macar beylerinin Osmanlı egemenliğinde elde ettiği konumun ve organize yapının da zamanla yiteceği öngörülmüştür.¹³⁴ Beklenti; Osmanlı egemenliğindeki topraklardaki, özellikle iç bölgelerdeki Macar vergi faaliyetlerinin nadir hâle geleceği yönündedir. Ancak bunun tam tersi olacaktır. Macar vergilendirmesinin çapı sürekli genişlemiş, Osmanlı Macaristanı'nın neredeyse tümünü kapsamaya başlamış ve hatta vergilendirme daha da yoğunlaşmıştır.¹³⁵

Macar vergilendirmesinin incelenmesinde üç yapıyla karşılaşılmaktadır: Yukarı Tuna'nın güney kısmında Osmanlı idaresine karşı mücadele veren Zigetvar, Tuna-Tisa arası ile kısmen Yukarı Tisa bölgesindeki topraklarda hâkimiyet alanı çizmeye çalışan Eğri ve Macar Ovası'nın güney kısmını denetlemeye çalışan Göle. Üç kalenin faaliyet alanı temel olarak Mátra'dan (Mátra) Aşağı Tuna'ya, Lugoş ve Karânşebes'ten Şiklôş ve Pojega'ya kadar ilerlemiştir.

Topraklarının neredeyse tamamının Osmanlı egemenliğinde bulunması hasebiyle bu hususta Zigetvar örneği öne çıkmaktadır. Batısına düşen Göröşgâl ve Kapos (Kapos) gibi kalelerle ayrıca Pojega sancağı ile sınır komşusu olan Zigetvar, Osmanlı kaleleri arasında yalıtılmış hâlde bulunmaktadır.¹³⁶

Zigetvar'ın nüfusu kaçgunlar ve dinî ayaklanmalar dolayısıyla azalsa da Kale, zamanla Peçûy Piskoposluğu ve Peçûy Papaz Meclisinin topraklarını kullanmaya başlamış; bu sayede gelirini önemli ölçüde arttırmıştır. Kale ilaveten Peçvârad (Pécsvârad), Bata (Báta), Sekçay manastırlarından; İstolni Belgrad (Fehérvár), Vâç ve Budin'deki Szent Zsigmond Papaz Meclisi'nden, İstolni Belgrad'daki rahip kurulundan ve Tolna, Bata, Bâtaşek (Bátaszék), Ete, Mohaç ile Peçvârad'daki birçok dinî yapının topraklarından gelir sağlamaktadır.¹³⁷

Zigetvar dinî örgütlenmesinin yanı sıra, özel mülkler üzerinde de güç sağlamıştır. Ekonomik iktidarı dolayısıyla Osmanlı hegemonyasından ya da Erdel'den gelenlerle nüfusu tekrar artmıştır. 1554 yılına ait kayıtlara göre hal-

¹³⁴ Molnár, Antal, "A Hódoltsági Katolikus Egyháztörténet Forrásai", *A Magyar Egyháztörténetírás Forrásadottságai. Egyháztörténeti Kutatások Levéltári Alapjai Különös Tekintettel A Pécsi Egyházmegyére*, szerkesztette: Varga Szabolcs-Vértesi Lázár, Pécsi Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2006, 39.

¹³⁵ Majlát, Jolán, "A Török Hódoltság", *Demokrácia és Köznevelés*, szerkesztette: Sík Sándor, Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1945, 357.

¹³⁶ Szakály, Ferenc, "Kaposvár A Török Időkben", *Kaposvár. Vároštörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Kanyar József, Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár, 1975, 112.

¹³⁷ Horváth, J. Gyula-Timár, György, "XVI. Századi Dikális Konskripciók Baranya Megyéről (1542, 1551, 1564)", *Baranyai Helytörténetírás 1972. Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1973, 65-87.

kı, çeşitli vergi ve angarya türleri arasında sadece *census* ödemiştir. Bir çiftlik için ödenen *census*, 50 *denarius*¹³⁸ olup¹³⁹ ödenecek miktar çiftliğin büyüklüğüne göre değil Kale'den uzaklığa göre belirlenmiştir. Örneğin Çerdi'de (Cserdi) 14 *denarius* ödenirken bu miktar Hegyszentmiklós'ta 40'a yükselmiştir.¹⁴⁰

Temel olarak Kale'ye bağlı yerler, *occupata bona* adı verilen ortak kullanım-daki az sayıdaki mallar ile birlikte çok katmanlı şekilde vergilendirilmekteydi.¹⁴¹ Bu yerlerin yumurta, saman, tahıl, ekmek, şarap ya da öküz sağlamak gibi angaryaları da bulunmaktaydı. Uç kalesinin ekonomik açıdan güçlendirilmesi amacıyla *gratuitus labor* adı altında doğrudan iş gücü ile de vergi kabul edilmekteydi.¹⁴²

Zigetvar'ın stratejik önemi, Osmanlı Macaristanı'ndaki ekonomik çapı ve Macar tarafının vergi yükünü azaltan¹⁴³ olağanüstü gelişimi neticesinde Dîvân-ı Hümâyûn; kalenin alınması için büyük çaba göstermiştir. Öte yandan Osmanlı baskısı arttıkça yöredeki Macar vergi yükü de arttırılmış, bu durum halkın kentten göç etmesini beraberinde getirmiştir. 1554-1555 arasında Kale'nin komutanlığını yapmış László Kerecsényi bu durumu şöyle dile getirmektedir:

...Pecûy ve Şiklôş civarında bulunan köyler öylesine kimsesizdir ki Kale'de işe koyacak bir kişi bile bulamadım hatta bu zamana dek huzuruma çıksınlar diye yanıma dahi çağırtmadım.¹⁴⁴

Söz konusu durum büyük problem arz etmektedir:

...Kale'nin vilayeti, Kale'ye altı yedi mildir; talan için az bir güruh gönderemem, eğer

¹³⁸ = dinar.

¹³⁹ Miskolczy, Ambrus, *Erdély Története, A Kezdetektől 1606-ig*, I, szerkesztette: Köpeczi Béla-Makkai László-Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 411.

¹⁴⁰ Gyöngyössi, Márton, *Magyar Középkori Gazdaság és Pénztörténet, Jegyzet és Forrásgyűjtemény*, szerkesztette: Ferenczi László-Laszlovszky József-Szabó Péter, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006, 271.

¹⁴¹ Nagy, László, "A Magyarországi Habsburg-Uralom A Török Hódoltság Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CV/2 (1995), 21-22.

¹⁴² "Acta Commissariorum Joannis Zermegh et Francisci Felpeczy ad Zyget Missorum a 16. July Usque 18 Sempemberi anni 1554." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassionés Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XLV, fol. 17.

¹⁴³ Németh, Béla, *Szigetvár Története*, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 1903, 120-158.

¹⁴⁴ "...annyira elidegenültek az faluk, kik Pécs és Soklós táján vadnak, hogy még csak egyet sem hajthattam semmi dologra az várba, még ez koráig csak hozzám sem híhattam öket, hogy csak elembe jöttek volna." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csáktornya, 1554 Október 9, fol. 154. Ayrıca bk. Komáromy, András, "Kerecsényi László Levelei Nádasdy Tamáshoz, 1553-1562", *Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1906), 112-136.

çok gönderirsem Kale ve kent, halk olmaksızın daha da küçülür. Lakin akın olmaksızın tek bir köy bile hizmet etmek istemez.¹⁴⁵

Kale'ye gelir sağlamak maksadıyla Zigetvar birlikleri Osmanlı Macaristanı'na akınlar düzenlemeye başlamış ancak bu durum, yöre köylüleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Konuyla ilgili olarak Kerecsényi, 29 Ocak 1555'te şunları kaydetmektedir:

...ben oradayken Miklós Zalaj ganimet maksadıyla yağmalamak üzere bir köye [asker] göndermişti. Oradaki isyankârlar önce saldırdı ve takriben üç neferi öldürdü. Bâdehü bunlar asilere hükmettiler ve tahminen köydeki üç evi ateşe verdiler...¹⁴⁶

1555-1557 arasında Kale'nin komutanlığını yapmış Márk Horváth da benzer bilgiler vermektedir. 21 Mart 1556'da kaleme aldığı mektupta şu satırlar okunmaktadır:

...zavallıları, evlerinin nakli ahbâryla yüreklendirmektedirler. Böylece onları buradan öyle bir göç ettirirler ki ne vergi verirler ne de diğer gelirlerinden sunarlar. Hiçbir türlü hizmete gelmezler ve üzerlerine her ne zaman yaya askeri gönderilse o vakit kaçarlar...¹⁴⁷

Komutan köylülerin Osmanlı tarafına kaçtıklarını kastetmektedir. Zira Osmanlılar, serfleri hem saklamakta hem de onlara Macar tarafına vergi ödememe imkânı sunmaktadır. Bu nedenle başka bir vesikadan anlaşıldığı üzere, benzer durumlara karşı Komutan'ın tavrı serttir: "...gidenlerden yakaladıklarının tümünü kessinler..." "...ben artık kırk köyden fazlasını yaktım, hiçbir işe yaramadı, bu toprağın yok olması gerekir..."¹⁴⁸

Zigetvar, Drava ve Tuna'nın yukarı bölgelerinden ve güneyde Sırpardan

¹⁴⁵ "...az vár tartományra hat-hét mérföld az várhoz, kevés népet dúlni nem küldhetnék, ha sokat küldek, esmé az vár és város meg szükül nép nélkül, dúlás nélkül pedig egy falu sem akar beszolgálni." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Sziget, 1554 November 7, fol. 166.

¹⁴⁶ "...az én ott létembe, Zalaj Miklós, reá küldet volt egyfalura dúlni az jövedelemért, ott az pórok rá támatnak és vagy három grabantot meg eltek, ezek aztán megbírták az pórokat és vagy három házat elégették az faluba..." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csurgó, 1555 Jánár 29, fol. 169.

¹⁴⁷ "...az zéghésegétyes ez hírekkel bisztatyák az házaknak zállásával, kywel annyira ewketh inneth el ideghenyteték, hogy sem adóth, sem egyéb jövedelmeth be nem zolgáltathnak és semynemew zolgálatra be nem jewnek, és mykoron az gyalogokath ky kewldyek reáyok, allyankoron el zeknek..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 77, XXIII, fol. 65.

¹⁴⁸ "...az kik bejönek, valamelyiket kaphatják, mind levágják..." "...én immáron tebbet égettem el negyven falunál, semmit nem használ, ez feldnek el kell pusztulni..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Litterae Originales ad Cameram Exaratae, Sziget, 1555 November 14, E 41, LXXVII, fol. 194.

da vergi toplamaktaydı. İlaveten Osmanlı Macaristanı'nda kalmış değirmenler, Zigetvar'ın gelirlerinde önemli yere sahipti. Dahası Macar derebeyliği, Osmanlılar tarafından inşa edilmiş değirmenlerden dahi vergi talep etmekte, bunları tahrip eden Macar askerlerini cezalandırmaktaydı.

Örneğin Fonyód'daki (Fonyód) Macar Komutan Bálint, 1559'da Kopân (Koppány) Beyi Mehmed'in değirmenlerinden birini ateşe vermiş; bu nedenle değirmenin Macar çalışanı Ferenc Tahy, Kral nâibine şikâyetle bulunmuştur.¹⁴⁹ Macar bakış açısını yansıtmaması bakımından bir diğer kayıt olarak Eğri Başkomutanı Dávid Ungnád'ın satırları önem taşımaktadır. Buna göre Peşte eyaletindeki [= *comitatus*] Yânoşhida değirmenini Hamza Çavuş inşa ettirсе de Macar toprak beyleri buradan pay almak istemiştir:

Onların bir şeyden haberi olmaması mümkündür zira söylendiği üzere o değirmen hadiseler olmaksızın inşa edilmiştir. Lakin başka yerlerde de âdet olduğu üzere, bu türlü mülklere ait evlerin yarısını Macar soyluları, yarısını ise çasârın yiğitleri işletir.¹⁵⁰

Zigetvar'ın faaliyet alanı, Miklós Zrínyi'nin komutanlığa gelmesiyle genişledi. Zrínyi'nin idaresi zamanında, 1565'te 22 çiftliğin *pactatim summa* vergisi 22 forint olup, bu topraklarda toplam 38 serfin yaşadığı tespit edilmiştir. Hukukî çerçeve bu şekilde belirlenmiş olsa da pratikte serfler oldukça ağır bir meblağ olarak, çiftlik başına 2 forint civarında ödeme yapmak zorunda kalmıştır. Nakdî ödeme ise angaryayı kapsamamaktadır.¹⁵¹

Vergi ve angaryalar Peçûy'un kuzeyine kadar ilerlemiştir. Toprak genel itibarıyla 1-2 saban ile Kale hesabına işlenmiş, yapılacak görevleri idarî temsilci kendi keyfine göre, *ad lubitum provisoris* şeklinde belirlemiştir. Bu tip ziraî faaliyetler, doğal olarak Osmanlı tarafında kalan Kale arazilerinde mümkün değildi. Ancak gelirlerin arttırılması için Osmanlı sınırlarındaki serflerden yükseltilmiş vergi alınmaktaydı.

Durum, angaryalar için de geçerlidir.¹⁵² Bu sayede Babarc, Lovászhetény, Heteni (Hosszúhetény), Mitiş (Martonfalva), Peçvârad, Vaşas (Vasas), Hird, Vrakon (Várkony) ile kuzeyde Bâtaşek, Nyék, Nyírszó gibi oldukça geniş bir alandan ekmek, yumurta ve kanatlı hayvan temin edilebilmiştir.¹⁵³

¹⁴⁹ Szigliget, 1559 Jûnius 29. [29 Haziran 1559, Szigliget.] Aktaran: Komáromy, András, "Magyar Bálint Kapitány Életéből", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/1 (1912), 266.

¹⁵⁰ "Ez iöllehet, hog euk nem keltettek rea, mert hírek nélkül építettet ot az malom, az mint mongiák, de mírt hog egiéb helentes zokás az, hogy ez féle eőrekségnek haznának az felét az magyar nemes ember uezi, felét penigh az chiázár uitézi uezik." 1576 Április 21. [21 Nisan 1576.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, XLVI, fol. 9.

¹⁵¹ Takáts, Sándor, *Emlékezzünk Eleinkről*, Genius Kiadó, Budapest, 1929, 261-281.

¹⁵² Nagy, László, "A Magyarországi Habsburg-Uralom A Török Hódoltság Idején", 24.

¹⁵³ Gecsényi, Lajos, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás, Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, 184.

Daha önce söz edildiği üzere Zigetvar kadar dikkat çeken iki uç kalesi daha bulunmaktadır: Eğri ve Göle. Zigetvar'ın en büyük özelliği topraklarının büyük kısmının Osmanlı Macaristanı'nın sınırlarına düşmesi idi. Bu bakımdan vergi kaynaklarına ulaşması daha istikrarlı olabilmekteydi. Eğri ve Göle açısından da söz konusu durumda bir değişiklik olmamış, Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarından mümkün olabildiğince vergi toplamaya gayret etmişlerdir. Zigetvar gibi kalelerin etki alanları da sâbık faaliyetlerin sürdürülmesini kolaylaştırmıştır.

Eğri öncelikle Tuna-Tisa arasında ve Yukarı Tisa'da, Göle ise Güney Macar Ovası'nda ve Yukarı Tisa'nın orta kısmında etkindi. Bu büyük alandaki Kale arazileri, toplu olmaktan ziyade dağınık idi.¹⁵⁴ Ancak Eğri ve Göle kalelerinin idareleri gerek merkezlerine yakın gerekse Osmanlı Macaristanı'nın sınırına düşen topraklarda serflerden mümkün olan tüm vergileri temin etmeye çalışmaktaydı. Hatta Osmanlı ilerlemesinden ötürü düşen gelirlerini telafi etmek maksadıyla vergi miktarlarını gittikçe artırmışlardı.¹⁵⁵

İki kalenin idarî sahalarına, 1526'dan önce de krallık toprağı sayılan, ayrıcalıklı Yas ve Kuman bölgeleri de dâhildir. Vergilerini yıllık olarak tek seferde ödeyen yöreler, imtiyazlı konumlarını Osmanlı idaresinin bir buçuk asırlık ömründe de sürdürmüştür. Yas ve Kumanların Eğri'ye ödedikleri vergi aşağıdaki gibidir:

Tablo V¹⁵⁶

	Yaslar	Büyük-Kumanlar	Küçük-Kumanlar
Census (Forint)	600	190	53
Buğday (köböl ¹⁵⁷)	1.200	510	70 1/2
Arpa (köböl)	1.200	510	70 1/2
Komutanların vergisi (Forint)	50	Tespit edilemeyen miktar	Tespit edilemeyen miktar

Para ve zahîre dışında Yas ve Kumanların her yıl Kale'ye öküz göndermeleri de gerekmektedir. Elbette Kale komutanlarının önceden belirlenmiş vergi miktarlarının dışına çıkmadığını söylemek yanlış olacaktır. Örneğin Eğri Başkomutanı Gergely Bornemissza, 1553'te üç kez talep edilen ve toplamda 750 forinti bulan bir vergi miktarını, Kolbászszék'teki (Kuman bölgesi) Ku-

¹⁵⁴ Sugár, István, *Az Egri Vár Históriaja*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002, 161.

¹⁵⁵ Kozák, Károly, *Az Egri Vár Története*, Heves Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Eger, 1981, 12.

¹⁵⁶ Kubinyi, András, "A Budai Vár Udvarbirói Hivatala, 1458-1541", *Levéltári Közlemények*, XXXV/1 (1964), 85.

¹⁵⁷ 1 köböl = yaklaşık 4 küfe. Bogdán, István, *Régi Magyar Mértékek*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987, 70.

manlardan toplamıştır. Öyle ki zaman zaman Osmanlı vergileriyle birlikte yoksulluk baş gösterdiğinde Krallık Kamarası vergi affı getirmiştir.¹⁵⁸

Eğri Kalesi'nin yönetiminde olan Tuna-Tisa arasındaki yöreler de yıllık vergi ödemektedir.¹⁵⁹ Öte yandan Eğri Kalesi'nin Peşte eyaletine *comitatus*], dolayısıyla Osmanlı Macaristanı'na yakın olan bölgelerden topladığı vergilerde azalma görülmektedir.¹⁶⁰ Buna karşılık feodaller alışlageldiği üzere, vergi ya da angarya arttırımıyla meseleyi lehlerine çözmeye çalışmıştır. Örneğin Göle idaresi, Osmanlı egemenliğindeki yerlerin halkını şarap üretimine zorlamıştır¹⁶¹ ya da 1561'de Segedinliler, 4.000 forint gönderdikleri Göle Kalesi idaresinin ilave angarya kararı nedeniyle Dîvân-ı Hümâyûna şikâyetle bulunmuşlardır.¹⁶²

Neticede XVI. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Macar Krallığı'nın vergi toplama çapının istikrar kaybettiği görülmektedir. Başlangıç noktası olarak 1566 tarihli Osmanlı seferini temel almak yerinde olacaktır. Zira başarılı geçen seferin neticesinde Dîvân-ı Hümâyûn, idaresi altındaki topraklarda Macar Krallığı'nın vergilendirme faaliyetlerini tümünden ortadan kaldırmak istemiştir.

Bu vasıtayla 1577'den itibaren uç beyleri, çiftçilerin Macar tarafına vergi vermesinin önüne geçilmesine dair emirler almaya başlamıştır. Örneğin Solnık Beyi; Yukarı Tisa halkının tümüne, Eğri Kalesi'ne nakdi ve aynı vergi vermesini yasaklamıştır. Kuman yörelerine gönderilen denetim memurları da faaliyetlerinden men edilmiştir.¹⁶³ Lakin uzun süre devam ettirilmediğinden Dîvân-ı Hümâyûnun söz konusu girişimleri geçici ve taktiksel olmalıdır. Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'ndaki hayatı devam etmiştir. Hatta Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa, 1576 tarihli mektubunda Osmanlı toprak siyasetinin sonuçlanmadığını kabul etmektedir:

Yüce efendi teslim olmamış kentler, köyler hakkında yazmaktadır. Onlar bizde elbet mevcuttur. Senin yüce efendinin, bizim inâyetli hükümdarımızla olan hükme varılmış meselesinde buraya yazdırılmayan kent ve köyler vardır. Biz onları hiçbir şeye mecbur etmeyiz. Ve dahi buraya ketb edilen kent ve kaleleri siz de bir şey ödetmeye zorlamayın.

¹⁵⁸ Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 40-42; Takáts, Sándor, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, 176.

¹⁵⁹ Rúzsás, Lajos, *Az Egri Vár Gazdálkodása A XVI. Században*, A Szerző Kiadásá, Budapest, 1939, 54.

¹⁶⁰ Rúzsás, Lajos, *Az Egri Vár Gazdálkodása A XVI. Században*, 53-54.

¹⁶¹ Acsády, Ignác, *Közgazdasági Állapotaink A XVI. és XVII. Században*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1889, 119-120.

¹⁶² Sümeg, 1561 Jünius 22. Ormány János-Nádasdy Tamás. [22 Haziran 1561, Sümeg. János Ormány-Tamás Nádasdy.] Aktaran: Komáromy, András, "Magyar Levelek A XVI. Századból", *Magyar Történelmi Tár*, VIII/1 (1907), 140.

¹⁶³ Konstantinápoly, 1577 Október 24. Verancsics Antal-Zay Ferenc. [24 Ekim 1577, İstanbul. Antal Verancsics-Ferenc Zay.] Aktaran: Szalay, László, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, 141.

Ancak gördüğümüz üzere sizinkiler bu hususa ziyadesiyle az bağlılık göstermektedir. Tímışvâr'a, buraya, Belgrad'a (Nandorfehérvár) kadar bizim şevketli hükümdarımızın malına kudretli bir gem dolayıp vergi dayatırlar. Bazılarını yerlerinden alıp kendi sınırlarına naklederler. Şehirden şehre, köyden köye kanlı kazıklarını gönderirler. Şimdi János Kruszity'nin Vác kentine ve civarındaki köylere, dolayısıyla bizim mallarımıza yaptığı gibi zavallılara zulmederler... ..bundan mâadâ yağmayla, yangınla onları tehdit ederler. Çaresizler öylesine havf içindedir ki tümü yerinden kaçmak ister...¹⁶⁴

Macar vergilendirmesinin güney sınır hattına ilişkin konuşan Paşa, şikâyetini vurgulamak amacıyla açıkça abartmaktadır. Zira söz konusu yapılanma, bir önceki yüzyılda dahi Belgrad ve Tímışvâr'a kadar genişlememiştir. Örneğin Zigetvar Kale Komutanı Márk Horváth 1559'da Zigetvar'ın vergi toplama çemberinin güney sınırı olarak Belgrad'ın 8 mil kuzeyini işaretlemektedir.¹⁶⁵ Toruntâl ve Temeş bölgeleri ise Göle'ye neredeyse hiç vergi ödememiştir.¹⁶⁶ Ancak Paşa'nın cümleleri, Macar tarafının Osmanlı Macaristanı'nda vergi toplama ve çiftçileri serf olarak kullanma amacını göstermesi bakımından önemlidir.

Macar uç kalesi hattının güneybatı ve güneydoğu kanadının çökmesi, Macar vergi politikaları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Böylece ülkenin en güney kısmı, Macar feodalizminden çıkmıştır. Öte yandan Zigetvar ve Göle'nin Osmanlılar tarafından zaptı, vergi toplama hususundaki istikrarı kısa süreliğine sağlayabilmiştir. Zira bu sefer de Palota Kalesi öne çıkmıştır.

Palota; 1566'dan önce Dunasengyör (Dunaszentgyörgy), Geryen (Geryen) ve Fad'a (Fadd) kadar Tolna eyaletinin [= *comitatus*] güneyine düşen köylerde vergi toplamaktaydı. Bu alanın dışına nüfuz edememesindeki tek neden, Zigetvar'ın çıkar alanı ile kesişmesiydi. Ancak Zigetvar'ın düşüşü, Pa-

¹⁶⁴ "Az holdolatlan várasok, faluk felöl ír felségéd, my nálunk nylván vannak, hofi te felségéd az my kegielmes feiedelmwnkel úgi végezöt az frigi dolgában, hofi az mölj várasok, faluk jde ninczenek jratván my azokat semmyre ne kézöricyw, ismég az meöli várasok, faluk jde vannak jratván az ti se kézöriciétök semmy fizetésre. De az mynt láttiuk, az tyeýtök ebben jgön keveset állanak meg, myvel hogy ide által Tömös varig jde alá Nándor feier várig az my kegielmes feiedelmwnk józágát myndön nagi ostor alath kézörítik az adózásra, nemölleiket föl vöznék heliökröl, és az wnnön maguk határokbán szallytiák, várasról várasra, falukról falukra verös nyársakat kwldöznek, úgi saniargattiák az zegénségöth, mint jm mastannis Krusztyh János Vác várasára és az körniwl faló falukra, tulaidon az my magunk jozagarays... ..annak fölötte dúlással éghetéssel feniögety wket, úgi annyira el rötttenek zegieönök, hofi mind el akarnak heliökröl futny..." Buda, 1576 Szeptember 10. Mustafa-II. Miksa. [10 Eylül 1576, Budin. Mustafa-II. Maximilian.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Litterae ad Camaram Exaratae, Missiles Series, E 41, CLXVIII, fol. 2.

¹⁶⁵ Varga, Szabolcs, "A Vár és Mezőváros Története 1526-1566 Között", *Szigetvár Története: Tanulmányok A Város Múltjából*, szerkesztette: Bósze Sándor-Ravazdi László-Szita László, Szigetvár Város Önkormányzata-Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006, 81.

¹⁶⁶ Havassy, Péter, *A Gyulai Vár*, Hiszi-Map Kft., Gyula, 2009, 87.

lota için Tolna gibi komşu şehirlerin vergilerini toplayabilme imkânını yarattı. Yine de Zigetvar'ın fethiyle askerî güvenliğini sağlayamayan ve Tolna'nın kuzeyi ve doğusundaki topraklarını kaybeden mezkûr Kale'nin yükselişi uzun sürmedi.¹⁶⁷

Coğrafyanın idarî açıdan çözülmeye yüz tuttuğu evrede, 1574'te Kanije komutanlığına getirilen Miklós Zrínyi'nin oğlu György Zrínyi, Şomogi ve Baranya eyaletlerine [= *comitatus*] karşı harekete geçti. Kendisi yörenin hâkimlerine, "...bana hizmet etmeyecekseniz hepiniz yanın..."¹⁶⁸ şeklinde mektuplar göndermekteydi. Zrínyi aynı zamanda Zigetvar Beyi'ne de seslenmekteydi:

...karşı koymayınız... ...bırakınız âcizler gelsin, hepsi gerek kralın gerekse başpiskoposun olanı versin [*dica* ve ondalık]. Eğer zât-ı âlînin itiraz ederse açıktır ki ne sizin ne de bizim olmasın diye köyleri ve kentleri ateşe veririm; ahaliyi, çocuklarını ve karılarını kestirim...¹⁶⁹

György Zrínyi'ye karşı Budin paşaları on yıl boyunca pek çok şikâyetle bulundu. Örneğin 1583'te Kopân sancağına dair şu kayda rastlamaktayız:

...Kopân sancağında şimdiye kadar hiç vergi ödememiş Ulahları vergi ödemeye zorlamaktadır, ilaveten geçen kış yüce çâsarın bazı köylerini soydurmuş ve yaktırmıştır...¹⁷⁰

Kanije Kalesi nispeten büyük uzaklıklara rağmen yüzyılın sonuna doğru Tuna boyundaki pek çok yeri kontrolü altına aldı. Vâç Piskoposluğunun Tolna'da bulunan 18 köyü de aynı âkibetten nasibini aldı: "...Kanijelilerden büyük zararlar gelmektedir... ...hem orada hem de burada [piskoposluk topraklarında] vergi toplamaktadırlar..."¹⁷¹ Kaydı hazırlayan yazmanın tavsiyesi ise meselenin Kamaraya bırakılması yönündedir: "...Kanijelilerle barışın sağlanması hususunda

¹⁶⁷ "Sequentur villae, que olim ante exicidum Zigaretense possidebentur ad Palotam, nunc tamen non possunt possideri propter distantiam et metum Turcicum." Aktaran: Maksay, Ferenc, *Urbáriumok. XVI-XVII. Század*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959, 539.

¹⁶⁸ "...inkább éjetelek el mind, hogy sem mint nekem ne szolgáljatok..."

¹⁶⁹ "...ellent ne tartson... ...Hadd jöjjön fel az szegénység; adják meg mind a királyét, mind az érsékét. Mert ha kegyelmed ellentart, nyilván az fálukat és városokat megégettetöm és gyermeköket, feleségöket s úmagukat levágatom, hogy sem tinéktek, sem minékünk ne legyenek..." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 36, Kanizsa, 1574 Augustus 11, fol. 97.

¹⁷⁰ "...az koppány szandzsákságban oláhok, kik soha ez ideigh oda feöl adótt nem attak, adó fizetésre készeríti, és az hatalmas császárnak az el múlt téléön egy néhány faluiát rablatta és égetette..." Buda, 1583 Július 3. [3 Temmuz 1583, Budin.] Ali-II. Rudolf. Bayerische Staatsbibliothek, München, Orientalische Handschriften Codices Turcici, nr. 138, 1583, fol. 144.

¹⁷¹ "...az kanisaiaktwl nagy bántások wagion... ...odays, ideys megh wettik az adót..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 156, XXIX, fol. 12.

hükümdarla görüşülsün, zira serfler elbette Vâç Piskoposluğuna bağlıdır...”¹⁷² Meselenin çözülmesi mümkün olmamıştır ki 1591’de *Urbarium Episcopatus Vacziensis anno 1591. Conscriptum* [1591 Tarihinde Vâç Kenti Piskoposluğu] başlıklı vesikada söz konusu 18 köy hakkında şu kayda rastlanmaktadır:

...Vâç piskoposu ömrü hayatında muktedir olamamıştır. Onları daha ziyade zorla, baskıyla ve tüm yükümlülükleriyle Kani’ye gönderirler. *Summa* verirler mi bilmeyiz ama onlardan ne aldılarsa zorbalıkla almışlardır. Kani’ye sürülmemek için artık yüce efendinin hizmetinde olacaklardır ve inâyetli beye büyük mutlulukla teslim olurlar...”¹⁷³

Tolna eyaletinin [= *comitatus*] durumuna bakılacak olursa buradaki köy ve pazar kasabalarının bir kısmı hakkında hiçbir malumata ulaşılamamaktadır. En fazla vergi verenler ile merkeze en uzaktaki yerleşimler göz önünde bulundurulduğunda civara dair şu veriler ortaya çıkmaktadır:

Senivân ve Madoça (Madocsa) toplam 150 ya da 200; Tâpe (Tápé), Görkôn (Györköny), Bikâç (Bikács), Dorog (Tolna eyaleti [= *comitatus*]) ve Venyim (Feyir eyaleti [= *comitatus*]) toplam 200; Bölçke (Bölcske), Pinseheli (Pincehely) ve Tolnaszentgyörgy (= Tolna eyaletindeki [= *comitatus*] Duna-sengyör) toplam 200 forint *summa* ödemiştir. Ayrıca *summarius extractus* [esas vergi cetveli] kapsamında tüm yerleşimler, kale komutanının mutfağı için her yıl kesimlik birer inek göndermek zorundadır.¹⁷⁴

Bir ihtimal adı geçen yerler, gelirlerini Krallık Kamarası ve Osmanlılardan gizlemek amacıyla daha az rakam beyan etmiştir.¹⁷⁵ Osmanlılar ise Batyân (Battyány), Endred (Endréd) ve Şimontorna kaleleri civarındaki halka, beylerine karşı gelecek cesaretleri varsa Türk’e sığınmaları tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁷⁶

¹⁷² “...soliticálion az feiödelmneth, hogy békességek lehessen az kanisaioktwtl, mert nyilván waló jobády váci pispekséghez...” Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, LXII, fol. 33.

¹⁷³ “...váci püspök az eö éltében nem bírthatá, hanem Kanisára szolgáltatták eöket erövel, hatalommal, minden adójokkal. Somáiát adójoknak nem tudgyuk, mert az ki mit vehetet rajtok, hatalommal vették. Ha jmmár eö felséghe számára lesznek, hogy Kanisára ne ereltessék eöket, nagy örömost megh hódulnak az eö felsége számára...” Magyar Országos Levéltár, Y szekció: Váci Püspökség Gazdasági Levéltár, Y 5, XVI, fol. 35.

¹⁷⁴ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 37, XIII, fol. 142.

¹⁷⁵ “Possessiones sequentes, ut camera cognovit, Benedictus Thwry ad acrem occupavit az de iis proventus percepit.” [Müteakip nedenler hasebiyle ve Kamaranın malumatı üzere Benedek Thury, sâbık konularda harâretli bir tartışmaya önyak oldu.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 37, XIII, fol. 142.

¹⁷⁶ “Ex castelli Thurcicis Endrewd, Symontornya, Batthyan Turca libere ad nos venire permisisset, si ipsius capitanei metu ausi fuissent.” Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári

Macar tarafına vergi veren Osmanlı kaleleri hakkında da bazı veriler mevcuttur. Örneğin bir kısmına önceki satırlarda değindiğimiz üzere Horguk (Csurgó), Endred, Batyân, Şimontorna, Födvar (Dunaföldvár), Pahşel (Paks), Vâç, Canfedâ, Segedin gibi yerler; Osmanlı kalelerinin civarında bulunmasına rağmen Macar tarafına vergi vermektedir.¹⁷⁷ Aşağıda yer verilen iki olay, sâbık durumu desteklemektedir:

1589'da Çetnek (Csetnek) tarafından gelenler, dört Budinli ya da Peşteliyi rehin almıştır. İki kentin de kendilerine vergi ödemesi karşılığında serbest bırakılacaklarını duyurmuşlardır. Macar vesikalarına göre olaya müdâhil olan Budin Paşası, Osmanlı Macaristanı'ndan vergi almalarının ihtimal dâhilinde olmadığını vurgulamaktan ziyade, Macar feodalizminin pratiklerine atıfta bulunmaktadır:

...malumunuz olduğu üzere Budin ve Peşte'de yaşayanlar Macar'a hiçbir zaman -kralarının devrinde dahi- vergi vermemiştir, dahası Türklere bile ödeme yapmamaktadırlar...¹⁷⁸

Diğer olay 1591'de Cezire-i Kovin'de meydana gelmiştir. Budin'in savunması güçlendirildiğinden Osmanlı ordusu Çepel Adası'nda konaklayamamakta idi. Burada kâdı ile Türk zanaatkârlar, ayrıca Macarlar ve Sırlar yaşamaktaydı.¹⁷⁹ Söz konusu halk, tabii olarak Macar tarafına da vergi vermekteydi. Bu nedenle 1591'de Vesprîm askerleri harekete geçti:

...gümrük vergisi, kâdı, hoca ve burada yaşayan bazı başka Türkler nedeniyle altı kişiyi getirip kesmek istediler; onlar için kefil olmak istemedik...¹⁸⁰

Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, XXXVI, fol. 56.

¹⁷⁷ Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, IV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 43, 403-412.

"...e kedj, az mint érteöttwk, soha budaj és pestj beliek magjarnak adót nem attanak még kralyok idejébenis, szeöt mégh az teöreöknek sem adnak..." Buda, 1589 Szeptember 13. Ferhád-Nogarola F. és Buda, 1589 Október 29. Ferhád-Ernő főherceg. [13 Eylül 1589, Budin. Ferhad-F (erdinand) Nogarola. Ayrıca 29 Ekim 1589, Budin. Ferhad-Avusturya Arşidükü Ernest.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 210, XII, fol. 43.

¹⁷⁹ Magdics, István, *Diplomatarium Ráczeviense*, Ráczeveki Okmánytár, Székesfehérvár, 1888, 23-24.

¹⁸⁰ "...mynd az haarminczadosért, kádyáért, hoczyáért és az egnéhány wargha törökértth, kyk itht laknak, hath fw embert ky'hoztak és le akartak wágný, hogy kezesek nem akartwnk lennj értek..." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1313, XIV, fol. 28. Ayrıca bk. Szakály, Ferenc, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", *Folia Historica, A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve*, II, szerkesztette: Bánkuti Imre-Rózsa György-Szakály Ferenc-Tamás István, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1974, 48.

6. Osmanlı Egemenliği Zamanında Erdel Hükümdarlığı'nın Malî Girişimleri

Erdelli Macar toprak beylerinin, 1566'dan önce buradaki serfleri vergilendirmeye tâbi tuttuğuna dair veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tip girişimlerin olmadığı varsayılabilir. Erdel'in devlet yapısından doğan iç meseleler, dış politikadaki oryantasyon çabası, Türk haraçgüzârlığı ve hükümdarlığın askerî durumu feodal vergilendirmenin köklenmesine engel oluşturacak niteliktedir.

Macar Ovası'nın güneydoğu kısmındaki kalelerin Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından Erdel sınırlarında Macar Krallığı'ndakine benzer bir uç kalesi hattı oluşturulmadı.¹⁸¹ Bu durum Erdel idaresinin, Osmanlı Macaristanı'nda da düzenli vergi toplamasının önüne geçti. Ayrıca Erdel Hükümdarlığı'nın Macar Krallığı'na karşı herhangi bir müdahalesi, Krallığın güneydoğusunda yer alan kalelerin, özellikle Göle Kalesi'nin çıkar alanıyla kesişmekteydi.¹⁸² Dahası Göle Kalesi'nin askerleri sadece Tuna-Tisa arasında değil aynı zamanda Tolna'ya kadar akınlarda bulunmakta idi.¹⁸³

Bu bakımdan Erdel'in faaliyetlerini, Osmanlı idaresinin Macaristan politikası değil Erdel ve Osmanlı Macaristanı arasında bulunan kaleler engellemekteydi. 1566'dan sonra meydana gelen hadiseler, bu durumu destekler niteliktedir. Zira Göle'nin Osmanlılarca fethedilmesinin ardından, Yukarı Tuna'nın tümü ve Macar Ovası'nın güneydoğu kısmı Dîvân-ı Hümâyûn kontrolüne geçmiş, Osmanlı güçleri artık baskılarını doğrudan Erdel'e yönlendirme imkânı bulmuştur.¹⁸⁴

Öte yandan 1566'dan önceki hâlini muhafaza ettiğinden Erdel'in kale yapısı, Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'nda devamı için bir dayanak noktası hâline gelmiştir. Bu vasıta ile Erdel'in temel örgütlenmesi, hükümdarın kontrolündeki Varadin Kalesi'ne ve özel mülkiyete ait hisar ve palankalara dayanmaktadır.¹⁸⁵

Habsburg çâsârının 1566'dan sonra imzalanan barış antlaşmasına Erdel'i de alması mevcut durumu güçlendirmiş; böylece Macar Krallığı'ndaki toprak

¹ Virágh, Ferenc, *Krónikák és Históriai Énekek A Törökörri Körös-Maros Közéröl*, Békéscsaba: Városi Tanács, Békéscsaba, 1961, 23.

¹⁸² Ivić, Aleksa, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, Privrednikova knjižara i štamparija, Zagreb, 1914, 170.

¹⁸³ Rúzsás, Lajos, "Városi Fejlődés A Dunántúlon A XVI-XVII. Században", *Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulójára*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 227-228.

¹⁸⁴ Kiss, Anikó, *A Gyulai Vár*, Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1977, 27.

¹⁸⁵ Balás, Margit, *A Váradi Kapitányság Története*, Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1917, 22.

beyleri, Tisa ve Erdel arasına düşen topraklarını sükûnet içinde idare edebilmiştir.¹⁸⁶ Dolayısıyla bu durum, Osmanlı Macaristanı'nın Yukarı Tisa'da kalan topraklarında Göle Kalesi'nin mirasını devralacak ve nihayet malî güç dengesi sürdürecektir bir yapılanma olarak değerlendirilmelidir. Öyle ki artık Macar Krallığı ve Erdel güçlerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki kesintisiz faaliyetleri, Macar belgelerinde yer alan 1573 tarihli bir fermanla takip edilebilmektedir:

...topyekûn iki üç yıllık hasır otu istifi ve buhrana giren yerler nedeniyle yanına varılamayan Seraka [bir ihtimal Şarkad] Palankası'na yakın Eğri, Tokay, Kaşa (Kassa), Szakmár ve o civarda bulunan diğer kalelerin atlı ve yayaları, kış günlerinde toplandı. Bazı köyleri yağmalayıp kendilerine boyun eğdirdiler..¹⁸⁷

Bu kayıt ile aynı dönemde kaleme alınmış bir veriye rastlanmıştır. Buna göre Salanta (Szalonta) tebaasından Bethlen Karos ve kısa süre önce Müslümanlıktan Hristiyanlığa dönen bir Erdelli, adamlarıyla birlikte Osmanlı Macaristanı'na akınlarda bulunmuştur: "...yeni deftere kaydedilmiş reâyâları çalıp, kendi boyunduruğuna katmak istemektedir..."¹⁸⁸ Ek olarak değirmenleri de almaya çalışmışlardır: "...[Budin paşasının] Tomas-Mamik'teki ve Nekes adlı kentteki (Tamâş'ta (Tamás); Bihar eyaleti [= *comitatus*]) değirmenlerini gece vakti soydu..."¹⁸⁹

Osmanlıların timar gelirlerinden Macarlar lehine ferâgat etmek istemesi, bu durumun nedeni olabilir. Lakin Erdel Hükümdarlığı'nın Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal varlığı, yerel idareciler de dâhil olmak üzere kabul edilmek zorunda kalmıştır. Vaziyete ilişkin çeşitli örnekler bulunmaktadır:

1566'dan önce Göle idaresinde olan Şamoşkes (Sámolykeszi), Göle'den Varadin'e akın eden Komutan Farkas tarafından haraca bağlanmıştır. Lakin Beluy (Bél) Hisarı'nın idarecileri yöreyi hukuken kendilerine tâbi kılmış hatta serflerden iki kez vergi almışlardır. Beluy'un etki alanına aynı zamanda Yano-

¹⁸⁶ Kristó, Gyula, *Olvasókönyv Békés Megye Történetéhez I. A Honfoglalástól 1715-ig, Forráskiadványok A Békés Megyei Levéltárból, A Békés Megyei Tanács, Békéscsaba, 1967, 149.*

¹⁸⁷ "...a körös körül két-három évi nád felhalmozódása és süppedékes hely miat megközelítetetlen Seraka parkányhoz közel az egri, tokaji, kassai, szakmári és azon vidéken levő egyéb várak lovasai és gyalogosai a téli napokban összegyülekeztek s némely falukat kirabolnak és maguknak behódoltattak..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypósti Iratok, E 3, XII, fol. 44.

¹⁸⁸ "...az új defterbe felvett rájárat kirabolva maga számára behódoltatni..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXLV, fol. 58.

¹⁸⁹ "...Tomas-Mamikban és Nekes nevű városban levő malmait éjszaka kirabolta..." Konstantinápoly, 1573 Január 25. II. Szelim-Báthory István. [25 Ocak 1573, İstanbul. II. Selim-István Báthory.] Aktaran: Karácson, Imre, *Török-Magyar Oklevéltár. 1553-1789, szerkesztette: Thallóczy Lajos-Kreszmárik János-Szekfü Gyula, Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1914, 103-104.*

va civarındaki Körös hattı da girmektedir.

Buradaki serflerin şikâyetlerine göre Komutan Ferenc Botka ve Sándor yöreyi öylesine sömürmüştür ki "...artık ne sipahiler ne de kendimiz için hiçbir şekilde yeterli olamayız..."¹⁹⁰ yönünde şikâyetler gelmeye başlamıştır. Çuç (Csúcs), Beluy ve Desna askerleri toplam 67 köyü yağmalamıştır. Kesend (Közönd) ve Taut (Feltót; Arad eyaleti [= *comitatus*]) civarını da Çuç'tan gelen memur Miklós Csúcsi hükmü altına almıştır.

*Körös mentében való szegény népektül*¹⁹¹ [Körös Boyundaki Fakir Halklardan] başlıklı vesika; Erdel Hükümdarlığı'nın, Macar Krallığı'na karşı düzenli vergi edinimini sağlamaktan ziyade, ganimet edinme amaçlı gelişi güzel akınlar düzenlediğini işaret etmektedir. Benzer durum, Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki faaliyetleri hususunda da görülmektedir. Örneğin Desna'daki idarî vekil, buranın yakınında yeni bir hisar inşa etmek istemiştir:

...başka köylerden sorkunları, kale için kazıkları ve diğer ihtiyaç duyulan keresteleri; hisarın inşası, hazırlanması için taşırlar. Nakliye için zavalılları mecbur bırakır, zorbalıkla işe koşar...¹⁹²

Yanova, Vilâgoş, Pankota ve Desna bölgelerindeki sipahiler; Erdellilerin kendi topraklarına el koyduklarına dair doğrudan şikâyetle de bulunmaktadır: "...onların mallarını, gelirlerini ve öşürlerini kendi hesaplarına toplamaktadırlar..."¹⁹³

Mevcut süreçte yerel Osmanlı idarecilerinin, Macar vergilendirme girişimlerine karşı ortak bir tavrı görülmemektedir. Örneğin 1574'te Farkas Lászlófi, Korud ve Boszulaszvár'a (Arad eyaleti [= *comitatus*]) akın etmiştir. Ancak Tımsıvâr paşası sadece davranış biçimini uygunsuz bulup Erdel Hü-

¹⁹⁰ "...hogy immár sem ispáhiáknak, sem magunknak semmivel sem lehetünk..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXVII, fol. 1.

¹⁹¹ 1572 (diğer tarih ibareleri olmaksızın). Mehemed Nagyvezér. [1572. Başvezir Mehmed.] Aktaran: Szaláy, Laszló, *Erdély és A Porta 1567-1578*, Lauffer és Stolp, Pest, 1862, 59-62. 1572 tarihi yanlış görünmektedir. Zira Göle, Yanova, Desna, Bél ve Taut yörelerinde yaşayan halkın şikâyetlerine dair Kristóf Báthory, Sadrazam Mehmed Paşa'ya 1577 yılında cevap vermekteydi. Báthory, Macar tarafına vergi verilmesinin iptali düşüncesindeydi.

¹⁹² "...egyéb falukból vesszót és palánknak való karókat és egyéb szükséges fakat az kastély csináltatására hatnaank, hogy készítsenek, és arra erőltette az szegénységet, hogy meghozzák, erövel hajtatja eöket..." 1576 Július. Temesvári Pasa-Báthory Kr. [Temmuz 1576. Tımsıvâr Paşası-Kr.(istóf) Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXVII, fol. 26.

¹⁹³ "...hogy únekik saját jószágok, az jövedelmét és az dézmáját magoknak takarítják..." 1577 Júnıus vége elött. Murád Szultán-Báthory Kr. [Haziran 1577'nin sonundan önce. Sultan Murád-Kr.(istóf) Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXI, fol. 63.

kümdarı István Báthory'ye şöyle yazmıştır:

Eğer ki onların köylerde bir hakkı olsaydı ya yüce efendiyi ya da beni, bu meselede mesûl addetmek gerekirdi; biz bunu kanuna göre tatbik ederdik.¹⁹⁴ Aynı dönemde civar köylerdeki halk ise Macarlarla ilgili meselelerde Yanova beyini doğrudan iffetsizlik ve umursamazlıkla suçlamaktadır:

...gece gündüz düşman, yurdumuzda yer, içer ve uyur; ona saldırmaktan ziyade ne zaman şikâyetle gitsek sadece susar... Lakin diğer beyler zamanında bu kadar çok soyguncu bulunmamaktaydı. Ne zaman haber versek tüm eyaleti [= *comitatus*] yiğitleriyle süvar ederler, düşmanı bulurlardı. Bu şimdiki hükümdarımız [= bey] ise bizi düşmandan kurtarmak yerine rahat evinde sakince yaşamaya bakar...¹⁹⁵

Durumun daha da vahim olduğu yerler de bulunmaktadır. Örneğin 1578'de Erdel Hükümdarı, Varadin'deki bir adamını Kötegyân (Ketegyán) köyüne gönderdi:

...oraya kimseden korkusu olmaksızın gitmişti, Erdeiş'in (Erdőhegy) nâibi ve Göleli Sinan Bey'in vekili, kendisine karşı taarruza geçmiştir her ikisini de oracıkta kesi-verdi, atlarının ve koşum takımlarının tümünü aldı...¹⁹⁶

1590'a gelindiğinde Macaristan'daki Osmanlı yerel yönetimi, artık Erdellilerin Osmanlı Macaristan'ındaki vergi faaliyetlerini taktik açıdan değerlendirmekte, bölgedeki sükûnetin devam ettirilmesi maksadıyla olaylara müdahale etmek istememekteydi. Bu aşamada öncelikle Dîvân-ı Hümâyûndaki bir Erdel elçisi, Hükümdar Báthory Zsigmond'a haber göndermiştir:

...özellikle Beluy civarında bulunan bazı köylere dair çavuş tarafından yakın zamanda

¹⁹⁴ "Ha önekik valami igazságok volna az falukban nagyságodat meg kellett volna belőle lelni, avagy engemet, mi ezt törvény szerint eligazítottuk volna." 1574 Június. Temesvári Basa-Báthory István. [Haziran 1574. Timişvâr Paşası-István Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXII, fol. 46.

¹⁹⁵ "...mert éjjel nappal az ellenség házunkban eszik, iszik és aluszik; reá nem támad, hanem mikoron is megýünk panaszlani, csak elhallgatja... ..egyéb békök idejében ennyi sok tolvaj nem vala, mert mikoron hírtadtunk, az egész tartománt általfutotta az ú vitézivel, meg is találta az ellenséget, de ez mastani fejedelmünk inkábban akar a hívös házban veszteg ilni, hogynem mint minket oltalmazni az ellenségtől..." 1574 Június. Temesvári Basa-Báthory István. [Haziran 1574. Timişvâr Paşası-István Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXII, fol. 158.

¹⁹⁶ "...ahova senkitől nem tudván semmit félni, ment volt, az erdőhegyi vajda, az gyulai Zinánbég hajdájára reá menvén... másod magával ugyan ott levágtá, lovait, szerszámaikat mind elvitte..." Báthory Zs. Instrukciója Kendy P. Portai Követnek. [Zs.(igmond) Báthory'nin, Dîvân-ı Hümâyûn Elçisi P.(ál) Kendy'ye Talimatnâmesi.] Aktaran: Szaláy, Laszló, *Erdély és A Porta 1567-1578*, 190-191.

buraya bir defter gönderildi... bizim idare ettiğimiz soylular hususunda Yanova Paşası İbrahim Bey, bizden onların hükmüne ses çıkarmamamızı istedi.¹⁹⁷

Hükümdar buna cevaben, Macar tarafının alışıldık ilkelerine ve Osmanlı egemenliğiyle ortadan kalkmayan hukukî devamlılığa vurgu yapmıştır:

...o köyler eskiden beridir Tımsıvâr çâsarının elinde bulunmakta olup her dâim bu hâldeydiler. Böylece şimdi kimin emrinde olursa olsun iki tarafa da temelli boyun eğeler; bizim İmparatorluğumuzda şimdi de sözleri dinlenen belli beyler bulunmaktadır, idarelerini kendi miraslarındaki gibi hâkim kılarlar...¹⁹⁸

Dahası kendisi, Erdel'in ödediği yıllık vergiyi kastederek, Erdel'deki toprak sahiplerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki haklarını "...vergi verirler, çâsâra hizmet de ederler..."¹⁹⁹ temelinde açıklamaktadır. Nihayet hükümdara göre "...bu vakte kadar buradan kopmalarını bir tek paşa dahi istememiştir..."²⁰⁰

Esasen Tımsıvâr paşası da muhtemelen Macar köylerini, beylerin elinden almayı planlamamakta, sadece Erdel'in sadakatini sinamak istemektedir. Bu nedenle paşa, şu fikri dikkate almamıştır:

...cetvelde bulunan köyler iki tarafa tâbi idi. Ancak o zamanlar, zavallılar kendilerini daha iyi idare ederdi. Şimdi daha sefildirler ve iki cânibe olan hizmetin, verginin üstesinden gelemezler. Bu nedenle o köylere hükmeden sipahiler, burada daha fazla barınmazlar; daha ziyade doğuya, Dîvân-ı Hümâyûna sevkedilmeleri gerekir...²⁰¹

Aslında paşa, sipahilerin azalan gelirlerinin telafi edilmesi için tartışmalı du-

¹⁹⁷ "...küldött volt valami falukról való regestrumot ez előtt nem régen ide...ugyan chyaúzátlól, mely faluk főképpen Bély táján vadnak, és kit az nemesség, kit mi birunk benne, kikről az jenej Irahim Bégh találta volt meg az bassát, és azon kért az bassa benűket, hogy azokat oda engednök bírni." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 392-393.

¹⁹⁸ "...azok az faluk az oltától fogva, hogy Thömösvar császár kezében vagyon, mindenkor ebben az állapotban voltanak, az kiben most vadnak, mindenkor így kétt felé birattattanak, és mostis az mi birodalmunkban bizonyos urok vagyon, kikhez halgatnak és az kik eöket, mint saját örökségeket bírják..." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 393.

¹⁹⁹ "...adót adnak, szolgálakis a császárnak róla..." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 394.

²⁰⁰ "...hogya még ez óráigh egy bassais nem kívánta, hogy innen ell szakadgyanak..." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 394.

²⁰¹ "...regestruban való faluk kétt fele birattattanak volna, de akkor a szgénység magát jobban bírta volna s most szegényebbek volnának, és és az két felé való szolgálatot, adó adást nem győznék, kiért az zpáhiákat, az kik azokban az falukban bírnak, immár tovább nem tartoztathatná, hanem kikeleten az Portára köllene öket bocsátani..." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXIII, fol. 11.

rumdaki bazı Erdel köylerinde Osmanlı egemenliğinin de kabul edilmesi, meselenin böylece halledilmesi niyetinde idi.²⁰² Doğal olarak bu süreçte, Erdel Hükümdarlığı kendi ekonomik çıkarlarını tek taraflı korumak için fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır. Örneğin 1577 tarihli bir vesikada Osmanlı yönetiminin, Zatmâr ve Eçed yöreleri hususunda Erdel müdahalesinden şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır:

...bizim ne Zatmâr ne Eçed halkıyla ne de başka bir yerle meselemiz bulunmaktadır. Her daim Erdel voyvodası hükümranlığından gelenler bizi zarara uğratar. Zira yüce beyimizin, Erdel voyvodasının öyle hizmetkarları vardır ki hepsi hırsız ve eşkiyadır. Halkın malına el koyar, târumâr eder, yakar yıkarlar.²⁰³

Lakin bundan sonra Erdel Hükümdarlığı'nın faaliyet alanında kesin olarak Dîvân-ı Hümâyûn üstünlüğü sağlanacak; Façet nahiyesine nüfuz edilerek Macar Krallığı'nın şimdiye kadarki askerî müdahalelerinin de ötesine geçilecektir.²⁰⁴

7. On Beş Yıl Savaşlarının Osmanlı Egemenliğindeki Macarların Vergilendirilmesine Tesiri

Sadrazam Koca Sinan Paşa 6 Ekim 1593'te Vesprîm'i, 29 Eylül 1594'te Yanıkale'yi alarak Viyana'ya doğru mesafe katetmiştir.²⁰⁵ Buna karşılık Habsburg ve Erdel kuvvetleri, Osmanlı Macaristanı'nın güneydoğu ve güneybatı kıyılarını ele geçirmeye başlamıştır. Dahası Hristiyan orduları 1594-1595 senesinde Novigrâd ve Estergon kalelerini zapt ederek Budin'e yaklaşmıştır.²⁰⁶

Durum elbette Osmanlı egemenliğinin Budin'den çıkacağı anlamına gelmemekle birlikte Budinlilerin Krallığa vergi ödemesi hususunda Habsburg idaresinin elini güçlendirmiştir. Hatta halk, sâbık vergi hakkını tanımıştır.

²⁰² Gyulafehérvár, 1590 Március 25. [25 Mart 1590, Erdel Belgradı.] Aktaran: Pesty, Frigyes, *Krassó Vármegye Története*, IV, Krassó-Szörény Vármegye Közönsége, Budapest, 1883, 133-134.

²⁰³ "...minekünk sem szakmáriaktul, sem ecsetiektül, sehonnan másunnan nyomorúságunk nincsen, hanem mind az erdélyi vajda birodalmában valóktul vagyon nyomorúságunk; mert fölségös urunk, valamennyi szolgái vannak az erdélyi vajdának, mind tolvajok és latrok, az szegénségöt fosztják, dúlják, égetik." Aktaran: Szalay, Laszló, *Erdély és A Porta 1567-1578*, 136.

²⁰⁴ 1594 Április 1. Hasszán Temesvári Pasa-Báthory Zsigmond Fejedelem. [1 Nisan 1594. Tımsıvâr Paşası Hasan-Hükümdar Zsigmond Báthory.] Aktaran: Pesty, Frigyes, *Krassó Vármegye Története*, IV, 178.

²⁰⁵ Tóth, Sándor László, "A Porta és A Tizenöt Éves Háború Kitörése", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIII/1 (1996), 103.

²⁰⁶ Tóth, Sándor László, "Esztergom 1594. Évi Sikertelen Ostroma", *A Végvári Dicsőség Nyomában, Tanulmányok Balassi Bálintról és Koráról*, szerkesztette: Kiss Gábor Ferenc-Kruppa Tamás, Belvedere Meridionale, Szeged, 2004, 16.

Budin eyaletine bağlı Çonkatoron'daki (Csonkatorony) Hristiyanların, Krallık ordusunun iâşesini karşılamaları hasebiyle bu vaziyetin şimdiye kadar cereyan ettiği, bir mektupla beyan da edilmiştir.²⁰⁷

Budinlilerin mektubu en azından bir meseleye işaret etmektedir: Macar feodalizminin temsilcileri, savaşın yarattığı fırsatla Osmanlı Macaristanı'nın sınırlarının değişebileceğini düşünmektedirler. Eğri Kalesi için de benzer durum geçerlidir. Savaşın başlamasının ardından Kale'nin etki alanındaki Yas-Kuman bölgeleri hem nakdî hem de aynı olarak vergilendirmeye tâbi tutulmuştur.

Tablo VI
Yas ve Kumanların Eğri'ye Forint Olarak Ödedikleri Vergi²⁰⁸

	Yazgiya	Büyük Kumanistan	Küçük Kumanistan
<i>Census</i>	289,5	211,4	68,0
<i>Census servilis</i> [angarya ücreti]	113,5	72,7	24,0
<i>Dica</i>	78,7	101,2	51,0
Şişman öküz bedeli	4,0		37,0
Komutanların okluk vergisi	-	36,0	
Buğday (<i>akó</i>) ²⁰⁹	275,6	128,8	-
Arpa (<i>akó</i>)	269,7	80,3	-
Peynir	13,1	10,5	-
Yağ	14,2	9,6	

Nakit para girişi: 1.128 forint 17 *denarius*

Akó Vergisi: 754 forint 50 *denarius*

Peynir ve yağ değeri: 47 forint 49 *denarius*

Toplam: 1.930 forint 16 *denarius*

Eğri Kalesi nakdî olarak Yazkumanistan (Jász-kunság) bölgesinden çarpıcı miktarlar elde etse de 1570'li yıllara kıyasla gelirlerde yaklaşık 1/3 oranında düşüş yaşanmıştır. Söz konusu gerileme, kısmen Yas-Kuman bölgesinin savaşların etkisiyle harap olması ve savaş koşullarının vergilendirmeyi imkânsızlaştırması temelinde açıklanabilir. Zira toplam yerleşimlerin sayısı 41'den

²⁰⁷ Jedlicska, Pál, *Adatok Erdődi Gróf Pálffy Miklós, A Győri Hősnek Életrajza és Korához, 1552-1600, Érseki Lyceumi Könyvnyomdája, Eger, 1887, 593; Gárdonyi, Albert, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", 27.*

²⁰⁸ Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Conscriptiones Diversae, A 26, IX, fol. 61.

²⁰⁹ *Akó*: Yaklaşık 60 litrelik hacim ölçüsü. Bogdán, István, *Régi Magyar Mértékek*, 64.

14'e düşmüştür.²¹⁰ Gerek Büyük Kumanistan'da gerekse Yazgiya'da pek çok köy *akó* vergisi ödeyememiştir.²¹¹

Tabii olarak Kale'den toplam 100-150 kilometre uzaklıktaki Osmanlı idaresinde bulunan Küçük Kumanistan yerleşimlerinde, Macar vergi sistemi en düşük randımanla işleyebilmiştir. Bu gibi bölgelerde *akó* vergisinin ve hediye-lerin hesaba katılması mümkün olmamaktadır.²¹² Dört bölgenin üçü sadece şişman öküz bedelini, biri ise sadece *census* vergisini ödemiştir. İlgili dönemde, Tatârsenmıklôş (Tatárszentmıklós) ve Törtel dışında tüm vergi tiplerini karşılayabilen havâli olmamıştır.²¹³

Eğri, Göle'nin düşüşünün ardından yörüngesine aldığı güney yörelerini vergilendirmeye devam etti. Bu sayede Segedin'in ödediği 500 forintluk *ordinarius* adlı düzenli vergi de Eğri'ye gönderilmeye başladı. 1596 senesinde Eğri civarında devam eden savaşlar nedeniyle mevcut avantajlı durum doğal olarak uzun sürmemiş, nihayetinde Eğri de Osmanlıların eline geçmiştir. Eğri Komutanı Ferenc Nyáry'nin beyanına göre söz konusu yılda Yas-Kuman vergilendirmesi kapsamında tahsil edilemeyen 3.000 forintluk bir miktar bulunmaktadır.²¹⁴

Venyim, Elösallâş (Előszállás) ve Karáčonsallâş (Karácsónyszállás) halkı; 1593 yılı Osmanlı seferine rağmen Palota Kalesi'ne vergi ödemiştir. Ancak gittikçe artan Macar vergileri sonucunda halk, 1594 tarihli Yanikkale kaçgundan yararlanıp topraklarını terk etmeye başlamıştır.²¹⁵ Diğer taraftan Türk ve Tatar ordularının güzergâhında bulunan Bölçke ve Födvár kentlerinin sakinleri, 1604 tarihli bir vesikaya göre İstolni Belgrad'a ve Palota Kalesi'ne düzenli olarak vergi ödemiştir.²¹⁶

13 Ekim 1596'da Eğri, Osmanlı egemenliğine girmiş; ardından Osmanlı kuvvetleri Hatvan'ı almış ve bu sayede geliri yüksek pek çok kent, Osmanlı idarî çerçevesine dâhil olmuştur. Ancak söz konusu gelişmelere rağmen kayıtlara göre Tuna'nın yukarı kısmındaki Cenceş, 1605'te hâlâ feodal beye vergi

²¹⁰ J. Újváry, Zsuzsanna, "A Jászság Török Korban", *Jászsági Évkönyv*, szerkesztette: Pethő László, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2012, 172.

²¹¹ Bánkiné, Molnár Erzsébet, *A Jászkun Autonómia*, szerkesztette: Blazovich László, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005, 35.

²¹² Bánkiné, Molnár Erzsébet, *A Jászkun Autonómia*, 35-36.

²¹³ Tatai, Molnár Magdolna, *A Jászkok és Kunok Története*, Árpád Nyomda, Szeged, 1937, 55.

²¹⁴ Sugár, István, "Az Egri Vár 1594-1595 Évi Számadása", *Achívum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, VI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1977, 22-23.

²¹⁵ Nagy, Lajos, "Adalékok A Fejér Megyei Jobbágyság Történetéhez (1543-1768)", *Alba Regia, István Király Múzeum Közleményei-Bulletin Du Musée Roi Saint Étienne*, I, szerkesztette: Fitz Jenő, István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1960, 80.

²¹⁶ 1604 Szeptember 11. A Győri Káptalan Tanúvallatása. [11 Eylül 1604. Yanikkale Ruhânî Önderler Meclisi, Tanık Sorgusu.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Rudnyánszky Család Levéltára, Missiles Series, E 187, XXIV, fol. 443.

ödemektedir. Bölgenin çeyreğine sahip olan Zsigmond Forgács, kentten 42 forint toplamıştır. Ayrıca halkın, şarap üretiminin dokuzda birini aynı olarak vermesi ve angarya olarak beyin bağlarını işlemesi gerekmiştir.²¹⁷

Aslında Eğri Kalesi'nin alınması tüm Heves bölgesinin Osmanlı kontrolüne geçmesi anlamına gelmekteydi. Ancak güç dengeleri hiç değişmemiş gibi Heves eyaletinde [= *comitatus*] aynı yoğunlukta ondalık vergi toplanmıştır.²¹⁸ Dahası 26 Ekim'de Haçova (Mezőkeresztes) Savaşı'na geciken Hristiyan orduları da yenilgiye uğratılmıştır.²¹⁹

Neticede mezkûr gelişmeler, ondalık verginin toplanmasını engelleyememiştir. Örneğin Cenceş Başyargıcı László Kaptár 13 Nisan 1597'de Krallık Kamarasına 1596 senesine ait ondalık vergi hakkında bilgi vermiştir. Buna göre ondalık verginin toplamı 690 *köböl* yapmaktadır.²²⁰ Mevcut durum gelecek yıllarda da değişmemiştir. 1598'de Pata, Pásto-Debrő (Pászto-Debrő), Kışheves (Kisheves) ve Nadheves'te (Nagyheves) tahıl üretiminden alınan ondalık vergi devam etmiştir. 1599 yılı kayıtlarına göre şaraptan alınan ondalık vergi Filek'e nakledilmiştir.²²¹

Vergi uygulamasında herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte ondalık vergi artık kral yerine Erdel Hükümdarı Bocskai'ye gönderilmiştir. Aynı şekilde kiliseler de şimdiye dek alışlageldik vergilerini almıştır. Osmanlı idaresinin Eğri'ye yerleşmesinin ardından sadece Eğri, Maklâr, Tâlya (Tálya), Felñmet, Tárkány ve Bakta gibi eyaletin merkez bölgelerinde ondalık vergi yasağı uygulanabilmiş; diğer bölgelerde eski düzen varlığını neredeyse kayıpsız sürdürmüştür.²²²

Vergi kayıtlarına göre 1600'den başlayarak Peşte, Çonrâd, Heves ve Dış-Solnik'ta 200-300 hane bulunmaktadır. Elbette bu sayılar, arazinin büyüklüğüyle karşılaştırıldığında hiçbir anlam taşımamaktadır. Şomogi eyaletine [= *comitatus*] ilişkin olarak Kaniye'nin düşüşünün (1600) ardından her-

²¹⁷ Bártfai, Szabó László, *A Hunt-Pazman Nemzetségi Forgács Család Története*, Buzárovits Gustáv Könyvnyomdájá, Esztergom, 1910, 141; Dezséri, Bachó László, *Gyöngyös Város A Török Hódoltság Idején, A Szerző Kiadásá, Gyöngyös, 1941, 134.*

²¹⁸ Nováki, Gyula-Baráz, Csaba-Dénes, József-Feld, István-Sárközy, Sebestyén, *Heves Megye Várai Az Óskortól A Kuruc Korig*, szerkesztette: Sárközy Sebestyén, Castrum Bene Egyesület-Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest-Eger, 2009, 76.

²¹⁹ Varró, István, "A Hosszú Háború Első Szakasának Döntő Éve", *Hadtudományi Szemle*, I/1 (2008), 65.

²²⁰ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Heves Vármegye, Gyöngyös, E 113, LIV, fol. 27.

²²¹ Kalmár, János, *A Füleki (Filakovo) Vár XV-XVII. Századi Emlékei*, Magyar Nemzeti Múzeum-Történeti Múzeum, Budapest, 1959, 39.

²²² Szederkényi, Nándor, *Heves Vármegye Története*, III, Heves Vármegye Községe, Eger, 1891, 18-29; N. Kiss, István, 16. Századi Dézsmajegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok Megyék), 869.

hangi bir vergi kaydına rastlanmamaktadır.²²³ Estergon sancağına dâhil edilen Piliş (Pilis) eyaleti [= *comitatus*] hakkında da XVII. yüzyılın başına dair bir bilgi mevcut değildir.

Dolayısıyla Osmanlı egemenliğine dâhil edilen söz konusu yörelerde Krallık vergisinin toplanması büyük oranda sekteye uğramıştır.²²⁴ Ancak kale komutanları serfleri angaryaya sürme konusunda mümkün mertebe girişken davranmıştır. Örneğin Vâç Komutanı András Orosz, 1599 baharında Keçke-met şehrinden yayaların gönderilmesi talebinde bulunmuş ve bu göreve gel-meyeceklerden 10 forint karşılık talep etmiştir.²²⁵ Macar beylerinin benzer tavrı, Osmanlı idaresinin güney bölgelerinde yaşayan Sırp lar için de geçerli-dir. Macar Kralı Nâibi General Miklós Pálffy, Bâç ve Çonrâd'daki 37 Sırp köyü-nü, evlilerden 1,5 ve bekârlardan 1 forint alınmak üzere vergilendirmiştir.²²⁶

8. On Beş Yıl Savaşlarından Sonra Macar Vergi Düzeninde Müzminleşme

Osmanlı idaresi; uzun süren savaşlar, kaçgunlar ve üretimin durması gibi ne-denlerle ele geçirdiği topraklardaki nüfusun yok olmasına ve bu vasıta ile elde edeceği gelirin azalmasına doğal olarak mâni olmak istemiştir. Yine de askerî mücadelelerin ardından yerleşilen yörelerde beşerî ve malî alanda büyük ka-yıpların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.²²⁷

Nüfustaki gerileme, Osmanlıların hedef aldığı ve kuşatmaların haftalarca sürdüğü uç kalelerinde daha hissedilir durumdadır. Bu bakımdan Osmanlı-lar, Macar coğrafyasında kendi sistemlerini vücuda getirirken öncelikle fethin doğurduğu sorunların üstesinden gelmek zorunda kalmıştır.²²⁸ Dolayısıyla uç kalelere karşı saldırılar günlük vakalar olarak devam etse de istisnalar hariç ülke çapındaki idarî teşkilatlanma askerî bir baskı aracı olarak kullanılmamıştır. Ancak başta tâcirlerin ve zanaatkârların yoğun yaşadığı kentler olmak

²²³ Acsády, Ignác, *A Magyar Adózás Története 1598-1604-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, 48.

²²⁴ Acsády, Ignác, *A Magyar Adózás Története 1598-1604-ben*, 54.

²²⁵ Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, Gallia Fülöp Bizománya, Kecskemét, 1861, 45-46.

²²⁶ Jankó, János, "Bács-Bodrogh Megye Néprajza. Magyarok. Nemetek. Szerbek. Bunyevácok. Ruthenek. Tótok. Cigányok. Sokacok.", *Bodrog Vármegye Egyetemes Monográfiája*, II, szerkesztette: Iványi István-Dudás Gyula, Bács-Bodrogh Vármegye Községe, Zombor, 1896, 412.

²²⁷ H. Németh, István, "Háború és Népeesség A Kora Újkori Magyarországon (16-17. Század)", *Történeti Demográfiai Évkönyv*, szerkesztette: Faragó Tamás-Óri Péter, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2001, 137.

²²⁸ Hóman, Bálint-Szekfű, Gyula, *Magyar Történet*, III, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935, 424; Bácskai, Vera, "A Gyulai Uradalom Mezővárosai A XVI. Századból", *Ágrártörténeti Szemle*, IX/3-4 (1967), 448.

üzere XVI. yüzyıl Macaristanı'nda kaçınılmaz şekilde genel bir sosyal zayıflama görülmektedir.²²⁹

1593 tarihinde başlayan mücadeleler, Krallık için elbette zafer ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Zira kışın gelmesiyle Balkanlara ve Anadolu'ya çekilen Osmanlı birliklerinin durumundan istifade eden Habsburg kuvvetleri, kışı Macaristan'da geçirmek zorunda kalan Tatar ve diğer Müslüman kuvvetleriyle muharebeye tutuşmuştur. Ancak Hristiyan birlikleri umdukları sonuca ulaşamamıştır. 1596'ya gelindiğinde Tatar orduları birkaç gün içinde önce Peşte, daha sonra Şolt eyaletlerine [= *comitatus*] akın etmiştir:

...tüm toprak harap oldu; kimini kestiler kimini sefil hâlde götürdüler... Körös ve Maros'u (Maros) kapsayan yeri... barış kuşağı altında, bir enkaza çevirdiler ve Türk hükümlerinin himayesinde, burada yaşayan nüfusun bazısını katlettiler, bazısını esir götürdüler. Tüm bölgenin kendisini ise merkezi Bekeş ve diğer kentleriyle birlikte acımasızca talan ettiler...²³⁰

Macaristan'daki Osmanlı düzenli ordularının da şöhreti bundan farklı değildir. Öyle ki 1594 senesine gelindiğinde, Sadrazam Sinan Paşa'nın Yanıkka-le kuşatmasına gittiği esnada Osmanlı Macaristanı'nın Yukarı Tuna'da kalan topraklarında yaşayan köylüler, kitlesel olarak kaçmaya başlamıştır.²³¹ Özellikle Tatarların kışladığı Macar Ovası'nın güney kısmındaki vilayetler, neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

Bu şartlar altında XVI. yüzyılda dahi Osmanlı idaresi, Macaristan'daki yapıyı kısmen sağlamlaştırabilmiştir. Dolayısıyla ülkede yerleşilen kaleler hariç, nispi hareket alanına sahip olabilmıştır.²³² Nihayetinde bulundukları surların dışını saran Macar uç kaleleri tarafından gözetlendiklerinden uygun askerî güvenlik sağlanmaksızın mevcut istihkâmlarından ayırlanamışlardır.²³³ Bina-

²²⁹ Szakály, Ferenc, "Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft", *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, I, bearbeitet von Othmar Pickl, Lehrkanzel für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Universität Graz, Graz, 1971, 244-246.

"...az egész föld elpusztula, kit levágának, s kit elvínék az szegénységben... ..a Körös és Maros által határolt vidéket... a béke örve alatt váratlanul elpusztították s a török hódoltság alatt itten elő lakosságot részint legyilkolták, részint rabságba hurcolták, magát a egész vidéket pedig, főhelyével, Békéssel s a többi városokkal együtt, kegyetlen módon kifosztották..." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, *Fassiones Colonorum*, *Protocola Series*, F 1347, XXXIII, fol. 6. Ayrıca bk. Borovszky, Samu, *Egy Alajbég Telepítése, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901, 14-15.

²³¹ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Bosnyák Család Levéltára, *Missiles Series*, E 133, I, fol. 52.

²³² Máté, Gábor, "A Hódoltságkori Puszták Kialakulása és A Pusztásodás Jelentősége Dél-Magyarországon", *Hungarológiai Közlemények*, XX/1 (2019), 33.

²³³ Sörös, Pongrácz, "A Hódoltsági Terület Adózásáról", *Századok*, XXXIII/9 (1899), 815.

enaleyh kalelerin dışında kalan nüfus üzerinde doğrudan egemenlik sağlanamamış, bu nedenle bir idarî ve adlî yapılanma olarak Osmanlı egemenliğinin mikro yapısı, reâyâ üzerinde hâkim kılınamamıştır.

Uzun savaşın ilk yıllarında Keçkemet, Tolna ve Cezire-i Kovin gibi hisara sahip olmayan tarım kentlerinde istisnâ olarak boy gösteren *kādî* makamının geri çağırılması, bu durumun açık bir göstergesi sayılabilir.²³⁴ Öyle ki 1596'da Macar Kralı şöyle söylemektedir:

...şadece Komárom ve Estergon arasında bulunan boyunduruktaki [Osmanlı idaresindeki] köyleri değil, aynı zamanda Belgrad'a kadar giden yöreleri de hükümrânlığımız altına almayı arzularız; mümkünse sulh yoluyla, değilse askerî güçle...²³⁵

Bu beyan sadece bir dilek olarak kalmamıştır. 1596'nın başında Macar Kral Nâibi Miklós Pálffy; Budin'de, Osmanlıların gözü önünde, Eski Budin ve Poçmekir (Pócsmegyer) nüfusundan toplam 2.066 kişiyi, bütün taşınabilir mallarıyla birlikte Estergon civarına naklettirmiştir.²³⁶ Dahası olayın münferit olmadığı takip edilebilmektedir. İki sene sora Pálffy, Tolna'ya kadar tekrar Osmanlı Macaristanı'nda keşfe çıkmış ve Hristiyan nüfusu mümkün mertebe Macar kalelerinin ardına taşımıştır.²³⁷

Osmanlı idaresi, Eğri'nin düşüşünden sonra güneydeki yerleşimleri yağmalayan *hajdû*lara karşı Sırları da koruyamadı.²³⁸ Artık Macaristan'daki Osmanlı varlığı o denli belirsizleşti ki, Donbô (Dombóvár) ve Döbrököz gibi kalelerin muhafazasında görevli Sırp askerleri, buraların karşı tarafa teslim edilmesi hususunda görüşmelere başlayacaktı.²³⁹

Osmanlı Macaristanı'ndaki Krallık etkisi, On Beş Yıl Savaşlarından sonraki dönemde de mevcudiyetini sürdürmüştür. Çeşitli Macar askerî ögeleri, Osmanlı idaresindeki topraklara diledikleri gibi girip çıkabildiklerinden Macar feodal araçları bundan sonra da işlevselliğini muhafaza etmiştir.²⁴⁰ Dola-

²³⁴ Schwáb, Mária, *Az Igazságszolgálatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939, 113; Fekete, Lajos-Káldy-Nagy, Gyula, *Budai Török Számadáskönyvek, 1550-1580*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, 269; Szakály, Ferenc, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", 48.

²³⁵ "...nemcsak a Komárom és Esztergom közt fekvő hódoltsági falvakat, hanem a Nándorférvárig terjedő részeket is hatalmunk alá óhajtjuk hajtani, ha lehet békés úton, ha pedig nem, úgy fegyveres erövel..." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LVIII, fol. 11.

²³⁶ Takáts, Sándor, "Telepítések Esztergom Vidékére A XVI. Század Végén", *Századok*, XXXVII/6 (1903), 533.

²³⁷ Takáts, Sándor, "Telepítések Esztergom Vidékére A XVI. Század Végén", 533.

²³⁸ Salamon, Ferenc-Szalay, László, *Galántai Gróf Eszterházy Miklós Magyarországi Nádora*, III, Esterházy Pál, Pest, 1870, 518.

²³⁹ Ivić, Aleksa, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, 170.

²⁴⁰ Czigány, István, "A 'Nyitott Határ' - Egy Hadtörténelmi Paradoxon Hatása", *Aetas*, XXXIII/4 (2018), 81.

yısıyla uzun savaş, kentsel yapıyı zayıflatıp vergi kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. Ancak aynı durum feodalizmin beşerî ve idarî varlığında bir gerilemeye yol açmamıştır. Hatta Heves eyaleti [= *comitatus*] gibi Osmanlı idaresinde olan ve savaştan fazla yara almamış bölgeler, topraklarını bırakan köylülerin birikme noktası hâline gelmiş ve Osmanlı vergi kaynakları da buna paralel olarak artış göstermişse de akabinde Macar feodalizmi ağırlığını bu bölgelere yöneltmiştir.²⁴¹

Erdel'i dışarıda bırakmak suretiyle On Beş Yıl Savaşlarından sonra Macar malî girişimlerinin kazandığı boyut, Filek Kalesi Komutanı Tamás Bosnyák'ın 1629 seneli tavsiye mektubunda resmedilmektedir:

...Sirem'in iç kesimlerinde ve altında yaşayanlara dair şimdilik bir söz söylemeyeceğiz... ..haklarında bir karara varmak lazım gelirse Tisa-Tuna arasından Petrovaradin'e ve Tuna'nın bu tarafından Pojega'ya kadar olan yörelere iskân olanların boyun eğmesi maksadıyla bir madde hazırlansın...²⁴²

Bosnyák, Macar feodalizminin en başarılı yıllarındaki yayılma sahasını temel alarak açıkça sınır programını dile getirmektedir. Elbette mümkün mertebe geniş tutulmuş bu ölçek, Budin idaresi tarafından da aynı mertebede tepkiyle karşılanacaktır. Sonuç olarak 26 Mart'ta Sepeş (Szepes) Kamarası Danışmanı Gáspár Tassy, Bosnyák'ın görüşleri hakkında ve Budin'deki Osmanlı yönetimini işaret ederek Mareşal Pál Esterházy'ye şu satırları içeren bir mektup gönderecektir:

...onlar [Osmanlı idaresi] tüm Sırlığı yeni bir teslimiyet olarak nitelendirmektedir. Mesele hakkında yüce efendimden bir karar bekleyerek [Murtaza Paşa'yı] yatıştırırım ve o vakte dek hiçbir şey söylemek istemem. Bundan önce [Krallığa] boyun eğenlere ya da [Krallık tarafından] teslim alınmış yere gidip yerleşenlere rıza göstermiştir. Lakin Titel, Drava ve Sirem söz konusu olduğunda yüce Bosnyák Bey'imın malumatına göre kendisine [Paşa'ya] beyan ettiğim mârúzat sebebiyle sinirinden neredeyse ölecekti. O, elbet burada yabancıdır, her iki taraf arasında adalet sağlamak isterse bizim hakikatlerimizi de öğrenmesi lazım gelir. [Vesika] ona tercüme edilir edilmez hiddetinden parçalamıştır...²⁴³

²⁴¹ Czigány, István, *Reform Vagy Kudarc? - Kísérletek A Magyarországi Katonaság Beillesztésére A Habsburg Birodalom Haderejébe 1600-1700*, Balassi Kiadó, Budapest, 2004, 196.

²⁴² "...oda be beljebb az kik laknak a Szeremségben s azon alól, azokról most nem szólunk... ..hogyha pedig végezésnek kell felölök lenni, csináljanak egy ilyen articulust, hogy Tisza Duna közben Péterváradjáig a kik laknak, holduljanak, a Dunán innen pedig Pozsegáig..." 1629 Március 1. [1 Mart 1629.] Magyar Országos Levéltár, N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, LXIV, fol. 26.

²⁴³ "...mert ezek új holdulásnak tartják inkább mind a ráczságot. Csak azzal csillapítom most, hogy affelől én nagyságodtól várok egy articulust s nem is akarok addig semmit hozzászólni. A mi hódult ezelőtt, vagy holdult helyre száll, megengedi, hogy holduljon, de hogy Titelt és a Drávát, Szeremséget emlegetjünk, csaknem hal mérgében azon információn, melyet Bosnyák

İdarî bölge çekişmesi özellikle Zigetvar, Peçûy, Sekçay, Kopân, Şimontorna tarafından çevrelenen, dolayısıyla Drava boyunu içine alan Bâç sancağının ve Segedin'in Macar tarafına vergi vermesi hususunda yaşanmıştır. Bu bakımdan Bosnyák'ın programı mantıken haklı görünmektedir. Nihayet Osmanlı idaresi, söz konusu yöredeki Macar feodalizminin varlığını tanımak zorunda kalacaktır. Konuyu aydınlatması bakımından Eğri Beyi İbrahim Paşa'nın, Kaşa başkomutanına 1632 senesinde yazdığı mektup, iki farklı arşiv belgesinde tespit edilmiştir:

...Zitvatoruk (Zsitvatorok) kararından sonra bizim tarafımızdan o tarafa; Bâç, Kopân, Şimontorna, Sekçay, Zigetvar, Peçûy ve Mohaç sancaklarından üç yüzden fazla köyü teslim almışlardır...²⁴⁴

...Segedin'in altında da bahriyeli Türkleri yenmişlerdir, Gábor Bakos aralarından birini beş bin forint kefaletle serbest bırakmıştır. Bundan mâadâ daha önce hiç itaat göstermeyen Bâç ülkesindeki otuzdan fazla köyü zapt etmişlerdir...²⁴⁵

Gelişmelere karşılık Novigrâd kalelerinden mezkûr yörelere Osmanlı birlikleri tarafından düzenlenen sürekli akınlar neticesinde vergi vermeyi reddeden Güney Tuna ve Tisa arasındaki yerler, Krallığa bağlı konumlarını uzun süre muhafaza edememiştir. Öte yandan Macar sınır kalelerinden gelen kuvvetler, Tuna-Tisa arasındaki Osmanlı muhafız birliklerini barındırmayan tek Türk şehri olan Keçkemet'i konak yeri olarak kullanmıştır. Bununla ilgili şehir yönetiminin 1618 senesine ait şikâyeti bulunmaktadır:

...Arkamızda mevzilenip atlarını hayatla yüklerler ve Sırp ülkesinin yağmasına hazırlanırlar. Oradan ne alabilirlerse bu tarafa getirirler...²⁴⁶

uram öngagságainformációja szerént neki beadtam. Maga bizony jüvévény ember lévén ő itt, tanulni kellene belőle az mi igazságunkat is, ha igazat akarna mindkét fél közt tenni. A mint megfordították neki, haragjában elszakasztotta..." 1629 Március 26. [26 Mart 1629.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LVIII, fol. 13.

²⁴⁴ "...az sitvatoroki végezés után az my részünkrül az részre az baaczi, kopáni, simontorniai, szekszori, zigetvári, péczzi, moháczi szanczákságokbul három száz falunál többet holdoltatak be..." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, II, fol. 35.

²⁴⁵ "...Szegedön alól is hajós törököket felvervén, egyet közülök ötezer forintra sarczoltatt Bakos Gábor; sőt ezek fölött is az Bács országbán harmincz falunál többet hódoltattanak, kik soha ennekelötte nem hódoltanak..." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Fazekas István Gyűjtése, Missiles Series, P 183, L, fol. 2. Ayrıca bk. Merényi, Lajos, "İbrahim Eğri Pasa Levele A Kassai Főkapitányhoz", *Hadtörténelmi Közlemények*, XVII/1 (1916), 195-197.

²⁴⁶ "...Yt raytunk mögh rakodván és mögh terheölvén lovakath étlettel és ígi innéth készwlnek az Rácز országhnak rablására, oda alla az myt kaphatnak, eszön hoszák feöll..." Kecskemét, 1618 Március 29. [29 Mart 1618, Keçkemet.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar

Ayrıca Krallık ordularına karşı harekete geçen Osmanlı askerlerinin bazı ihtiyaçlarını da şehir karşılamak zorunda kalmıştır:

...yabancı hükümdarların [=Osmanlılar] bize karşı çevirdikleri öfke, bizleri korkunç ve dehşetli ölüm türleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Aynı suretle gerçekleştirdikleri işgallerin sıklığını Kamara da yazar. Konak yerleri buradadır, onlara biz bakarız. Hatta başka yerlerden getirdikleri inekleri, bir tüccar bulana dek bizim ineklerimiz arasına katarlar, bu mesele hasebiyle bizi tehdit ederler.²⁴⁷

Osmanlı idaresinden ziyade Erdel feodalizmi göz önünde bulundurulduğunda Bosnyák'ın Yukarı Tisa'nın uç bölgelerine dair bir planı mevcut değildir. Yukarı Macaristan'daki Krallığa, Erdel Hükümdarlığı'na ve Osmanlı yönetimine vergi ödeyen yerleşimlerin dağınık hâlde bulunmasından ötürü bu tip yerlerde, egemenlikler arasında bir sınır çizmek pek mümkün olmamaktaydı. Öte yandan birbirine yakın konuşlanarak yeniden kurulmuş Macar yerleşimleri, hızlı bir şekilde Macar Krallığı'na vergi ödemeye başlamıştı. Örneğin Eski Budin Meclisi, 1608'de Macar Kamarası'na şu beyanâtı vermekteydi:

Ülke kargaşaya savrulduğunda; pek çok yöre, şehir ve köy harap olduğunda diğer yerlerle birlikte biz de tărümâr olduk. Neredeyse on bir yıldır kaçgunuzdur. Bâdehû efendilerin haberi ve kabulüyle fırsat bulduğumuz vakit yurdumuza tekrar döndük.²⁴⁸ İşsiz topraklara vardığımızda bu vakte kadar yüce beyimize, Krala ait olduğumuz gibi yine kudretli efendiye boyun eğdik. Önceki âdetlerimize göre kalan bir parça borcumuzu ödedik. Türk milleti bu ülkeyi yönetmeye başladığından beri yüce beyimizden sonra Komârôm'daki saray yargıcı bizleri idare etti; biz ona tediye ettik, biraz da borçlandık; bundan hârici vâki değildir. Yerimizde kalıp başka bey aramadık. Şimdi Vâç komutanı yine bizi tehdit eder. Geçen sene de bu vech üzere olduğu doğrudur. Fakat Kolonicz²⁴⁹ zât-ı âlileri, ülkenin komutanıdır ve eskisi gibi şimdi de başkası bize hükmetmesin,

Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, CLIII, fol. 59.

²⁴⁷ "...az idegen fejedelmek ellenünk fölgörjett haragja fenyöget bennünket iszonyú és rettenetes halálnak nemeivel. Azonképpen az kamara is irja, hogy ezeknek gyakorlatossággal való megszállásuk és nyugovó helyök itt vagon, mi tartjuk öket, sőt az mi marhát másonnét hoznak is, az mi marháink között tartván, mind addig, míg árosa találkoznék, fenyegetvén ez dologért bennünket." Kecskemét, 1618 Január 21. Bark Lajos esküdt bíró-Rákóczi Zsigmond. [21 Ocak 1618, Keckemet. Yeminli Hâkim Lajos Bark-Zsigmond Rákóczi.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXI, fol. 96. Ayrıca bk. Szilágyi, Sándor, "A Rákóczyak Levéltárából, 1611-1630. (Az Országos Levéltár Rákóczy Osztályából)", *Magyar Történelmi Tár*, XVII/3 (1894), 128-129.

²⁴⁸ Miklós Pálffy Eski Budin civarında yaşayan halkı, 1596'da Osmanlı egemenliğinden kendi tarafına yerleştirdi. Sâbık ahalinin geri dönüşü büyük ihtimalle 1607'de gerçekleşti. Bk. Czigány, István, "A 'Nyitott Határ' - Egy Hadtörténelmi Paradoxon Hatása", 82.

²⁴⁹ Maden kenti Başkomutanı Siegfried von Kollonitsch. Kenyeres, Ágnes, *Magyar Életrajzi Lexikon*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 953.

zarar vermesin, bizi angaryaya koşmasın diye özgürlük ve sığınma vesikası verir.²⁵⁰

Taraflar arasındaki tüm düzenlemelere rağmen Bosnyák'ın çizdiği çerçevede Osmanlı egemenliğine Macar malî sızmalarının olduğu kesindir. Ancak başta Osmanlı idaresinin iç bölgelerindeki Sırp yerleşimleri olmak üzere, bu vergilendirmeden kendini muaf tutabilen yöreler bulunmaktadır.²⁵¹ Ayrıca Macar Krallığına itaat etmeyen ve zorlamalara karşı koyan bölgeler de mevcuttur.

Örneğin Filek Komutanı János Gombkötő'nün 1641 yılına ait bilgilen-dirmesine göre Segedin üç kısma ayrılmıştır: Türklerin de dâhil olduğu kale ve palankadaki halk, Macar vergisi ödememektedir. Etrafında yayılan Macar kenti ise Macar Kamarasının keyfine uygun davranmaktadır. Palankaya bağlılık bildirmiş Tisa boyundaki yöreler, "...Macaristan'daki beyleri kabul etmek istemezler. Türklerle içli dışlı olmuş böyle kişiler, her meselede onlarla aynı fikri paylaşır ve onların vesikalarını taşırlar."²⁵²

Osmanlı idarecilerinden destek görseler de Macarlara vergi ödemeyi reddeden yerleşimlerin direnişleri, genellikle geçici olmuş ya da konumları barış görüşmeleri vasıtasıyla netleştirilmiştir. Mesela 1606 tarihli Zitvatoruk Antlaşması'nın maddeleri, 1615-1616 yıllarında gerçekleştirilen Viyana görüşmelerinde tasdik edilmiştir.

Buna göre Novigrád kaleleri ile Estergon civarındaki köylerin, Macar Krallığına geçmesi kabul edilmiştir. Divân-ı Hümâyûn ise toplamda sayısı 158'e varan Macar yerleşkesini talep etmiş; lakin sadece 60 yöre ile yetinmek zorunda kalmıştır. Mezkûr yapılanma yine de istikrar getirmeyecektir.

²⁵⁰ "Mikor az orzáğ bolságban esöt és sok heliek, várasok és faluk elpusztultak volna, mi es azkor és töb heliekel puztulásban esiénk és kezel maid tizeneg estendeig búdoszásban voltunk. Annak utana az vrak hiréuel és akarattíauál, mikor vóna benne módunk, megint haza zállánk, immár az puztára zálván, minthog w felségeié az királié voltunk mindéltig, esmég w felségének fejet hajtottunk és valamivel tartoztunk az előbbi szokásunk zerént, meg attuk. Miulta az Tarök nemzetségh kezte ez orzágot bírna, azulta az komáromi udvarbíró bírt bennönket ő felsége vtán és annak fizettünk, valamivel tartoztunk, ennek kúele soha, helinkbe lakván, más urat nem kerestünk. Mostan az váci kapitán ismég fenieget bennönk, mint igaz taul is czelekedek, de Kolonicz vram w nagsága, minthog orzáğ capitánia volt, zabad és menedék leuelet adot, hog minket töb senki ne bírion, se ne bánczon, se ne zolgáltasson, hanem az mint régen volt, most is úg legien." Óbuda, 1608 Augusztus 2. Óbuda-Magyar Kamara. [2 Ağustos 1608, Eski Budin. Eski Budin-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Lymbus Series, E 211, LXI, fol. 171.

²⁵¹ Veszprém, 1653 Április. Szilly G.-Batthyány Á. [Nisan 1653, Veszprém. G.(yörgy) Szilly-Á. (dám) Batthyány.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 466, XLVII, fol. 12.

²⁵² "...nem akarják magyarországi urakat vallani. Afféle törökkel bélelt emberek, mindenben azzal értenek egyet, annak leveleit hordozzák." 1641 Augusztus 19. Gombkötő János-Magyar Kamara. [19 Ağustos 1641. János Gombkötő-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Lymbus Series, E 211, LXII, fol. 85.

Bu düzenlemeyi takip eden yıllarda, Güney Macaristan'daki Şomogi ve Baranya eyaletlerinde [= *comitatus*] Osmanlı sipahileri hakkında "...köylerin sınırlarını kazıklarla çevirirler, *pensio* ve *dica* toplarlar..."²⁵³ şeklinde bir kayda rastlanmaktadır.

Hâlihazırda Dîvân-ı Hümâyûnun ülke politikasındaki konumunu *de facto* olarak değiştirdiği de söylenebilir. Slav nüfus yoğunluğunun arttığı Güney Macaristan'dan gelen Farkas Legyel'in, şimdiye kadar sipahilerle barış içinde yaşadıklarına ancak timarlıların artık Baranya eyaletindeki [= *comitatus*] serfleri kabul etmediğine dair 1615 tarihli şikâyet mektubu, bu duruma işaret etmektedir.²⁵⁴

Aslına bakılırsa Macar beylerinin Osmanlı topraklarına yönelik vergilendirme girişimlerindeki en büyük gedik, kentlerdeki Sırp nüfusunun artışıyla birlikte gerçekleşmiştir.²⁵⁵ Macar Ovası'nın güneyinde, Tuna'dan başlayarak Çonrâd, Çanâd ve Toruntâl'dan Temeşköz'e (Temesköz) kadar uzanan Sırp hattında; sadece Segedin, Makô (Makó) ve Vâşârel'de (Hódmezővásárhely) kayda değer Macar nüfusuyla karşılaşılmalıdır. Hatta XVII. yüzyıl Macar kaynakları bu hattın batı kısmını, Sırbistan olarak adlandırmaktadır. Keçke-met'ten güneye geçildiğinde ise Sırp nüfus, yerini Macarlara bırakmaktadır.²⁵⁶

Sırp yerleşimlerinin bu denli yoğun olduğu topraklardaki Osmanlı egemenliği, zayıf palankalara dayanmakta ve yağmacılara karşı kendini zorlukla müdafaa edebilmektedir. Ancak Krallık askerlerinin faaliyetleri nedeniyle tehdit altındaki nüfusun sürekli hareket hâlinde kalması, Macar feodalizminin buralara erişmesini güçleştirmiştir.

Macarlara vergi ödemeyi kabul eden ve çoğunlukla Macarlarla birlikte yaşayan Sırplar, Macar serfleriyle aynı muameleyi görürken kabul etmeyenler, Türklerle ve kalelerde yaşayan martoloz Sırplarla eş tutulmuştur.²⁵⁷ Aslında Sırplar başta olmak üzere Osmanlı Macaristanı'ndaki nüfusun Macar Krallığı'na vergi ödemekten kaçınmak hususunda genel bir eğilimi bulunmaktadır. Dolayısıyla Macar feodalizminin düzenli vergi toplayabildiği yerlerin sayısı, artış göstermekte zorlanmaktadır. Elbette itaat etmeyen köyler genellikle yağma ve nüfusunun esir alınmasıyla yüzleşmiştir. Örneğin Filek Başkomutanı

²⁵³ "...karókat állatván az faluk végére, prohibeálják a pensiót és dicát..." 1619 július 8. A Rendek Utasítása A Portára Induló Liptay Imrének. [8 Temmuz 1619. Dîvân-ı Hümâyûna Giden Imre Liptay'a Soyluların Talimatı.] Aktaran: Mikó, Imre-Szász, Károly, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, szerkesztte: Mikó Imre, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1858, 210; Nagy, Iván, "Liptay Imre Török Követsége 1619-ben", *Magyar Történelmi Tár*, I/1 (1855), 205.

²⁵⁴ Takács, Sándor, *Rájzok A Török Világból*, IV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1917, 139-140.

²⁵⁵ Ivić, Aleksa, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, 173.

²⁵⁶ Juhász, Péter, "Egy Példa A Népeességcserére A Délvidék Pusztulásá A Török Háborkban", *Létünk*, L/1 (2020), 21.

²⁵⁷ Szakály, Ferenc, "Kaposvár A Török Időkben", 118-122.

Tamás Bosnyák, bu nedenden ötürü 1620'li yılların ortasına kadar Tolna ve Şomogi eyaletleri [= *comitatus*] ile bağlantı kuramadığını kaydetmektedir.²⁵⁸

9. Macar Aristokrasisinin Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarına Karşı Alan Kazanımı

Yukarıda çizilen çerçeve içinde gözden kaçırılmaması gereken husus, 1593-1606 yılları arasında cereyan eden On Beş Yıl Savaşlarının Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin dönüm noktalarından biri olmasıdır. Mohaç Muharebesi'ni takip eden yaklaşık 30 yıl boyunca Macar topraklarında ciddi çarpışmalar gerçekleşmiştir. Ancak Osmanlı kuvvetleri Yukarı Macaristan'a nüfuz edemediğinden alınan hasar Krallık açısından telafi edilebilir addedilmiştir.²⁵⁹

Macar idaresinin sahip olduğu söz konusu görüşe kıyasla Macar toplumunda aynı bakış açısı mevcudiyet kazanmamıştır. Macar topraklarında Osmanlı ve Habsburg kuvvetleri arasında gerçekleşen her çarpışma, eski Krallık devrine geri dönüş ümidini ortadan kaldırmıştır. Böylece topluma köklü bir karamsarlık hâkim olmuştur.

Savaşlarda iki imparatorluğun birbirini alt edememesi, ülkenin orta kısımlarının ele geçirilmesi maksadıyla gerçekleştirilen mücadelelerin sürecine ve coğrafyanın parçalanmış hâlinin devam edeceğine yönelik görüşleri kuvvetlendirmiştir. Bu bakımdan zamanla Osmanlı yönetimi bölgeden çekilse dahi Macar ekonomisinin ve asayişinin eski hâline hiçbir zaman dönemeyeceği düşünülmüştür. On üç yıl boyunca durmaksızın devam eden Osmanlı-Habsburg savaşları esnasında, 1604'te Habsburg Rudolf'un idaresine karşı István Bocskai'nin önderliğinde ilk Habsburg karşıtı Macar ayaklanması da boy göstermiştir.²⁶⁰

Osmanlı-Habsburg mücadeleleri başta serhat kalelerinin ele geçirilmesi amacıyla cereyan etmekteydi. Bu bakımdan savaşlardan en çok zarar gören topraklar, Osmanlı egemenliği altındakiler olmuştur. Dîvân-ı Hümâyûn, rûz-ı Kâsım'da (26 Ekim) ordularını Avrupa'dan geri çekme alışkanlığını bırakmaya başladığından irili ufaklı askerî gruplar Macaristan'da kışlamıştır. Özellikle Tatar birliklerinin öncü akınlar yapıp yıpratma seferleri düzenlemesi, Macar yörelerinin günlük hayatında tahribata neden olmuştur.²⁶¹

²⁵⁸ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar KamaraArchívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 95, IX, fol. 25-27-28.

²⁵⁹ Molnár, Antal, *Magyar Hódoltság, Horvát Hódoltság-Magyar és Horvát Katolikus Egyházi Intézmények Az Oszmán Uralom Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019, 209.

²⁶⁰ Benda, Kálmán, *A Bocskai Szabadságharc*, 21.

²⁶¹ Petthó, Gergely, *Rövid Magyar Krónika*, Akadémiai Bötúkkal, Kassa, 1753, 165.

30 Haziran 1606'da Budin Paşası Ali Paşa tarafından Prens Mátyás'a gönderilen bir mektup, bu hususta önemli bir kayıttır:

Yüce efendinin bilgisine sunarım ki bu Tatar milleti o denli söz dinlemez ve hükümdarına kulak asmaz bir ahalidir... Şevketli efendi, dostunun bu sözüne itimat etsin, dinime imanına, ne yaparlarsa ne günah işlerlerse hepten benim talebime karşı yapmaktadırlar. Katiyen söz dinlemezler...²⁶²

Bu kargaşa ortamında nüfus, Osmanlı egemenliğinde kalan Macar topraklarından daha güvenilir bölgelere göç meylli göstermiştir. Dolayısıyla üretim düşmüştür. Bazı Macar yerleşimlerinin kendilerini korumak maksadıyla Macar ve Tatar beylerinin muhafazasına girmesi, hengâmenin getirdiği bir diğer sonuçtur.²⁶³

Yaptıkları akınlar sonucunda Tatarlar, Macar serhat kalelerinin ardında kalan topraklara kadar uzanırken²⁶⁴ yağma ve köleleştirme, Hristiyan kuvvetleri tarafından da gerçekleştirilmiştir. Örneğin Giorgio Basta komutasındaki paralı birlikler ve Osmanlılardan ziyade Habsburg destek kuvveti olarak Erdel'e gelen Eflâklılar büyük hasara yol açmıştır.²⁶⁵

Habsburg kuvvetleri içinde çeteleşerek faaliyet gösteren *hajdú* birlikleri de Macar topraklarında aynı derecede muhataraya sebep olmuştur. Tüm bunlar neticesinde beşerî ve iktisadî yapı büyük darbe almıştır.²⁶⁶ 1598 ile 1604 senelerini kapsayan ve Aşağı Macaristan'daki ev sayılarını muhafaza eden askerî vergi kayıtları, bu durumu açıkça göstermektedir.

²⁶² "Ez thatar nemzetséggh mynemű szó fogadatlan és fejedelmeoketh meg nem halgató nemzetséggh legion, tudására vagion Fölsegeodnek... Hidgie beszédeth Feolségeod ez baráttianak, hogy az én igaz hiteomre alamiketh azok chelekeosznek, de mind az én akaratom ellen cselekedik azokath az gonoszokath, soha szót nem fogadnak..." Aktaran: Bayerle, Gustav, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda, 1604-1616*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 45.

²⁶³ Pálffy, Géza, "Szabadságharc Volt-e Bocskai István Mozgalma?", *Magyar Tudomány*, XCVIII/2 (2009), 194.

²⁶⁴ Matunák, Mihály, "Bars Vármegyei Tatárjárás", *Magyar Történelmi Társulat*, VI/1 (1905), 590.

²⁶⁵ Bk. Veress, Endre, *Basta György Hadvezér Levelezése és Iratai, 1587-1607*, I-II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909-1913.

²⁶⁶ Szakály, Ferenc, "Paraszság és Honvédelem (A parasztság és A Török-, illetve Habsburg-Ellenes Küzdelmek A XVI-XVII. Századi Magyarországon)", *Valóság*, XVII/7 (1974), 32.

Tablo VII²⁶⁷

	1598	1599	1600	1601	1602	1603	1604	Yüzde olarak azalan ev sayısı miktarı
Pojon	11.860	9.617	7.824	6.718	5.502	3.908	3.542	70,1
Litra	17.909	14.500	12.140	12.207	7.833	4.199	3.692	79,4
Komárom	457	422	246	246	-	-	416	8,0
Esterгон	512	450	-	-	-	420	339	33,8
Árva (Árva)	1.169	1.072	998	738	651	590	553	52,7
Hont	4.220	3.747	1.152	888	845	813	845	80,0
Liptov (Liptó)	2.540	1.837	1.742	1.583	1.249	1.089	1.048	58,8

Aynı siciller vasıtasıyla Yukarı Macaristan'da da çarpıcı bir gerilemenin yaşandığını gözlemlenmektedir:

Zemplin	10.293	-	7.901	5.870	-	-	3.304	67,9
Bereg	4.429	-	2.997	1.906	-	-	-	57,0
Ugoça (Ugocsa)	2.232	-	991	579	-	-	203	90,9
Zatmár	10.037	-	5.505	3.923	-	-	599	94,0
Sabolç	3.998	-	888	663	-	-	161	96,0

Elbette bu miktarlar değerlendirilirken yeni yapılan evlerin hesaba katılmaması, vergi toplayan kişilerin ihmali, nüfus sayımında yapılan hatalar gibi etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Yine de niceliksel düşüş çarpıcıdır.

Erdel'le ilgili benzer verilere ulaşamamıştır. Bu bakımdan İç-Solnık (Belső-Szolnok) ve Doboka bölgelerinden elde edilen bilgilerin dayanak alınması zorunlu görünmektedir. Dönem itibarıyla havâlide yaklaşık 17.500 Macar, 2.000 Sakson ve 13.200 Romen yaşamaktadır. Ancak 1603'te Osmanlı fetihleri ve feodal yapının yarattığı toplumsal kaos sonucunda Macarların sayısı 2.500, Saksonların sayısı 250, dağlık bölgelerde yaşayan Romenlerin sayısı ise 7.200 kişiye düşmüştür. Dolayısıyla nüfus; millet başına %85, %88 ve %55, genel ortalamada %76 azalma göstermiştir.²⁶⁸ Ancak istatistiksel an-

²⁶⁷ Acsády, Ignác, *A Magyar Adózás Története, 1598-1604-ben, Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, 51.

²⁶⁸ Makkai, László, *Szolnok-Doboka Megye Magyarságának Pusztulása A XVII. Század Elején*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Rt., Kolozsvár, 1942, 84; Makkai, László-Mócsy, András,

lamda bu şaşırtıcı düşüşün, hangi oranda savaş, esir alınma, açlık ya da salgın gibi nedenlerden kaynaklandığı açığa çıkartılamamaktadır.

Bahis konusu devre dek, böylesi geniş kitlelerin hayatını kaybetmesine neden olabilecek bir askerî teknoloji bulunmamaktadır.²⁶⁹ Dolayısıyla nüfus düşüşünün temelinde büyük ihtimalle Osmanlı egemenliğindeki topraklar da dâhil olmak üzere nüfusun kaçıışı yatmaktadır. Öte yandan kaçmak için yola çıkanlar, çoğunlukla batı sınırına yığılmışlar ve sosyo-ekonomik düzenin hem kendileri hem de bölge halkı açısından yıkımına neden olmuşlardır. Bu süreç Osmanlı-Habsburg, Habsburg-Macar savaşları başladığında kapansa da silahlı *hajdú*ların yağmaları ve 1607'deki ayaklanmaları, toplumda ayrıca süre gelen bir tedirginliğe neden olmuştur.²⁷⁰

On Beş Yıl Savaşlarının yarattığı doğrudan ya da dolaylı etkilerin serflesinin sayısını azaltması, doğal olarak Macar soylularına da olumsuz tesir etmiştir. Neticede XVI. yüzyılda elde ettikleri egemenlik alanı gerek Habsburglara gerekse Osmanlılara karşı gücünü yitirmiştir. Dahası uzun savaşların ülke ve toplum hayatında yarattığı etki dolayısıyla askerî güçleri de büyük oranda

Erdély Története, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 539; Makkai, László-Szász, Zoltán, *Erdély Története*, II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 727.

²⁶⁹ Macaristan'daki nüfus dalgalanmalarına ilişkin mantıklı bir çerçevenin belirlenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu amaçla aşağıdaki tabloda II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu insan kaybı listelenmiştir. Şema bölgesel, küresel ve dönemsel olarak farklı nitelikler ihtiva etmektedir. Fakat aynı zamanda çarpıcı bir kıyas imkânı sunmaktadır:

Ülke	Toplam Nüfus	Kayıp	%
Fransa	41 milyon	700.000	1,7
Yunanistan	6 milyon	450.000	0,75
Yugoslavya	13 milyon	1.600.000	12,3
Polonya	33 milyon	3.600.000	10,9
Almanya	79 milyon	5.000.000	6,3
Sovyetler Birliği	190 milyon	25.000.000	13,2
Toplam	362 milyon	36.350.000	10,0

Kiss, Vilmos, "Emberveszteségek A Második Világháború Alatt és Után, Amelyeket A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg, A Partizánalakulatok és A Kommunista Hatalom Szervei Okoztak A Horvát Területeken. Esettanulmány: Bleiburg és A Népi Németség", *Múltunk*, XXXI/4 (2012), 185.

²⁷⁰ Komáromy, András, "Az 1607-iki Hajdúlázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, IV/1 (1891), 239; Komáromy, András, "Levelek és Akták Az 1607/8-ki Hajdú-Lázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 86; Benda, Kálmán, "Der Haiduckenaufstand in Ungarn und das Erstarken der Stände in der Habsburgermonarchie 1607-1608", *Nouvelles Études Historiques*, I, édition: Sándor Balogh-Győző Ember, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 291.

zayıflamıştır.²⁷¹ Bu nedenle Osmanlı vergilendirme sisteminden kaçmak isteyen Habsburg idaresinin itaatkâr araçları hâline gelmişlerdir.

Viyana sarayı aynı dönemde Macar soylularının haklarını kısıtlama yoluna gitmiştir. Dahası aynı politikayı kendisine en sadık aristokratlar olan Batı Macaristan'daki toprak sahipleri için de uygulamaya başlamıştır.²⁷² Macar soyluları yeni uygulamaya ayaklanmayla karşılık verirken, *hajdú*ların desteğini kazanmışlar, üstelik Dîvân-ı Hümâyûn kendilerine askerî ve diplomatik iane sunmuştur.

Erdel Hükümdarı István Bocskai önderliğinde 1604-1606 seneleri arasında cereyan eden kalkışma, Habsburglara karşı Osmanlıların yanında destek aramıştır. Böylece Macar toprak beyleri Habsburgların merkezileştirme politikasının önüne geçerken Osmanlı egemenliği altındaki pozisyonlarını da korumuşlardır.²⁷³ Bir yüzyıl sürecek gelişmeyi, 1606 Viyana Barışı güçlendirecektir.

Mezkûr antlaşmayla çâsâr, Erdel Hükümdarı'nın ve haleflerinin Erdel üzerindeki egemenlik haklarını tanıdı. Ayrıca hükümdar; Yukarı Macaristan'daki Bereg, Ugoça, Zatmâr ve Tokay'ı idaresine kattı. Bocskai elverişli siyasî konumunu, Macar Krallığı'ndaki çıkarlarını temsil etmek için de kullandı. Böylece başta Protestanlık olmak üzere soyluların dinî özgürlük edinmesi, kral nâibliği makamına getirilmesi, şehirlerin ayrıcalıklarının geri verilmesi ve soylu hukukuna müdahale edilmemesi gibi haklar elde etti.²⁷⁴

1608 senesinde kral seçimi için toplanan ülke Meclisinde Viyana Barışı tekrar görüşülmüş ve feodal yapı, siyasî egemenliğe eklenenecek şekilde güçlendirilmiştir. Bu vasıta ile beyler, Jagiellon [Jagelló] Hanedanlığı zamanında elde ettikleri ve ülkeyi anarşiye sürükleyen statülerini geri kazanmıştır. Ancak geçmişte yaşanan sosyal çalkantı gerçekleşmeyecektir. Zira şimdi Macar soyluları toprağı işleyenleri mutlak kontrolleri altında tutmayı başarmıştır.

Ayrıca Mecliste alınan kararlarla savaş ilanı için hükümdar kısıtlanmış,

²⁷¹ Sinkovics, István, "A Török Elleni Védelem Fő Kérdései", *Hadttörténelmi Közlemények*, XIII/4 (1966), 787.

²⁷² Bk. Károlyi, Árpád, *Illésházy István Hűtlenségéi Pere*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1903; Trócsányi, Zolt, "Rákóczi Zsigmond (Egy Dinasztia Születése)", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Dankó Imre, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1979, 63.

²⁷³ Szakaly, Ferenc, "Amikor A Bárány A Farkassal Társalgott... (Bocskai István és Lalla Mehmed Nagyvezér Rákosmezei Találkozásának Hátteréről)", *Bocskai Kíséretében A Rákosmezőn. Emlékiratok és Iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed Nagyvezér Találkozásáról. 1605. November 11.*, közreadja: Conka Ferenc-Szakály Ferenc, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 31-43.

²⁷⁴ Nagy, László, *Bocskai István A Hadak Élén*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1981, 184.

Dîvân-ı Hümâyûna gönderilecek elçilerin yanına denetçiler atanması kararlaştırılmıştır. İlâveten Macar Dîvânının yetki sahası büyümüş ve kırk altı yıllık aradan sonra tekrar nâib atanarak ülkenin dışında yaşayan kralın etki alanı genişletilmiştir.²⁷⁵

İmparator Rudolf ve 1608'de Macar ve Çek Kralı seçilecek Başprens Matthias arasındaki taht mücadelelerini kullanan Macar soyluları, kazanımlarını Aşağı ve Yukarı Avusturya ile Morava aristokratlarının desteğiyle garantilemişlerdir.²⁷⁶ Böylece büyük toprak sahipleri, daha kesin bir baskıyla kale hayatındaki egemenliklerini pratik edebilir hâle gelmiştir. Hükûmet yönetimi ise en küçük meselelerde dahi müdahale gücünü kaybetmiştir.²⁷⁷

Viyana ile imzalanan yeni antlaşma, büyük feodallerin ürünü olduğundan sonuçları da şaşırtıcı değildir. Sağladıkları edinimler dolayısıyla Gábor Bethlen ve I. György Rákóczi, Habsburglara karşı verilecek mücadelelerde öncelikle Yukarı Macaristan ile Tuna'nın ötesindeki toprakların aristokratlarını kendi yanlarına çekmek istemişlerdir. Feodallerin Erdel'e bağlılıklarını bildirmesiyle amaçlarında başarı sağlamışlardır.²⁷⁸ Erdel Hükümdarlığı'nca da takviye edilen toprak beyleri, arazilerinin çaplarında bulunan orta ve küçük ölçekli soyluları da toplu olarak denetimleri altına almıştır.

Özellikle Macaristan'ın batısında karşılaşılan bu durum nedeniyle derebeyleri, uç bölgelerde elde ettikleri generallik rütbelerinin yanı sıra idarî araçlara da egemen olmuştur.²⁷⁹ Sadece kendi iç işlerinin işleyişi özgürlük kazanmamış, aynı zamanda otoritelerinin politik hayattaki etkinliği de artmıştır. Böylece daha sonra toplanacak meclislerdeki görüşleri ehemmiyet kazanmıştır. Öyle ki Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında imzalanan Zîtvatoruk Antlaşması ve bunun revizyonu esnasında kendilerini temsil etmeyi başarmışlardır.²⁸⁰

²⁷⁵ Bérenger, Jean-Kecskeméti, Károly, *Országgyűlés és Parlamenti Élet Magyarországon 1608-1918*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 209.

²⁷⁶ Pack, Zsigmond Pál-R. Várkony, Ágnes, *Magyarország Története, 1526-1686*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, 769-773; J. Újváry, Zsuzsanna, Nagy Két Császár Birodalmi Között: A Hosszú Háborútól Bethlen Gábor Haláláig, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984, 95.

²⁷⁷ Benda, Kálmán, "A Késő-Reneszánsz Korának Gazdasági, Társadalmi és Politikai Összetevői Magyarországon", *Szenci Molnár Albert és A Magyar Késő-Reneszánsz, összeállította: Csanda Sándor-Keserű Bálint, József Attila Tudományegyetem I. Sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Szeged, 1978, 98-99; Degré, Alajos, "Megyei Közgylések A XVI-XVII. Századi Török Háborúk Korában", *Tanulmányok A Magyar Helyi Önkormányzat Múltjából*, szerkesztette: Bónis György-Degré Alajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 44.*

²⁷⁸ Deák, Farkas, "Hadadi Wesselényi Ferencz Gyilkossági Vád Alatt", *Szazadok*, X/2 (1876), 99.

²⁷⁹ Varga, J. János, *Szervitorok Katonai Szolgálat A XVI-XVII. Századi Dunántúli Nagybirtokon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 94.

²⁸⁰ Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Eszterházi Család Hercegi Ágának Levéltára, Török Vonatközlésű Iratok, Missiles Series, P 1767, LXXVII, fol. 243. Ayrıca bk. Nehring, Karl, "Magyarország és A Zsitvatoroki Békesszerződés 1605-1609", *Szazadok*, CXX/1

Büyük toprak sahiplerinin kontrolüne giren orta büyüklükteki feodallerin konumları, artık *familiaris* yerine *servitor* adıyla anılmaktaydı. Lakin toprak sahibiyle aralarındaki ilişki gevşemiş, imzaladıkları sözleşmenin bozulması kolaylaşmıştı.²⁸¹ Söz konusu dönüşümün zamanla olgunlaşması, büyük servete ve saygınlığa sahip orta sınıf toprak sahiplerinin zuhûr etmesini beraberinde getirecektir. İdarî makamlardaki işlevleri ve askerî hizmetleri de bağımsızlaşmalarını hızlandırmıştır.²⁸²

Benzer değişimler sınır savunmasında da kendini göstermiştir. XVI ve XVII. yüzyılda hudut müdafaasında görev alan askerler kralın, daha net bir ifadeyle Harp Nâzırlığının görevlileri olarak düşünülmüştür. Bu vasıta ile yeminlerini başkomutanlık yerine merkezî idareye etmişlerdir. Ancak daha ziyade vazifede bulundukları yere sadakat göstermişlerdir.

Böylece orta büyüklükteki toprak sahipleri, uç bölgesi komutanı olarak itibara ve Kamara görevlisi olarak servete ulaşmıştır.²⁸³ Osmanlı egemenliği altına giren büyük feodaller ise ya yok olmuş ya da bünyelerinde yaşayan nüfus üzerinde alışıldık idarelerini tatbik edememiştir. Öte yandan Osmanlı hükmü altındaki *comitatus*ların doğal olarak dışarıdakiler gibi gelir kaynaklarına erişim imkânları bulunmamaktadır.

On Beş Yıl Savaşlarının sonuçları, Macar aristokrasisinin gücünü Osmanlılara karşı da arttırdı. Zitvatoruk Antlaşması'yla Macaristan'ın ücra köşelerinde Osmanlı egemenliği tanındı. Ancak Osmanlı'nın fiilî boşluğundan yaralanan Erdel Hükümdarı, neticede yıllık vergi karşılığında Dîvân-ı Hümâyûnun idaresi altına giren yerlerde *de jure* olarak sultana denk siyaset izlemeye başladı.²⁸⁴ Artık barış görüşmeleri İstanbul'da değil olay yerinde yapılmaktaydı. Erdel Hükümdarlığı ile Macar feodalleri ise temsilcilerini bu görüşmelere göndererek diplomatik etkilerini arttırmaktaydı.²⁸⁵

Diğer taraftan On Beş Yıl Savaşları, Macaristan'dan ziyade Osmanlı ege-

(1986), 10; Ipolyi, Arnold, *Alsó-Sztrégovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelezése*, 201-202; Eckhart, Sándor, *Rimay János Összes Művei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 37-39; Nagy, Iván, "Liptay Imre Török Követségé 1619-ben", 195-210.

²⁸¹ Feodallerin Mohács öncesindeki konumu için bk. Kubinyi, András, "A Magyar Állam Belpolitikai Helyzete Mohács Elött", *Mohács. Tanulmányok A Mohácsi Csata 450. Évfordulójára*, szerkesztette: Ruzsás Lajos-Szakály Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 59-63.

²⁸² Ember, Győző, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácsi A Török Kiűzéséig*, Magyar Országos Levéltár Kiadványai, Budapest, 1946, 119-213.

²⁸³ Nagy, Iván, *Magyarország Családai Czimerekkel és Némzedékrendi Tablálkkal*, VII, Ráth Mór, Pest, 1860, 135-136.

²⁸⁴ Nehring, Karl, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise Nach Konstantinopel: Ein Beitrag zum Frieden Von Zitvatorok: 1606*, Oldenbourg, München, 1983, 9-42.

²⁸⁵ Szakály, Ferenc, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 159-174. Macar elçilerin Dîvân-ı Hümâyûndaki faaliyetleri hakkında bk. Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "János Szapolyai'den Gábor Bethlen'e Kadar Erdel Diplomasisi ve Bâb-ı Âli'deki Varlığı", *Türkbilgi*, XXXV/1 (2018), 41-62.

menlik sistemine tesir etti. Her şeyden önce savaşla birlikte İstanbul idaresi, yerel askerî birliklerin olmadığı Macar tarım kentlerinde faaliyet gösteren kâdı makamının sayısını azaltmaya başladı. Kâdılık makamının kaldırıldığı yerlerde Osmanlı hükmü de ortadan kalkmaktaydı.²⁸⁶

Bu vasıtaıyla Keçkemet, Makô, Cezire-i Kovin ve Tolna gibi tarım kentlerinde önceki yüzyılda egemenlik sahibi kâdılarının saygınlığı azalmış; üretimden ayrılan otuzda birlik verginin toplanması da zora girmiştir.²⁸⁷ Öyle ki Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen, *hajdú*ların sürekli saldırıları nedeniyle Osmanlıların Macaristan'daki otoritesinin zora girdiğini ve Bocskai İsyanı sayesinde kale duvarlarının arkasında açlıktan ölmekten kurtulduklarını söylemiştir.²⁸⁸

Bethlen durumu abartmakla birlikte On Beş Yıl Savaşlarındaki tarafların, sadece sefer esnasında değil sükunet zamanında da kalelerinde *hajdú* saldırılarından dolayı güvende olmadığı doğrudur.²⁸⁹ Bu bakımdan Macaristan'da egemenlik mücadelesine girişen kuvvetlerin yegâne gayesi, savaştan sonra belirlenen siyasî yapıyı sürdürmek ve ellerinde tuttukları kaleleri muhafaza edebilmek olmuştur.

Nihayet ciddi askerî hazırlık olmaksızın bazı kalelerin dışına çıkmak mümkün olmamaktaydı. Budin etrafında bile gerek ekili alanlarda gerekse ormanlık bölgelerde Macar askerî gücü ile karşılaşılmaktaydı. Macar sınır kalelerinde mevzilenenler, Musa Paşa'nın Budin idaresine tayininden itibaren (Şubat 1640) kritik askerî müdahalelere de başladı.²⁹⁰

Söz konusu hususta çeşitli örneklerle rastlanmaktadır: Boyâk, Dergeli (Drégely), Filek, Germat (Gyarmat) ve Seçen askerleri, Kaloça Palankası'n-daki Türk birliklerine saldırılarda bulunmuştur. Geri dönüş yolunda Vâç'taki Türk kuvvetlerinden 50-60 kişiyi öldürmüş, seksenini ise esir almışlardır.²⁹¹

Cezire-i Kovin'de Ahmed Bey'in iki oğluna pusu kurulmuş, biri öldü-

²⁸⁶ Hegyi, Klára, "Török Közigazgatás és Jogszolgáltatás-Magyar Városi Autonomía", *Történelmi Szemle*, XXVIII/2 (1985), 245; Hegyi, Klára, *Török Berendezkedés Magyarországon*, História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 1995, 131-145.

²⁸⁷ Szakály, Ferenc, "Ali Köppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", 48.

²⁸⁸ Udvarhely, 1627 Július 7. [7 Temmuz 1627, Udvarhely.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Levelei*, 440.

²⁸⁹ Hornyik, János, *Keckemét Város Története Oklevéltárral*, II, 45-47; Szakály, Ferenc, "Amikor A Bárány A Farkassal Társalgott... (Bocskai István és Lalla Mehmed Nagyzvezér Rákosmezei Találkozásának Háttéréről)", 15-18.

²⁹⁰ Macar beylerinin politikası hakkında bk. B. Szabó, János, "Két Díván Budán I. Rákóczi György Erdélyi Fejedelem és A Magyarországi Oszmán Hódoltság Elitje (1630-1636)", *Történelmi Szemle*, LXI/2 (2019), 248.

²⁹¹ Czigány, István, "Katonai Szolgálat és A Társadalom Militarizációja Felső-Magyarországon és A Tiszántúlon, 1600-1660", *Hadtörténeti Közlemények*, CXVII/4 (2004), 1212.

rülmüştür. Başka bir seferde, Cezire-i Kovin'de iki Türk birliği tümden esir alınmış ve fidiye karşılığında serbest bırakılmıştır.²⁹²

Yankovâç (Jankovács) Palankası'nın güneyine düşen bölgelerdeki köylerin inekleri gasbedildikten sonra peşlerinden giden Yankovâçlılar mağlup edilmiştir.

Sabotka (Szabadka) Palankası civarındaki ineklere el koyulmuştur.²⁹³ Putnok'takiler Heveş Palankası'na saldırarak yirmi beş Türk'ü esir almıştır. Tat'tan gelenler Tolna civarında çobanlık yapan bir köylüyü linç etmiştir. Diósgyőr, Putnok, Filek ve Seçen'de yaşayanlar; Çerepvâr (Cserépvár) ve Sarvaşkö'deki (Szarvaskő) Türkleri iki gün boyunca kuşatma altında tutmuştur.

Heveş eyaletindeki [= *comitatus*] Şirok'ta (Sirok) Türkler, Macar askerlerini mağlup etmiş; aynı zamanda teçhizatlarını ganimet olarak ele geçirmiştir. Ancak Heveş civarındaki inekler, Macarlar tarafından kaçırılmıştır.²⁹⁴

Çavuş İbrahim'in Budin'e giden hizmetlisi soyulmuştur. Budin Paşası av düzenlediğinde Peşteli Türk muhafızlarına pusu kuran Macarlar, askerlerin altmışını öldürmüştür.²⁹⁵ Tatalılar Estergon'daki Türklerin altı yüz koyununu ele geçirmiştir.²⁹⁶

Boldizsár Batthyány 1.700 kişilik kuvvetiyle İstolni Belgrad'a saldırmış, emrindekiler Osmanlı birliğinden beş kişiyi, alaybeyinin atını ve hizmetlisini götürmüştür. Şimontorna civarında pazara gelen köylüler yağmalanmıştır.

Yanikkale'deki Macarlar Çakvâr (Csákvár) civarındaki Osmanlılara saldırmış, iki kişiyi esir almıştır. Kopân Kalesi önünde yine beş Türk esir alınmıştır. Eğri paşasına Budin yolunda eşlik eden Hatvan Türkleri, geri dönerken saldırıya uğramış, içlerinden sekizi tutsak alınmıştır.²⁹⁷

Osmanlı egemenliği altındaki Macar topraklarına saldırı düzenleyen uç kalesi askerlerinin hedefinde sadece düşük rütbeli askerler, hizmetliler ve köylüler yoktur. Fırsat bulduklarında devleti temsil eden şahsiyetlere karşı da girişimlerde bulunmuşlardır. Tehlikelerini bilmelerine rağmen, Osmanlı hazine gelirlerine dahi müdahale etmişlerdir:

1612 senesinde Filek askerleri, Dîvân-ı Hümâyûnun Cenceş'te vergi toplayan eminini, yanındaki birkaç adamıyla birlikte öldürmüştür. Bu nedenle

²⁹² Ember, Győző, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácsiól A Török Kiűzéséig*, 283.

²⁹³ Fodor, Pál, *Magyarország és A Török Hódítás*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1991, 112.

²⁹⁴ Pálffy, Géza, "Várfeladók Feletti Ítélezés A XVI-XVII. Századi Magyarországon: A Magyar Rendek Hadügyi Jogkörenek Kérdéséhez", *Levéltári Közlemények*, LXVIII/1-2 (1997), 206.

²⁹⁵ Fekete, Lajos-Nagy, Lajos, *Budapest Története A Török Korban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 44.

²⁹⁶ Rohrbacher, Miklós, *Tata Története*, A Szerző Kiadás, Tata, 1888, 121.

²⁹⁷ Fekete, Ludwig, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy, Budapest, 1932, 352-355; Hegyi, Klára, *Egy Világbirodalom Végvidékén*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976, 250-261.

şehir idaresinin Osmanlı makamlarına 2.000 forintluk kan tazminatı ödemesi kararlaştırılmıştır.²⁹⁸

1627'de Divin (Diveny), Filek, Germat ve Modri Kamen'den (Kék-kő) gelen iki yüz kişi Segedin'de Eğri muhafızlığı tarafından tahsis edilmiş 2.000.000 akçeyi ele geçirmek için harekete geçse de muvaffak olamamıştır. Ancak 1631'de Tâpe'de vergi memurları hizmetlileriyle birlikte öldürülmüş ve yanlarındaki 400-500 tallere el koyulmuştur.²⁹⁹ Mevcut vakalar aşağıda listelenmiştir.

Tablo VIII³⁰⁰

Eyalet [= comitatus]	Ele Geçirilen Köy	Adam Öldürme	Esir Alma	Fidye Vakası	İnek Hırsızlığı
Torna	5	11	20	-	-
Zemplin	-	26	-	900	2.000
Borşod	10	117	298	1.000	951
Abaúy	48	291	349	-	6.000
Gömör	47	25	302	9.359	359
Novigrád	54	49	341	1.100	-
Hont	51	62	391	10.763	145
Zoyom (Zólyom)	31	18	70	1.940	38
Bar (Bars)	26	18	212	5.725	40
Litra	14	45	428	10.631	2.082
Komárom	2	71	36	7.582	196
Yanikkale	-	103	317	747	4.232
Aşağı-Örs (Alsó-Örség; Zala eyaleti.)	13	23	151		
Yukarı-Örs (Felső-Örség; Zala eyaleti.)	50	69	726	1.360	
Muraköz (Vas eyaleti)	-	110	224	-	1.447
Toplam	351	1.012	3.865	51.107	17.490

²⁹⁸ Komáromy, András, "Nádori Küldöttség Jelentése A Végváriak Ügyében 1612-ben", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 380.

²⁹⁹ Jakus, Lajos, "Fejezetek Szécsényi XVI-XVII. Századi Történetéből", *Tanulmányok Szécsény Múltjából*, VII, szerkesztette: Praznovszky Mihály, Helytörténeti Múzeum, Salgótarján, 1985, 119; Takáts, Sándor, *A Magyar Múlt Tarlójáról*, Genius Kiadó, Budapest, 1945, 117-126; Szakály, Ferenc, "A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században", *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, szerkesztette: Varga J. János, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 78-79. Süreghen olayların analizi için bk. Nyakas, Miklós, "A Kallói Végváriak és A Török Hódoltság Az 1660-as Években. Egy Valtatási Jegyzőkönyv Tanulságai", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Gazda László, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1986, 68.

³⁰⁰ Salamon, Ferenc, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, 463-466.

Kaniye civarındaki uç kaleleri, kendileriyle ilgili zararlara dair ayrı bir vesika hazırlamıştır.

Tablo IX³⁰¹

	Adam Öldürme	Esir Alma	Fidye Vakası	İnek Hırsızlığı
Komâr (1632-1640)	20	141	8.000	1.557
Pölöske (Pölöske) (1632-1640)	8	31	-	14
Egrivár (Egervár) (1637-1640)	1	34		14
Gençi (Gencsi) (1630-1640)	27	41	1.880	56
Szécssziget (1636-1638)	7	39	-	-
Kányavár (Kányavár) (1631-1640)	7	39	-	32
Sengröd (Szentgrót) (1636-1637)	1	13		16
Egersek (Egerszeg) (1630-1640)	29	62		69
Toplam	100	400	9.880	1.758

Sınır boyundaki Osmanlı kuvvetleri az zaman içinde anlık gelişen darbe-lerle mücadeleye girişmekte, öngörülen hedeflere ulaştıktan sonra alelacele konaklarına geri dönmekteydi. Osmanlı güçlerinin faaliyetleri, bazı köylerde nüfusun korkutulması ve Dîvân-ı Hümâyûn hükmünün yeni tesis edildiği sınır bölgelerinde vergilendirmenin başlatılması için yeterli olabilmekteydi.

Osmanlılar, Macar Krallığı ile Macar uç kaleleri tarafından ele geçirilmiş ganimetleri, faiziyle geri ödetmekte de muktedir idiler. Ancak aynı başarı, Macar sınır kalelerinin ardında bir yapılanmanın vücuda getirilmesine ve bunun işlerliğinin kesintisiz olarak sürdürülmesine karşı sağlanamamaktaydı.³⁰²

Diğer yandan büyüklü küçüklü organize olabilen Macar uç kalelerinin birlikleri, Osmanlı egemenliği altındaki toprakların genelinde askerî etkinlik gösterebilmekteydi. Bu esnada bulundukları yörelerdeki halkla da bağ kurmuşlar, ticaret yapmışlardır.³⁰³ Macar güçlerinin mezkûr topraklardaki sürekli varlığı, Osmanlı yönetiminin tam olarak çalışmasını engellemekle kalmamış; aynı zamanda kurulmaya çalışılan yapının da içten zayıflamasını beraberinde getirmiştir.

Dîvân-ı Hümâyûnun idarî alanına yapılan müdahalelere rağmen aslında hâlihazırdaki hukukî şartlar, 1615 seneli Viyana Barış Antlaşması'na dayan-

³⁰¹ Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Neo-Registrata Acta, A 161, LXXXVII, fol. 39.

³⁰² Czigány, István, "Várrendszer, Haditeher és Hadigazdálkodás A XVII. Században", *Végvár és Környezet*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1955, 58.

³⁰³ Szakály, Ferenc, "A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században", *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, 20-87.

maktadır. Örneğin mukavele, değil iç kesimler, Osmanlı egemenliğinin sınırında bulunan köylerin bile Osmanlılar tarafından vergilendirilmesine dair şu ibareye sahiptir:

Teslim alınmış tüm köylere. Alışlageldik, eski, yürürlükteki vergileri her yerin kendi köy muhtarı toplansın ve teslim etsin. Eğer ki köy muhtarları sükût ederse paşa ya da bey, muhatapları meseleye dair üç kez uyarın. Yine de durumu sürdürmek isterlerse badehü yüce çâsar, muhtarların işini yapması hususunda bu tip köyleri idaresinde tutan komutanına layığıyla yazsın. Eğer bunda da muvaffak olunmazsa paşa ya da beyin kudreti neye kâfi ise onlara yaptursın.³⁰⁴

Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa, sorunlu köylerin durumu düzelene dek 1615 tarihli icrayı geçerli saymaktadır. 19 Mart 1628'e gelindiğinde Kral Nâibi Miklós Eszterházy'ye toplanacak vergiye dair şöyle yazmıştır:

...Kapoz (Kapocz) pašaları ile o tarafın komiserleri, köylerin durumu hakkında mutâbık kalana kadar bu cânibin sipahileri köylere girmesin. Köylerin vergilerini muhtarlar teslim etsin. Bu husustaki kararımıza sadığız. Bugüne kadar kimseye mütâmaha göstermedik. Ancak sayısız şikâyet önümüzde durmaktadır. Ne yüce efendimizin ne de sipahilerin vergisi katiyen ulaşmamaktadır...³⁰⁵

Şikâyetini dile getiren Paşa'nın talebi açıktır:

...bugünlerde İstolni Belgrad beyi, bizim işemiz için birkaç arabanın getirilmesini istemiştir. Bu esnada Yanikkale Komutanı Pál Ziczi'nin saldırıda bulunması hasebiyle Czókaku'da (Feyir eyaleti [= *comitatus*]) görevlendirilmiş muhtarlar mahsur kalmıştır. Lakin o, hâlihazırdaki barış vesikasını hiç düşünmez. Bozguncuları rütbesine göre cezalandırmak gerekmektedir. Tüm silahlarına el koymuş, nasıl isterse öyle davranmış, bazısını Yanikkale'ye götürmüş, birkaç gün boyunca esir aldıktan sonra serbest bırakmıştır.³⁰⁶

³⁰⁴ "Mindenütt az hódolt faluknak. Régi szokott, rendelt adójokat minden helynek saját falubírája vigye be és letegye, melyet hogyha az falubírái elhallgatnának, akkor oztán az basa vagy bég háromszor róla ket megintse, és hogyha mégis továbbra vontatni akarnák, annakutána császár fölsége kapitányát, az ki alatt afféle faluk vannak, felőle tudósítsa és nekie tisztességesen írjon, hogy azok a bírákát reá erőltessék. Hogyha pedig ez sem fogna, az pasa vagy az beg ökö az mi képes, arra reá erőltesse." Aktaran: Salamon, Ferenc, *Két Magyar Diplomata A Tizenhetedik Századból*, Ráth Mór, Budapest, 1867, 268.

³⁰⁵ "...ualamedigh az kapoczi basákkal az rézrúl ualló comisáryusok az faluk dolgát el nem igazétiák, addigh ez rézröl ualló iszpályák az falukra ki ne menienek, az adóioak az bírák hozák be, arul ualló uégezésünket my megy tartunk, senkit ki nem boczátnak mindez napigh, de szántollon panasz eleöttünk el terül, sohonít sem az eő hatalmassága adóióban, sem iszpályákéban nem hoznak." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXXV, fol. 14. Ayrıca bk. Jedlicska, Pál, *Eredeti Részletek Gróf Pálffy-Család Okmánytárához, 1401-1653 s Gróf Pálffyák Életrajzi Vázlatai*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1910, 53-54.

³⁰⁶ "...az napokban az székesfeiérvári bék ualami éllésünk alla ualló egi níháni szekér be

Osmanlı makamları bundan sonra sipahilerin hareket alanını kısıtlayan Macar uygulamaları hakkında daha kesin bir tavır sergilemeye çalışacaktır. Örneğin Budin Beylerbeyi Nasûhpaşazâde Hüseyin Paşa, 1635'te Erdel Hükümdarı I. György Rákóczi'yi Macar Krallığı askerlerinin Erdel sınırındaki köylere girişlerinin engellenmesi hususunda uyarmıştır:

...sözlerini tasvîb etmem, sen de soylu bir adamsın. Şimdi yaptığın gibi özgür serflerinin arasında bulunmazsan, uygun gözdağı vermiş olmazsın.³⁰⁷

Aslına bakılırsa 1615 tarihli antlaşma imzalanırken Dîvân-ı Hümâyûn, tek taraflı düzenlemeyi kabul ederek hata yapmıştı. Zira Osmanlı birliklerinin Macar Krallığı topraklarına girmemesi kararı alınırken Macarların Osmanlı egemenliğindeki topraklara girişleri benzer şartlara bağlanmamıştı. Ortaya çıkan söz konusu boşluk, daha sonra uygun vesikanın düzenlenmesi ile doldurulmaya çalışılmıştır. Mevcut dâhilinde Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa'nın politikasına geri dönecek olursa kendisi, bir mektubunda kral nâibine tavsiyesini sunmuştur:

...Her kim ki bir taraftan bir mesele nedeniyle ayrılmak isterse hangi mesûl beye ya da komutana tâbi ise ondan nereye gideceğine dair bir vesika edinsin. Hangi kaleye gitmek isterse gitsin, yanına muhafız atansın. Öyle hareket edilsin ki kötü niyetliler ayırt edilsin... ..beyinden, o havâlinin komutanından eline mühürlü vesika alsın. Bununla hangi kaledeki, eyaletteki köye gitmek isterse o kaleye gitsin ve o kalenin başı, yanına adamını tayin etsin.³⁰⁸

hozatásáért, miuel az bírák be nem iünek, az czókakuyekben kiküld, az gieöri uicze kapitáni, Ziczi Pál reáioak kiniargalt, az kezekben leuó beke leueléuel semit nem gondolt, az kinek az latrokat tísztí szerént keöllene büntetni, minden fegiuereket el foztota, azmit akart, azt czelekettre, eginíhánót csak Giörbe uiteginíhání napigh foguatartot, azután boczátotá el.” Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXXV, fol. 17.

³⁰⁷ “...nem jó esik az a szód, te is nemes ember vagy, ha kimenned nem léssen szabad jobbagyid köze, mint léssen az; ez nem jó fenyegetés.” Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptioes, Missiles Series, E 156, CXX, fol. 19. Ayrıca bk. Beke, Antal-Barabas, Samu, *I. Rákóczi György és A Porta*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899, 17.

³⁰⁸ “...mikor ualamei részrül ualamei dolgaiért ki akar menni, azmeli conduisselló bék azuagi capitáni allat ualló ember, attul bizonságul kezéhez leuél uerien, azhouá akar meni, az uarba bemenien, melléie ember rendöltesék, úgi iáron, hoki az keözül az gonoszok kiualoztassanak.” “...az békjétel, az részrül az kapitányátul kezéhez pöcsétes bizonságlevelet vegyen, azmely várhoz tartománybeli faluba akar menni, az várba bemenjen, az várbeli helytartó emberét rendeli ómelléje.” Buda, 1628 November 12. [12 Kasım 1628, Budin.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptioes, Missiles Series, E 156, CCXXVIII, fol. 42.

Bu yaklaşımın pratiğe geçirildiği takip edilebilmektedir. Örneğin Leva Komutanı Pál Farkas, 1637'de Bia şehrindeki serfleri ziyaret ettiğinde Budin paşasının kethüdâsı kendisinin yanına bir çavuş göndermiştir. Bu vasıta ile kaleme alınan mektupta şu talimat bulunmaktadır: "... güzel şekilde ağırlayın, ona saygı gösterin ve [vergi toplanmasına dair] işinizi gerektiği gibi yapın."³⁰⁹

Ancak Osmanlı yönetiminin çabaları, genel anlamda Macar yağmacılar için bağlayıcı olmamıştır. Bu kapsamda Murtaza Paşa'nın Esterházy'ye başka bir şikâyetini daha ilettiği fark edilmektedir:

O câ nibden gelen *hajdú* askerleri, had ve hesaba gelmez zamandır ordusuyla ülkemizde gezerler. Rastgele bir kâğıda mühür vurup yurdumuzda köyden köye dolanırlar. Fukalara zulmeder, ineklerini çalar dururlar. Rastladıkları cemm-i gaffir Türklere, kendi komutanlarının maslahatı ve haberi üzere dolandıklarına dair vesikalarını gösterirler. Lakin karşılaştıkları insanımız sayıca azsa -eşkıyalık için geldikleri üzere- şimdi Solnık tarafından yanında refakatçisiyle varan bir hizmetimize davrandıkları gibi davranırlar. Seglid'de sekiz askere rast gelinmiştir. Gösterdikleri kâğıt kıymetsizdir; Germatlı olup işleri için geldiklerini söylemişlerdir. Onları buraya getirip yanlarına görevli atadık. Eşlikleri sükûnetle sağlandı.³¹⁰

Paşa, Kopân beyinin de kendisine şunları bildirdiğini söylemektedir:

Orada, idaresi altındaki eyaletlerde de on-on ikişer [kişilik mangalar] sayısız kez birleşir, köyden köye gezer. Kalabalıkla karşılaştıklarında uysallar, vesikalarında bir çıkar yol bulmaktadır. Fakat meselelerinde fırsat yakaladıklarında her şeyi yaparlar.³¹¹

Görüldüğü üzere Osmanlı sınırlarından geçen Macar askerleri, üstlerinden ya

³⁰⁹ "...szép módgiával foghadgiátok, tisztességhet adgiátok neky ész szép módgiával véghezetek vele." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Szily Család Levéltára, Török Vonatközségi Íratok, Missiles Series, P 1213, CCX, fol. 11.

³¹⁰ "Az részről való hajdúkatona szintelen ide alá sereggel járnak az országunkon; fél árcus papírosra egy pöcsétet nyomnak, országunkon falurul falura járnak, az szegénységen húznak-vonnak, mahájokat lopton-lopják. Mikor feles törökre találnak, mutatják az papírost, hogy ők kapitányok dolgán, hírével járnak, de amikor kevés emberünkre reá találnak, amiért jüttek, mint latrok vélik úgy cselekszenek, mint szintén most egy szolgánk feles magával Szolnok felől fűtt. Czigetnél valami 8 katonára talált, az katonák is valami hejába való papírosat, mondták, dolgon járnak ők, gyarmatiak, ide hozván őket, embert rendeltünk melléjük és békével elkísértettük." 1628 November 12. [12 Kasım 1628.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 8.

³¹¹ "...ott az alatta való tartományokba is szintelen tíz-tizenkettő egybe ütök magokat, falurul falura járnak, mikor sokra találnak, jámborok, valami módot találnak írásokban, de mikor alkalmatosságok van az dologhoz, mindent cseleszenek." 1628 November 12. [12 Kasım 1628.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 15.

da feodal beylerinden bir vesika edinmekte ya da sahtesini düzenlemektedir. Karşılığında Osmanlı makamlarının, bu şekilde giriş yapan kişilerin sınırdan atılmasına veya aleyhlerinde evrak oluşturulmasına ilişkin hukukî bir dayanağı bulunmamaktadır.

Osmanlıların zararına olan bu durum ciddi boyutlara ulaşmıştır. Örneğin 1668'de Osmanlı topraklarına geçecek Eğri Beylerbeyi Hüseyin Paşa, seyahatine ilişkin evrak düzenlenmesi maksadıyla Hónad şehrine talepte bulunmuştur. Ancak müracaatı dikkate alınmamıştır.³¹² Uç kalelerinden gelip sınır ihlâli yapan Macarlara karşı önlem girişimleri ve şikâyet örnekleri çoğaltılabilir:

Yüce efendinin denk rızasıyla hâsıl ettiğimiz üzere³¹³ her iki tarafta fukaraları zarara uğratanlar, kalelere haber etmeyenler, benzer şekilde geri dönmeyenler, yanına birini alanlar ve bizim câ nibimize Türk getirenler cezalandırılınsın.³¹⁴

Keçkemettliler tarafından yakalanmış ve Novigrâd'a nakledilmiş başiboşların cezasız kalması üzerine şu kayda rastlamaktayız:

...fukaralar öyle bozgunculara ellerini dahi sürmezdi. Lakin korkularından onları saklar ve ekmek verirler. Nizam böyle bozulmaktadır.³¹⁵

Cezalandırıcı girişimlerin bir Osmanlı-Macar çatışmasına dönüşmesi konusunda "Zenta Vakası" uygun bir örnek olacaktır. Zentalı Sırlar daha önceleri Macar feodallerine düzenli vergi ödemekteydi. Ayrıca Novigrâd Generali Kont Pál Esterházy ve Filek'teki Süvari Birliği Komutanı János Gombkötő tarafından teftiş edilmişlerdi.

1640'ta vergi ödemeyi kesmeleri nedeniyle Esterházy bölgeye Gombkötő'yü sevk etmiştir. 1641'in Kasım ayında Macar askerleri bölgeye intikal etmiş, lüzumlu gördükleri kişileri tutuklamaya başlamıştır. Mesele burada

³¹² Eger, 1668 November 21. Tolvay György Ózdi Alkapitányhoz. [21 Kasım 1668, Eğri. Ózd İkinci Komutanı György Tolvay'a.] Izsépy, Edit, *Végvári Levelek. (Egri és Váradi Pasák s Szolnoki Bégek Levelezése Magyar Végvári Kapitányokkal és Hódoltságí Helységekkel.)* 1660-1682. Az Egyetemi Könyvtár Ritkaságtárának Anyagából, Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, Budapest, 1962, 49-50.

³¹³ Murtaza Paşa'nın 1628 tarihli şikâyetine ve Esterházy'den talebine atıfta bulunmaktadır.

³¹⁴ "Nagyságoddal egyenlő akaratbul találtok vala azt, és a szegénységnek is mindketten elhaladván, az wárakban hírt nem ad, az úgi be nem tér, embert melléie wégben, és törököt az my részünkre hozák, meghbüntessenek." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 32.

³¹⁵ "...az szegénység az ollian csavargókhoz nem hagi hozá niúlt volna, de inkább el röiti és kenieret ad féltében, azal az rendtartás el bomlék." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 47.

kapanacakken beklenmedik şekilde havâlideki Türkler, Sırp'ların yardımına gitmiştir. Olaylar barış görüşmelerine denk geldiğinden Esterházy, Uyvar Başkomutanı István Pálffy'yi bilgilendirmiştir. Kendisi Budin paşasının, bozguncuların hür iradeleriyle Osmanlı toprağında bulunduğunu ve yine Macarlar nedeniyle düzenin bozulduğunu iddia edebileceğini düşünmüştür.³¹⁶

Mezkûr hadisede kâdı, muhtar gibi resmî görevlilerin faaliyetlerinin engellenmemesine ve belirlenmiş sınırların muhafazasına ilişkin ilke görmezden gelinmiştir. Mevcut hâlde, askerî himaye sağlanmamış yerlerde Türk makamlarının barınabilmesi ya da Osmanlı toprak düzeni içerisinde idarecilerin, köylüler arasında faaliyet göstermesi söz konusu dahi değildir.³¹⁷

Askerî güçleri nedeniyle eminlerin ve subaşların zararına olacak girişimler, nadiren ortaya çıksa da köylerdeki sipahilerin öldürülmesine ve topraklarının ellerinden alınmasına dair vakalara sıkça rastlanmaktadır.³¹⁸ Nitekim Macar uç kalelerinden gelenler, Osmanlı egemenliğinde olan ancak iki tarafa da vergi ödeyen yerlerdeki Macar nüfusunun hâmililiğini üstlenmeye çalışmışlardır. Bunun için yöre halkına ya da Osmanlı memurlarına müdahale etmekten kaçınmamışlardır.

Örneğin 1660'ta Kont Mihály Teleki'nin eşinin şikâyeti üzerine Vârad (Nagyvárad) komutanının Bekeş kenti ile ilgili şu satırlarına rastlanmaktadır:

...bu yakında Ferencz Gyulai Bey'im'e, câsusları yakalamaları maksadıyla birkaç süvari gönderilmişti. Bekeş tarafından ilerleyeceklerdi. [O esnada] Bekeşliler kentin savunması için başka Türklere karşı birkaç [başka] Türkten yardım istemiştir. Kethüdâ beyin oğlunun³¹⁹ orada olduğunu ümit ederim. Askerler [Macar süvariler] o Türklere saldırmışlardır tüm şehir az kalsın Türklerin yanında ayaklanacaktı. Ve içlerinden birini dahi yakalayamamışlardır.³²⁰

³¹⁶ Újvár, 1641 December 6. [6 Aralık 1641, Uyvar (Temeş eyaleti).] Aktaran: Jedlicska, Pál, *Adatok Erdődi Gróf Pálffy Miklós, A Győri Hősnek Életrajza és Korához, 1552-1600*, 323.

³¹⁷ Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 498-503.

³¹⁸ Acsády, Ignác, *Magyarország Története II. Mátyástól III. Ferdinánd Haláláig. = Magyar Nemzet Története*, VI, szerkesztte: Szilágyi Sándor, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897, 472-473. İddiaya göre Tar bölgesindeki üç sipahi, köylülerin talebi üzerine Filek şehrinden gelenler tarafından öldürülmüştür. Bk. Komáromy, András, "Nádori Küldötség Jelenése A Végváriak Ügyében 1612-ben", 380.

³¹⁹ Büyük ihtimalle Göle sancakbeyi vekilinin oğlu.

³²⁰ "...Most Gyulai Ferencz uram alá küldött volt egy nífány lovast, hogy nyelvet fogjanak, s Békés felöl mentek volt. A békésiek kérték volt egy nífány törököt az város oltalmára más törökök ellen, reménlem, az hihája bég fia volt ott, az katonák azokra az törökre rájuk captak volt, s ... a város föltámadott volna az törökök mellett, s nem foghattak egyet is el benne." Vârad, 1660 Április 17. Teleki Jánosné-Teleki Mihály. [17 Nisan 1660, Varadin. Jánosné Teleki-Mihály Teleki.] Gergely, Sámuel, *Teleki Mihály Levelezése, Codex Diplomaticus Sacri Romani Imperii Comitum Familiae Teleki de Szék, I*, szerkesztette: Barabás Samu, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1905, 439.

Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarında XVII. yüzyıl boyunca askerî baskı artmıştır. Elbette bu durum Osmanlı-Macar güç dengesini değiştirecek düzeyde değildir. Ancak Macar feodallerinin, Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasında daha esnek bir hareket alanına kavuştuğu açıktır.³²¹

³²¹ Takáts, Sándor-Eckhart, Ferenc-Szekfű, Gyula, *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése*, I, 106.

II. OSMANLI
MACARİSTANI'NDA
KONSOLİDASYON

1. Osmanlı Macaristanı'nda Yıkım ve Yeniden İnşa

Sınır mücadeleleri, yerel otoriteler arasındaki sürtüşmeler ve tahakküm kurma gayretleri içinde, Osmanlı Macaristanı'nda bir şekilde varlığını sürdürmüş Orta Çağ yerleşim düzeni, On Beş Yıl Savaşları boyunca neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Artık rejimin varlığında sadece kısmî geri dönüşler yaşanacaktır.

Osmanlıların tam kontrolü sağladığı Segedin¹ ve Cenceş² gibi yerlerde zamanla Türk garnizonlarının gücü azalmıştır. Seglid, Keçkemet ve Nadköröş gibi yerleşimlerin nüfusu ise kargaşadan kaçan köylülere ev sahipliği yapmalarından ötürü artmıştır. Savaş döneminin bitmesiyle şehirlerin sadece bir kısmı eski gücüne kavuşmuştur.³ Buna mukâbil On Beş Yıl Savaşları nedeniyle Macaristan'da, Tuna-Tisa hattında yoğunlaşan bir yerleşim yapısı takip edilmektedir; köyler seyrekleşmiş ancak tarım kentleriyle bir "mezra ülkesi" ortaya çıkmıştır.⁴

XVI ve XVII. yüzyıllarda Macarlar ve Osmanlılar tarafından toplanan vergiler karşılaştırıldığında yerleşimlerin sayısının düşüşüne ilişkin aşağıdaki oranlara ulaşılmaktadır:

Heves - Dış-Solnik eyaleti [= <i>comitatus</i>] ⁵	%17
Peşte-Piliş-Şolt eyaleti [= <i>comitatus</i>] ⁶	%35

Kristó, Gyula, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata Megbízásából A Somogyi-Könyvtár, Szeged, 1893, 664-670.

Szakály, Ferenc, "Gyöngyös Gazdasági és Társadalmi Változásai A Török Korban", *Tanulmányok Gyöngyösről*, szerkesztette: Havassy Péter-Kecskés Péter, Gyöngyös Város Tanácsa, Gyöngyös, 1984, 151.

Szakály, Ferenc-Lehmann, Antal-T. Mérey, Klára-Tímár, György-Dobos, Gyula, *Tolna Mezőváros Monográfiája*, szerkesztette: Glós József-V. Kápolnás Mária, Tolna Megye Önkormányzata, Tolna, 1992, 314.

Káldy-Nagy, Gyula, *Haracs-Szedők és Ráják (Török Világ A XVI. Századi Magyarországon)*, 161-162. Aslında On Beş Yıl Savaşlarının hemen öncesinden başlayarak, benzer bir süreç takip edilebilmektedir. Örneğin 1579-1580 yıllarında, Çanâd sancağının Çanâd nahiyesinde, ihya edilmiş 80 ve nüfusu oldukça yükselmiş 12 yerleşim yeri bulunmaktadır. Blazovich, László, *A Honfoglalástól A Polgári Forradalom és Szabadságharc Végéig. Csongrád Megye Évszázadai Történelmi Olvasókönyv*, I, Csongrád Megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya és A Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1985, 148-151. Bunlardan birkaçı XVII. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig. A Vármegye Általános Története*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896, 230-238.

1588 seneli kayıt: Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Conscriptiones Portatum, A 643, LXII, fol. 12.

Káldy-Nagy, Gyula, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténe-*

Feyîr eyaletinin [= *comitatus*] Komârom'a dâhil olan kuzey kısmı⁷ %58
 Şomogi eyaleti [= *comitatus*]⁸ %40
 Şimontorna sancağı⁹ %67

Tolna, Çonrâd, Çanâd ve Bekeş'te %50-%60 civarında bir gerileme söz konusudur. Budin başta olmak üzere Yukarı Tuna bölgesi, savaştan en az etkilenen Macar toprağıdır. Dahası burada yeni köyler de zuhûra gelebilmiştir.¹⁰ Hatta ticarî faaliyetlerini Tuna-Tisa arasında geliştiren Baranya eyaleti [= *comitatus*], ciddi bir nüfus artışı yakalamıştır.¹¹

Şehir nüfusunun azalmasında önemli rol oynayan kaçgunların izinin takip edilebilmesi için yeterli veri bulunmamaktadır. Tehdide açık yörelerde yaşayanlar, öncelikle civardaki korunaklı yerleşimlere ya da daha kalabalık bölgelere sığınmışlardır. Böylece savaşın getirdiği sıkıntılardan uzak durmaya çalışmışlar, aksi takdirde sürekli hareket hâlinde kalmaya mecbur olmuşlardır.

Verilere göre Yukarı Tuna ve Tuna-Tisa civarından kaçanların çoğu; Esterгон, Komârom, Uyvar ve Yanikkale civarında yoğunlaşmıştır. Tolna, Bölçke, Keçemet gibi kentlerden de buralara gelişler gerçekleşmiştir.¹² Konuyla ilgili olarak Senpeter (Szentpéter) şehrindeki bir soylunun sözleri ile Komârom eyaletinin [= *comitatus*] durumu tespit edilebilmektedir:

Oradaki soylulardan olan János Töke, Lázár Miskei ile Márton Borin'in buraya,

tiAdatok), 321. Peşte-Piliş-Şolt eyaletindeki [= *comitatus*] uygun koşullar neticesinde, yerleşimlerin tekrar dirildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca bazı yerlerdeki nüfus artışı da ana hatlarıyla takip edilebilmektedir. Bk. Makkai, László, "Pest Megye Története 1848-ig", 113.

Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Conscriptiones Portatum, A 643, XIII, fol. 77.

T. Mérey, Klára, "Somogy Megye Pusztulása Szigetvár Eleste Után", *Szigetvári Emlékkönyv, Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulója*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966, 109-110.

Dávid, Géza, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 197; Velics, Antal-Kammerer, Ernő, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886, 715-719.

¹⁰ Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, 101; Szakály, Ferenc, "Baranya Megye Hódoltság Történetének Kutatási Feladatairól", *Tanulmányok A Török Hódoltság és A Felszabadító Háborúk Történetéből. A Szigetvári Történész Konferencia Előadásai A Város és A Vár Felszabadításának 300. Évfordulóján*, szerkesztette: Szirtes László, Baranya Megyei Levéltár és A Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja, Pécs, 1993, 11-14. Ayrıca bk. *Baranya Megye Földrajzi Nevei*, I-II, szerkesztette: Babics András-Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982. Iványosi, Szabó Tibor, "Baranya-Somogyi Szökött Jobbágyok Kecskeméten 1677-ben", *Baranyai Helytörténetírás*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1981, 109; Kosáry, Domokos, "Pest Megye A Kuruckorban", *Pest Megye Múltjából*, szerkesztette: Keleti Ferenc-Lakatos Ernő-Makkai László, Pest Megye Tanácsa, Budapest, 1965, 31.

¹² Szakály, Ferenc, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, 151-152; Benda, Kálmán, "A Késő-Reneszánsz Korának Gazdasági, Társadalmi és Politikai Összetevői Magyarországon", 100.

Komárom eyaleti önüne kaçtığını ve aralarında János Kun'un da bulunduğunu elbet hatırlarım ... böylece o soylu kale, onu da kabul etmiştir.¹³

Şolt eyaletindeki [= *comitatus*] Tunaveçe (Dunavecse) Dîvânı'nın, Çanârd'da (Csanârd) yaşayan Derebeyi György Földváry'ye yazdığı mektup, yerleşimlerini terk etmek zorunda kalan halkla ilgili bir başka veriyi sunmaktadır:

Merhametli Tanrı'mızın, büyük günahlarımız nedeniyle buradan, topraklarımızdan bizi sürdüğünü, mahvettiğini iyi hatırlarız. Lakin yüce efendi, lütfu üzere bizi tekrar yurdumuza çağırmaktadır.¹⁴

Neticede Osmanlı egemenliğinde yaşayan binlerce Macar, yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Mevcut hareketlilik, feodal beylerin hizmetine giren nüfusun sayısını yer yer muazzam ölçülere çıkarmıştır. Aynı zamanda topraklarını terk eden köylülerin eski konumlarını geri kazanamayacak olması, savaş sonrası Macar sosyal yapısını kritik derecede değiştirmiştir.¹⁵ Peşte-Piliş-Şolt eyaletinin [= *comitatus*] vergi kayıtlarına göre yerleşimlerin sayısı şu şekildedir:

Tablo X¹⁶

Yıl	Keçkemet	Şolt	Piliş	Yerleşimin devam ettiği yerlerin sayısı
1613	?	?	15	?
1626	36	19	16	71
1635	52	21	16	89
1639	50	15	16	81
1647	68	27	15	110
1668	42	34	16	126
1683	43	31	17	121

Görüldüğü üzere Tuna-Tisa civarında mahallere geri dönüş süreci özellikle 1620'den, Vâç'ın Osmanlılar tarafından geri alınmasından sonra ivme kazanmıştır. Az miktardaki veri temelinde şu tespit yapılabilir: Nadkâta'da 1623 civarında, Ócsa'da 1624'te, Kiskunlázháza'da (Kiskunlacháza) 1624'te,

¹³ "Emlékszem rá, hogy Töke János, Miskei Lázár, Borin Márton oda alá való nemesek ide feöl szaladván, voltak bizonsághy Kun Jánosnak... Komárom vármegye elött, és úgy vette be az nemes vármegye aztis." Szentpéter, 1651 Február 18. [18 Şubat 1651, Senpeter.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1651, fol. 3.

¹⁴ "Jól emléközhetünk reá..., hogy az mi kegyelmes istenünk az mi sok búneink miatt innét, az mi földünköl minket elűzött, elpusztítatott vala. De az őfölsége, irgalmasságából, ismet hazahíva bennünket." Aktaran: Dümmerth, Dezső, "A Magyar Köznemesi Társadalom Élettörténetéből: A Tétény-Földváry Familia Sorsa és Birtoklása Az Árpád-Kortól A XIX. Század Küszöbéig", *Levéltári Közlemények*, LIII/2 (1982), 228.

¹⁵ Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 214.

¹⁶ Szakály, Ferenc, *Pest-Pilis-Solt Megye XVI-XVII. Századi Dica- és Dézsmajegyzékei*, 66-107.

Kinkunhalaş'ta (Kiskunhalas) 1626'da, Nyársapát'ta 1625'ten sonra, Monor'da 1631'de, Senlörinç'de 1637'de terk edilen topraklara yeniden yerleşimler başlamıştır.¹⁷

Bahsedildiği gibi savaşın bir sonucu olarak, yok olan köyler de bulunmaktadır. Bu durum, öncelikle köyün derebeyinin yerleşim vesikasındaki şartlara uymamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Germat askeri Tamás Szobi, 1638'de Toprak Beyi Ferenc Beniczky'ye arazilerin ziyareti için geçen sene Sinkota (Cinkota) (Peşte eyaleti [= *comitatus*]) Yargıcı Jakab Bakó ile görüşüğünü beyan etmiştir.

Szobi'nin ifadesine göre Beniczky, önceden belirlenmiş *summa* vergisini uygulamamış; malî alandaki keyfi ifadan ötürü köylüler yerlerini terk etmiştir. Szobi ayrıca feodal beyin kendilerine yeni bir şartname vermesi durumunda Sinkota halkının geri dönmeye razı olduğunu belirtmektedir. Buna göre her bir serften 3 forintten, her bir rençberden bir buçuk forintten ve hediyelerden başka bir şey istenmeyecektir. Hatta bu hususta Türk beylerle anlaştıklarını da eklemiştir.¹⁸

1666'da Bekeş eyaletindeki [= *comitatus*] Körösladân'da (Körösladány) yaşayanlar, toprak sahipleri János Nadányi'nin her iki öküz için 1 taller istemesi durumunda başka yere taşınacaklarını söylemişlerdir.¹⁹ Peşte eyaletinde bulunan [= *comitatus*] Nagykáta'daki serfler, 1674'te yerleşimlerini terk etmişlerdir. Eylemlerine, büyük ihtimalle beyleri Miklós Keglevich'in vergi artırımını neden olmuştur.²⁰

Feodal Bey Ferenc Nádasdy'ye verilen cezadan ötürü Macar Kamarasına geçmiş Lâtrân'a (Látrány), 1673'te hükümdarın onayı ile ahalisi tekrar yerleşmiştir. Ancak Keszthely Generali László Pethő'nün ve Mátyás Ladányi'nin kendileri için bölgeden vergi talep etmesi, köylülerin sert tepkisine sebep olmuştur: "Biz bütün köy olarak yüce efendinin toprağından ayaklanır ve ayrılırız, kendimizi muhafaza edebileceğimiz yere gideriz."²¹

Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1669, fol. 9-14. Ayrıca bk. Nagy, Szeder István, *Kiskun-Halás Város Története Oklevéltárral, Első Rész. A Redemptio Előtti Kor 1745-ig, Szerző Tulajdona*, Kiskunhalas, 1926, 16; Éri, István, "Mezei Kertek" Nyársapát A XVII. Századbán", *Agrártörténeti Szemle*, IV/1-2 (1962), 187-190; Éri, István, *Cegléd és Nyársapát Határvillongásai A XVII. Század Végéig: Adatok Nyársapát Történetéhez*, Ceglédi Füzetek F 4, Kossuth Múzeum, Cegléd, 1958, 24-25; Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 266.

¹⁸ Gyarmat, 1638 Augusztus 10. Szobi T.-Beniczky F. [10 Ağustos 1638, Germat. T.(amás) Szobi-F.(erenc) Beniczky.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Beniczky Család Levéltára, Török Vonatközúsi Iratok, Missiles Series, P 1717, CLI, fol. 60.

¹⁹ Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, II, Békésvármegye Közönsége, Gyula, 1896, 202.

²⁰ Csekekáta, 1674 Március 18. Keglevich M. [18 Mart 1674, Nadkáta. M.(iklós) Keglevich.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Keglevich Család Egreskátai Levéltára, Keglevich-Iratok, Vegyes Levelek, E 7, XXV, fol. 14. "Mi mind egész falustul fölkelünk az öfelsége földéről, adomegyünk, az holott meg tudjuk

Mütevazı oranlarda da olsa On Beş Yıl Savaşlarının ardından yerleşimlere geri dönüşlerin başladığı tespit edilmektedir. Özellikle Osmanlıların Macaristan'dan ayrılma süreci ile karşılaştırıldığında köylülerin eski yurtlarına geri dönebilmesi, Macar tarihinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının devamı açısından büyük önem arz etmektedir. Elbette uzun savaşın ardından Osmanlı egemenliğinde yaşayıp da Macar Krallığı'na çekilmiş Macarların geri kabülünde bazı sorunlar yaşanmıştır.

Örneğin Jakusith Ailesi'nin Uyvar civarına kaçmış serfleri, 1614'te Uyvar Generali Péter Koháry'ye, Verteş'in (Vértes) aşağı havâlisinde kalan köylerine geri dönmek istediklerini bildirmişlerdir.²² Bu dileği gerçekleştirmek istemeyen General, Kral Nâibi György Thurzó'ya sâbık halkın talebinin karşılanması için uygun olmayacağını yazmıştır: "...bundan öyle büyük sıkıntılar zuhûr edecek ki yurdumuzun büyük zararına olacak, Türklerin ise işine gelecektir..."²³

Gerek Türk gerekse Macar toprak beylerinin çıkarı, boşalmış toprakların yeniden ihya edilmesidir. Bu nedenle zaman zaman ortaya çıkan karşıt fikirler genellenememektedir. Tabîi olarak savaş nedeniyle kaçan köylülerin tekrar üretime geçirilmesi, vergi gelirlerini garantilemektedir. Bu anlamda genellikle ilk adımlar, varlıklarını hem askerî açıdan hem de yerel idare açısından Macar toprak beylerine karşı sağlamlaştırmak isteyen Osmanlılardan gelmiştir. Örneğin Budin Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa, Kral Nâibi György Thurzó'nun, Gesteş (Gesztés) civarındaki köylerin yeniden yerleşime açılmasına izin verdiğini duyduğunda, şöyle söylemiştir:

...biz de bir izin vesikası verdik ve ivedilikle onların güvenliğini Vali Pejo Rác Ağa'ya emanet ettik. Beylere de topraklara yerleşen fukaraları, herkese karşı itina ile korumalarını emrettik.²⁴

magunkat oltalmazni." Látrány, 1674 Május 8 és 1677 Február 16. [8 Mayıs 1674 ve 16 Şubat 1677, Látrán.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassionés Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXII, fol. 15; H. Balázs, Éva, *Jobbágylevelek*, Közoktatási Kiadóvállalat, Budapest, 1951, 98-102. Anlaşıldığı üzere Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğinin sınırında yaşayanlar gerek Osmanlı gerekse Macar idareleri tarafından yükseltelen vergilerin ve askerî tehditlerin etkisiyle hareket hâlinde kalmaya eğilim göstermiştir. Bk. Vass, Előd, "Források A Székesfehérvári Szandzsákság Történetéhez", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, *Fejér Megyei Levéltár Évkönyve*, XIX, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1989, 189-191.

²² Erdős, Ferenc, "Etyek (Bot)", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, XVI, szerkesztette: Farkas Gábor, Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1985, 130.

²³ "...ebből oly nagy fogytakozást szereznek, az ki mi hazánkknak nagy karara következnek, az töröknek pedig erősségére..." Újvár, 1614 Június 5. [5 Haziran 1614, Újvár (Temes eyaleti).] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassionés Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXIII, fol. 22. Ayrıca bk. Komáromy, András, "Koháry Péter Érsekújvári Kapitány Levelei Thurzó György Náadorhoz, 1611-1616", *Haditörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 100.

²⁴ "...ím azért mi is biztató levelet adtunk s erősen meghagytuk a váli Rác Pejo agának, hogy

1618'de Eğri Paşası Mehmed, Antal Keczer'e birlikte hareket etmeyi önermiştir:

Her nerede sefil bir serf bulursam gayret eder ve onu nakledirim ben burada dolanıp durur ve devirlerini sağlarım, sizin de beyliğiniz bu mesele ile meşgul olsun...²⁵

Karşı taraftan da örnekler verilebilir. Söz gelimi 1630'da Vâc Beyi János Szentkeresztî'nin talepleri şöyledir: Dergeli askerleri, Hont eyaletindeki [= *comitatus*] Kıştúr (Kistúr) halkına yurtlarına kadar eşlik etmeli ve kendilerine üç yıllık vergi muafiyeti sağlanmalıdır.²⁶

2. Feodal Beyin Araçları ve Osmanlı Egemenliğinde Macar Toprak Düzeni

XVII. yüzyıl Osmanlı Macaristanı'nın toprak idaresi ve sosyal yapılanmasında serfleri ve derebeylerini birbirine bağlayan çok katmanlı bir denetim aracı ortaya çıkmıştır. Söz konusu yapı, Macar Krallığı ve Erdel'deki alışlageldik düzenden oldukça farklıdır: Sınır bölgelerinde Orta Çağ'dan miras kalan kale idare sistemi hâkimiyetini kurmuştur. Mezkûr yapı küçük ve orta çaplı feodaller de dâhil olmak üzere gerek askerî gerekse beşerî açıdan etki alanına giren herkese hükmetmiştir.

Kale etrafında organize olmuş büyük feodal yapının askerî ve idarî personeli, orta ve küçük toprak sahipleri arasından gelmekteydi. Bunlar otonom şekilde serfleri denetlemekte, gerekirse ihtiyaçları hakkında önlemler almaktaydı. Sonuç itibarıyla *szabados*, *ispán* gibi düşük rütbeli toprak yöneticilerinin faaliyet sahaları genişledi. Orta tabakaya ait mülkler ise büyük toprak sahiplerinin çekim alanının dışında kalmayı başardı.²⁷

XVII. yüzyıl Macar kaynaklarına bakıldığında Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğindeki Macar ülkesinde Osmanlı toprak düzeninin yanı sıra feodal beylerin hukukî ve idarî faaliyetleri ile de karşılaşmaktadır. Hatta bunların toplum açısından olumlu sayılabilecek muhteviyâtına ilişkin verilere rastlanmaktadır.

védelmeeze öket. Az bégeknek is megparancsoltuk, hogy az mely szegénység az pusztára száll, midenök ellen igen oltalmazzák." Aktaran: Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, IV, 35.

²⁵ "Valahol szegény jobbágy vagyon, én törekedem benne s meg is szállítottam... Én itteg forgódom és megszállítom, csak uraságod is forgódjék benne..." Aktaran: Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, IV, 35.

²⁶ Vác, 1630 Április 6. [6 Nisan 1630, Vâc.] Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, F szekció: Fol. Hung., F 1067, Ladula 431, Fasciculus: 2, nr. 2, fol. 49. Illa, Bálint, "Az Írásbeliség Szerepe A XVII. Századi Gazdasági Igazgatásban", *Levéltári Közlemények*, XXIV/1 (1946), 33; Ember, Győző, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácsi A Török Kiűzéseig*, 260-269; Makkai, László, I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 59-61.

Osmanlı egemenliğindeki feodal mülk sahiplerinin en alt kademesinde basit köylüler hâline gelmiş *ispán* ya da *szabados* grubu bulunmaktadır. Adlandırmaları nedeniyle ayırt edilmesi kolay olan bu sınıf sayesinde şartlar, günlük olarak ve doğrudan izlenebilmektedir. Ayrıca sâbık yetkililerin, gelirlerin arttırılması gibi amaçlarla yeri geldiğinde Osmanlı hukuk düzenine ve kamu idaresine müdahalede bulundukları takip edilmektedir.

Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal toprak idaresi, öncelikle uç kalelerinin askerî gücüne dayanmaktadır. Buradaki askerler, toprak yönetimindeki memuriyetleri üstlenmekte, konumlarını miras olarak devralmaktan ziyade duruma göre iptal edilebilen sözleşmelerle hükümlerini tesis etmektedir. Me-selelere dair sorumlu tutulma ihtimalleri düşük olan söz konusu idareciler; yarı bağımsız şekilde faaliyet göstermekte, dolayısıyla *dominus* için sadakat yemini etmemektedirler. Hizmet dönemlerinde mevcut yargı düzenine bağlı olan sınıf, feodal bey ile anlaşmazlık yaşayacak olursa sadece Askerî Dîvânda ya da Eyalet Dîvânında hak arayabilmektedir. Yerel *ispán*ların ise toplumsal statüleri nedeniyle hukukî hizmet sunma hakları bulunmamaktadır.²⁸

1670'e kadar Macar feodal beyi, merkezi dışında kalan temsilcisini sadece geçici yetkiyle donatmıştır. Örneğin Zoyom'daki Esterházy Ailesi, Boyák civarındaki *ispán*ları aracılığıyla Büyük Kumanistan'daki geleneksel yaya ve süvari *ispán* düzenine devam etmiştir.²⁹ Feodal yapıda görülen istikrar ise mezkûr düzenin Osmanlı topraklarına sızmasını beraberinde getirecektir. Durum, büyük gelişmelere gebe dir:

Macar idaresi içindeki özerk yerleşimlerden biri olan Yas ve Kuman havâlisinde bölgenin başyargıcı olan kral nâibi (ya da kral nâibinin vekili), onu tam yetkiyle temsil eden Yas-Kuman generali ve zaman zaman yerel temsilci (atlı *ispán*) görevlendirilmiştir.³⁰ Bu düzeyde bir yetkilendirme yerel idarecilerin nüfuz alanının, sınır dışındaki mülk sahiplerine kıyasla büyük gelişme göstermesine hatta onu aşmasına neden olmuştur.

Jászárókszállás'ta yaşayan Atlı *Ispán* Gergely Palla; 1668 baharında Yas-Kuman Generali Miklós Andrassy'nin kaçanların tutuklanmasına ilişkin emri üzerine kendisine şimdiden Árokszállás'ta 8-10, Fényszar'da ise 6-7 öküz sahibinin tevkif edildiğini bildirmiştir. Bu müdahaleci tavrıyla elbette

²⁸ Kiss, Ákos, "A Nagygyörbői Közbirtokosság Múltjából: Adatok Egy Tolna Megyei Török Hódoltság Kori és Feudalizmus Alatti Közbirtokossághoz", *A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve = Annales Musei Szekszárdiensis de Béri Balogh Ádám Nominati*, VII/6-7 (1977), 224.

²⁹ *Magyar Országos Levéltár, Az Eszterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára*, összeállította: Iványi Emma, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya-Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1963, 114-117.

³⁰ Selmeczi, László, "A Jászok Fővárosának Társadalmilag Jelentősebb Családjai A Török Hódoltság Utolsó Évtizedeiben", *Redemptio, A Jász és Kun Települések Honismereti Lapja*, XXV/3 (2008), 2.

Osmanlı makamlarının dikkatini üzerine çekecektir. Büyük bir kefalet ücretiyle Hatvan Beyi ikna edilmiş, Yásapát'tan (Jászapáti) çalınan Pál Szabólcski'nin samanı ve mandaları hakkında Eğri yönetiminin bilgilendirilmesi emredilmiştir.³¹

Palla sadece ilkesel olarak düzen bozuculara ve suçlulara karşı harekete geçebilirdi. Bu nedenle 1671'de Árokszállás'taki hırsızlık ve cinayetle suçlanan Mihály Csordás ve kardeşine, Hatvan beyi ya da subaşı ile sürtüşmeye girmek istememesinden ötürü müdahale edememiştir. Neticede Başkomutan Miklós Andrassy'den, oradaki kâdı aracılığıyla tutuklanmalarını talep etmiştir.³²

Tam yetkili yerel idarecilerin faaliyetlerinin olgunlaşması, Keçkemmet'teki Arzuhâlcı Gábor Nyéky'nin şahsında da takip edilebilmektedir: Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarının en kalabalık ve en güçlü kentlerinden biri olan Keçkemmet'in dörtte birini Nâib Ferenc Wesselényi mülkiyetinde tutmakta idi.³³ Keçkemmet'in yarısını idare eden Imre Koháry ve István Koháry onun örneğini devam ettirmişti. István Koháry, yöreyi en iyi tanıyan Filek askerlerinin başkomutanı olup amaçlarını gerçekleştirmek için her araca sahipti.

Bu aşamada şehrin en önemli meselelerinde dahi başarıya ulaşabilecek, idarî anlamda gerekli sağduyuya sahip, Osmanlı idaresine uyum sağlayabilecek kadar yetenekli, eğitilmiş ve saygın bir kişi arayışına girmiştir. Bu şahıs, 1677'ye ait şehir kayıtlarında soylu ve hukuk alanında bilgili bir kişi olarak tasvir edilen Gábor Nyéky'dir.³⁴

Yanikkale'de yaşayan Nyéky, 1670'lerin başında uygun bir kâtip arayan şehir dîvânının dikkatini çekmiştir.³⁵ Kendisine verilen görevin başına geçen Kâtip, Mária Zolnay Gombkötő vasıtasıyla Osmanlı egemenliğindeki topraklardan pay alma fırsatı bulmuştur. Kâtipliği zamanında subaşılarla yakın ilişkiler kurduğundan toprak idaresi hususunda tecrübe sahibi olmuştur.

Jászárokszállás, 1668 Március 1. 2. [1-2 Mart 1668, Jászárokszállás.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecsétell Ellátott Iratok, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye, Jászkunság, E 159, LXXXI, fol. 133.

³² Jászárokszállás, 1671 Június 26. [26 Haziran 1671, Jászárokszállás.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecsétell Ellátott Iratok, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye, Jászkunság, E 159, LXXXI, fol. 9-10; Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Orczy Család Levéltára, Missiles Series, E 96, XXXVII, fol. 15-22.

³³ Hudut dışındaki idareci Miklós Mihaelek'in emri hasebiyle Jánosné Ágoston Dorkó Kamarás'ın vasiyetnamesine ilişkin 5 Aralık 1661'de, Keçkemmet'te dinlenen tanık ifadesinden. Ráday Levéltár, Sigray Család Levéltára-Sárközy Család Levéltára, 1661, fol. 35.

³⁴ Borosy, András, *Pest-Pilis-Solt Vármegye Közgylősi Iratainak Regesztái-Igazságszolgáltatási Iratok*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1998, 166.

³⁵ Iványosi, Szabó Tibor, "A Bérek Alakulása Kecskeméten, A Hódoltság Utolsó Évtizedeiben", *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, VII, szerkesztette: Iványosi Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványa, Kecskemét, 1985, 335.

Yönetimi devrinde vuku bulan bir olay, millî meselelerin sarsılmaz savunucusu olarak adını duyurmasını sağlamıştır: İdaresindeki toprakta yaşayan György Sajti'nin bir kadını zehirlediğine dair haber yayılmıştır.³⁶ Sajti'nin lehine duruş sergileyen Nyéky, zanlıdan 100 taller talep eden Sipahi Selim ve subaşıya karşı pazarlıkla cezayı 20 tallere indirmiştir.³⁷

1672'de Keçkemet civarındaki çiftçiler, uç kalesi yönetiminin yaptırımlarına ve buna karşılık *comitatus* otoritesinin yetersizliğine karşı harekete geçmiştir. Kendilerini savunmaları için Yukarı Macaristan Başkomutanı Paris von Spanku'ya müracaat etmişlerdir. Gábor Nyéky'nin bu hususta bir yetkisi olmasa da örgütlenmenin başına geçmiştir.

Peşte-Pilis-Şolt eyaleti [= *comitatus*] Mahkemesi de hareketin başı olarak Nyéky'yi sorumlu tutmuş ve kendisinin Türklerle olan şüpheli ilişkisine işaret etmiştir. Mevcut bilgilerimize göre dava, tutuklanan Keçkemet köylülerinin kefaletle serbest bırakılması ile sonuçlanmıştır.³⁸

Nyéky'nin kendine güveni, Keçkemet şehrinin büyük feodal beyi ve *potior* unvanına sahip Imre Koháry ile yakın ilişkisine de bağlanabilir. 4 Kasım 1677'de Koháry; Nyéky'yi kendi temsilcisi, *inspektor* olarak tayin etti. Amacı, Nyéky'nin hukuk sisteminin işleyişini kontrol etmesinden ziyade feodal yapının devam ettirilmesi için gerekli önlemleri alması idi. Bu bakımdan Nyéky'ye geniş görev yetkisi tanınmıştı. Söz konusu ruhsat alanı, Imre Koháry tarafından şöyle açıklanmaktaydı:

Farklı şahısların önümüzde getirdiği, zihnimizde birikmiş müşkülatların muhteviyatlarını düşünüp nihayet sonuca vardık. Bu vasıta ile bazı meselelerde ortaya çıkan anlaşmazlıklar giderilecek, alışlageldik sürat tesis edilecek ve münasip durum sağlanacaktır. Pek çok nedenden ötürü şimdiye kadar olduğu gibi [davalar] bundan sonra da yargı düzenimizde unutulup gitmeyecektir. Bu vecihle derebeyliği otoritemiz, uygun hususlarda mevcudiyetini korur. En büyük günahkârlar, Hristiyan hukukuna göre cezalandırılacaktır böyle biline!..³⁹

³⁶ Borosy, András, *Pest-Pilis-Solt Vármegye Közgynűlési Iratainak Regesztái-Igazságszolgálatási Iratok*, 168.

"Nemes Nyéky Gábor Deák Instanciájára Szedet Tanúk Kecskemét Városában", 1678 Április 12. ["Soylu Kâtip Gábor Nyéky'nin Talimatı Üzerine Toplanan Tanıklar Keçkemet Şehrinde", 12 Nisan 1678.] Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, Koháry Rodinný Archív, Pars III. nr. 2047.

³⁸ Szakály, Ferenc, "A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Századbán", *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, 63-66.

³⁹ "Considerelván azért már most elvégre a sok agyben gyűlt s közületek diversis civibus előnkbe hozott difficultásoknak mivoltát, úgy az igyesek között emanátatott controvesiák eligazodásával is megismert rövédséget, hogy az jó alkalmazosságok sok okra nézve ennekutána is, mint eddig, ne lennének eltemetve praejudiciumunkra, azért az földes úri autoritásunk az érdemes dolgokban fenn maradna, s a ki legnagyobb, az vétkeseknek keresztyén törvény szerint való büntetések ... végbe menne..." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási

İlave emir şöyle idi:

En nâciz kanununuzun icrası; ittifak terkipleri, vasiyetname maddeleri, yeminler [Nyéky'nin] haberi ve varlığı olmaksızın ... uygulamaya konulmasın.⁴⁰

Yetki alanı, Nyéky'nin güvenliğini de garanti etmekte, şehir halkına kendisine karşı hiçbir hususta zorluk çıkartmaması buyurulmaktaydı. Ayrıca Nyéky'nin zararına olacak herhangi bir olay vukusunda ya da meselelerin Budin'e taşınması durumunda değerlendirme süreci şehir dîvânı tarafından gerçekleştirilecekti.⁴¹

Nyéky şehir dîvânının desteğini kazansa da⁴² gerçekte suçların incelenmesi konusunda titizlik göstermemektedir. Genellikle subaşının bilgilerini öne sürmekte ve şehir idaresini buna göre tertip etmektedir. Konuyla ilgili şehir dîvânına tanık bilgisi gitmiştir:

...Türk'ün buna teşne olduğunu anlayan Arzuhâlcı Gábor'un subaşıyla uzunca işret ettiğini, şarap içtiğini ve onu gizlice etkisi altına aldığını görmüştür.⁴³

Bir başka tanık, Nyéky'nin tüm gece ve gündüz Subaşı Pervâne'yi ağırladığını söylemekteydi.⁴⁴

Arzuhâlcı Gábor, bir el yazmasında Keçkemmet nüfusunu üç kısma ayırmaktadır:

Büyük mirasa konduklarını iddia eden; ancak [kimden kaldığı] hususunda vesika gösteremeyenlerin adları.

Tarlalarının değerinin yüksek olduğunu vesika ile gösterenlerin adları.

Jegyzökönyvek, 1677, fol. 11.

⁴⁰ "Legkisebb törvényetek szolgálatáza: amicabile compositiók, testamentum tételek, eskütetések ... híre s jelen létele kívül ... végben ne mehesse nek." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1677, fol. 11-12.

Fülek, 1677 November 4. Koháry Imre. [4 Kasım 1677, Filek. Imre Koháry.] Hornyik, János, *Keckemet Város Története Oklevéltárral*, II, 161-163.

⁴² Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanik Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 11.

"...láta aztis, hogy Gábor deák az szubassával sokideigh iuot, borozot, kit észrevén az török ezen fátent, az cinterem által kergette." Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanik Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 11.

⁴⁴ Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanik Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 13. Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanik Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 14.

Bir avuç toprağı olmayanların ve yüce beyin dış yörelerde ya da şehir arazisinde kendilerine yer göstermesi için yalvaranların adları.⁴⁵

Feodal beyin ve vekilinin ellerindeki toprağı adil şekilde pay etmek üzere çabaladığı, son başlıktan anlaşılabilir. Öte yandan Nyéky, ekonomik yükü bahçe sahiplerinin üzerine yıkmak istemiştir. Bir tanık kendisinden şunu duyduğunu söylemektedir:

...sahradaki bahçelerde hakları olanların, Imre Kohári Bey'ime kelle vergisi ödemesi lazım gelir... aksi hâlde onu da kaybederler.⁴⁶

Nyéky'nin Osmanlı sınırının dışından aldığı destekle Osmanlı Macaristanı'ndaki girişimleri, elbette büyük bir kurumsallaşmaya sahip Osmanlı idarî yapılanmasında kayda değer bir etki sağlamamıştır. Feodal beyin temsil ettiği vergi rejiminin ve hukuk düzeninin, Osmanlı hâkimiyetinin tam sağlandığı yerlere erişemeyeceği açıktır. Ancak Nyéky örneğinde görüldüğü üzere, Dîvân-ı Hümâyûn ve Habsburg yönetimi tarafından tam nüfuzun bina edilemediği bazı Macar şehirlerinde geniş yetkilerle donatılmış yerel idarecilerin tesiri hissedilmektedir. Öte yandan kaleye sahip ve soylular tarafından idare edilen vilayetlerde Macarlar, Osmanlı düzenine yakın bir istikrar yakalayabilmiştir.

3. Macar Serf Sisteminin Genel Özellikleri

Serf sistemiyle ilgili ulusal ve yerel düzenlemeler ile bunları uygulayan kurumlar ve değişken pratikler, toprak sahibi ve toprağı geçici olarak kullanan serfler arasındaki çerçeveyi belirlemektedir. Toprak sahibi, serflerin üretimini kendine mal ederken, feodal toplumun kendini korumak için en önemli aracı, toprak beyinin değiştirilmesine yönelik talebi olmuştur.

Mezkûr talep karşılanmadığında halk yer değiştirmeye mecbur kalmakta; nüfusun toprağı bağlanması durumunda ise artı değerın tasarrufu, temel anlamda toprak beyinin o anki politikasına tâbi kılınmaktadır. Nihayet toprak

⁴⁵ "Az kik álltytyák, hogy pénzes a kerj eörökségik, és levelet róla nem mutathatnak, azoknak nevek."

"Azoknak nevek, kik levelet producáltak az aránt, hogj pénzes volna kertyek."

"Azoknak nevek, kiknek egy egy talpallatni feölde sinczen és köniörögh, hogj előföldet mutatna az úr eő nagysága nékik vagy az külső pusztákon, vagj az város feöldén." Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2041, fol. 17.

"...az akinek az mezei kertekhez igasságok vagionis, feipénzt kell adniok Kohári Imre uramnak...mert másképpen elvesztik azt is." Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanık Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 25.

sahibi üretim koşullarını, sadece kendi çıkarları doğrultusunda garanti etmek istemektedir.

1514 yılında toplanan Macar Meclisi ve bunu takip eden Yargıç István Werbőczy'nin örfi hukuka dair *Hármaskönyv* adlı eseri, Macaristan'daki serfleri serbest yer değiştirme hakkından mahrum etmeyi amaçlasa da bu tip girişimler pratikte engellerle karşılaşmıştır.⁴⁷ Nihayet Kral I. János'un başkanlığında, 1530 senesinde toplanan Budin Meclisi'nde, serflerin özgür taşınma hakkı yeniden kabul edilmiştir.⁴⁸

Şartları ve izlenecek usûlleri ise 1547'deki Trnava (Nagyszombat) ve 1556'daki Pojon meclisleri belirlemiştir.⁴⁹ Buna göre serfin taşınmak istemesi durumunda niyetine dair beyanda bulunması gerekmektedir. Ardından taşınmak isteyenlerin borçları ve mükellefiyetleri belirlenmiş, bunlar yerine getirildikten sonra serfin toprağını bırakmasına müsaade edilmiştir. Ancak başta *comitatus* idareleri olmak üzere feodal yapılanma serflerin toprağını bırakmasını mümkün merteye engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla mevcut teorik çerçeve, pek de işlerlik kazanamamıştır.⁵⁰

Özgür yer değiştirme hakkının geri verilmesinde Osmanlı egemenliğinin bir tesirinin olup olmadığının ve eğer olduysa bunun derecesinin tespiti zor görünmektedir. Ancak Osmanlı ilerlemeleri, özellikle On Beş Yıl Savaşları sonucunda bazı köyler boşalmış; kaçarak Macar Krallığı'na yerleşen köylüler vasıtasıyla nüfus yoğunluğu belli bölgelerde artmıştır. Ayrıca yeni yerleşimlerin derebeyleri tarafından desteklendiği takip edilebilmektedir.⁵¹ Öte yandan Osmanlı idaresini bahane eden köylülere karşı toprak terki yasağının getirildiği vakalar da vesikalarda görülmektedir.⁵²

Osmanlı egemenliğinde kalmış serflerin kayıtları, yaşam alanlarında değil askerî korumaya sahip yerlerde ya da uç kalelerinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla topraktan ayrılmak isteyen serflerin gerekli izni almak için Zala eyaleti [= *comitatus*] gibi uzak merkezlere gitmesi gerekmiştir.

Barta, Gábor-Fekete, Nagy Antal, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973, 235-239.

⁴⁸ Fekete, Nagy Antonius-Kenéz, Victor-Sólymosi, Ladislaus-Érszegi, Geisa, *Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellion anno MDXIV*, ediderunt: Victor Kenés et Ladislaus Solymosi, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1979, 546; Szabó, István, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", 294.

⁴⁹ Márkus, Dezső, 1526-1623. *Évi Törvényczikkek*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899, 236-237.

⁵⁰ Györfy, György, *István Király és Műve*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983, 273.

⁵¹ Dávid, Géza, "Magyarország Népeisége A 16-17. Századbán", *Magyarország Történeti Demográfiaja (896-1995)*, *Millecentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 167.

⁵² Káldy-Nagy, Gyula, *Török Adóljástrom Baranyából A XVI. Századból*, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966, 149.

Osmanlı tarafına geçen serfler, Macar Krallığı'na sadece vergilerinin yarısını göndermekle mükelleftir. Ayrıca köylülerin, Macar bölgesinden Osmanlı egemenliğindeki bir toprağa geçişlerinin zaman zaman engellendiği bilinmektedir.⁵³ Osmanlı egemenliğinin sınırında takip edilen tüm bu feodal gayretin ve devasa çaptaki göç dalgasının Macar tarafınca kontrol altına alındığına ilişkin de herhangi bir net işaret yoktur.⁵⁴

Takep edilebildiği kadarıyla pazar kasabalarından gelen serfler, Macar Krallığı ve Partium'da memnuniyetle karşılanmışlardır. Gerçekleştirdikleri göçün sonucundan hoşnut olmayanlar, Osmanlı egemenliğinde bıraktıkları toprağa geri dönebilmekte, aynı ya da başka bir feodal aileye bağılıklarını bildirebilmektedirler.⁵⁵

Söz konusu şartlar altında Osmanlı Macaristanı'ndaki serflerin serbestçe seyahat edebildikleri söylenebilir. Vergilendirmenin dışında serfin feodal bey-le olan ilişkisini; Osmanlı egemenliği, Habsburg idaresi ve Macar Krallığı'nın politik adımları belirlemiştir. 10 Temmuz 1629 tarihli bir vesika, mevcut duruma örnek teşkil etmektedir.

Buna göre Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa, Budin'den kuzeydeki Balaşagermat'a (Balassagyarmat) nüfus nakletmek suretiyle buradaki tarımsal üretimi tertip etmek istemiştir. Ancak kendisine, Budin halkının daha önce *libertinus*⁵⁶ olduğu ve hiçbir zaman Balaşagermat'ta hizmet etmediği beyan edilmiştir. Sâbık ifade nedeniyle Kral Nâibi Miklós Eszterházy, Boğdanovçe (Bogdány), Torda ve Tótfalu (Tótfalu; Piliş eyaleti [= *comitatus*]) yargıcılarını ve vatandaşlarını azarlamıştır:

Sizin yaptığınız nasıl bir fenalıktır ki bundan evvel size kâfi ölçüde hizmet edenlerle etmeyenler için meseleniz olsun! [Germat Başkomutanı] János Kéri'ye size dair hak verildi, bilginize olsun!..⁵⁷

⁵³ Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 87-88.

⁵⁴ Göç dalgalarına dair rakamsal tahminler hakkında bk. Dávid, Géza, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, 57-61. Segedin'deki göçler hakkında bk. Kristó, Gyula, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, 552-569; Szakály, Ferenc, *Mezőváros és Reformáció, (Tanulmányok A Korai Magyar Polgárosodás Kérdéséhez)*, 172-218. Göçen köylüleri kabul eden şehirler hakkında bk. Zoltai, Lajos, *Vidiekiek Beköltözése Debrecenbe 1564-1640 Között*, Szent Királyi Város Könyvnyomdája, Debrecen, 1902; Kerekes, György, "Jövevény Alföldiek és Görögök Kassán 1660-1662-ben", *Századok*, XLV/4 (1911), 289-291; Novák, László, *Nagykörös Története és Néprajza A XIX. Század Közepéig*, I, Arany János Múzeum Közleményei, Nagykörös, 1994, 156-163.

⁵⁵ Kristó, Gyula, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, 554-556.

⁵⁶ Kamara serfi.

⁵⁷ "Michoda kédéstek vagion, rosszak, ti nektek abban, kit szolgálatok az eleot s kit nem, hiszen elég, ha tudtokra vagion, hagi teorvény adot Kéri Jánosnak benneteket." Lakompak, 1629 Jülius 10. [10 Temmuz 1629, Lakompak.] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Neo-Regestrata Acta, A 658, LI, fol. 7.

On Beş Yıl Savaşlarının yol açtığı tahribat, çiftçilerin değerini mümkün mer-tebe arttırdığından, köylülerin angaryaları hafifletilmiş ve topraklarına geri dönmelerine dair uygulamalarda esneklik sağlanmıştır. Askerî çatışmalarda önemli roller üstlenen *hajdú*ların ve uç kalelerinin birliklerine katılan serflerin geri döndürülmesi için büyük çaba sarf edilmiş, yerinde kalanlar ya da önceki toprakları yerine başka bir bölgeye yerleştirilenler, kalıtsal serfliğe geçirilme-ye çalışılmıştır.⁵⁸

Özellikle sonuncu yaklaşım, 1608 senesinde Pojon'da toplanan mecliste büyük destek görmüştür. Burada yürürlüğe konan kanunla serflerin taşınma hakkı kabul edilmiş ancak yürütmesi soyluların elindeki *comitatus* idaresine bırakılmıştır. Bu vasıta ile serflik sistemi kalıcı hâle getirilmiştir.

Taşınma hakkının, ilkesel olarak devam etmesine rağmen uygulamada işlevsiz hâle gelmesindeki temel neden, kanun yapıcılarının toprak sahiplerine karşı izlediği politikadır. Böylece merkezî idare, Osmanlı varlığının tarımsal üretimde yaratacağı potansiyel değişikliklere karşı gerek serfleri gerekse toprak sahiplerini ayrı ayrı kullanmayı amaçlamış; ekonominin tamamen feodal beylerin hegemonyasına girmesini engellemeye çalışmıştır.

Öte yandan Osmanlı yönetiminde kalan serfler, normalde ödenmesi gereken verginin sadece yarısını toprak sahibine vermiştir. Dolayısıyla Macar Krallığı'nda yaşayan serfin, feodal beye getirisi daha fazla olmuştur. Ancak Pojon Meclisi, Osmanlı hükmüne giren topraklarda kalan serflerin, bulundukları yeri terk etmesini de yasaklamıştır.⁵⁹

İrsî serflik sisteminin kuruluşuna paralel olarak, topraklarını bırakıp başka yerlere taşınmaya başlayan kalabalık gruplar da ortaya çıktı. Elbette On Beş Yıl Savaşlarının ardından Macaristan'daki çatışma durumu sona ermiş değildi. Özellikle 1640'lardan itibaren Osmanlı, Habsburg, Macaristan ve Erdel arasındaki harpler yeniden başladı. Sonu gelmeyen düşmanlık, Macaristan'ın pek çok yerinde gerek iş gücünün azalmasını gerekse günlük hayatın iflas ederek köylülerin belli bir toprakta kalıcı olamamasını beraberinde getirdi.⁶⁰

Serflerin yerleştirilmesine dair vesikalar, öncelikle dağılmış nüfusun tespitini ve geri getirilmesini işaret etmektedir. Ayrıca Osmanlı egemenliğinde bulunan feodal beylerin, yabancıları da memnuniyetle kabul ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin *Ispán* András Szilassy 1630'da, Pánd ve Piliş (Peşte eyaleti [= *comitatus*]) bölgelerinde düzenin sağlanması için Tamás Hegedüs'ü görevlendirmiştir. Kendisi özellikle Eğri'nin alınmasından sonra (1596) kaçan serfleri bulacak ve bunları geri getirecekti. Ek olarak bir seferliğine başka yerlerden de yöreye insanlar getirip yerleştirmesi istenmiştir.⁶¹

⁵⁸ Hajdu, Lajos, *A Feudális Államszervezet és Jog Története*, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1989, 76.

⁵⁹ Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 185.

⁶⁰ Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 269.

⁶¹ Dohna, 1630 Március 25. [25 Mart 1630, Dohna.] Magyar Országos Levéltár, E szekció:

Başka bir örnek, 1632 tarihine ait bir vesikada takip edilmektedir: Bálint Barcag, Mihály Kis ve Gergely Nagy eskiden yaşadıkları ve uzun savaşların ardından boşalmış Gelu'ya (Gyalu; Dış-Solnik eyaleti [= *comitatus*]) geri dönmek istediklerinde, derebeyleri István Orlé'ye kendisinden başka bir toprak beyine sığınmayacaklarını ve diğerlerine iyi örnek olacaklarını garanti etmişlerdir.⁶²

Osmanlı topraklarındaki derebeyleri, başka yerlerden gelenleri, herhangi bir feodale bağlı olmamaları durumunda kabul edebilmekteydi. Bu kişiler temel olarak *hajdú* askerleri ve özgür Krallık kentleri ile uç kalelerinden gelen askerlerdi.⁶³ Uç kalelerindeki durumlarından memnun olmayan askerlerin, Osmanlı Macaristanı'na gelerek serf olması sık karşılaşılan bir durumdu.

Bu aşamada elimizde Modri Kamen'deki yaya ve süvari ordusunun 1670 seneli beyanı bulunmaktadır. Kale Beyi Bálint Balassi'nin zorbalıkları nedeniyle vesikaya şu kayıt düşülmüştür: "...aramızdakilerin çoğunun Türk boyunduruğu altına girmesi ve teslim olması gerekti..."⁶⁴

Söz konusu tutumun doğruluğunu, Osmanlı vesikaları desteklemektedir. 1662'de Budin Valisi Boşnak İsmail Paşa ve 1674'te Eğri Beyi Ali Paşa, terhis edilmiş bir uç kalesi askerinin Dömsöd (Şolt eyaleti [= *comitatus*]) ve Yaskışer'e (Jászkesér; Yazgiya.) taşınmasına izin vermiştir.⁶⁵ 1683'te Budin Miralayı Hacı Mehmed tarafından István Kis için çıkarılan müsaadelede şu satırlar yer almaktadır: "...birliğini Komárom adlı düşman kalede bırakıp boyun eğmiş ve cizye ödemeye razı gelmiştir..." Şahıs Alsónemedi'ye (Peşte eyaleti [= *comitatus*]) yerleştirilmiştir.⁶⁶

1655 yılında gerçekleştirilen sınır incelemesi sırasında, Şâp (Sáp; Novigrád sancağı.) yöresinden 70 yaşındaki serf Mátyás Sátoki "...Vâç'ta asker

Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Szilassy Család Levéltára, Missiles Series, E 63, V, fol. 13.

⁶² "...egyebeknek is jó példát adván az eő nagyságra és jobbágságra alá való édesítésre." Aktaran: Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 207.

⁶³ Rác, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, 149.

⁶⁴ "...sokaknak közzüllünk az török igája alá kellett menni, s bé kellett hódolni..." Kékkő, 1670 Január 3. [3 Ocak 1670, Modri Kamen.] Aktaran: Benczedi, László, "Bányavidéki Várórségek Folyamodványai Esterházy Pálhoz 1668-1681", *Történelmi Szemle*, IV/2 (1961), 162.

⁶⁵ Buda, 1662 Május 18 - Eger, 1674 November 20. [18 Mayıs 1662, Budin - 20 Kasım 1674, Eğri.] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Neo-Registrata Acta, A 795, CXLIII, fol. 101; Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykörös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiból)*, (Török-Magyarok Emlékek. Okmánytár. II.), 259-260.

⁶⁶ "...a Komárom nevű ellenséges várban csapatát odahagyva behódolt, a dzsizje fizetésére kötelezte magát..." Buda, 1683 Január 9. [9 Ocak 1683, Budin.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXI, fol. 25. Ayrıca bk. Fekete, Lajos, "A Berlini és Drezdai Gyűjtemények Török Levéltári Anyaga", *Levéltári Közlemények*, VII/1-2 (1929), 106.

olduğum vakit.”⁶⁷ şeklinde beyanda bulunmaktaydı. Péter Patay'ın Verseg (Verség; Peşte eyaleti [= *comitatus*]) yöresinden 75 yaşındaki serfi András Csitári, başka bir sınır incelemesinde gururla şöyle demektedir:

...bu topraklar eskiden boşken ve Vác'ta Macarlar yaşarken ben Vác askeriydim. Tura Gölü'nün ucunda hezârân yiğitle birlikte Türk de keserdim.⁶⁸

Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal beyler, doğal olarak öncelikle ülkenin bu kısmında kalan köylerindeki nüfusu artırmayı amaçlamıştır. Bunun için Krallık cânibindeki kendilerine bağlı halkı, zaman zaman Osmanlı tarafına kaydırmışlardır. Örneğin Kuzey Peşte ve Heves bölgeleri, özellikle Slovak köylerinden gelen çiftçilerle zenginleştirildiğinden mezkûr yörelerde artık nüfusun tümünün *Tóth* [Slovak] olarak adlandırıldığı köyler ortaya çıkmıştır. Nüfus kayıtlarında da dikkat çekici ölçüde fazla Slovak adıyla karşılaşmaktadır. Ancak On Beş Yıl Savaşlarından önce ve hemen ardından buralarda Slovaklar yaşamamaktadır.⁶⁹

Aslına bakılırsa yerel idareciler; yeni gelenlerin, eski topraklarını bırakma haklarının olup olmadığıyla ya da yörelerini terk etmeden önce beyleriyle ilişkilerini düzene sokup sokmadığıyla çok fazla ilgilenmemişlerdir. Dolaşısıyla önceki borçları veya kaçak olmaları bir ölçüt teşkil etmemiştir. Öte yandan Osmanlı hâkimiyeti, topraklarına kaçan serflerin haklarını gözetme hususunda çok fazla etkili olamazken yeni gelen yerleşimcilerin durumu, derebeylik düzeninin adlı gündemine (*repeticio*) alınmıştır. Maalesef bu vesikalar temelinde Macar Krallığı'nın hangi bölümlerinden Osmanlı tarafına nüfus akışı gerçekleştiği açık biçimde takip edilememektedir. Ancak bu aşamada bazı örnekler sıralanabilir:

Mihály Károlyi 1629'da Vencsellő'den (Sabolç eyaleti [= *comitatus*]) Porosló'ya (Poroszló) (Dış-Solnik)⁷⁰; István Radoványi, 1641'de Berhida'dan

“...még mikor Vácson katona voltam.” Szada, 1655 Július 10.[10 Temmuz 1655, Szada.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1655, fol. 45. Ayrıca bk. Horváth, Lajos, *Gödöllő Történetének Írott Forrásai, 1325-1711*, szerkesztette: Polónyi Péter, Városi Helytörténeti Gyűjtemény, Gödöllő, 1987, 144.

“...hogy még mikor az a föld régi időben pusztá volt is, és Vácban mikor magyar lakot, én is váci katona voltam, és az turai tó gaton töb vitézekel egygyüttörököt is vágtam le.” Tura, 1657 Január 9. [9 Ocak 1657, Tura.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1657, fol. 69. Ayrıca bk. Horváth, Lajos, *A Galga-Mente Történetek Írott Forrásai, 1526-1686*, Petőfi Múzeum, Aszód, 1981, 97-98.

⁶⁹ Dezséri, Bachó László, *Gyöngyös Város A Török Hódoltság Idején*, 118-119. Osmanlı döneminde bölgedeki nüfus sayımları hakkında bk. Tringli, István, “A Váci Püspökség Török Kori Urbáriumai”, *Váci Könyvek*, IV, szerkesztette: Kóvári Klára, Vak Bottyán Múzeum Közleményei, Vác, 1989, 134.

⁷⁰ Nagykároly, 1629 Március 17. Bessenyei Boldizsár. [17 Mart 1629, Kere. Boldizsár Bessenyei.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma,

(Vesprım sancağı) Polgárdi'ye (Polgárdi) (Alba/Fehér eyaleti [= *comitatus*])⁷¹; Balogvár Komutanı Ferenc Wesselényi ve István Hős, 1647'de Rimavska'dan (Rimaszécs) (Gömör eyaleti [= *comitatus*]) Seglid'e⁷²; Bálint Batha, 1648'de Vata'dan (Novigrád sancağı) Tápiószecső'ye (Peşte eyaleti [= *comitatus*]).⁷³

Ráday András, 1651'de Herecsény'den (Novigrád sancağı) Tápiószecső'ye⁷⁴; István Egry, 1652'de Bersel'den (Nagybercel) (Novigrád sancağı) Pişpek'e (Püspökhatvan; Peşte eyaleti [= *comitatus*])⁷⁵; Tamás Palásthy, aynı sene Dreno'dan (Hont eyaleti [= *comitatus*]) Aça'ya (Acsa) ve Pişpek'e⁷⁶; Endre Tar, 1670'te Náprágy'dan (Gömör eyaleti [= *comitatus*]) Jászfényszaru'ya (Yazgiya); Gáspár Jánoky, Alsóbatka'dan (Gömör eyaleti [= *comitatus*]) Jászfényszaru'ya⁷⁷; Pál Malatinszky, 1675'te Rimabrezó'dan (Hont eyaleti [= *comitatus*]) Alattyán'a (Heves eyaleti [= *comitatus*])⁷⁸ kaçan serfleri, yeni feodal beyden geri istemiştir.

Macar makamlarını özellikle Yukarı Macaristan'dan kaçan serflerin geri getirilmesi meselesi uğraştırmıştır.⁷⁹ Öte yandan yer değiştirenlerin çoğunluğunun Osmanlı Macaristanı'na komşu eyaletlerden [= *comitatus*] geldiği görülmektedir.

Yüzyılın ilk yarısındaki Habsburg karşıtı Macar hareketliliği, Yukarı ve Batı Macaristan'ın 1663-1664 Osmanlı seferleri sonucunda tekrar savaş alanına dönmesi, 1658 ve 1663 arasında Erdel ile Partium'u mustarip eden Türk ve Tatar akınları ve ayrıca yüzyılın ilk çeyreğindeki askerî muhteviyâta sahip Protestan mücadeleleri gibi nedenlerle Yukarı Macaristan'da kaos hüküm sürmüştür. Şartlar göz önünde bulundurulduğunda XVII. yüzyıl boyunca daha huzurlu bir coğrafya olarak görülen Osmanlı Macaristanı'na nüfus hareketi başlamıştır.

Károly Nemzetség Levéltára, Missiles Series, E 141, XV, fol. 32.

Veszprém, 1641 Január 12. Vámos I.-Batthyány Á. [12 Ocak 1641, Veszprım. I. (stván) Vámos-Á. (dám) Batthyány.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1313, L, fol. 12.

⁷² Oppel, Jenő, *Czegléd A Török Alatt*, Nagy Nyomda, Cegléd, 1908, 98.

Fülek, 1648 Május 14. [14 Mayıs 1648, Filek.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1648, fol. 6.

⁷⁴ Szécsény, 1651 Január 16. [16 Ocak 1651, Seçen.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1651, fol. 16.

⁷⁵ Szécsény, 1652 Mácius 21. [21 Mart 1652, Seçen.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1652, fol. 11.

⁷⁶ Váralja és Varbók, 1652 Március 21. [21 Mart 1652, Váralja ve Varbók.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1652, fol. 10.

Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 323-325.

⁷⁸ Fülek, 1675 December 11. [11 Aralık 1675, Filek.] Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgylési Jegyzökönyvek, E 17, V, fol. 80-81.

⁷⁹ Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 319-327.

1636'da István Bethlen, Osmanlı yardımıyla I. György Rákóczi'yi tahtından etmeye çalışırken Budin paşasının harekete geçtiği haber alınmıştır. Olay üzerine Varadin Komutanı Yardımcısı Mihály Ibrány şöyle söylemektedir: "... aralarından gelebilenler ziyadesiyle buraya taşınmaktadır..."⁸⁰

Yanova (Borosjenő) kentinin Osmanlıların eline geçmesi (1658) ile birlikte "...Oroş (Oros; Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) serfleri Döbröcsön (Debrecin = Debrecen) tarafına gitti..."⁸¹ şeklinde bir kayda da rastlanmıştır. Bunun üzerine Toprak Beyi János Teleki'nin dul eşi Jánosné Teleki, oğlu Mihály Teleki'ye hitâben, "...onları bir yerde yakalarsan yurda göndermen gerekir..."⁸² satırını kaleme almıştır.

Bir diğer örnek: 1661'de Cudaballa (Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) sakinleri, Filek'te yaşayan hanımefendileri Erzsébet Aszalay'ı aramakta idi. Başta Tatar yağmaları olmak üzere askerî kargaşa nedeniyle toplam on beş kişi kaldıklarını ancak dağılmış dostlarının geri döneceğini ifade eden topluluk, o vakte kadar derebeyinden vergilerinin indirilmesini talep etmiştir.⁸³

Yeniden başlayan Osmanlı savaşları taşraya fazla nüfuz etmese de Heveş ve Dış-Solnık ile Peşte-Piliş-Şolt kalelerinin nüfusu, göç ihtimaline karşı kayda geçirilmiştir. Bu anlamda Dış-Solnık'ta toplam beş köyün tamamen yok olduğu ve halkın eyalet dışına çekildiği tespit edilebilmektedir.⁸⁴ Yeni göç hareketine ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

II. György Rákóczi; 1652'de belirlenemeyen bir yerde yaşayan Balogh János Sarkadi'ye, karısı ve çocuklarıyla birlikte Osmanlı topraklarından Şarkad'a taşınması ve oradaki komutana bağlanması şartıyla soylu unvanı vermiştir.⁸⁵

1653 senesinde, Hídvég'de (Somogi eyaleti [= *comitatus*]) Kont Ádám Batthyány'den veba salgını nedeniyle vergi indirimi istenmiş, ayrıca şöyle kaydedilmiştir: "...buna ilaveten *hajdú* askerlerine de birkaç nefer gitti..."⁸⁶

"...igen költöznek ide fel, az ki eljöhet közlük..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXIX, fol. 53. Ayrıca bk. Izsépy, Edit, "Ibrányi Mihály Váradi Kapitány Szerepe Bethlen István 1636. Évi Felkelésében", *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, IV, szerkesztette: Mátrai László-Tóth András-Vértesy Miklós, Egyetemi Könyvtár, Budapest, 1968, 278.

"...az orosi jobbagyok arra Döbröcsön felé mentek..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXIX, fol. 61.

"...ha valahul kaphadnád öket, haza kellene öket küldeni..." Székelyhíd, 1658 Október 2. [2 Ekim 1658, Sikelhíd.] Gergely, Sámuel, *Teleki Mihály Levelezése, Codex Diplomaticus Sacri Romani Imperii Comitum Familiae Teleki de Szék*, I, 275.

⁸³ Fülek, 1661 Április 13. Aszalay Erzsébet. [13 Nisan 1661, Filek. Erzsébet Aszalay.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 36, XVII, fol. 7.

⁸⁴ Szakály, Ferenc, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, 247.

⁸⁵ Márki, Sándor, "A Sarkadi Hajdúk", 42.

⁸⁶ "...annakfelette hajdúságra is ment el néhány legény..." Hídvég, 1653 Február 12. [12 Şubat

Gyöngyöstarján'daki toprak sahipleri de askerî yükümlülüklerden dolayı kitlesel olarak topraklarından ayrılmaktadır:

...bazıları orduya, bazıları hajdu birliklerine katıldı. Ajnácskú'ye sekiz kişi, Bistriçe'ye (Beszterce; Bistricebánya eyaleti [= *comitatus*]) veya Zoyom'a üç kişi, Nyírbátor'a dört kişi gitmiştir...⁸⁷

Ayrıca başta askerler olmak üzere Osmanlı ya da Macar yerel makamlarında kriminal olaylar nedeniyle kayda giren kişiler için önceleri Vârad'da ve 1670'lerin sonundan itibaren Cenceş'te konaklayan kuruz birlikleri, büyük çekim merkezi arz etmiştir. 1675'te esir alınan ve Filek'te sorgulanan kuruz askerleri arasında Bekeş'ten (Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) iki ve Cenceş'ten bir tane olmak üzere üç askere rastlanmaktadır.

Bekeş'ten gelen kişiler, Osmanlıların askerî harekâtları nedeniyle topraklarını bıraktığını söylemiştir. Cenceş'ten gelen ise feodal bey hesabına lağımçı olarak çalışmaktaysa da derebeyi ile ters düşmesi nedeniyle toprağını terk etmek zorunda kalmıştır.⁸⁸ İlâveten Heves - Dış-Solnık idaresi, 1678'de Recsk'ten gelen ve kuruzlara katılacağına ilişkin söylentiler olan bir asker hakkında inceleme başlatmıştır. Kâdi'nın kaydında şu ifadeye rastlanmaktadır:

...cumartesi günü Istók Gál, Recsk'te sarhoş hâlde sokakta dolaşmaktaydı. Şarabı fıçıyla taşıyor, kendine ahbap arardı. Lakin rast gelememiş ve György Bolyki'ye gidip oturmuştur. Ormandan eve gelen György Bolyki, onunla beraber içmeye başladı. Başkalarını da masaya oturmaya ve içmeye zorlayarak meye devam ettiler. Istók; kuruz askerlerinin arasına Recsk'den hangi yiğit giderse o, cengâverlerin başı olur, dedi. Diğerleri de benzer şekilde söylemiştir: "Ben olacağım!" İsyankârlığından önce Istók Gál, Filek'teki hajdu birliğine gitmek için hazırlanmaktaydı. Kâdi, askerlere tahkikat yapacağına Istók Gál onu kenara çekip şöyle dedi: "Ben kuruzlara değil Filek'e gidiyorum. Lakin burada Türk esirler olduğundan onların önünde kuruzlara gittiğimi söyledim. Gece yarısı altlarına at arabası çekmek istediler."⁸⁹

1653, Hídvég.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközsú Iratok, Missiles Series, P 1314, XIX, fol. 360.

"...ki katonaságra, ki hajdúságra. Immár elementek Ajnácskúbe 8-an, Besztercére avagy Zólyomba harman, Nyírbátorba négyen..." Aktaran: Soós, Imre, *Heves Megye Községei 1867-ig*, Heves Megyei Tanács V. B. Népművelési Osztálya, Eger, 1975, 245.

⁸⁸ Fülek, 1675 Október 19. [19 Ekim 1675, Filek.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorát-Koháry Rodinný Archív, Pars V. Inv. č. fol. 15-434.

"...hogy mikor szombat napon Gál Istók Recsken megittasodván, az utcán járt, korsóban hordozván bort, ha kit találta társul. Nem találván, ment be Bolyki Györgyhöz, ült le. Bolyki György hazamenvén az erdőről, ővele kezdetten el italát. Másokat is asztalhoz kényszerítvén ülni és itatni, úgy kezdettenek iszogatni. Mondá Istók, hogy azmely legény elmehet Recskrül az kuruczok köziben, azon legényeknek ő leszen hadnagyok. Az többi is hasonlóképpen mondotta: 'de én leszek.' Minekelőtte ezen rebelló nem volt, Fülekre készült hajdúságra Gál Istók. Midőn az bíró pirongatta volna az legényeket, Gál Istók őt félrehíván, úgy mondotta: 'én

Genel olarak verilere göre kargaşa esnasında serflerin büyük çoğunluğu, Osmanlı Macaristanı'ndan pek de isteyerek ayrılmamıştır. Ancak feodal beyleri tarafından yine onlara ait başka topraklara göç ettirilmişlerdir. Feodal beylere karşı köylünün gösterdiği gayret, ancak Erdel'e sınır bölgelerde istikrarlı biçimde muhafaza edilebilmiştir. Doğal olarak Macar nüfusunun Osmanlı Macaristanı'ndaki iskânı, Dîvân-ı Hümâyûn için de önem taşımıştır. Bu nedenle 1629'da Budin paşası, Nâib Miklós Eszterházy'ye şöyle söylemektedir:

Macar beyi, serfi küçük bir nedene binaen egemenlikten [Osmanlı idaresinden], egemenliğin tesis edilmediği yere götürmesin. Teslim alınmış toprağın sefasını olduğu yerden sürsün. Serfin Türk beyinden herhangi bir zararı olursa [Macar beyi] şikâyetini vezire sunsun ve ancak onun için adalet sağlanmadığı takdirde serfi götürülebsin.⁹⁰

4. Osmanlı Macaristanı'nda Serfin Yurtluğa Bağlanması

Osmanlı Macaristanı'ndaki toprak sahibi feodaller, serfin toprağa bağlanmasına ilişkin yöntemler belirlerken Macar Krallığı'ndaki ve Erdel'deki pratikleri dayanak almışlardır. Böylece yurtluğa bağlama, yemin ya da kefil vesikalarıyla irsî serfliği devam ettirmek istemişlerdir.

Örnekler üzerinden hareket edilirse: Mátá Szabó, 1620'de István Nyáry'ye ait Cenceş yöresindeki bir toprağa, sadece belli kişilerin onayı sayesinde ve irsî serf olarak geçebilmiştir.⁹¹ Mezôtúr'dan (Dış-Solnik eyaleti [= *comitatus*]) serf olarak gelen Gergely Kaza'nın, 1623'te Miklós Kállay ve eşi Judit Orlé hesabına "...dürüst, itaatkâr, yerini muhafaza eden, saf ve söz dinleyen serfi..."⁹² şeklinde, yemin vesikası imzalaması gerekmiştir. Gergely Kaza, Dévaványa'ya (Dış-Solnik eyaleti [= *comitatus*]) geldiğinde kaçmak istese de beyi tarafından yakalanmıştır.⁹³ 1630'da János Trombitás'ın Nadkörös'ten gelen üç serfi, yazılı yemin sunmuştur:

nem kuruczok köze megyek, hanem Fülekre, de minthogy itt török rabok vadnak, azok elött mondottam, hogy kuruczok közibe megyünk, éccaka szekeret akartak hajtani magok alá." Aktaran: Soós, Imre, *Heves Megye Községei 1867-ig*, 421-422.

"...hogy a magyar úr akármí kicsin okból el ne vigye a holdultságról a jobbágyot holdulatlan helyre, s hogy onnan élje a holdult földet hanem mi injuriája leszen a jobbágyinak a török urától, tegyen panaszt reá a vezérnél, s ha igazat nem tesznek neki, úgy vihessen el." 1629 Április 6. "Budai Végezés A Holdultságról." [6 Nisan 1629. "Osmanlı Egemenliği Hakkında Budin Kararı."] Aktaran: Salamon, Ferenc-Szalay, László, *Galántai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország Nádora*, III, 542.

Besztercebánya, 1620 Július 8. [8 Temmuz 1620, Bistriçebánya.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Orczy Család Levéltára, Possessionaria G. (Gyöngyös), Missiles Series, P 1417, III, fol. 27.

⁹² "...igaz, engedelmes, helytartó, jámbor, szófogadó jobágia..."

⁹³ Kesenye, 1623 Szeptember 30. [30 Eylül 1623, Kesenye.] Magyar Országos Levéltár, P

...başka bir toprak beyini ya da herhangi bir adla hitap olunabilir boş yerleri [aramamızın], dışarıda sefil olmamızın hikmeti, sadece yüce şevketimizden sual olunur. Ne gizlice ne de açıkça hiçbirşekil ve hâlde [çiftlik] aramak istemeyiz. Sadece inâyetlimize ve gelecekteki nesline gerçek sadakatle, iki yüzlülük sergilemeksizin, ölene kadar hizmet etmek ve irsî ırgatları olmak isteriz...⁹⁴

Yeni yerleşiminin viraneye dönmesinden ötürü András Udvardi, Szőny'e (Komárom eyaleti [= *comitatus*]) kaçmış ancak 1655'te Nadkörös'e geri dönmek zorunda kalmıştır. Sonunda beyi Péter Battik'e yetki vermiştir:

...ister Yas-Kumanların arasına ister uç yerlere olsun her nereye kaçarsam bu mektubumun yetkisiyle her yerde peşimde olsun ve inancı neyi gerektiriyorsa öyle cezalandırsın...⁹⁵

1661'de Karácsond'a (Heves eyaleti [= *comitatus*]) gelen serfler; toplu olarak eski beyleri olan Filek askeri János Mózik'e teslim olmuşlardır:

Péter Örsze ve oğlu Karácsond'dan ne kaçacak ne de başka beylere müracaat edecekler. [Aksi hâlde onları] János Mózik Bey'im'in eline teslim etmekle mükellefiz. Bâdehü şevketlinin onlara ne isterse yapması rızasına bağlıdır. Eğer biz bunları teslim edemezsek, bir kişi dahi eksik olsa her birimiz János Mózik Bey'ime hiçbir itiraz olmaksızın yüzer gümüş taller ödemekle mükellefiz.⁹⁶

1662'de Tiszapüspöki'den (Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*]) Toprak Beyi András Vas; László Fáy ve haleflerini "...sadık serfler olarak hizmet ederler..." şeklinde kabul etmekteydi.⁹⁷ 1669'da János Pápai'nin János Tót adlı

szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1600, II, fol. 143.

"...más földes urat vagy akármí nével nevezendő szabados helyeket, kin el idegenedéseinkre elő kegyelmétül ok találtatnék, nem akarunk titkon, sem nyilván keresni, sem semminémű szín és mód alatt, hanem is kegyelmedet és jóvendőbeli maradékit igazán híven és képmutatás kívül holtigh akarjuk szolgálni és örökös jobbjágy lenni..." Aktaran: Majlát, Jolán, *Egy Alföldi Cívis-Város Kialakulása. Nagykörös Gazdaság- és Társadalomtörténete A Megtelepedéstől A XVIII. Század Végéig*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942, 30-31.

"...akár hová mennék is, akár jász-kunok köziben, végh helyekben, ezen levelemnek erejével mindenütt kergethessen..., s mint a féle hiti hagyót, úgy bűtethessen." Aktaran: Novák, László, "Nagykörös Mezővárosi Fejlődése és Településrendszere A XVII-XIX. Században", *Tanulmányok Nagykörös Történetéhez és Néprajzához*, szerkesztette: Novák László, Nagykörösi Arany János Múzeum Közleményei, Nagykörös, 1978, 39.

⁹⁶ "Örsze Péter és fia Karácsondról el nem szöknek és más urakhoz folyamodnának, tartozunk öket Mózik János uramnak kezében adni. Annak utána ökegyelme szabadságában áll velek azt cselekedni, amit akar. Ha pedig mi ezeket elő nem adhatnánk, s egyik is meg nem lenne, minden személyenkül tartozunk letenni Mózik János uramnak minden perpetvar nélkül 100-100 ezüst tallérokat." Aktaran: Soós, Imre, *Heves Megye Községei 1867-ig*, 289-290.

⁹⁷ "...Iámbor jobáiul szolgálíia..." Aktaran: Benedek, Gyula, *Tiszapüspöki Története*, Damjanich János Múzeum, Solnok, 1970, 47.

Dereçke'den (Derecske; Heves eyaleti [= *comitatus*]) gelen serfi, I. Ferenc Rákóczi'nin topraklarına geçmek istemiştir. Bu kulun, János Pápai Bey'in ita-atkâr, vergisini ödeyen serfi olacağına ve kaçmayacağına dair Rákóczi'ye üç kefil göstermesi gerekmiştir. Ancak Tót derhâl ortadan kaybolmuş ve dahası altı yıl boyunca izine rastlanmamıştır. Bu nedenle Pápai, kefillerine 40'ar forint ceza vermiştir.⁹⁸

Örneklerde değişken bir durum görülmemektedir. Kaynaklar temelinde Osmanlılar orada yokmuş gibi serfler üzerinde hâkimiyet sağlanmış, halk bir sınırdan ötekine nakledilebilmiş ya da aynı yerleşim birimi içinde satılabilmiştir. Örneğin 1629'da Kata Orsolya Nagy şu veriyi aktarmaktadır:

„Somogi'de, Bolondvár (Bolondvár) yanında bulunan ve Bakács Bey'ime ait olan Czehi adlı köyde Paál Thoth adında bir serfimiz bulunmakta idi. Onun ırgatlığına duyduğumuz ihtiyaçtan ötürü kendisini, oğulları, evi, otağı, tarlası, bağları ve balıklı suyuyla birlikte bizim hesabımıza olan topraktaki Sándor Bakács'ın dul eşi Kata Pethő'ye satılmaya mecbur ettik... Alış 60 forint.”⁹⁹

Paralel bir örneğe Budin'in hemen güneybatısındaki Alba eyaletinde [= *comitatus*] rastlanmaktadır. Ádám Batthyány; Enyingli (Alba eyaleti [= *comitatus*]) serfi Gergely Nagy'ı, inek ticaretinde kullanmak istemiştir. Bu nedenle 30 taller değerindeki bir atla birlikte onu ve oğlunu 1654'te "...kendi yerindeki vergisi ile buna bağlı topraktan gelen tahıl ve diğer ondalık rüsûmla beraber..." satın almıştır.¹⁰⁰

Diğer yandan Macar beyleri, Osmanlı Macaristanı'na kaçan serflerinin geri getirilmesi hususunda kendilerine o denli güvenmektedir ki bunların tekrar hükümlerine alınması için para ödemeye dahi razı gelmişlerdir. Örneğin Yanova'dan Yardımcı Komutan István Szilágy, 1623'te Zamord'dan (Zaránd sancağı) Osmanlı topraklarına kaçan István Sturca adlı serf ve oğlu için 48 forint ödemiştir.¹⁰¹ Belli bir ücret ya da hediye karşılığında nihai olarak

⁹⁸ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Patay Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XVII, fol. 6.

„Volt oda által Omogiban, Bolondvár mellett leveő Czehi neww faluban, meli Bakács uramé, egy Thoth Paál neww jobbágiunk, melj Thóth Paáll jobbágiunkra reá szorulván, készeretettünk eörökben el adni mind fiaival, házával, rétével, szántó földével, szőleivel és halászó vizeivel eggiwwt, a ki miszámunkra való feöldön volt Bakács Sándor özvegyének Pethő Katának... A vétel 60 Ft.” 1629 Május 20. [20 Mayıs 1629.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Tallián Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XIX, fol. 11.

¹⁰⁰ „...az maga helétől való adózástul és ahoz tartozandó földektül való gabona és egyéb désmáktul...” Rohonc, 1654 Augusztus 18. [18 Ağustos 1654, Rohonc.] Aktaran: Jenei, Károly, „Iratok Fejér Megye Török Hódoltság Kori Történetéhez”, *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, VI, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1972, 190.

¹⁰¹ Monok, 1671 Október 31. [31 Ekim 1671, Monok.] Magyar Országos Levéltár, E szekció:

serflikten kurtulanlar da olmuştur. Nadány Ailesi 1632'de Mezőmegyer'den (Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) gelen ve Imre Lajos'tan kendilerine geçen iki serfin özgürlüğünün bedelini 13 kanca ve 3 at olarak belirlemiştir.¹⁰²

Osmanlı Macaristanı'nda cereyan eden nüfus hareketini, büyük uzaklıklar ve ülkenin içinden geçen sınır nedeniyle tam kontrol altına almak mümkün olmamıştır. Öte yandan aynı nüfus hareketi sayesinde serflerin doğrudan toprağa bağlanması, toprak beylerinin amacı olmaktan çıkacak; bunun yerine istikrarlı verginin toplanabilmesine odaklanılacaktır. Böylece kısmî olarak özgürlüğünü sağlamış ve kendi problemlerine çözüm bulmaya çalışan bir tabaka ortaya çıkmıştır. Nihayet finans kaynağının odağına, toprak yerine serf yerleşmiştir.

5. Osmanlı Egemenliğindeki Soylu Sayısı

Bir önceki yüzyıldaki durumun aksine XVII. yüzyılda Osmanlı Macaristanı'ndaki soyluların sayısının ve günlük hayattaki etkilerinin gittikçe arttığı görülmektedir. Örnek olarak Peşte-Piliş-Şolt eyaletinin [= *comitatus*] soylu sayısı, 1635 ve 1681 yılları arasında şöyledir:

Tablo XI¹⁰³

	1635	1647	1668	1681
Piliş Bölgesi				
Cezire-i Kovin	16	?	7	?
Torda	-	1	-	?
Tótfalu	-	-	1	?
Toplam:	16	?	8	?
Vác Bölgesi				
Fót			1	?
Vác	5	4	3	?
Toplam:	5	4	4	?
Keckemet Bölgesi				
Alsónemedi	-	-	-	3

Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Keglevich Család Egreskátai Levéltára, Missiles Series, E 33, II, fol. 22. Fülek, Szeptember 19. [19 Eylül, Filek.] Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves-Külső-Szolnok Vármegye, Közgylési Jegyzökönyvek, E 18, III, fol. 45-46.

¹⁰² Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, I, Békésvármegye Községsége, Gyula, 1896, 228.

¹⁰³ Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Conscriptioes Diversae, A 16, I, fol. 74-78; Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Conscriptioes Diversae, A 19, I, fol. 92-103.

	1635	1647	1668	1681
Seglid	3	-	1	1
Yánoşhida	-	-	1	1
Keçkemet	4	8	7	10
Kóka	-	1	2	2
Nadkörös	-	10	24	24
Ócsa	-	3	2	2
Újszáz	-	-	1	-
Toplam:	7	25	36	41
Şolt Bölgesi				
Dunapataj	21	27	19	-
Şolt	-	2	-	?
Szalkszentmárton	-	2	2	?
Taş	-	3	3	?
Toplam:	21	34	24+2	?
Tümünün toplamı	49		75+2	
En az:	49	74	75+2	41

Kaynaklarda kendilerini soylu olarak tanımlayanlara da rastlanmaktadır. Ancak yukarıdaki rakamları sunan belgelerde bu kişiler saptanamamıştır. Mevcut durum, tek bir araziye sahip soyluların, genellikle hesaba katılmamasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁴ Peşte-Piliş-Şolt eyaletiyle [= *comitatus*] sıkı ilişkisi bulunan Heves ve Dış-Solnik kaleleri, umumiyetle imtiyazlı toprakların sınırlarını belirlemektedir. Bu bölgede *nobilis* ve *armalist* nüfusunun yanı sıra tek topraklı beyler de ayrı olarak kaydedilmiştir.

Bu safhada soyluların hukukî durumlarıyla ilgili ifadelere de değinmek yerinde olacaktır. *Nobilis*: Eski Soylu. *Armalist*: Yeni soyluluk vesikası almış. *Seminobilis*: Yarı soylu. *Curialis*: Tek topraklı soylu.

Tablo XII¹⁰⁵

Mátraalja Bölgesi	1647	1675	Fark
Alattyán (<i>Armalist</i>)	1	3	+2
Çani (<i>Armalist</i>)	-	1	+1
Erk (<i>Armalist</i>)		1	+1
Füged (<i>Armalist</i>)	-	2	+2
Cenceş (<i>Armalist</i>)	?	95	?

¹⁰⁴ Bu kişilerin varlığına ilişkin bk. Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1654, fol. 16; Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1657, fol. 7; Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1678, fol. 2.

¹⁰⁵ Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgylési Jegyzökönyvek, E 99, XXI, fol. 51, 54.

Máttraalja Bölgesi	1647	1675	Fark
Gyöngyöshalász (Armalist)	-	2	+2
Gyöngyöspüspöki (Nobilis ve Seminobilis)	-	10	+10
Gyöngyössolymos (Armalist)	1	-	-15
Gyöngyöstarján (Armalist)	5	2	-3
Halmaaj (Armalist)	-	2	+2
Karácsond (Armalist)	2	7	+5
Nagyréde (Armalist)	-2	2	+2
Százberek (Armalist)	1	1	0
Tarnaméra (Armalist)		4	+4
Tarnaörs (Armalist)	2	2	0
Ugra (Armalist)	-	1	+1
Vámosgyörk (Armalist)	1	-	-1
Yazgiya:			
Jászárokszállás (Armalist)	?	5	?
Canfedá (Armalist)	?	15	?
Ladányszentgyörgy (Armalist)		1	?
Toplam:	?	161	?
Tarna Bölgesi			
Átány (Armalist)		9	+9
Bekölcse (Curialis)		2	+2
Debrő (Nobilis)	2		-2
Domoszló (Nobilis)	1	1	0
Egerbócs (Armalist)	-	1	+1
Egerfarnos (Curialis)	2	8	+6
Erdőtelek (Armalist)		1	+1
Kişheves (Curialis)	3	2	-1
Mezőtarkán (Mezőtarkány) (Armalist)	1	1	0
Mikófalva (Armalist)	-	2	+2
Nagybátor (Curialis)	-	2	1
Nagyút (Armalist)	-	1	+1
Pázmánd (Armalist)	-	4	+4
Porosló (Armalist)	-	1	+1
Szentdomokos (Armalist)		2	+2
Szenterzsébet (Armalist ve Curialis)	-	8	+8
Tarnalelesz (Armalist)	4	3	-1
Tarnazsádány (Armalist ve Curialis)	1	3	+2
Tenk (Armalist)	-	7	+7
Váraszó (Curialis)	-	2	+2
Verpelét (Armalist)	4	5	+1
Toplam:	20	63	+22
Alföld Bölgesi			
Apc (Armalist)	-	1	+1

Máttraalja Bölgesi	1647	1675	Fark
Kövest (Armalist ve Curialis)	2	6	+4
Midsen (Curialis)	-	2	+2
Pászto (Armalist)	5	4	-1
Pétevéásár (Armalist)	1	4	+3
Recsk (Armalist ve Curialis)	-	9	+9
Szentjakab (Curialis)	1	2	+1
Toplam:	9	25	+16
Dış-Solník Bölgesi			
Dévaványa (Armalist)	14	?	?
Fegyvernek (Nobilis)	2	3	+1
Fokorú (Armalist)	-	2	+2
Kisköre (?)	-	1	+1
Körü (Curialis)	1	?	?
Kötelek (Curialis)	-	?	?
Mezőtúr (Armalist)	4	9	+5
Tenyő (Armalist)		3	+3
Tiszabő (Armalist)	1	2	+1
Tiszabura (Armalist)	-	2	+2
Tiszaföldvár (Armalist)	-	1	+1
Tiszajenő (Curialis)	2		-2
Tiszanána (Armalist)	2	8	+6
Tiszapüspöki (Nobilis)		1	+1
Tiszaroff (Armalist)	-	1	+1
Tiszasüly (Armalist)	1	6	+5
Tiszaszajol (Nobilis)	-	2	+2
Tiszaszalók (Nobilis)	-	2	+2
Tiszaszöllős (Nobilis)		1	+1
Vezekény (Armalist)	1	3	+2
Büyük Kumanistan Bölgesi			
Kiskaba (Armalist)	-	1	+1
Kisújszállás (Armalist)		3	+3
Toplam:	27	?	?
Tümünün toplamı:	?	?	?
En az:	69	299	+110

Osmanlı egemenliğindeki ve Erdel'in etki alanına giren Yukarı Tisa'nın güney kısmındaki topraklarda soyluların sayısı dikkat çekicidir. Nâib György Thurzó tarafından kaleme alınan bir emirde, bu coğrafyada Krallığa bağlı soylular olarak on iki kişinin ismine rastlanmaktadır.¹⁰⁶ Vesika aynı zamanda askerî kargaşa nedeniyle kaçan nüfusun geri geldiğini de göstermektedir.

¹⁰⁶ Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, I, 240.

1677 senesine ait ondalık vergi kayıtlarına göre Tuna'nın öte tarafındaki Szigeth bölgesi ile Baranya eyaletindeki [= *comitatus*] yirmi iki köyde (Ábránfalva, Bozsika, Bödöcsfa, Dencsháza, Dinnyeberki, Fok, Hatvan, Ibafa, Katádfa, Kispéterd, Nagypéterd, Nádmelléke, Naggyáty, Nemeske, Ökörd, Poklostó, Szakosfa, Sebini [Szebény], Szegedi, Szentdénés, Szentersébet, Szenmihályfa) şahıslar, Samartin başrahbine ödenmesi gereken ondalık vergiyi, "soylu" olduklarını öne sürerek reddetmişlerdir. Aynı kayıta *curialis* kapsamına giren köylerin oranı %16'dır.¹⁰⁷

Daha az nüfusa sahip Tuna-Tisa civarında da soyluların sayısı azımsanmayacak derecededir. 1663'te, Nadkörös'te János Pöczök'ün soyluluğunun kanıtlanması esnasında 85 yaşındaki Keçkemetli soylu Demeter Godán şöyle söylemektedir:

Eskiden Baranya'da yaşadığım sırada János Pöczök Bey'imın atasının, seleflerinin ve her bir zürriyetinin düzenli vergi ödeyen soylu ve özgür kişiler olduğu açıkça malumdu... ..bugüne dek oradaki tüm halefler, hakiki soylu kişilerdir...¹⁰⁸

6. Osmanlı Egemenliği Döneminde Kurumsallaşan Macar Feodalizminin Temel Özellikleri

Osmanlı Macaristanı'ndaki toprakların gelirlerinden sınır boylarındaki Macar kaleleri kısmî fayda sağlayabilmiştir. XVI. yüzyılda göze çarpan bu durum, XVII. yüzyılda da değişmemiş; toplanan gelirler doğal olarak öncelikle kale komutanları ve diğer rütbeliler arasında bölüşülmüştür.¹⁰⁹

Bu temelde soylular, sınırsız toprakları keşfederek kral ya da kral nâibinden buraların kullanım ve vergi hakkını talep etmiştir. Başka bir yol olarak uç kalelerindeki soylular, uzakta yaşayan toprak sahiplerinden Osmanlı egemenliğindeki arazilerini ya satın almış ya da ipotek yoluyla mülkün kullanım hakkını edinmiştir.

Örneğin Yanıkkale şehrinden gelen Ádám Martonfalvi, 1652'de iki çift

¹⁰⁷ "Consignatio omnium pagorum Simeghiensium, qui jure tenentur monasterio S. Martini Sacri Montis Pannoniane decimis anno 1677. Connumerati per dominum Michaellem Recha." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Szilly Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1159, LXXXIX, fol. 7.

¹⁰⁸ "Nyilván tudom, mikor oda be Baranyába laktam régenten, Pöczök János uramnak az attya, elei, minden nemzetiségi igaz taxa fizető nemes, szabados személyek voltanak... ..s máig hisz odabe minden nemzetiségi igaz nemes személyek..." 1663 Március 14. [14 Mart 1663.] Pest Megyei Levéltár, Acta Nobilitaria, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1663, fol. 17.

¹⁰⁹ Németh, Béla, "Baranya Szent-Istvánról A Jelenkorig", *Baranya Múltja és Jelene*, II, szerkesztette: Várady Ferenc, Telegdi Ármin Könyvnyomdája, Pécs, 1898, 475-478.

“çelebi çizmesi” ve üç aba karşılığında Vespřimli yiğit András Tolnay’dan Senmıklôş, Nyámád, Sasinkovo, Iccse, Gyôrke, Fejérvíz ve Ócsény’nin (Tolna eyaleti [= *comitatus*]) yarısını almıştır.¹¹⁰ Osmanlı Macaristanı’ndaki toprakların kullanımıyla ilgili muhafız birlikleri de tesis edilmiştir. Örneğin Segedin civarındaki Macar Kamarası’nın topraklarını, XVII. yüzyılda Filek çavuşu işletmektedir.¹¹¹

Macar Krallığı’na bağlı askerlerin, Osmanlı Macaristanı’ndaki toprak gelirlerine müdahalesine dair başka örnekler de bulunmaktadır. Buna göre Çanâd Piskoposu, 1653’te Seçen komutanları György Szegedi ve János Rácz’ı, Makô’daki bazı toprak sahiplerinin ineklerini almaları için Osmanlı Macaristanı’na göndermiştir.¹¹² Yine Çanâd Piskoposu’nun vekili, 1647’de Kont Ádám Batthyány’e iki kişi tayin etmiştir:

...biri János Ürögj, Şomogi’de çok marifetli bir kılavuzdur; diğeri János Fejér Vizi, onun da kılavuzluğu Tuna’da iyidir...¹¹³

Bu tip olaylarda elde edilen gelirlerin yarısı ya da üçte biri, görevi yerine getiren memurlara ait olurdu. Bunun yanı sıra kefil vasfıyla elde edilen hediyeler, toplanan haraçlar ve alınan esirler, sâbık görevliler için önemli bir gelir kaynağı idi. İstikrarlı olmamakla birlikte ticaret yolları üzerindeki uç kalelerinin ekonomik getirilerinden de yararlanmışlardır.¹¹⁴ Neticede savunma hattının temelini teşkil eden uç kalelerinin askerleri, çoğu zaman aylarca ödeme alamamıştır.

Durum, mezkûr kitlenin eşkıyalığa yönelmesini beraberinde getirecektir. Konuyla ilgili olarak Péter Keglevics, 1649’da şunları kaleme almıştır:

...[Uç kalesi askerinin] hayatını idame ettirebilmek için köylere gitmesi gerekir. Vatan-

¹¹⁰ Varga, Ádám-Boda, Ferenc, *Mözs Község Története 1945-ig*, Tolna Nagyközség Tanácsa, Szekszárd, 1973, 64.

¹¹¹ Borovszky, Samu, “Szeged Története. Írta Reizner János. 1. köt., A Legrégibb Időtől A XVIII. Század Végéig. 2. Köt., A XVIII. Század Végétől Az 1879. Évi Árvízig. 3. Köt. Egyházak és Hitfelekezetek, Hatóság és Társadalom. 4. Köt., Oklevéltár. Név- és Tárgymutató, Szeged, 1900”, *Századok*, XXXIV/7 (1900), 644.

¹¹² Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, 359.

¹¹³ “...az egjik Ürögj János az Somogjra igen jó kalauz, az másik Fejér Vizi János azis az Duna mellé jó kalauzságara...” Veszprém, 1647 Március 31. Csáktornyai István-Batthyány Ádám. [31 Mart 1647, Vespřim. István Csáktornyai-Ádám Batthyány.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 8211, XXXVII, fol. 9.

¹¹⁴ Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, I, 160-163; Dobos, Gábor, “Török-Magyar Rabok A Nyugat-Dunántúli Végeken”, *Studium. Acta Iuvenum Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae*, II, szerkesztette: Dám László, Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem, Debrecen, 1971, 68.

daşın neyi varsa zorbalıkla alır. Bâdehû eyaletlerde ve ülkede yiğit zümreye karşı büyük haykırışlar vardır...¹¹⁵

Benzer şekilde Ádám Batthyány 1662'de şu satırları yazmıştır:

En müstesna yiğitler, ailelerini beslemek için köylere gitmeye ve başkasınınkini almaya mecburdur...¹¹⁶

Eğri'nin düşmesiyle birlikte uç kalesi hattı tarafından desteklenen Macar feodalizminin, Osmanlı Macaristanı'ndaki merkezi ve çok katmanlı yapısının son temsilcisi ortadan kalktı. Bunun yerine dağınık feodal beylerin hükmündeki arazi teşkilatı boy gösterdi. Öte yandan nadiren de olsa Tihany gibi bazı kaleler, XVI. yüzyılda edindiği toprakların bir kısmını XVII. yüzyılda da muhafaza edebildi.

Ancak söz konusu durum, doğrudan özel mülkiyet hakkına sahip feodaller denizinde sadece bir damladır. Kralın en fazla gelir getiren uç kalelerinin hatta devlet hazinesine bağlı toprakların, Filek Kalesi Başkomutanı Tamás Bosnyák gibi kişilere ipotek verilmesi; meselenin karakterini betimlemektedir.¹¹⁷ Gelinek noktasında uç kalelerinin gücünün azalması, feodal gelirlerin paylaşımındaki değişimi beraberinde getirirken süregelen askerî savunma ihtiyaçları, temelde Krallık Kamarası tarafından üstlenilmeye başlanmıştır.

XVII. yüzyılda kiliselerin ondalık vergilerini toplayan uç kalesi örnekleri gittikçe azalmıştır. Osmanlı Macaristanı'ndaki ondalık vergi hususu, genellikle her yerde ayrı ayrı derecelendirilmiş, ilaveten mülkî topraklardan elde edilen gelirin temel kalemlerinden biri hâline gelmiştir.¹¹⁸ Macar savunma sisteminde tahribata yol açan bu durum, aynı zamanda Osmanlı Macaristanı'na sokulan feodal yapılanmanın bağımsız ve kontrolsüz bir biçim kazanmasına neden olmuştur.

Dönemin Macar feodal vergilendirmesi, nispeten basit bir temele oturmaktadır: Osmanlı Macaristanı'nda daha savaştan önce yaygınlık kazanan *summa* vergisi, tek seferde toplanmakta ve belli bir merkeze aktarılmaktadır. Bu yapının güçlenmesi; öncelikle vergi koyan tarafın ve vergi veren nüfusun

¹¹⁵ "...Hogy életét megarthassa, ki kell mennie a falukra. Erövel elveszi a polgarnak, az mije vagyon. Onnand aztán az vármegyékben, az országbán is nagy kiáltás vagyon az vitézlő rendre..." Aktaran: Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 124-126.

¹¹⁶ "A legjobb vitézek, hogy családjukat táplálhassák, kénytelenek a falukra menni s a másét elvenni..." Aktaran: Takáts, Sándor, *Művelődéstörténeti Tanulmányok A XVI.-XVII. Századból*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961, 39-40.

¹¹⁷ Matunák, Mihály, *A Magyarbéli Bosnyák-Család Története*, Joerges Ágost Özv. és Fia, Körmöczbánya, 1895, 60-61.

¹¹⁸ Fügedi, Erik, *Ispánok, Bárók, Kiskirályok*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 233.

coğrafi farklılıklarından doğan idarî gevşemelere, ayrıca toprak sisteminin ve nüfus yapısının savaşlar nedeniyle bozulmasına dayanmaktadır. Akabinde *summa* vergisi ödeyen yerler, başta sınır bölgeleri olmak üzere, tüm Osmanlı Macaristanı'nda yaygınlık kazanmıştır.¹¹⁹

Sadece *summa* vergisi ödeyen yerleşkelere nadiren rastlanmaktadır. Pek çok yöre, farklı türlerdeki vergi ve angaryaya tâbi kılınmıştır. Başlangıçta Yas ve Kuman bölgeleri gibi Osmanlı egemenliğinden önce de imtiyaza sahip yöreler, konumlarını muhafaza etmeye çalışmıştır. Ancak sâbık yerler, Eğri yönetimi tarafından Kale'nin Osmanlılarca alınmasına dek vergilendirilmiştir.

Örneğin 1637'de 12 Yas ve 3 Küçük Kumanistan yerleşiminden başyargıç ve kral nâibi toplam 1.191 forint 34 *denarius* toplamıştır. Bunlar arasında en çok vergiyi 373 forintle Canfedâ, 158,40 forintle Árokszállás ve 150 forintle Szabadszállás ödemiştir.¹²⁰ Osmanlı Macaristanı'nda Macar Krallığı'na *summa* yerine miktarı önceden belirlenmiş meta ve balıkla da ödeme yapan pek çok yer mevcuttur.

1634'te Krallık Kamarasına bir yıllığına yapılan ödemeler, bazı idarî bölgeler için şu şekildedir:¹²¹

Hont eyaletindeki [= *comitatus*] Nagymaros: 1 adet altın işlemeli yorgan, 1 adet İran halısı, Kamaradaki her görevliye birer çizme, 7 adet mersin balığı.

Çonrâd eyaletindeki [= *comitatus*] Segedin: 5 çift çizme, 100 sudak balığı, 40 kurutulmuş sazan balığı, 2 mersinbalığı.

Çonrâd eyaletindeki [= *comitatus*] Tâpe: 5 çift bağcıklı çizme, 50 sudak balığı, 10 büyük yayın balığı, 20 "sazlık balığı" ve 2 mersin balığı.

Bâç eyaletindeki [= *comitatus*] Martonos: 5 çift çizme, 65 kap kurutulmuş balık, 30 kap yayın balığı, 52 mersin balığı.

Bâç eyaletindeki [= *comitatus*] Martonos: 5 çift çizme, 65 kap kurutulmuş balık, 30 kap sazan, 50 mersinbalığı.

Feodallerin serflerden nakdî *summa* ile değişen miktarlarda ve özelliklerde hediyeler istemesi yaygın bir durumdur. Bunlar bazı bölgelerde 1651 yılına ilişkin olarak takip edilebilmektedir:

¹¹⁹ Mákkai, László, "Robot-Summa-Taxa. (Az Örökös Jobbágyság Rendszerének Fejlődési Tendenciái A XVII. Század Második Felében)", *Történelmi Szemle*, VII/2 (1964), 334.

¹²⁰ Merényi, Lajos, "1637. Esztendőbeli Jövedelme Palatinus Urunk Ó Nagyságának A Jászok, Kiskunok és Bujaki Jóságbeliektől", *Magyar Gazdák Szemléje*, XII/3-4 (1905), 292-293.

¹²¹ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Liber Libertinorum, E 39, V, fol. 27.

Tablo XIII¹²²

Yer adı	Summa (Ft)	Çizme (çift)	Av hayvanı (adet)	Terlik (çift)
Şomogivár (Somogyvár)	26	2	-	-
Şegeş (Segesd)	100	-	2	2
Köröshegy	20	-	-	-
Gyugy	15	-	-	-
Tótszentmiklós	16	-	-	2
Lâtrân	45	-	-	2
Kálmáncsehi	25	-	-	2
Homokszentgyörgy	25	-	-	2
Yut (Jut)	15	-	-	2
Merçil (Marcali)	24	-	2	2
Lábad	44	-	-	2
Durdoş (Györgyös)	8	-	-	2
Csoknya	70	-	-	2
Kútfő	16			2
Tırnava (Tárnóca)	24	-	-	2
Darány	100			2
Zákány	7	-	2	2
Gyékényes	7	-	2	2
Bolyó	10	-	-	2
Komloş (Komlósd)	16	-	-	2
Heresnye	7	-	-	2
Péterhida	4	-	-	2
Gadány	14	-	-	2
Toplam:	631	2	8	40

Tablo XIV

1651-1652 Yılları Arasında Esterházy Ailesi'nin, Doğu Şomogi ile Batı ve Kuzey Tolna'da Bulunan Malikânelerinden Elde Ettiği Gelir¹²³

Malikâne adı	Yerleşim sayısı	Toplam para	Çizme (çift)	Terlik (çift)
Tamâş	7	86	4	10
Ozora	21	211	14	27
Kopân	7	92	6	8
Şimontorna	10	154	6	14
Toplam:	45	543	30	59

¹²² 1651 Jánúár 1. [1 Ocak 1651.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Festetich Család Levéltára, Pethő-Rész. Comitatus Simigiensis, E 155, XXV, fol. 12.

¹²³ Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Levéltára, Török Vonatközü Iratok, Missiles Series, P 1125, LXXXIV, fol. 57.

Tablo XV

Macar Aristokratı Sándor Esterházy'nin, Çepel Adası'ndaki Topraklarının Geliri¹²⁴

Yer adı	Summa (Forint)	Patiska	Külah	Çizme (çift)	Terlik (çift)	Pirinç lapası (okka)	Keten çuval	Yayın ya da mersinbalığı	Morina
Rácskevi	600	2	2	2	-	-	2	-	4
Senmiklőş	200	-	-	2	-	-	2	4	-
Makád	200	-	-	-	-	-	2	2	-
Tököl	150	-	-	-	6	6	-	2	-
Beçe	50	-	-	-	-	-	-	2	2
Toplam:	1.200	2	2	4	6	6	6	10	6

Tablo XVI

Ferenc Kátay'ın Hónad'daki Malikânesi ile Peşte ve Şolt Eyaletlerindeki [= Comitatus] Topraklarından Alınan Vergi¹²⁵

Yer adı	Summa (taller)	Çizme (çift)	Pirinç lapası (kile)	Sazan (adet)
Nagykata	196	4	2	-
Nadkörös 1/4'ü	262	5	-	-
Sirbobra 1/2'si	10	1	-	-
Senmartin 1/3'ü	10	1	-	-
Böd	15	-	-	20
Toplam:	493	11	2	20

Yukarıdaki tablolarda yer alan metalar, en revaçta olanlardır. Bunların yanı sıra feodal beyler, güneyden gelen meyveler ve baharatlar ile Osmanlı ülkesinden gelen eşyaları da kabul etmişlerdir. Örneğin 1648'de Ádám Batthyány 100 taller nakit para, 10 adet kırmızı halı, 10 kızıl ve 10 mavi deri karşılığında, Alba eyaletindeki [= comitatus] serflerle anlaşmıştır.¹²⁶

1657'de Piliş eyaletindeki [= comitatus] Bia'da serfler, toprak sahipleri János Csetényi'nin hanımına ve Pál Farkas'a 100 forint ve 6 çift kırmızı terliğe ilaveten yılda üç kez birer okka pirinç lapası, birer okka incir, birer okka kuru üzüm ve birer okka sabun vermeyi kabul etmiştir.¹²⁷ Sâbık hususta daha ay-

¹²⁴ Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, Török Vonatközúsi Iratok, Missiles Series, P 3275, III, fol. 2.

¹²⁵ Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, Török Vonatközúsi Iratok, Missiles Series, P 3275, III, fol. 3.

¹²⁶ Pinkafői Kastély, 1648 Szeptember 15. [15 Eylül 1648, Pinkafeld Hisarı.] Aktaran: Károly, János, *Fejér Vármegye Története*, III, Csitári K. és Társa, Székesfehérvár, 1899, 215-216.

¹²⁷ Nógrád, 1657 Május 1. Farkas Pál. [1 Mayıs 1657, Novigrád. Pál Farkas.] Magyar Országos

rıntılı verilere ulaşılmış olup 1658'de Esterházy'ye verilen hediyeler ve bunların değeri aşağıdaki gibidir.¹²⁸

2 İran halısı	: 28 taller = 50,40 forint
2 top patiska	: 16 taller = 28,80 forint
4 kental mersin balığı	: 24 taller = 43,20 forint
2 çift astarlı çizme	: 6,80 forint
2 çuval (= 33 okka) keten	: 7,85 forint
Kuru üzüm ve incir	: 3,20 forint
Toplam	140,25 forint

Verilerden takip edilebildiği üzere hediyelerin toplamı, şehrin ödediği yekûn *summa* vergisinin çeyreğine ulaşmaktadır. Elbette *summa*, gümrük ve dokuzda birlik gibi vergi tiplerini kapsamamaktadır. Örneğin dokuzda birlik vergi hakkında, 1629 yılı malumatlarında Cenceş'in çeyrek kısmı için 42 forint, Pata'nın yarısı için 52 forint, Tarkân'ın (Tarján) yarısı için 10 forint ödendiği tespit edilmektedir.¹²⁹

7. XVII. Yüzyılda Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki Vergilendirme Girişimleri

Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki konumunun güçlenmesi, öncelikle 1566 senesinde Göle'nin düşüşünü izleyen yıllarda kendini gösterdi. O zamana kadar Erdel'in vergi faaliyetleri, Osmanlı Macaristanı sınırında son bulmaktaydı. Yine başlarda Büyük Macar Ovası'nın güneybatı kısımlarının sınırında Erdel'in ciddi askerî girişimlerde bulunabileceği bir kalesi de mevcut değildi. Dolayısıyla bu coğrafyada malî teşkilatlanma sağlayacak durumda olmayan Erdel'in yerini, güney bölgelerine iktisadî müdahalelerde bulunan Eğri Kalesi almaktaydı.¹³⁰

On Beş Yıl Savaşlarının ilk yıllarında söz konusu durum temelden değişmiştir. Zira Erdel Hükümdarı Zsigmond Báthory, Habsburg idaresi ile ittifak

Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Szilly Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1159, LXXXIX, fol. 64.

¹²⁸ Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 197, XCIX, fol. 51.

¹²⁹ Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Koháry Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, "Urbarium arcis Szecheniensis anni 1629 die 10 Mai reformatum", P 8983, II, fol. 15.

¹³⁰ Petercsák, Tivadar, "Az Eğri Vár: Valóságos és Eszmei Érték", *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae*, XXXIII, szerkesztette: Sándor Gebei, EKF Líceum Kiadó, Eger, 2006, 263.

yapmıştır. Kendisini bölge Sırları da takip etmiş, böylece Maroš ve Temeş-köz'deki şehirler ele geçirilmiştir.¹³¹ Sonuç olarak 1595-1596'da Tisa'dan Eflâk'a kadar uzanan ve Yukarı Tisa'nın güneyinde kalan Osmanlı hâkimiyeti, pratik olarak çökmüştür. Kale sisteminden Osmanlıların payına düşen ise güneyde Tımişvâr ile kuzeye doğru Göle olmuştur. Sarvaş ve Bekeş palankaları, Osmanlı birlikleri tarafından yakılmış ve kuvvetler Göle'ye kaydırılmıştır.¹³²

Ancak Osmanlı kuvvetleri 1596'da Çanâd ile Naylak'ı (Nagylak), 1598'de Fellak'ı ve 1605'te Vilâgoş'u geri aldı.¹³³ Böylece en batıya düşen yerlerde yani Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğindeki Macar topraklarının denetlenmesinde rol oynayan en önemli kalelerde hâkimiyet sağlandı. Mevcut durumun sürdürülmesinde Lipova Kalesi büyük önem arz ettiğinden Dîvân-ı Hümâyûn, Gábor Bethlen üzerinde olağanüstü diplomatik baskı oluşturmak suretiyle Haziran 1616'da Kale'yi ele geçirdi.¹³⁴

Lipova'nın kaybedilmesi Erdelli Macar feodalizminin, Osmanlı egemenliğindeki topraklarda ortadan kalktığı anlamına gelmemekteydi. Yöredeki mevcut toprak rejimi devam etmiş, merkezi ise Yanova'ya taşınmıştır. Osmanlılar Yanova'da da hâkimiyet sağlamak istese de muvaffak olamamıştır.¹³⁵ Dolayısıyla Osmanlı Macaristanı'nda Lipova ile Yanova; Zigetvar, Göle ve Eğri'nin üslendiği rolü devralmıştır.¹³⁶

On Beş Yıl Savaşlarından sonra Macar ekonomik yapısında karşılaşılan en çarpıcı değişim, tarım kentlerinin sayısındaki artış olmuştur. İvme kazanan meselenin gelişimi hakkında birkaç örnek sıralanabilir: O zamanlar henüz boş olan Vâşârel'i savaş zamanında Varadin Komutanı Pál Nyári ele geçirmiştir. Nyári 1607'de öldüğünde dul eşi ve kızları, toprakla ilgilenememiş ve burayı 3.000 forint karşılığında Lipova Komutanı János Lugosy'nin Zatmâr ve Bereg'de bulunan topraklarıyla takas etmişlerdir.¹³⁷

Erdel Hükümdarı Gábor Báthory; 1609'da henüz iskân olmamış Bekeş kentini, János Náduvay ve Mihály Teleki'ye bağışlamıştır. Aynı sene Şar-

¹³¹ Fenyvesi, László, "A Temesközi-Szörénységi Végvárvidék Funkcióváltózáai (1365-1718)", *Végvárak és Régiók A XVI-XVII. Században*, Studia Agriensia, XIV, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Szabó Jolán, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1993, 254.

¹³² Sebestyén, Mihály, *Erdélyi Fejedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1994, 8-14.

¹³³ Fodor, Pál, *Vállalkozásra Kényszerítve, Az Oszmán Pénzügyigazgatás és Hatalmi Elit Vátozásai A 16-17. Század Fordulóján*, História-Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete-Magyar-Török Baráti Társaság, Budapest, 2006, 221.

¹³⁴ Csetri, Elek, *Bethlen Gábor Életútja*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992, 75.

¹³⁵ Lukinich, Imre, *Erdély Területi Vátozásai A Török Hódoltság Korában, 1541-1711*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1918, 353-354; Scherer, Ferenc, Gyula Város Története, I, Gyula M. Város, Gyula, 1938, 243-245.

¹³⁶ Márki, Sándor, *Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, II, szerkesztette: Jancsó Benedek, Monographia Bizottság, Arad, 1892, 396.

¹³⁷ Borovszky, Samu, *Egy Alajbég Teleptései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, 93.

kad Komutani Márton Vörös'e de Şarkad kentinin yarısını vermiştir.¹³⁸ Komşu Göle kenti ise 1608'de Balázs Kozsma, János Mándy ve Balázs Márkuş tarafından yönetilmeye başlanmıştır.¹³⁹

Bu temelde XVII. yüzyılın başındaki Osmanlı Macaristanı'nda Erdel etkisinde bir toprak rejimi kurulmuş oluyordu. Mevcut yapı içinde Habsburg varlığına husûmet duyan Erdel hükümdarları; Osmanlı idaresindeki Macar topraklarında, Yukarı Tisa'da bağımsız erkler gibi faaliyet göstermiştir. Hatta Şepeş (Sepes) Kamarası 1600'de Segedin sakinlerini Erdel'e vergi ödemeleri nedeniyle tehdit etmiştir.¹⁴⁰ Segedin halkının reddetmediği bu hususa ilişkin 1602 yılına ait bir kayda rastlanmıştır:

...yüce kral hazretlerinin irsî ve hakiki vergi ödeyen serfleriydik, şimdi de öyleyiz. Bundan önce vergimizi Eğri Kalesi'ne verirdik. Eğri'nin alınmasından sonra Türk İmparatorluğu'nda yaşadığımızdan beri kral, hükümdara denk olduğundan [Osmanlılara karşı ittifak yaptıklarından] ödemelerimizi Erdel Hükümdarı için Lipova Kalesi'ne yaptık. Lakin hezârân *hajdu* yüzünden kendi yurdumuzda barınamaz olduk. Mevcudiyetimiz gayesiyle şüphesiz zât-ı âlînin [Macar Kralı'nın] sahipliğine sığınmamız gerekmiştir. Ve onun hükmünü bulmamız hasebiyle kendisi, fukaralığımıza bakıp iyi niyetiyle tediymizi üç yüz forint tayin etmiştir. Bâdehû Voyvoda Mihály Erdel'de muhafaza temin ettiğinde onu da bulduk. O da acizyetimize merhamet edip şevketinden tediymizi iki yüz forint yaptı. Şimdi biz de yüce efendiden [Macar Kralından] benzerini götür ve idrak ederiz. Buna binaen Habsburg hükümdarının sadakatine geri dönmek isteyen lakin nereye vergi ödeyip kimden himaye alacağını soranlar vardır...¹⁴¹

¹³⁸ Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, II, 34-37; Márki, Sándor, "A Sarkadi Hajdúk", 49.

¹³⁹ Gyulafehérvár, 1608 Júnus 8. [8 Haziran 1608, Erdel Belgradı.] Aktaran: Haan, Lajos, *Diplomatarium Békésiense*, Lauffer Vilmos Kiadása, Pest, 1870, 213-214.

¹⁴⁰ Kassa, 1600 Február 3. [3 Şubat 1600, Kaşa.] Aktaran: Reizner, János, *Szeged Története*, IV, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, Szeged, 1900, 166.

¹⁴¹ "...hogy király eő feőlségének my eőreőkeős igaz adó fizetēő jobághy voltunk és vagyunk és Eger várához volt fizetéswnk ennek eleőte, Eger vétele után penigh, my ulta teőreők byrodalmában az ulta fizetwnk az erdély feyedelēm számára, Lippa várához, myvell hogi király eő feőlséghevell egyes volt, eő feőlségétwll figeőth, más az penigh, hogi az sok haydúságh myat my házunkbanis maradhatatlanok voltunk, kételenségh alath eő feyedelemségéth keőlleték mögh maradásunkért mögh találnonk, azért mögh találván eő feyedelemségéth, szögénységwnketh mögh tekyntvén, jó akarattyábóll engede mögh fizetéswnketh három záz foryntra, annak utánna penygh Myhály vayda hogi Erdélyben férkeőzet és eőtetis meőgh találván, eőys az zeőgénységérth meőg szánván, keőgyelmességébeőll engedē fizetéswnketh két záz foryntra, azért mastan imár miis látván és értvén, hogi eő feőlségétwll el hasonlooth, vissza akarnak térti a Habsburg-uralkodó hűségge, s ezért kerdik, hogi hová adózzanak és honnan várjanak védelmet..." Szeged, 1602 Március 25. Tehenes Gergely Főbíró-Magyar Kamara. [25 Mart 1602, Segedin. Başyargıç Gergely Tehenes-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecsétell Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Szeged, E 186, LXXVI, fol. 22.

Dahası Segedin halkı, 1609'da hem Erdel'e (Lipova ve Yanova'ya) hem de Budin'in kuzeybatısına düşen ve Macar Krallığı'na bağlı Tokay'a vergi ödemeye zorlandıklarına dair Erdel hükümdarına şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine hükümdar, Vâç Komutanı István Dóczy'yi Segedin'i korumakla görevlendirmiştir.¹⁴²

Erdel'in yayılmacı politikası Segedin yanındaki Tâpe'nin durumunda da takip edilebilmektedir. Tâpe idaresi "...ülkenin kargaşa içinde olduğu devirde, Gábor Bethlen zamanında o; askerler ne alırsa kendilerine aittir, buyurmuştur..."¹⁴³ şeklinde bir zabıt düzenlemiştir. Bu vasıta ile kent, bir seferliğine Varadin komutanları Mihály Szöllösy ve Pál Török'e vergi ödemiş; sonucunda yıllar sonra dahi tahakkümlerinden kurtulamamıştır.¹⁴⁴ 1612 tarihli bir vesika göre Keçkemmet ile Seglid, Eğri'nin düşmesinden itibaren (1596) Erdel tarafından vergilendirilmiştir.¹⁴⁵

Elbette Macar Krallığı, Macar topraklarının Erdel etkisine girmesini hoş karşılamamıştır. Bununla birlikte Tisa boyundaki Varadin, Şarkad, Yanova, Lipova, Lugoş ve Karâşbeş'ten batıya, Tuna'ya doğru Erdel nüfuzu yayılmaya başlamıştır.

Mevcut süreçte Makó gibi Erdel idarî teşkilatına gönüllü olarak bağlanmak isteyen kentler dahi takip edilebilmektedir.¹⁴⁶ Makó'nun Lipova'ya vergi vermeye başlamasına, Macar Kamarası'ndan itiraz gelse de kent idaresinin cevabı nettir:

...azametli tanrı, diğer eyaletlerle birlikte Lipova ve Yanova'yı Hristiyanlara teslim ettiğinden beri yüce Erdel hükümdarlarının himayesinde olur ve onları dinleriz...¹⁴⁷

1600'lü yılların ortalarına doğru Macar Krallığı'ndaki feodallerin bölgedeki toprak edinimine ve buradaki nüfusun arttırılmasına yönelik çabalarına rağmen Erdel'in etkisi, Yukarı Tisa'da kalan Osmanlı Macaristanı'nda ve Partium'da hissedilir ölçüde artmıştır. Dahası mezkûr yörelerin kuzeyindeki vila-

¹⁴² Pozsony, 1609 December 16. II. Mátyás. [16 Aralık 1609, Pojon. II. Matthias.] Aktaran: Reizner, János, *Szeged Története*, IV, 167-168.

¹⁴³ "...Bethlen Gábor ideiben, mikor az ország meg háborodot volt, akkor mondotta az katonáknak: az mit kaphat, bírja..." Győr-Moson-Sopron Megye, Soproni Levéltára, SL SVL, Ladula XXXI. et FF Fasciculus 2, no: 58.

¹⁴⁴ Tâpé-Magyar Kamara. [Tâpe-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecsétell Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Tâpé, E 164, CVIII, fol. 35.

¹⁴⁵ "Tentabantur praeterea oppida quendam censum ad Agriam solvere, se diam ad Transylvaniam contra veterem morem exigi dare." Aktaran: Reizner, János, *Szeged Története*, IV, 160.

¹⁴⁶ Trócsányi, Zsolt, *Erdély Központi Kormányzata 1540-1690*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 207.

¹⁴⁷ "...mioltától fogván az úristen öfelsége Lippát, Jenőt az többi tartományokkal együtt körösztýen kézben engedte, azuttál fogván az erdélyi fejedelmek ő nagyságuk alá voltunk foglaltatván és oda halgatunk..." Aktaran: Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig*, *A Vármegye Általános Története*, I, 356-357.

yetler, Erdel idaresine geçmiş; sonuç olarak *hajdú* kentleri de Erdel “tarafında” yer almıştır.¹⁴⁸ Böylece Yukarı Tuna’da, Bihar eyaleti [= *comitatus*] gibi yörelerde Erdel Hükümdarlığı’nın varlığını kırmak mümkün olmayacaktır. Erdel’in Osmanlı-Habsburg çekişmeleri arasında daha istikrarlı bir günlük hayat vadedmesi de gelinen noktada etkili olmuştur.

Öyle ki dönemin Macar sicillerinde, Osmanlı topraklarındaki muvâzeneyi anımsatır şekilde, Osmanlı timar sistemi uygulanıyormuşçasına Erdel’deki toprak sahiplerinin sipahi olarak anıldığı olmuştur:

...Vásárhelylilerin sipahisi, Yanova’da değil bizim sarayımızda yaşamaktadır...¹⁴⁹

...boş yerlerden yararlanan Macar sipahilerinin ve diğerlerinin görevi, Türk sipahilerinin huyuna gitmek olsun...¹⁵⁰

Ancak güneye gelindiğinde Segedin, Makô ve Vâşârel civarında bulunan Çonrâd eyaletinin [= *comitatus*] ve Çanâd sancağının köylerinde özellikle Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen’in ölümünden sonra Macar Krallığı’nın gittikçe artan alan kazanımı takip edilmektedir.¹⁵¹ Zira Bethlen’in ardından I. György Rákóczi ve Dîvân-ı Hümayûnun ilişkisi henüz pekişmemiş, dahası Osmanlı ve Erdel kuvvetleri arasında yer yer silahlı mücadeleler gerçekleşmiştir.¹⁵²

Yine XVII. yüzyılın ortalarına doğru Erdel’in, Osmanlı kuvvetlerine karşı bölgede gerilemesine ilişkin en somut kayıt Çanâd sancağı ile ilgilidir. Buna göre Çanâd sancağı topraklarında faaliyetlerde bulunan Çanâd Alaybeyi Ali Paşa; 1640’lı yılların başında Pojon’daki Macar Kamarası’na, Sırp çiftçilerin lehine başvuruda bulunmuştur. Hatta 1650 ve 1660’lı yıllarda alaybeyi tarafından nüfusu arttırılan köyler, Erdelliler yerine Semendire’deki (Szendrő) uç

¹⁴⁸ Váradi, 1625 Szeptember 13. Bethlen Gábor-A Nevezett Falu Bírának és Esküdteinek. [13 Eylül 1625, Varadin. Gábor Bethlen-Adı Geçen Köy Muhtarlarına ve Yeminlilerine.] Aktaran: Bunyitay, Vince-Málnási, Ödön, *A Váradi Püspökök A Számüzetés s Az Újraalapítás Korában (1556-1780)*, 398.

¹⁴⁹ “...nem is Jenőben lakik az vásárhelyieknek az szpaeiájok, hanem magunk udvarában...” Dés, 1618 Január 6. Bethlen Gábor-Temesvári Pasa. [6 Ocak 1618, Dej. Gábor Bethlen-Tımsıvár Paşası.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, “Bethlen Gábor és A Porta”, *Magyar Történelmi Tár*, IV/14 (1881), 620-621.

¹⁵⁰ “...tartozzanak az magyar szpáhiak és egyebek is, kik az pusztá helyeket élnek, kedveket keresni az török szpáhiáknak...” Beszterce, 1633 November 26. Rákóczi György instrukciója Toldalaghy Mihály számára. [26 Kasım 1633, Bistriçe. György Rákóczi’nin Mihály Toldalaghy’ye talimatı.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Levelek és Okiratok I. Rákoczy György Keleti Összeköttetése Történetéhez*, Knoll, Budapest, 1883, 170.

¹⁵¹ Keserüi, Dajka János, “Bethlen Gábor Nemzetsége, Jelleme és Tettei”, *Erdélyi Öröksége: Erdélyi Emlékirók Erdélyről, A Fejedelem, 1613-1629*, IV, szerkesztette: Makkai László, Franklin Társulat, Budapest, 1941, 4.

¹⁵² Szilágyi, Sándor, *I. Rákóczy György, 1593-1648*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1893, 103.

kalesi memurları olan Mihály Széll ve Ferenc Dobóczy tarafından vergilendirilmiştir.¹⁵³

Elbette bu durum, Erdel'in bölge köylerindeki girişimlerini sonlandırdığı anlamına gelmemektedir. Yukarı Macaristan'daki toprak sahiplerinin, pek çok yerde Erdel'in vergilendirme talepleriyle mücadele etmeleri gerekmiştir. Öyle ki malî faaliyetlerinin çapı genişleme eğilimi gösteren Erdel, Segedin'i dahi vergilendirmeye başlamıştır. Örneğin Varadin Komutanı János Tóth; Hajdúújfalú'da yaşayan János Deli'den alınan Százegyház (Çanâd sancağı) adlı köyün, Segedinliler tarafından kontrol altına alınmak istenmesine dair 1655'te II. György Rákóczi'ye şikâyetinde bulunmuştur.¹⁵⁴

8. Osmanlı Bağlılığının Erdel'e Etkisi

Erdel'in Osmanlı Macaristanı'nda malî ve dolayısıyla idarî yayılmasının engelle karşılaşmadığı söylenemez. Osmanlı Macaristanı'nda cereyan eden aralıksız yağma akınları, esir alınan askerler, serf ve köylülerin vergiye bağlanması ve imzalanan antlaşmalara rağmen kesintisiz süren sınır boyu mücadeleleri Osmanlı, Habsburg, Macar ve Erdel ilişkilerini özetlemektedir.¹⁵⁵

Öte yandan Osmanlı Macaristanı'nın vergilendirilmesi hususunda ortaya çıkan Osmanlı-Erdel anlaşmazlıkları, Dîvân-ı Hümâyûnda bir eyaletteki geçici çekişmeler olarak değerlendirilmiştir. Erdel'den Dîvân-ı Hümâyûna gönderilen elçilerin kayıtları ile fermanlar göz önünde bulundurulduğunda Erdelliler ve uç bölgelerindeki Türkler, yüce sultanın evlatları olarak addedilmiştir.

Dolayısıyla meselelerin giderilmesinde Dîvân-ı Hümâyûn bir taraf olmaktan ziyade son kararı veren bir mekanizma olarak kendini göstermiştir. Nihayetinde toprak anlaşmazlıkları sonuca bağlanırken iki devlet arasında bir mutâbakat söz konusu olmamış; Osmanlı Devleti'nden gelen emir, belirleyici olmuştur.¹⁵⁶

Teşkil edilen idarî ve hukukî yapılanmaya kıyasla fiiliyatta Macar feodalizminin yerel temsilcilerinin ve Erdellilerin Osmanlı Macaristanı'nda gösterdikleri faaliyetler, incelenmeye muhtaçtır. Vergi toplama konusundaki çekişmeler ve halka yüklenen vergiler gibi faktörler göz önünde bulundurulduğun-

¹⁵³ Borovszky, Samu, *Egy Alajbég Telepítései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, 99.

¹⁵⁴ Kolozsvár, 1655 Február 25. [25 Şubat 1655, Kaloşvár.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykörös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiából)*, (Török-Magyarok Emlékek. Okmánytár. II.), 349-350.

¹⁵⁵ Kosáry, Domokos, *Bevezetés A Magyar Történelem Forrásaiba és Irodalmába*, I, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951, 295.

¹⁵⁶ Biró, Vencel, *Erdély Követei A Portán*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár, 1921, 8.

da özellikle en bağımsız şekilde hareket edilebilen Gábor Bethlen zamanında Erdel, çeşitli sınırlamaları aşabilmiştir.

Erdel'deki toprak sahiplerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki vergi politikalarını gösteren veriler, genel olarak halka yüklenmiş *summa* ya da çiftçi başına talep edilen *taxa* vergilerini işaret etmektedir. Adı geçen rüsûma, ayrıca istenen hediyeler de eklenmelidir.¹⁵⁷ Elbette serflerin mükellef kılındığı vergiler bunlardan ibaret değildir. Erdel idaresi, doğrudan ulaşabildiği yörelerde malî yapılanmasını olabildiğince güçlü şekilde teşkilatlandırmaya özen göstermiştir. Hatta ondalık verginin toplanmasının Erdel yönetimi tarafından üstlenilmesi, sadece devletin değil, aynı zamanda feodal beyin de aynı vergiyi tahsil edebilmesini kolaylaştırmıştır. Öyle ki Göle ve Tımsıvâr ağaları bu nedenle Dîvân-ı Hümâyûna şikâyetlerini sunmuş ve I. György Rákóczi'yi suçlamıştır:

...Yanova'nın sorumluluğunu iki çocuğa vermiştir. Ve onlar Yanova'da öyle uygunsuz işler yapmaktadır ki Erdelliler düşman olduklarında dahi böyle davranmamıştır. Tüm Tımsıvâr Paşalığında ve Göle sancağında, her yanda ondalık vergi toplarlar. Ondalık vergi iki kez alındığında ise biri kral için tahsil edilir, diğerini de soylu adam kendisine talep eder... ..sipahiler kendi mallarına gittiklerinde üzerlerine çullanırlar, yakaladıklarını keserler, eğer kendisini alamazlarsa tüm malına el koyarlar...¹⁵⁸

Erdel'deki aristokratların 1633 senesinde, "...teslim olmuş [Osmanlı egemenliğindeki] köyler arasında hangileri Gábor Bethlen zamanında iki tarafa da ondalık vergi verdiyse şimdi de versin..."¹⁵⁹ biçimindeki taleplerine karşı Budin paşasının cevabı şöyledir:

...mevcut dilek, Gábor Bethlen zamanında âdetse şimdi de uygundur lakin vesikada yoksa aykırıdır. Ve bu meselenin adı, kayda [iddianızdan] başka düşülmüştür. Zira uç bölgelerinin yiğitleri bize başvurup "Gábor Bethlen bize geldi ve ondalık vergiyi zorla aldı" derler. O vakit uç bölgelerindeki soylular Gábor Bethlen'e varmış, meseleyi

¹⁵⁷ Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, II, 161; Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 319; Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, 125.

¹⁵⁸ "...Jenőf két gyermekre bízta, s azok oly mód nélküli való dolgogat cselekednek Jenőből, hogy mikor ellenségek voltak is az erdélyiek, azt nem cselekedték, egész temesvári passaságban, gyulai szancokságban mindenütt dézmál s két dézmát veszen penig, egyiket király számára, másikat az nemes ember veszi magának... ..ha jószágokban az spáhiák ki mennek, reá ütnek, ha kaphatják, levágják az spáhiát, ha magát nem kaphatják, minden javát elviszik..." Konstantinápoly, 1632 Október 8. Szalánczy István Kapitálya Jelentése. [8 Ekim 1632, İstanbul. Kethüdâ István Szalánczy'nin İhbarı.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomaciai Összeköttetéseinek Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, VI/4 (1883), 663.

¹⁵⁹ "...hogyan hódolt faluk közül kik Bethlen Gábor idejében is kétféle adtanak dézmát hogy most is megadják..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 42, XVII, fol. 17.

malumatına sunmuştur. Kendisi rız a göstermemiş hatta bunu dileyen ya da talep eden muhterem komutanları tehdit etmiş ve onları bu meseleden men etmiştir. Şimdilerde Yanova komutanı da fukaranın zararına iş yapar; ondalık vergi ister... ..bu nedenle fakirler toprağını bırakmış ve büyük kısmının kaçıp gizlenmesi gerekmiştir. Mesele nedeniyle Türk yiğitlerinin zayıatı çoktur...¹⁶⁰

Birkaç ay sonra Erdellilerin Osmanlı Macaristanı'nda ondalık vergi toplaması meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Budin paşasının isteği açıktır:

...sadece Lipova civarındaki sekiz köyün değil, aynı zamanda Göle civarında-kilerin de ondalık vergisi tümünden kaldırılсын...¹⁶¹

Hükümdar mesele karşısında geri adım atmak ve idarî alandaki fikrini değiştirmek zorunda kalmıştır: "...Göle civarındaki köyler terk edilecekse şevketli efendi hiç olmazsa Lipova civarındakileri bıraksın."¹⁶² Neticede hükümdar, Körös-Maros arasındaki bazı köylere ondalık vergi muafiyeti tanımak zorunda kalmıştır.¹⁶³

Elbette bu tip düzenlemeleri Erdelli Macar feodaller, irsî haklarının kısıtlanması olarak değerlendirmekteydi.¹⁶⁴ Sonuç olarak bir önceki sene Kethüdâ István Szalánczy; Tımişvár, Lipova, Göle ve Solník'taki Türklerin varlığı nedeniyle iki sınır düzeni arasında sıkışan ve iki tarafa da vergi ödemek zorunda kalan köylülerin, her iki cânibe de ondalık vergi ödemesini talep etmişti:

¹⁶⁰ "...ha az mostani kívánság Bethlen Gábor idejében szokás volt, most is illendő, de ha az diplomában nincsen: ellene vagyon, most annak mást nevet költvén; mert az végeknék vitézi hozzánk jötenek azt mondván, hogy Bethlen Gábor az dézmát erövel vötte meg rajtok, akkor is végbeli főrendek Bethlen Gáborhoz mentenek, az dolgot értésére adták, nem is engedte, sőt az melt kapitányok kévánták avagy kérték volna is, öket megfenyegette, és arról el is tiltotta. Mostanság az jenei kapitány is az szegénységnek injuriát tevén, az dézmát tőlök kérvén..., mely miatt az szegénység elidegenítvén, jobb résznek el kell bújdosni, mely miatt az török vitézek igen megbántódtanak..." 1633 Július 22. Budai Pasa-Erdély Rendjei. [22 Temmuz 1633. Budin Paşası-Erdel Soyluları.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875, 189-190; Haan, Lajos-Szilinszky, Mihály, *Békésmegyei Oklevéltár, Számos Hazánk Beltörténetére Vonatkozó Adatokkal*, Tettey Nándor és Társa, Budapest, 1877, 220-221.

¹⁶¹ "...hogy nemcsak Lippa körül való 8 falunak is minden dizsmája oda legyen, hanem az Gyula körül valóknak is..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 122, LVIII, fol. 6.

¹⁶² "...ha az Gyula körül való falukot elhadnák, bár kegyelmetek az Lippa körül valókat oda engedne..." Somkerek, 1633 Oktober 20. Rákóczi György-Toldalaghy Mihály, A Budai Basához Küldött Követ. [20 Ekim 1633, Somkerek. György Rákóczi-Mihály Toldalaghy, Budin Paşası'na Gönderilen Elçi.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, 195-196.

¹⁶³ I. Rákóczi György és A Porta. *Levelek és Okiratok*, szerkesztette: Beke Antal-Barabás Samu, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888, 328.

¹⁶⁴ Makkai, László, I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648), 557.

...Türk kalelerinin arkasında yer alan, teslim olmuş [Osmanlı egemenliğindeki] köyler, Macar beylerine sadece *summa* ödesin, Macar kalelerinin ardındaki köyler de Türk beylerine sadece *summa* ile tâbi olsun.¹⁶⁵

Erdel Hükümdarı'nın tavrı da bu öneri ile paralellik göstermektedir. Zira 1633'te I. György Rákóczi elçi olarak Mihály Toldalaghy'yi aşağıdaki tavsiye mektubu ile birlikte göndermiştir:

...baştan beri [Bocskai ve Bethlen zamanından beri] Macar tarafına ondalık ve diğer vergileri veren köyler, bundan böyle de aynı usülle vergi ve ondalık ödesin... mezkûr köylerin durumu ise bâdehû aynı vechle düzenlensin yani ne Türk ne Macar sipahiler ne de başkaları, oralara gidip, bir kötülüğe mahal verecek usûlde davransın. Muhtar o köylerin ondalıklarını, rûsûmunu her iki taraf için toplasın. Eğer iki tarafa da vergi ödemezse, [topraklarını] terk ederse sipahi derhâl köye varmasın. Eğer o köy vergisini bir yıl sonra dahi vermezse her iki sipahi birbirini haberdar etsin. Bir yıl boyunca alışlageldik vergiyi ödemeyenler, hangi tarafa vergisini ödemediyse ödemeye zorlansın. Şayet muhtar öyle de temin edemezse Türk sipahi, yanına uç beyinden ve benzer şekilde Macar sipahi paşalardan, beylerden güç tedarigi sağlayıp köye gitsin. Onlarla pazarlık yapıp netice alsın.¹⁶⁶

Bariş antlaşmaları Osmanlı Macaristanı sınırlarındaki Osmanlı sipahilerini caydırmamıştır. Durum dolayısıyla Macar feodaller, Osmanlı hudutları içinde kalan serfleri için hak iddia etmekten zamanla vazgeçmiştir.¹⁶⁷ Mevcut memnuniyetsizlik, Erdel Hükümdarı'nın Göle ile ilgili kaleme aldığı bir vesikada takip edilebilmektedir:

¹⁶⁵ "...az mely holdolt faluk penig az török varak hátok megett vadnak, azok az magyar uraknak csak summával tartozzanak; az szerént az mely faluk az magyar varak hátok megett vadnak, azok is az török uraknak csak summával tartozzanak." 1632 Április 14. [14 Nisan 1632.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziái Összeköttetéseinek Történetéhez", 666.

¹⁶⁶ "...hogy az mely faluk eleitől fogva az magyar részre dézmát és egyéb adózást adtak, ezután is azon módon adózzanak és dézmáljanak... az megnevezett faluknak állapotjok penig ezután ilyen módon rendeltessék, hogy sem az török, sem magyar szpahiák és mások is ki ne menjenek, azért, hogy abból valami gonoszság ne következék, hanem az olyatén faluknak dézmájokat, adójokat mind az két részre az bíró vegye meg, hogyha penig mind az két részre nem lenne adózások, hanem elhagyatnak, mindjárt az szpahia az faluba ne menjen, ha egy esztendő múlva az adáját be nem adja is azon falunak, mind az két szpahia egymásnak hírt adván, hogy esztendeig az szokott adót meg nem adták, az melyik részre meg nem adták az adót, erőltesse reá, hogy adják meg, ha úgy is be nem szolgáltatná az bíró, az török szpahia kész erőt kérven az végbeli kapitántól melléje, hasonlóképpen az magyar szpahia is passáktól, békektől, az faluba menvén, véllek megalkudván, jussát vegye meg." Beszterce, 1633 November 26. [26 Kasım 1633, Bistriçe.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziái Összeköttetéseinek Történetéhez", 670.

¹⁶⁷ Makkai, László, I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648), 561.

...memurlarımız Yanova'da zahîre talep etmiştir. Bu münasebetsiz bir vaziyet değildir. Zira onların her ne isterlerse yapmalarına, herhangi bir hakiki gerekçe olmaksızın fukaraları derhâl angaryaya sürmelerine, tûrumâr etmelerine Macar beyleri karşı koymamaktadır. Onlar ki Maroş'un berisindekilere keyiflerine göre her şekilde hizmet ettirirler. O köyler bizim de İmparatorluğumuzda bulunsada dahi onlara hükmedemeyiz. İşte sınır boyundaki Türklerin bir tarafa hazırlık yaptıkları yerde egemenlikte [Osmanlı idaresinde] bulunan fakirlerin kimisine şayka parası, kimisine araba parası yüklenmiştir. Dezna'ya (Dézna) doğru bizim İmparatorluğumuzda alışlageldik tüm vergilerin fazlasını toplamışlardır. Biz ise makbûl komşuluğun devam ettirilmesi için buna karşı koymadık...

...Şarkad'a palanka kerestesi taşınmaktadır, bu da uygunsuz bir vaziyet değildir. Ancak onlar hem Lipova'ya hem de Göle'ye, bazı binaların inşasına binaen kereste talep etmektedir. Bizim İmparatorluğumuzda boyun eğmiş [Osmanlı idaresindeki] köylerden ve tüm Debreçin tarafından istedikleri kadar nakliye yaparlar.¹⁶⁸

On Beş Yıl Savaşlarının bir etkisi olarak, Macaristan'daki egemenlik alanlarında değişimler baş göstermiştir. Bu nedenle Gábor Bethlen zamanında hükümdarlık, Tımsıvâr paşasına mevcut pratiği iletti:

...Maroş'un iki tarafı Macar soylularının hükmüne girmiştir... [Halk] her ne zaman isterse Köröş-Maros arasındaki kalelerin binalarına ve komutanlarına gider...¹⁶⁹

Ancak Tımsıvâr Paşası; Bocskai zamanında kabul edilen, Maroş halkının hem Krallığa hem de Hükümdarlığa vergi vermemesi esasına vurgu yapmış ve Bethlen'in tavsiyesini reddetmiştir.¹⁷⁰ Aslında söz konusu mesele, daha önce

¹⁶⁸ "...Jenőben hogy élést kévántak tisztviselőink, az sem ill, mert lám ök akár mire, minden igaz ok nélkül, az szegénységert minjárt saczoltatják, húzzák, vonják, s az magyar urak sem tartnak abban ellent, ök az Maroson innét valókkal, valamit kedveknék tetszik, mindent praestáltatnak velek, az faluk az mi birodalmunkban is lévő, miért nem parancsolhatnánk nekik, lám mikor a végbeli törököknek valaméky felé való készületek találkozt, hol sajka pénzt, szekér pénzt vetvén fel az hódoltságón levő szegénységre, egész Deszni felé az mi birodalmunkban csak mind felszedték az szokott adójok felett, de még is mi nem ellenzettük az jó szomszédságnak megtartása kedvéért... ..Sarkadra, hogy palánkfát hordjanak az nem illetlen dolog, holott ök mind Lippára, Gyulára valami épületeire való fák kívántatnak, a mi birodalmunkban levő hódolt falukkal egész Debrecen felöl is annyit hordatnak, amennyit akarnak." Sárospatak, Október 14. Rákóczy György-Szalánczy István Kapitih. [14 Ekim, Sárospatak. György Rákóczi-Kethüdâ István Szalánczy.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 116, XXXIX, fol. 14.

¹⁶⁹ "...hogy a Maros két fele behódoltanak a magyar nemeseknek... és Körös-Maros közi varak épületeire békárnának kapitányokhoz, a mikor kívántatnék..." Temesvár, 1620 Január 5. Ibrahim Basa-Bethlen Gábor. [5 Ocak 1620, Tımsıvâr. İbrahim Paşa-Gábor Bethlen.] Aktaran: Mikó, Imre-Szász, Károly, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, 336-337.

¹⁷⁰ Temesvár, 1620 Január 5. Ibrahim Basa-Bethlen Gábor. [5 Ocak 1620, Tımsıvâr. İbrahim Paşa-Gábor Bethlen.] Aktaran: Mikó, Imre-Szász, Károly, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, 336-337.

Dîvân-ı Hümâyûn tarafından düzenlenmiş ve 1619'da Kethüdâ Tamás Borsos, İstanbul'da bilgilendirilmiştir:

...Erdel soyluları arasında, eski barış zamanında her kim malında irsî ve hukukî hakka sahipse, imtiyazı şimdi de geçerli olsun. Lakin onlar da yüce çâsârın sınırındaki kalelere tâbi köylere huzur versin ve barış böyle korunsun. Ne var ki benim [daha önceki bir] fermanımdan malumunuz olduğu üzere bazılarının eski barış ve sükûnet zamanında teslim olan, yüce çâsârın kalelerinin hükmettiği köylerden vazgeçmek istemediğini işittim. Şimdiki savaş zamanında Tımsıvâr ve Beçkerek'te öyle ya da böyle hakim oldular. Benim vesikama [rağmen] şimdi de [o köylere] boyun eğdirmek isterlerse işin sonu iyi olmayacaktır.¹⁷¹

Bu vasıta ile eskiden beri Macar tarafına vergi ödeyen yerler ile On Beş Yıl Savaşları sırasında Dîvân-ı Hümâyûn tarafından yeniden vergiye bağlanmış Osmanlı Macaristanı'ndaki yöreler arasında sabit bir ayırım yapılmış ve başka herhangi bir müdahalenin kabul edilemez olduğu belirtilmiştir.¹⁷² Erdel hükümdarları alınan bu karara uyacaktır. Örneğin 1618'de Bethlen, Tımsıvâr paşasına hitaben şu satırları kaleme almaktadır:

...bizim bilgimiz ve isteğimiz dâhilinde değil köyleri kaleleri almak, yüce çâsârın İmparatorluğunda hiç kimseye zerre zarar veremezler...¹⁷³

Öte yandan Bethlen'in dış politikasında taktiksel yaklaşımlara çokça rastlanmaktadır. Nitekim bir sene sonra 1619'da Erdel idaresi Beçkerek'ten vergi toplamaya başlayacaktır.¹⁷⁴ Elbette bu tip gelişmeler münferit olarak değer-

¹⁷¹ "Ha kinek az Erdélyi nemesség közül micsoda rendi s igazsága volt jószágához az régi békességben, most is helébe maradjon, azonképpen azmeddig az hatalmas császár határába az várakhoz faluk holdolva voltak, azoknak is ök békét hadjanak s maradjon így meg a békesség. De valamint értették volt az én írásomat, azfelől is ím hallom, hogy az hatalmas császár váraihoz való holdolt falukot ök nem akarják bébocsátani, azkik az régi békességnek s frigynek idején béholdoltak, ök pedig azkiket ez mostani háboruságnak idején ideálá imígy-amúgy bírtak, Tömösváron alól, Becskereken alól is, az én levelemmel most is holdoltatják és bírni akarják. Így nem leszen jó dolog." Konstantinápoly, 1619 Május 6. [6 Mayıs 1619, İstanbul.] Kethüdânın basılan günlüğünden: Borsos, Tamás, *Vásárhelytől A Fényes Portáig (Emlékiratok, Levelek)*, sajtó alá rendezte: Kocziány László, Kritérium Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 235-236.

¹⁷² Almási, Gábor, "Bethlen és A Törököség Kérdése A Korabeli Propagandában és Politikában", *Bethlen Gábor és Európa*, szerkesztette: Kármán Gábor-Kees Teszelszky, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke-Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest, 2013, 357.

¹⁷³ "...az mi hírünkkel, akaratunkkal nem hogy falukat, városokat hódoltatnának, de csak egy tikmony kárt is hatalmas császár birodalmában nem tesznek senkinek..." Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Bethlen Gábor és A Porta", 620-621.

¹⁷⁴ Szilágyi, Sándor, "Bethlen Gábor Fejedeleme Uralkodásának Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, II/2 (1879), 238.

lendirilebilir. Zira Bethlen'den sonra Erdel Hükümdarlığı, Habsburgların da baskısıyla Tisa boyundaki topraklardan geri çekilmeye başlamıştır. Aynı durum Yukarı Macaristan'da da geçerlidir; Maroş sınır hattındaki Erdel faaliyetleri, süreklilik gösteremeyen askerî keşiflerden öteye geçememiştir.¹⁷⁵

9. Macaristan'daki Osmanlı Hukuk Sisteminin İstifhâmı

Feodal Devir'de yerel yönetici sınıfının hükmü; idarî ve hukukî bir örgütlenme olarak boy göstermekte, bu vasıta ile gündelik yaşamı düzenleyici bir yapıyı temsil etmektedir. Derebeylik çatısı altında neşet eden Macar kurumları, Osmanlı egemenliğine katılan topraklarda elbette geri plana çekilmiş ve kamu idaresindeki etkileri mümkün mertebe ortadan kalkmıştır. Öte yandan Osmanlıların ele geçirdiği kalelerden kaçan soylular, eski topraklarındaki hukukî ve mülkî haklarını kaybetse de bağlarını korumak maksadıyla serfleriyle temas hâlinde kalmaya çalışmışlardır.

Örneğin eski düzende serfler üzerindeki yargı hakkı öncelikle toprak sahibine aittir. Söz konusu yapıya son verilse de Osmanlı egemenliğinin dışında kalan kale sahibi soylular, Osmanlı yerel yönetiminin meseleleri çözemesi durumunda ya da ölüm cezası gibi konularda adli işleyişe müdâhil olmaktan geri kalmamıştır. Dolayısıyla feodal bey, etkisini yargı sahasına yaymaya başlayacak, hukukî yaptırım gücünü ele geçirmeye gayret edecektir.¹⁷⁶

Feodaller Macar Krallığı'nda da askerî kurumların faaliyetlerine benzer şekilde nüfuz etme imkânı bulmuştur. Böylece Osmanlı egemenliğinde yaşayan serflere karşı işlenen suçların infazı hususunda güç elde etmeye çalışmışlardır.¹⁷⁷ Elbette tüm bunlardan Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarında Macar feodalizminin adli ve idarî işlevlerinin açıkça sürdürüldüğü ve bu nedenle Macar köylülerinin günlük hayatında kargaşanın egemen olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Zira durum temel olarak, Osmanlı egemenliğinin yarattığı bir dönüşümü işaret etmektedir. Tolna Rektörü Pál Túri, bu durumu şöyle yansıtmaktadır:

...[Müslüman tebaa ile birlikte] yaşamaya imkân doğan yerlerde olduğu gibi burada, Tolna'da da evvela esbak idarî intizam perişandır. Türk *magistralar* zâhir olmuştur: Hukukî iktidara sahip kâdın'ın tayin ettiği subaşı adındaki inzibatların kılavuzu, tutuklama ve hâpsetme gerektiren fiilleri husûle getirenleri tetkik etmektedir. Bu

¹⁷⁵ Kovács, Katalin Anita, "Bethlen Gábor Külpolitikai Törekvései Ügynökhálózata Tükrében", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*, szerkesztette: Dáné Veronka-Horn Ildikó-Lupescu Makó Mária-Oborni Teréz-Fogarasi Enikő-Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014, 154.

¹⁷⁶ Hajnik, Imre, *Bírósgai Szervezet és Perjog Az Árpád- és A Vegyes-Házi Királyok Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899, 77.

¹⁷⁷ Dávid, Géza, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, 80.

maksatla sokaklarda dolanmaktadır. Ameldârlar toprak kiracısını murâkabeye yeltenmektedir.¹⁷⁸

Bölgesel bir niteliğe sahip olsa da Túri'nin kaydından anlaşıldığı üzere Dîvân-ı Hümâyûnun idaresi ve hukuk rejimi, eski Macar düzeninin yerine geçmiş ve günlük yaşamı denetleme becerisine sahip olmuştur. Öte yandan Túri'nin çizdiği resmin tüm Macaristan'a genellenmesi zor olacaktır. Zira Macaristan'daki idarî ve adlî makamları temsil etmek üzere Dîvân-ı Hümâyûn tarafından birkaç yüz kâdı, kâdı yardımcısı ve subaşı, pek de tanınmayan bir nüfusa ve coğrafyaya tayin edilmiştir. Söz konusu şartlar altında Macar yerleşimlerinin günlük hayatında dramatik bir yetki değişimi sağlanamamıştır.¹⁷⁹

Her şeyden evvel askerî ve kamusal yönetimin birbirine bağlı yapısı içinde kâdı, gelirlerin arttırılması ve ordunun iâşesinin karşılanması gibi sorumluluklarda istikrarın sağlanmasıyla mükellefti. Türkler genellikle geniş topraklara ve yoğun nüfusa sahip kalelere yerleştiğinden bu yörelerdeki kâdılar kolaylıkla ve sürekli olarak civar halkı denetleyebilmekteydi. Ancak hüküm altına alınan her bölgede Osmanlı karakolu olmadığından bu eksikliği yaşayan havâilerde aynı sıkıyönetim tarzı uygulanamamaktaydı.¹⁸⁰

Elimizdeki Macar kaynaklarına göre Osmanlı idaresi, toplam dört tarım bölgesinde hâkimiyetini tam anlamıyla tesis edebilmiş ve buralarda kâdılık kurumunu kurmuştur: Macar nüfuslu Keçkemet¹⁸¹; önemli oranda Slav ve Türk nüfusuna sahip Tolna¹⁸²; Slav, Macar ve Türk nüfusundan oluşan Cezi-re-i Kovin¹⁸³ ve halkın çarpıcı şekilde şehrin merkezinde iskân olduğu, ayrıca Türk tüccarlarının da yerleştiği Makó.¹⁸⁴ Buradan görüldüğü üzere Tuna-Tisa hattındaki çoğu yer denetim dışı kalmıştır. Türk idaresini mümkün mertebe abartan Túri de şunları yazmaktadır:

¹⁷⁸ "...ubi et simul habitandi datur copia, ut hic, id est in Tholna, primum status politicus dissipatur ac Magistratus Turcici creantur, ac praetoriale quidem munus Kadia, Officialis summi Emeng, Lictorum passim in plateis vagancium, si quid vinculis et carcere dignum videant audiantve Zubasa, publicani Amandar occupant." Aktaran: Kathona, Géza, *Fejezetek A Török Hódoltság Réformáció Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 61.

¹⁷⁹ Koltai, András-Sunkó, Attila, *Magyar Udvari Rendtartás (Utasítások és Rendeletek 1617-1708)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 107.

¹⁸⁰ Hegyi, Klára-Zimányi, Vera, *Az Oszmán Birodalom Európában*, Corvina Kiadó, Budapest, 1986, 93.

¹⁸¹ Somorjai, Ferenc, *Kecskemét*, Medicina Kiadó, Budapest, 2007, 73.

¹⁸² Szakály, Ferenc, *Források Tolna Megye XVII. Századi Történetéhez*, Különlenyomat A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V, Szekszárd, 1975, 272.

¹⁸³ Miskei, Antal, *A Csepel-Sziget és Ráckeve Mint Királyi és Szultáni Birtok (15-18. Század)*, Líceum Kiadó, Eger, 2016, 132.

¹⁸⁴ Fenyvesi, László, *Makó Mint Hódoltsági Nagyváros A 16. Században*, Makói Múzeum Baráti Kör Kiadványsorozata, Makó, 1989, 24.

Macaristan'ın tüm şehirlerinin ahvâlini, tek bir seferde anlayan için âlâmetler şunlardır: Evvela, bir Türk'ün dahi yaşamadığı yerler; sâniyen, sadece idarecinin olduğu yerler; sâlisen kâdı'nın olduğu yerler ve râbian oğlanları vergi diye aldıkları yerler.¹⁸⁵

Aslında kâdı'nın olduğu yerlerde Osmanlı idaresi yerel yapılanmaya fazlaca müdahale etmemekteydi. Bu vasıta ile muhtesip, şehrin ve pazarın düzenini sağlar; ticarettten elde edilen gelir doğrudan hazineye aktarıldı.¹⁸⁶ Kâdı'nın yaşadığı kasabalardaki adli meselelerin halli konusunda 1591 ve 1601 yıllarındaki Keçkemetsi şehrine ilişkin kayıtlar, açık bilgiler sunmaktadır. Buna göre Osmanlı yönetimi loncaların işleyişi hususunda, ayrıca miras ve boşanma gibi kamu idaresiyle ilgili meselelerde, yerel yönetime doğrudan karışmamış; daha ziyade kâdıyı özerk bırakmıştır.¹⁸⁷

Soygun, hırsızlık, yaralama ve cinâyet gibi fiilleri bağlayan cezaî işlemlerde karar verici son makam, esasen Budin Dîvânıdır. Sadece küçük meselelerde ya da kâdı'nın makamında bulunmadığı zamanlarda şehir yönetimine hüküm yetkisi tanınmıştır.¹⁸⁸ Bu bakımdan kent idaresi, vergilerin toplanması ve suçluların Budin'e götürülmesi gibi kâdıya yardımcı bir fonksiyon üstlenmektedir.

Adli meselelere dair bazı Macar vesikalarına bakıldığında, "...Keçkemetsi hâkimler ve vatandaşlar huzurunda mesele böyle oldu."¹⁸⁹, "...yargıç efendim para cezası verdi."¹⁹⁰ şeklindeki ifadeler dikkat çekicidir. Zira bu örneklerden, karar makamının açıkça kâdı değil, Macar hâkimi olduğu anlaşılmaktadır. "Tamás Karácson boşandığı karısına, kâdı önünde hakaret ettiği için para cezasına çarptırılmış ve 4 forint ödemiştir."¹⁹¹ biçimindeki kaydın benzerlerine de ulaşılmaktadır. Buna göre büyük ihtimalle kâdı'nın onayına ihtiyaç duyulmayan hukukî meselelere ek olarak gerek kâdı'nın gerekse Macar yerel yargısının muamele ettiği davalar bulunmaktadır.

¹⁸⁵ "Hic conspiciere quasi in pictura potes, quo in statu omnia oppida Ungariae versentur. Signa haec sunt. Gradus primus est, ubi nullus Turca versatur. Secundus, ubi officialis tantum. Tertius, ubi Praetor. Quartus, ubi pueri decimantur." Aktaran: Kathona, Géza, *Fejlesztés a Török Hódoltság Reformáció Történetéből*, 65.

¹⁸⁶ Káldy-Nagy, Gyula, *A Gyulai Szandzsák 1567. és 1579. Évi Összeírása*, Békés Megyei Levéltár, Békescsaba, 1982, 49.

¹⁸⁷ Somorjai, Ferenc, *Kecskemét*, 77.

¹⁸⁸ Papp, Sándor, "Muszlim és Keresztény Közösségek, Egyházak és Államok Autonóm Rendszerei Az Oszmán Birodalomban", *Keletkutatás*, XXXVI/2 (2011), 42.

¹⁸⁹ "...ez dolog lett az kecskeméti bírák elött és polgárok elött." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 19, XCVII, fol. 52.

¹⁹⁰ "...vett bíró uram bírságot." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1601, fol. 11.

¹⁹¹ "Karácson Tamás fizetettbírságot illen dolgokért, hogy az elvált feleségét a kádia elött megszigdoggatta, fizetett flor. 4." Aktaran: Hegyi, Klara, *"Török Közigazgatás és Jogszolgáltatás Magyar Városi Autonómia"*, 248.

Keçkemet'te kamu ve ceza hukuku ile ilgili bazı dava kayıtlarına ulaşılmıştır. Bu belgelerde Dîvânın müdâhil olduğu davadan ne kadar hüccet aldığı, kâdî'nın sicile işlediği masraf, davalıya verilen değnek cezası ya da tevkifhaneye gitmemek maksadıyla davalının ödediği para cezası hakkında bilgiler mevcuttur.¹⁹²

Ancak medenî hukukla ilgili davalarda kâdî'nın varlığı tartışmalıdır. Sadece resmin tahsili konusunda ise Macar vesikaları kâdî'nın varlığından söz etmemektedir. Öyle görünmektedir ki tahsil edilmiş haraç ve para cezalarının önemli bir kısmı, Macar Şehir Dîvânı tarafından Budin'e gönderilmektedir.¹⁹³

Özellikle küçük kabahatler ile ilgili meselelerde, bir üst hukukî işlem gerek duyulmadığı anlaşılmaktadır. Zanaatkârlar konusunda ise Dîvân-ı Hümayûn, zümrenin denetimini elinde tutmak istemiştir. Bu çerçevede Keçkemet şehrine ilişkin belgelerde, lonca başının seçilmesinde ve loncaya üye kabul edilmesinde kâdî'nın rol oynadığı takip edilmektedir.¹⁹⁴

Nihayet eldeki veriler, Osmanlı idaresinin Macaristan'daki yerel hukukî yapıyı doğrudan kendi yönlendirmesine almaktan ziyade mevcut hukuka paralel bir idarî örgütlenmeyi benimsediğini işaret etmektedir. Ceza hukukuna ilişkin meseleler Budin Dîvânının tekelindedir. Ancak bu hususta da uyum takip edilmektedir. Örneğin 1600'de, Keçkemet'te ölüm cezasının verilmesi şehir meclisinin toplanması koşuluna bağlanmıştır. Ayrıca infazının gerçekleştirilmesi için Budin'den izin alınmıştır.¹⁹⁵

Muhtemelen savaş şartlarının yarattığı Osmanlı hegemonyasının rıza gösteren tavrı, subaşılardan görev yerlerine varmalarını ve suçluların nakillerini zorlaştırmıştır. Mevcut seyrek bilgiler dâhilinde Osmanlı egemenliğindeki Macar kırsal kentlerinde yaşayan vatandaşlar, kâdiya rağmen aralarındaki toprak ve miras meselelerinde şehir idaresine başvurmuştur. Şüphesiz davalarda ilerleme kaydetmek amacıyla zaman zaman tarafların kâdiya başvurduğu da görülmektedir. Örneğin 1575'te Cenceş şehrindeki Péterné Nagy István ev ve bağ mirası konusunda öncelikle Hatvan'daki kâdiya başvurmuştur.¹⁹⁶

Tüccarların Osmanlı, Macar ve Habsburg hukukuyla sürekli temas hâlinde olması ticarî meselelerde çeşitli kanunî zorlukları da beraberinde getir-

¹⁹² Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 80; Schwáb, Mária, *Az Igazságszolgálatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, 86.

¹⁹³ Örneğin şehir dîvânı, Budin paşasının subaşısının da imzasının olduğu Keçkemetli kuyumcuların 1557 tarihli lonca mektubunu, ilaveten aynı şehirdeki kürkçülerin 1559 yılı mektubunu tahrir etmiştir. Bk. Mészáros, László, "Kecskemét Gazdasági Élete és Népe A XVI. Század Közepén", *Bács-Kiskun Megye Múltjából, A Késői Feudalizmus Kora*, II, szerkesztette: Iványosi-Szabó Tibor, *Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai*, Kecskemét, 1979, 103-114.

¹⁹⁴ Somorjai, Ferenc, *Kecskemét*, 81.

¹⁹⁵ Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 92-94.

¹⁹⁶ Gyöngyös, 1575 Júlíus 5. [5 Temmuz 1575, Cenceş.] Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Zápisý zastupitelstva, 1569-1586, fol. 159.

miştir. Alacaklıların tahsilât yapabilmek için borçluların komşu topraklardaki para edecek mallarını kaçırması ise adlî işleyişte yeni problemlere neden olmuştur.¹⁹⁷ Söz konusu pratikten en fazla etkilenenler, Osmanlı egemenliğindeki Macarlardır. Bu maksatla gerek Osmanlıların yönettiği topraklardaki şehir meclisleri gerekse Osmanlı gümrüklerindeki memurlar, ayrıca Macar Krallığı ve Erdel meclisleri şikâyetlerin çözümü için çaba göstermiştir.

Osmanlı egemenliği dışında kalan tüccarlar ise kendileri açısından risk gördükleri mezkûr topraklarda iş yapmaktan kaçınmıştır.¹⁹⁸ Öte yandan Macar Krallığı'ndaki şehir meclisleri, ticarî meselelerde Osmanlı idaresinde kalan kentlerdeki adlî kurumları, kendilerine denk müesseseler olarak tanımaya başlamış; bunun neticesinde Macar taraflar arasında bir dayanışma gelişmiştir. Tolna Şehir Meclisi belgeleri arasında bu hususla ilgili önemli bir kayda rastlanmıştır:

Şevketliniz elbette inanınız ki gerekirse Hristiyan çasârına varınız da hiçbir şekilde sarb çekmek istemeyiz. Bizim ülkemizde bunu dile getirecek, söyleyecek cesarete insan yoktur. Haşmetliniz her birimize af bahşetsin. Lakin herhangi biri dahi önümüzde böyle bir kelâmı ve böyle bir kabalığı kudretliniz hakkında sarf edemez. Ederse biz azametlinizin dostluğu için tahammül göstermeyiz. Hatta yabancı hükümdarın vasıtasıyla da cezasını çektiririz. Tanrı bizi bu imparatorluk altında buluşturduğundan ve yabancı hükümdarlar bizi yönettiğinden şahaneniz bizim kötü insanlar olduğumuzu düşünmesin.¹⁹⁹

Belgenin devamında konunun halli için Hídvég beyine başvurulduğu yazılmaktadır.

Başka bir belge, Hont eyaletindeki [= *comitatus*] Péter Trombitás, Miklós Kis ve Tamás Kis'in Trnava'daki tüccarlara karşı açtığı dava ile ilgilidir. 1575 senesinde kovuşturmanın artık hem Macar kralına hem de Budin paşasına gittiği görülmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Zápisy zastupitelstva, 1569-1586, fol. 161.

¹⁹⁸ Szakály, Ferenc, "Adalékok Gyöngyös XVI. Századi Kereskedelmi Kapcsolatainak Történetéhez", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XII, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1990, 134.

¹⁹⁹ "Bizonnyal meghigyje ti kegyelmetek, hogy soha semmiképpen el nem akarjuk szenvedni, ha szinte az keresztyén császárt kell érette érnünk is. Mert még minekünk az országban nem volt ember, ki azt merte volna mondani, az kit az mondott az ember. Megbocsássá ti kegyelmetek mind fejenként, de ha valamely ember ti kegyelmetek felől ezféle dolgot és ilyen rútságot zóllana mielőttünk, mia az ti kegyelmetek barátságáért el nem szenvednénk, hanem még az idegen fejedelemmel is megbüntettetnénk. Ne vélje ti kegyelmetek, hogy mi gonosz emberek volnánk, miért ez birodalom alá hozott minket az isten, és ez idegen fejedelmek bírnának velünk." Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Zápisy zastupitelstva, 1556-1564, fol. 321.

²⁰⁰ Újvár, 1575 Augusztus 7. [7 Ağustos 1575, Újvár. (Temeş eyaleti).] Magyar Országos Levéltár,

Osmanlı Macaristanı'ndaki alacaklılar, taleplerini zaman zaman doğrudan kâdiya da iletmıştır. Ancak Macar kaynaklarının sunduğu örnekler temelinde, Macaristan'da Osmanlı adli sisteminin işleyişi ve kâdî'nın rolü hakkında daha ayrıntılı verilere ulaşılamamaktadır. Kâdî'nın olmadığı Macar yerleşimlerdeki kamu idaresine ve yargı sürecinin işleyişine dair şehir arşivleri az miktarda bilgi vermekte, bu nedenle meselelerin detaylarına inilememektedir.

Elimizdeki kaynaklara göre Osmanlı egemenliğinde yaşayan serfler, yerel idarenin kararından memnun kalmamaları durumunda Macar Krallığı'nda yaşayan toprak sahipleri ya da onlar tarafından görevlendirilen kişiler vasıtasıyla şikâyetlerini gidermeye çalışmıştır. Hatta bir engelle karşılaşmadıklarından en önemsiz meseleleri dahi bu yolla çözmeye gayret etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Mezôtúr Şehir Meclisinin 1570 yılı kayıtlarında şu örneğe rastlanmaktadır:

Biri János Kaitár, diğeri ise kardeşi Imreh Kaitár olmak üzere iki dürtüst kişi bize gelmiştir. János Kaitár, huzurumuzda kardeşinden talepte bulunmuştur. Imreh Kaitár'a onların atalarından Mester'deki evlerinin yarısı, toprağıyla birlikte miras kalmıştır. Imreh Kaitár, kardeşinin müşteki olması sebebiyle ağabeyinin payını verdiğini ya da bedelini ödeyerek memnun ettiğini kanunî zamanda kanıtlayamamıştır. Adalet, konunun yarısının toprağıyla birlikte onun olduğuna hükmetmiştir. Ki o, mal sahibi kardeşi Imreh Kaitár ile aynı kandan gelmektedir.²⁰¹

Bir başka örnekten takip edilebildiği üzere 22 Nisan 1575'te, Mezôtúr'da yaşayan bir serf; çiftlikteki vekile karşı kendini garanti altına alabilmek maksadıyla talebini doğrudan Derebeyi János Kállay'a götürmüştür:

Geçtiğimiz günlerde dul bir kadından tarlasıyla birlikte bir bahçecik aldım. Mezkûr dul hanım senin beyliğinin serfidir. Zevci öldüğünden beri bu yerleri ekip biçtim, toprağı onun için de sürdüm. Üstünde bitenle yetimlerini geçindirdiğinden, muntkasından bu sene her şeyi almadım. Benim de ödediğim gibi yüce efendimizin aşar vergisini ödemiştir. Bu bahçeyi bana verdiğini komşuları bildiğinden, artık toplam üç kişi arazi-

N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 94, XXVIII, fol. 105.

²⁰¹ "Jövenek mi eleönkben az két igaz embereök, ez Kaitár János egi feleöl, más feleöl penig az öw eöche, ez Kaitár Imreh, és ez Kaitár János keresé my eleöttünk az ew eöcchén, az Kaitár Imrehen az ew attioktul marat Mester zállásának felét mind feöldével egietemben. Mivel hog ez ew eöcche, al peöres lévén, meg nem bizoníthatá teövrénnek ideién, hog az ew báttíának részért ki atta volna avag fizetésével ki elégíteotte volna, teövréni vgi leléli hog az zállásának fele mind feöldével egietemben eövé, és ollian vér benne, mint tulaidon az ew eöcche, Kaitár Imreh." Túr, 1570 Május 26. Kalmár Gáspár és Cseke László főbírák. [26 Mays 1570, Túr. Başyargıçlar Gáspár Kalmár ve László Cseke.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 169.

nin gelirini alıp beni buradan atmak ister. Ne mutlu ki bu yeri onlara vermedim. Zira toprağı sürmekten gayrı kazancım yoktur ve başka işlerle geçinemem.²⁰²

Toprak sahibinin bu tür şikâyetleri çözüp çözmediğı konusunda bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı yayılması sonucunda geleneksel Macar hukuk sisteminin ve kamu idaresinin Macar toplumundan uzaklaştığı tespiti de zorlama olacaktır. Elimizdeki zayıf kaynaklara dayanarak ne Osmanlı ne de Macar idaresinin, toplumun hukukî gereksinimlerine tam anlamıyla cevap veremediğı söylenebilir.

Aslında kâdı'nın faaliyet gösterdiği Osmanlı Macaristanı'ndaki bu durum şaşırtıcıdır. Zira Macar yönetiminin, Osmanlı ilerlemesi karşısındaki güç kaybı olağandır. Ancak Dîvân-ı Hümâyûnun egemenliğini genişlettiğı XVI. yüzyılda, vergilendirmenin yeniden düzenlenmesi ve süreklilik kazandırılması aşamasında, Macar toprak sahibinin kuvvetini sürdürmesi dikkat çekicidir.²⁰³

Macaristan'daki Osmanlı idaresinin, Balkanlarda hükmettiğı topraklara kıyasla daha uzak ve kargaşanın alevlenip hızla yayılabildiğı bir ülkede egemen olduğu bilinmektedir. Öte yandan Dîvân-ı Hümâyûnun, Balkanlardaki büyük toprak parçalarını kendi idarecileri aracılığıyla küçük toprak parçalarını ise primkürler, knezler ve kocabaşlar vasıtası ile yönetmekten ziyade kontrol ettiği görülmektedir.

Toplumsal yansıma sonucu kurulmak yerine, toplum üstü bir idarî yapı olarak boy göstermesi bu durumu doğal kılmaktadır. Macaristan'da da benzer bir siyaset izleyen Dîvân-ı Hümâyûn, şehir ve köylerdeki mevcut idarî yapılanmanın kendi vekillerini seçme hakkını garanti altına almıştır.²⁰⁴ Seçilmiş yerel idareciler ise verilen imkânların sınırlarını mümkün mertebe zorlamış hatta ihtiyaç durumunda hukukî talepte bulunmak maksadıyla İstanbul'a kadar gitmişlerdir. Örneğin Segedinliler nakliyyede kullanılacak inekleri için para talep ettiklerinden 1565 senesinde İstanbul'a temsilcilerini göndermişlerdir.²⁰⁵

²⁰² "Ez el múlt napokban vettem vala egy kertechkét, mind sántó fwdéwel egietemben, egy eözwegh azzonitwl, mely eözwegh azzonys uraságod jobbágia, ezért mj wta az ura megh holt, az feődeket mind élttem, eő nekys zántottam, minden idén nem hattam, hanem az árwaít awal tartotta, az mi rajta lett, és wraságodnak is dézmáíatt ugian megh adta, minth zintén én hog meg attam. Azért az kerty zomzédy megh twdwán, hog nekem atta az kerteöött, hármán le akariák az pénzétt teny és engeöm ki akarnak beleöle zínleni, bizoniwal hog eőreömet nekik nem engedném, mert nínchen min élnöm, mertt én az sántásval, eggiébbel nem tudom életeömet keresnem." Túr, 1575 Április 22. [22 Nisan 1575, Túr.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 483.

²⁰³ Salamon, Ferenc, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, 271.

²⁰⁴ Hegyi, Klára, "A Török Adminisztráció és Az Alföldi Mezővárosok", *Falvak, Mezővárosok Az Alföldön*, szerkesztette: Novák László-Selmecei László, Arany János Múzeum, Nagykörös, 1986, 310.

²⁰⁵ Káldy-Nagy, Gyula, *Szulejmán*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974, 117.

Osmanlıların Macaristan'daki idarî teşkilatlanması, ceza hukukunun uygulanması konusunda da mutlak egemenliği sağlayamamıştır. Soylular da ceza hukukunun icrası ile uğraşmadığından Macar Krallığı'nın söz konusu alana sızması kolaylaşmıştır.²⁰⁶ Medenî hukukun işletilmesinde ise durum farklı olup bu mevzuda Osmanlı kâdıları ve Macar yerel idaresinin faaliyetleri öne çıkmıştır.²⁰⁷ Muhtemelen coğrafi olarak kâdı'nın uzağında kalan yerlerde Macar toprak beylerinin tesiri artmıştır.

Osmanlı Macaristanı'ndaki soylu sınıfı, miras ve ticaret alanlarındaki yürütmeyi denetim altında tutmaya çalışmıştır. Krallık zamanı Macar hukukunun pratikte devam ettirilmesinden ibaret olan asillerin idaresindeki yerel Macar hukuku, bu şekilde meşruiyetini ve işlerliğini muhafaza etmek istemiştir.²⁰⁸ Neticede Türk ve Macar makamları zaman zaman birbiriyle rekabete girmiştir.

Söz konusu çekişmenin yanı sıra Macar hukukunun egemen olduğu vakitlerde alınan kararların, yer yer Osmanlı idaresi altında da devam ettirildiği görülmektedir. Böylece hukukî bir süreklilik de vücuda gelmiştir. Mevcut durum özellikle bir sınır meselesi hasebiyle iyi şekilde takip edilebilmektedir.

Macar Krallığı Devri'nde sınırları belirlenen Vârşân'daki (Vársány) bazı yerleşimlerin konumunu, Osmanlı makamları kendi yönetimleri altında onaylamış ve bu nedenle Macar makamları ile ihtilâfa dâhil olmuşlardır. İlgili konu, 5 Eylül 1575 tarihli bir belgede izlenmektedir:

Tisa'da Vârşanlılar, bir kısım toprak ve çayır nedeniyle bu sene Kengyellilerden davacı olmuştur. Nice kral zamanında Tisalı Vârşanlılar, bu toprak ve çayırdan istifade etmiştir. Vê yüce çâsar bu toprağı, Macar krallarından almıştır. O vakitten beri Kengyelliler, Vârşanlılardan kalan toprak ve çayırı, zorbalıkla yıldan yıla işgal etmiş ve buralara iskân olmuştur. Vârşanlılar artık burayı paşanın isteğı hasebiyle talep etmekte, hakiki kanunlarına göre haklarını aramaktadır. Bilinmesi lazım gelir ki bu toprak ve çayırın gerçek şahitleri bizleriz. Bu toprak ve çayır mine'l-kadim Vârşanlılarındır. Pál Túri Illési, hemşehrîsi Ferencz Magori, Keçkemetti Ferencz Adorián, Canfedalı Kovács Gáspár ve hemşerisi László Fazekas olarak, beşimiz birden yemin ederiz ki Macar beyler, yargıçlar ve soylular Kral Lajos'un izniyle Kengyel ve Vârşân arasındaki sınırı yenilediklerinde biz orada idik Bu nedenle hâlis inancımıza göre ant içeriz ki Tisa-Vârşân ve Kengyel arasındaki sınırlar bunlardır. Vârşanlıların bahsi geçen hudutlara dek yaşadıklarına dair bizim dışımızda da pek çok köy ve kentten meseleyi alenen

²⁰⁶ Barna, Attila-Horváth, Attila-Máthé, Gábor-Tóth, Zoltán József, *Magyar Állam és Jogtörténet*, szerkesztette: Horváth Attila, Nemzeti Közszerkezteti Egyetem Közigazgatás Tudományi Kar, Budapest, 2014, 45-46.

²⁰⁷ Zétényi, Zsolt, *A Történeti Alkotmány, Magyarország Ősi Alkotmánya, Magyarországért Kulturális Egyesület*, Budapest, 2010, 231-232.

²⁰⁸ Bogdándi, Zsolt-Fejér, Tamás-Jakó, Klára, *Hivatalnok Értelmiség A Kora Újkori Erdélyben és A Magyar Királyságban*, I, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020, 61.

bilen canlı tanıklar vardır. Senmiklôş'tan Pál Rácz, Cibakházalı Benedek Faragó, aynı yerden Amburus Pettiéni, hemşerisi Ferencz Karmasi, Nagy tarafından Tamás Törös, István'ın evinden László Gál ve bunlar gibi pek çok kişi, samimi inançları mücibince tanıklık yemini etmiştir. Kendileri bu toprak ve çayırın Vârşánlıların olduğunu ve onlar tarafından tasarruf edildiğini bilmektedir. Ezcümle hakiki inancımızın gereği ve başlıca tanıklar olmamız hasebiyle ikrâr etmemiz icap eder ki ezelden beri Tisa-Vârşánlılar sabık toprak ile çayırı sürmüş ve orada yaşamıştır.²⁰⁹

Metinden anlaşılacağı üzere Kral II. Lajos zamanında verilen, daha sonra paşa tarafından devam ettirilmesi onaylanan ve tanıklar tarafından tasdik edilen düzenin sürdürülmesi; hukukî devamlılığın sağlanması yönünde bir talep söz konusudur. Hukukî teselsül o denli önemsenmiştir ki Osmanlı idaresi kendi egemenliğinden önce basılmış mühürleri kabul etmiştir. Bundan ötürü Dîvân-ı Hümâyûn hükmü altındaki Macarlar, mühürlerini mümkün mertebe muhafaza etmiş; kaybi durumunda derhâl yenilemiştir.²¹⁰

Osmanlı egemenliğindeki idarî makamlar, genel kullanımda yer etmiş ve halkın hukukî alışkanlıklarını yansıtan Macar adlî kaynaklarından yararlanmıştır. Örneğin Keçkemetsi şehrindeki yargı kararlarında Protestanlar için temel hukuk kaynağı olarak kabul edilen İncil'in yanında, St. István ve St. László kanunları ile Werbőczy tarafından kaleme alınan *Tripartitum*²¹¹ temel alınmıştır.²¹²

²⁰⁹ "Az Tiza varsániak ez eztendőben pörlenek az kengieliek néminemw föld és rét felöl, mely földet és rétet sok kiraliok ideiében az tiza varsániak bírtak és hogi az hatalmas czászár ez földet az magiar királioktól meg wette, az úta fogva hatalmassággal esztendőről esztendőre az varsániaktól az megmaradot földet és rétet el vették és élték az kengieliek. Ezt immár az varsániak, az passa akarattiból föl indétván, igaz törvényi szőrént keresték, meli földnek és rétnek tanú bizonsági mi vagiwnk, tudnia illik. Túri Illiési Pál, ugian ottan Magori Ferencz, keczkeméti Adorján Ferencz, jász beréni Gáspár Kovács, ugian ottan Fazekas László, hogi eleitwl fogva varsániaké volt az föld és az rét, és my eöten vallást tezwunk róla, hogi ot voltwunk, mikor az magiari urak, az ítélő mester és nemes népek Laios király engödelméből meg wyétották Kangel és Varsáni közöt való határokat... Azért my még is vallást tezwunk róla igaz hitwunk zőrént, hogy azok voltak az határok Tiza Varsáni és Kengiel közöt. My kívülnök is vannak sok falukból és városokból eleven tanúk, kik tugiák bizonnial, hog élték az varsániak mind az meg nevezöt határokig, mint kik volnának szent miklósi Rácz Pál, czibak házi Faragó Benedek és ugian ottan Pettiéni Amburus, ugian ottan Karmasi Ferencz, Nagy réven Törös Tamás, István házáról Gál László és ez félék sokak vannak, kik igaz hitök szőrént tanú vallást töttek róla, tudván, hogi az Tiza varsániaké volt az föld és rét és azok bírták. Azért mys megis mondgiuk igaz hitwnknek vallása szőrént, hogi bírták és élték az megmondot földet és rétet eleitwl fogva a Tiza varsániak, azért ennek fwképpen mi vagiwnk tanú bizonsági." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatközúsi Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 474.

²¹⁰ Jankovich, Miklós, "Buda Város Keresztény Tanácsa A Török Hódoltság Korában", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XIV, szerkesztette: A "Budapest Története" Szerkesztőbizottsága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 147.

²¹¹ Macarca: *Hármaskönyv* [Üçlü Kitap]. Baş yargıclıktan kral nâibliğine yükseltilen István

Ayrıca Macar serhat kalelerinin uzağında kalan bölgelerde bazı arkaik karar verme yöntemlerine de başvurulabilmiştir. 1620 senesine ait bir olay, bahis konusu meselede önem taşımaktadır. Tanıklar, Bekeş şehrinden eski Yargıç István Tarhos ve Doboz kentinden András Pák'ın kavgaya tutuştuğuna dair ifade vermektedirler:

Emlöstöny'de önde gelen iki kişi, kıyasıyla münakaşa etmekteydi. Hatırladığım kadarıyla Bekeş'teki kamın, Doboz'daki kam ile kavgaya tutuştuğunu söylediler. Dobozlu kam, Bekeşli kamın üstesinden geldi, buna mukâbil her iki taraf da müteâdil surette hudutta gezinmektedir.²¹³

1651 senesinde kaleme alınan başka bir vesikadan takip edildiği üzere aynı tanık ifadesinden konunun Türklerin dahliyle sonuçlandığı ancak sınırın Macar âdetlerine göre belirlendiği anlaşılmaktadır:

Bâdehü Bekeşliler mesele hakkında [Göle] beye başvurdu. Sınıra dair öylece çekiştiklerinden nihayet daimî bir çözüm bulmak isterlerdi. Bey, bahsin sürmesi ihtimaline karşı sınırı adil biçimde halletmek maksadıyla Dobozluların beyini, Cafer Bey'i çağırttı. Sonra her iki taraftan da pek çok yaşlı ve genç geldi.²¹⁴

54 yaşındaki Dobozlu tanık Tamás Sáros, bir konu hakkında mağdur olarak ifade vermektedir:

Beni Kosdér köyünde yakaladılar. Pál Márkus adlı kişi, keçi söğüdü dalı ile beni bir güzel dövdü ve [sınır bölgesinde bulunması kastedilerek] hatıram baki kalsın diye yaşlılar beni oracıkta bıraktı.²¹⁵

Werbőczy'nin 1504'te, Alsópetény'de derlemeye başladığı ve 1514'te tamamladığı örfi hukuk bütünüdür. Latince tam başlığı, *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* [Şanlı Macaristan'ın Örf ve Âdet Hukukunun Üçlü Eseri] şeklindedir. Muhteviyatta, Macar yasalarını ve geleneksel Macar düzenlemelerini derlemek; sistemleştirerek yazıya dökmek amaçlanmıştır. Werbőczy, István, *Tripartitum. A Dicsőséges Magyar Királyság Szokásjogának Hármas Könyve, Latin-Magyar Nyelvű Kiadás, szerkesztette: Gazda István, fordította: Csiky Kálmán, Téka, Budapest, 1990.*

²¹² Schwáb, Mária, *Az Igazságszolgáltatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, 97.

²¹³ "Az Emlöstönynél két fő ember erősen megbirkózának, emlékeztén meg, azt mondották, hogy az békési tátus a dobozi tátussal meg birkózott, az dobozi tátos bírja vala meg a békési tátost, egyenlőképpen mind a két fél járta a határt." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1620, fol. 63.

²¹⁴ "Annak utánna a békésiek a békhez menének a dolog felöl, hogy úgy veszekedtenek a határ felöl és eligazítanak egyszer örökösen, a bék hivatta Czáfor bék, az doboziak urát, hogy egyenlőképpen keresnek ki az határt, ha veszekednének felette. Annak utánna mind a két helybül ugyan sokan voltanak az öreg emberek, ifjú emberek is." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzökönyvek, 1651, fol. 7.

²¹⁵ "Kosdér Szigettyénél engemet megragadának, s egy Rekettye vesszővel egy Márkus Pál nevű

Bu eski Macar yöntemini²¹⁶ Osmanlı yerel idareleri de benimsemiştir. Örneğin Eçed Beyi Ali Paşa, Eçed-Hort sınırını belirlemede aynı usûle başvurmuştur.²¹⁷

10. Osmanlı Yönetiminde Macaristan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler

XVI ve XVII. yüzyıllarda yabancıların Macaristan'a göçünü, kralın ya da feodal beylerin çıkarlarından ziyade Dîvân-ı Hümayûnun askerî politikası, dolayısıyla bu politikanın egemenlik amaçları yönlendirmiştir. Dolayısıyla öncelikle Almanya, Fransa, İtalya hatta Habsburg idaresindeki Çek topraklarından Macaristan'a yönelen köylü ve zanaatkârların göçü durmuştur.²¹⁸

Öte yandan Osmanlı egemenliği vasıtasıyla Rumenler gibi çeşitli milletler, güney ve doğu yönünden Macaristan'a giriş yapmıştır. Bu sayı, XVI ve XVII. yüzyıllarda Eflâk ve Boğdan'dan gelenlerle birlikte gittikçe artmıştır. Özellikle Eflâk Voyvodası Mihály'in ve Habsburg İmparatorluğu Generali Giorgio Basta'nın politikası, 1603 yılı içinde Rumenlerin göçünde artışa neden olmuştur.²¹⁹

Dönemin Habsburg Hükûmeti; Rumenlerin Macaristan'a göçünü, ülke güvenliğinin tehlikeye girmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bu nedenle Çâsar Rudolf, General Basta'yı Rumenleri ve Rusinleri kent ve hisarlardan uzak tutması için görevlendirmiştir.²²⁰ Rumenler başta Erdel'e yerleşmişlerdir. Ancak mezkûr halkın Macaristan'a göçünü, Osmanlıdan himaye kazanmak amacıyla Erdel'e gelmek istedikleri şeklinde, kesin olarak netleştirebilecek bir kaynak bulunmamaktadır.

Macaristan'a yönelik bir diğer göç dalgası, 1541'den sonra özellikle Balcanlar üzerinden gerçekleşmiştir. Daha önce başlayan ve güneyden gelen Slav göçü, bu vasıta ile kitlesel bir hâle ulaşmıştır. Söz konusu nüfus hareketi,

Ember éngemet erőssen megvere, és meghagyák az Öreg Emberek, hogy megemlékezzem rólla." Aktaran: Haan, Lajos, *Békés Vármegye Hajdana*, Lauffer Vilmos, Pest, 1870, 224-225.

²¹⁶ Takács, Lajos, *Határjelek, Határjárás A Feudális Kor Végén Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 151.

²¹⁷ Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 27, XCV, fol. 21.

²¹⁸ Szakály, Ferenc, "A Török Uralom Mérége", *História*, XVI/4 (1994), 8-9.

²¹⁹ Linger, András, "Magyarország Népesége A Népszámlálások Alapján", *Magyarország Történeti Demográfiaja 896-1995. Millicentáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 307.

²²⁰ Ágoston, Gábor, "Ideológia, Propaganda és Politikai Pragmatizmus: A Habsburg-Oszmán Nagyhatalmi Vetélkedés és A Közép-Európai Konfrontáció", *Történelmi Szemle*, XLV/1-2 (2003), 13.

XVI. yüzyılın ilk yıllarında Macarların desteğiyle devam etmiştir.²²¹ Özellikle feodallerin işine gelen bu akım ile Hırvatistan'daki köylüler Batı Macaristan'a kaydırılmıştır.

Zrínyi, Frankopan, Batthyány, Erdődy ve Nádasdy aileleri bu sayede Hırvatistan'daki serflerinin bir kısmını Tuna'nın yukarısına taşımıştır. Nihayet XVI. yüzyılda 60-100 bin arası Hırvat köylü, Macaristan'a taşınmıştır. Takip edilebildiği kadarıyla Şopron (Sopron) eyaletinde [= *comitatus*] 51, Vaş (Vas) eyaletinde [= *comitatus*] ise 54 köye Hırvatlar yerleşmiştir.²²²

Güney Slavlarının Macaristan'daki iskânlarının yönünü, bundan böyle Osmanlı idaresi belirleyecektir. Sâbık nüfusun bir kısmı, Osmanlı birliklerine martolos olarak tayin edilmiş; dolayısıyla Macaristan'daki palankalarda vazifelendirilmiştir. Diğer bir kısmı ise yine Osmanlı toprağını işlemekle görevlendirilmiştir. Ayrı bir kol da Balkanlardan Macaristan'a gönüllü olarak giriş yapmıştır.²²³ Tolna eyaletindeki [= *comitatus*] Grábóc Ortodoks Manastırının 1580 civarını kapsayan yıllıklarında şu satırlara rastlanmaktadır:

...o zamanlar hükümrân Türk Çasârının emriyle Türkleri, kendi toprak beylerini izleyen pek çok Sırp Macaristan'a geldi. Yanıkkale'ye kadar kentleri ve köyleri meskûn kıldılar. Kapoşyanındaki Kopân Sahrası ile Kapoşvâr'ın (Kaposvár) kentinde dahi yerleşimler tesis ettiler, ibadethaneler ve binalar inşa ettiler.

Bizim Hristiyanlarımız Dalmaçya'dan gelip yerleşti, en çok burada yaşamaktan hoşnutlardı. Aralarından bazısı, yurtlarını görmek üzere geri döndü. O vakit bize dediler ki bu Macar toprağı çok güzel ve verimlidir, buğdayı bereketlidir. Dalmaçya'da ise o zamanlar büyük bir kıtlık egemendi; biz de açlık yüzünden bu ülkeye gelmeye niyetlendik...²²⁴

²²¹ H. Németh, István, "Háború és Népeesség A Kora Újkori Magyarországon (16-17. Század)", 139.

²²² Kitanics, Máté-Végh, Andor, "Horvát Letelepédés Magyarországon A Késő Középkorban és A Koraújkorban", *Népek-Maszkok-Európa. A Busójárás Európai Háttérre*, szerkesztette: Hoppál Mihály, Európai Folklor Intézet, Budapest, 2011, 137.

²²³ Szabó, József, "A Dél-Dunántúli Délszláv (Horvát, Szerb és Szórványos Szlovén) Bevándorlások Nyelvi és Néprajzi Nyomai A Földrajzi Neveken: 7. Rész", *Magyar Nyelvőr*, CXL/3 (2016), 291.

²²⁴ "...sokan jöttek szerbek ebbe a Magyarországra, követve a törököket, saját földesuraikat, a török császár parancsára, aki akkor uralkodott, és benépesítették egész Győrig a városokat és falvakat és településeket teremtettek, templomokat épületeket emeltek: így a koppányi mezőn a Kapos mellett és magában Kaposvárott is; a mi keresztényeink eljöttek Dalmáciából és letelepedtek, és leginkább itt szerettek lakni. Közülük néhányan visszatértek, hogy lássák hazájukat, és értesítettek bennünket, hogy ... ez a magyar föld nagyon szép, gabonatermő és termékeny, Dalmáciában pedig akkor... nagy éhség uralkodott, hogy előjünk erre a földre az éhség miatt..." Aktaran: Fenyvesi, László, "Az Igali Portya és A Körmendi Kótyavetye Balkáni Tanulságai", *Magyar és Török Végvárai 1663-1684*, szerkesztette: Bodó Sándor-Szabó Jolán-Dobó István, Vármúzeum, Eger, 1985, 205.

Balkan ülkelerindeki soyluların bir kısmının Müslümanlığa geçmesi, özellikle köylülerin gönüllü olarak martoloslara katılması ve kitlelerin yine gönüllü olarak timarlı sipahilerin hizmetine girmesi, ciddi bir eğilim olarak takip edilmektedir.²²⁵ Söz konusu mesele pek çok iç neden çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak Macaristan dâhilinde tarihsel gelişim süreci önem taşımaktadır:

Aslında Mohaç'ta sadece Orta Çağ Macar Devleti yıkılmamış, aynı zamanda Balkan milletleri arasındaki Macar Krallığı'nın Osmanlıları durdurabileceğine dair inanç da ortadan kalkmıştır. Osmanlı'nın zaferi ise topluma, egemen güçle anlaşmaktan başka imkân bırakmamış ve bunu, Macaristan'a yönelen göç takip etmiştir.

Başta Sırplar olmak üzere yeni gelen halk, Macarlarca belgelendirilmemiştir. Buna sıkça yer değiştirmeleri de eklenince haklarında sayısal olarak net bir veriye ulaşmak pek mümkün olmamaktadır. Arşivlerin işaret ettiği geniş çerçeveye bakılacak olursa örneğin Kopân sancağına ait 1582 seneli bir vesikada sonradan gelen Sırpların 89 köye yerleştiği bilgisine ulaşılmaktadır.²²⁶

Güneyden gelen Slavlar, başta Macaristan'ın güney kesimleri olmak üzere özellikle ülkenin Osmanlı-Macar savaşları nedeniyle boşalan yerlerine iskân olmuştur. Bunlar arasında evvela Baranya, Tolna, Bâc-Bodrog eyaletleri [= *comitatus*] gelmektedir.²²⁷ Martoloslar ise bu hattın kuzeyine doğru yönelmiştir. Estergon'da 1543 senesine ilişkin 1.058 martolos kaydedilmiştir.²²⁸ Osmanlı askerlerinin iâşe ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla muhafız birliklerinin konak yerleri yakınına güneyden gelen Slavlar yerleştirilmiştir. Bu bakımdan Şiklôş civarında 3.600 ve Peçûy civarında 2.700 yeni Güney Slavı nüfusuna rastlanmaktadır.²²⁹

Bahsi geçtiği üzere Macaristan'a gelen Sırpların bir kısmı Osmanlı kuvvetleri içinde düzenli olarak martolos görevini üstlenirken büyük çoğunluğu ise yarı askerî yarı hür köylü kümeleri olarak sınır güvenliği ile iç güvenlik kapsamında hizmet vermiştir. Edindikleri *condominium* [irsî mülkiyet hakkı] neticesinde yükümlü oldukları vergilerden de kaçınmaya çalışmışlardır. Daha kesin bir ifadeyle Sırplar, Osmanlılar için vergi yükümlülüklerini yerine getirirken Macar derebeylerinin vergi taleplerini ya reddetmiş ya da en aza in-

²²⁵ Horn, Ildikó, *Hit és Hatalom, Az Erdélyi Unitárius Nemesség 16. Századi Története*, Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 269.

²²⁶ Aktaran: Vujicsics, Sztoján, *Magyarországi Szerbek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1988, 3-5.

²²⁷ Fényes, Elek, *A Magyar Birodalom Nemzetiségei és Ezek Száma Vármegyék és Járások Szerint*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1867, 48-66.

²²⁸ Hegyi, Klára, "Magyar és Balkáni Katonaparasztok A Budai Vilájet Déli Szandzsákjaiban", *Századok*, CXXXV/6 (2001), 1281.

²²⁹ Hegyi, Klára, "Pécs Török Katonasága", *Pécs A Hódoltság Korában*, szerkesztette: Szakály Ferenc-Vonyó József, Kronosz Kiadó, Pécs, 2012, 137.

dirmişlerdir.²³⁰ Tolna eyaletinde [= *comitatus*] bulunan Födvár Manastırının başrahibi, 1630 senesine ait beyanında şu notu düşmektedir:

...Födvár'da şimdi Macarlar ve Sırplar yaşamaktadır. Macarlar, onları intizam hâlinde tutmam ve kilisenin tebaası olarak tanımam için benim mütasamahamla hediyelerin dışında yıllık 20 Macar forinti ödemektedir... Sırplar, Türklerle ittifak hâlinindedir; bu nedenle para vermezler ve itaat etmek istemezler...²³¹

Başrahip, yakındaki Kemlid (Kömlöd) bölgesi hakkında da açıklama yapmaktadır:

...Sırpların yaşadığı Kemlid köyü de Manastıra bağlıdır. İtaat altında kalmaları için hediyelerin dışında yıllık, toplam 6 Macar forinti öderler...²³²

Budin'in Osmanlılar tarafından alınmasından önce Macar Kralı János Szapolyai'nin saray papazı olan György Szerémi de Sırplar hakkında bilgi vermektedir:

...bunlar da ziyade ticaretle uğraşmaktaydı. Her zaman bol olan mallarını Macaristan'a getirirlerdi. Çadırlarında daima bir iki Türk bulunur ve hizmetlerinde Türklere sadakatten şaşmazlardı.²³³

Osmanlı fetihleri ile birlikte Macaristan'a Yunan göçü de başlamıştır. Ancak Yunanların Macaristan'a gelişi bir iskân politikasından ziyade gönüllü olarak gerçekleştirilen bir akın olmuştur. Benzer şekilde Ermeniler, Bulgarlar, Arnavutlar ve Makedonlar da ülkeye göç etmişlerdir. Bu milletlerin önemli bir kısmı Hristiyan Ortodoks olup ticaretle uğraşmaktaydılar. Sâbık kitleler hakkındaki spesifik bilgi, maalesef daha geç bir dönemde kaleme alınmıştır. 1815'e gelindiğinde Orosháza (Orosháza) hakkında András Skolka, şu satırları kaydetmektedir:

²³⁰ Hegyi, Klára, "Etnikum, Vallás, Iszlamisáció. A Budai Vilájet Várkatonaságának Eredete és Utánpótlása", *Történelmi Szemle*, XL/3-4 (1998), 241.

²³¹ "...Földvart most magyarok rácok lakják, a magyarok az én elnézésemből, hogy renben tartsam öket és elismerjék, hogy egyházi alattvalók, az ajándékokon kívül évi 20 magyar forintot fizetnek... A rácok a törökkel vannak egyezésben, s azért nem fizetnek és engedelmeskedni sem akarnak..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagyréposti Iratok, E 6, XLI, fol. 29.

²³² "...Az apátságához tartozik Kömlöd falu is, melyet rácok lagnak, akik hogy engedelmesek maradjanak, az ajándékokon kívül mindössze évi 6 magyar forintot fizetnek..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagyréposti Iratok, E 6, XLI, fol. 29.

²³³ "...ezek is nagyon kereskednek. Mindig bőven voltak áruik, elhozták Magyarországra, és sátraikban mindig volt egy-két török, s így folyton híven szolgáltak a törököknek." Vakanüvisin yayımlanan notlarından: Szerémi, György, *Magyarország Romlásáról*, Erdélyi Laszlo fordítását átdolgozta: Juhász László, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 65.

...Yunanlar ağıleben bankerlikten geçinir ve dükkân işletir. Bir Macar için banker ve Yunanin aynı manaya gelmesi bu nedenledir. Macar insanı her dükkân sahibine Yunan der, bu herhangi bir millettten de olabilir. Yunanlar ticaretin ve vurgunculuğun her dalına Yahudiler gibi dâhil olmuştur. Hususta farklı ve doğuştan gelen bir kabiliyete sahip olduklarından parasız kalmazlar. İlaveten olağanüstü çalışkan ve yorulmazdırlar. Tam da bundan ötürü Ermeniler gibi çoğu kez ziyadesiyle muvaffakturlar. ...Doğu-batı yönlü mürüru ve yerli ticaretin anahtar mevkillerini zapt etmişlerdir. Sultanlık egemenliğinin muhafazasından da istifade etmişlerdir. Elbet çeşitli beynelmilel misaklar da Macaristan'daki faaliyetlerine yardımcı olmuştur. Daire-i ihtiyarları ülkenin büyük kısmına sirâyet etmiştir. Öte yandan ağırlık noktaları boyunduruğa [Osmanlı Macaristanı'na] düşmüştür. Mátyás Bél'in Csanád eyaletindeki [= *comitatus*] Yunanlara dair tespitini, umumiyetle geçerli görebiliriz: Hiçbir yerde eksik olmazlar çünkü ticaret için her meskeni tavattun ederler.²³⁴

Yunan tüccarlar Barasu'dan (Brasso) başlayıp, Bihar, Borşod, Zemplin, Abaüy, Heveş eyaletlerini [= *comitatus*] kapsayarak Yas-Kuman bölgesi ile Peşte eyaleti [= *comitatus*] üzerinden Şopron ve Zala eyaletlerine [= *comitatus*] kadar yayılmışlardır.²³⁵ İlk Yunan tüccar yerleşimleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Barasu'da tespit edilmektedir. Bu noktadan itibaren ticarî kaygılar dolayısıyla ülkenin tümüne uzanmışlardır.

Ancak söz konusu tüccar sınıfının büyük bir kitleyi temsil ettiği söylemez. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında dahi sayıları iki bini geçmemektedir. Küçük yerleşimlerde sadece bir iki aile bulunmaktadır. XVII. yüzyılda ise büyük bir ticaret kenti olan Debrecin'de otuz Yunan ailesinin yaşadığı tespit

²³⁴ "“...a görögök töbnyire kalmárkodásból élnek és boltokat tartanak; innen van, hogy egy magyar számára a kalmár és a görög szinonimák. A magyar ember minden egyes bolt tulajdonosát görögnek nevezi, tartozhat az akármelyik néphez is. Ezek a görögök a kereskedés és spekuláció minden ágába beleárják magukat, mint a zsidók és mivel ehhez különleges, mintegy veleszületett ügyességgel rendelkeznek és nincsenek is pénz nélkül, emellett rendkívül tevékenyek és fáradságtalanok, éppen azért úgy, mint az örmények, legtöbbször igen jól boldogulnak. ...Közkhöz ragadták a kelet-nyugati irányú tranzit- és a hazai kereskedelem kulcspozícióit. Élveztek a szultáni hatalom védelmét, de a különböző nemzetközi szerződések is elősegítették magyarországi működésüket. Hatáskörük az ország nagy részére kiterjedt, súlypontja azonban a hódoltsági területre esett. Általánosabban érvényűnek tekinthetjük Bél Mátyásnak a Csanád megyei görögökre vonatkozó megállapítását; sehol nincs belőlük hiány, mert a kereskedés kedvéért mindenütt letelepülnek.” Aktaran: Soós, István, “Skolka András: Oroszháza Topográfiai Leírása 1815”, *A Békés Megyei Múzeumi Kutatások Eredményeiből. Tanulmányok és Forrásközlmények*, XI, szerkesztette: Szabó Ferenc, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 1988, 160.

²³⁵ Borbély, Zoltán, “A Nemesi Társadalom Struktúrája és A Hétköznapi Élet Keretei Felső-Magyarországon A 17. Század Első Felében”, *J. Újváry Zsuzsanna. Oszmán-Magyar Viszony A 16-18. Században: Tanulmányok A Magyar Királyság és Az Oszmán Birodalom Népeinek-Magyarok, Törökök, Rácok, Tatárok, Zsidók, Görögök és Egyéb Népek-Hétköznapijairól; Egyén és Közösség Viszonya*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Szent István Társulat Az Apostoli Szentzsák Könyvkiadója, Budapest, 2020, 203.

edilmiştir. En çok Erdel'e ve burada da özellikle Görge (Gyergyószentmiklós), Csipszépvíz, Erzsébetváros, Gerla gibi şehirlere yerleşmişlerdir.²³⁶

Ticaret imkânı Yahudileri de Macaristan'a çekmiştir. Aslına bakılırsa Yahudilerin Kárpát (Kárpát) Havzası'na göçleri, Yahudiye'den ayrılmalarından itibaren (66-140) süregelmiştir. Bunu izleyen dönemlerde kuzey ve batıdan sürekli olarak havzaya hareketleri devam etmiştir. Orta Çağ'ın sonunda yaklaşık 20 Yahudi yerleşkesi takip edilebilmektedir, nüfusları ise 20 bin civarındadır.²³⁷ Öncelikle Budin, Estergon, Yanikkale, Trnava, Tata, Kismarton, Güns (Kőszeg) ve Sopron gibi büyük kentlere iskân olmuşlardır.

Osmanlı egemenliği Yahudi yerleşimlerinde yeni bir cereyana neden olmuş, başta Belgrad olmak üzere Balkanların çeşitli yörelerinden Macaristan'a göç başlamıştır.²³⁸ György Szerémi söz konusu göç dalgasını, Budin merkezli olmak üzere Osmanlı egemenliğine bağlamaktadır:

...Türk çâsarının Yahudileri, Budin'deki Yahudileri ziyarete gelirdi. Onlar her ne duyup malumat edinirlerse hemen İstanbul şehrine koşup Macarların ihtilâfları hakkındaki her şeyi çâsâra sadakatle anlatırlardı. Ve onlar gizlice Türk mallarını Budin'e getirirlerdi, ahmak Macarlar da nereden getirdiklerine hayret ederdi.²³⁹

11. Yok Olan ve Yeniden Kurulan Yerleşimler

Macaristan'daki yerleşim sisteminin ihdası, XV. yüzyılın sonuna gelindiğinde tamamlanmıştır. Bu dönemde, Kárpát Havzası'nda toplam 19 bin yerleşim ve burada yaşayan 4 milyonluk bir nüfus tespit edilebilmektedir. Yerleşim yeri ve toplam nüfus oranından anlaşılacağı üzere devir itibarıyla küçük köylerden oluşan bir düzen hâkimdir.

Mezkûr nüfusun ülkeye orantılı olarak dağıldığı varsayılırsa her bir yerleşimde 210 kişinin yaşadığı düşünülebilir. Elbette nüfus dağılımı homojen gerçekleşmemiştir. Ülkede birkaç binlik nüfusa sahip şehirlerden, birkaç aileyi kapsayan ufak köylere kadar çeşitli yapılanmalar mevcuttur. Yine de ge-

²³⁶ Rácz, Szilárd, "Erdély, Partium és Bánság Városainak Fejlődése és Pénzintézeti Funkciói A Dualizmusban", *A Régió Tízpróbája*, szerkesztette: Ricz András-Takács Zoltán, Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2015, 231.

²³⁷ Jehuda, Don-Magos, George, "A Magyarországi Zsidóság Demográfiai Fejlődése", *Történelmi Szemle*, XXVIII/3 (1985), 438.

²³⁸ Fekete, Lajos, *A Hódoltság Török Levéltári Forrássai Nyomában*, szerkesztette: Dávid Géza, Körösi Csoma Társaság-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1993, 118-119.
 "...a török császár zsidói el szoktak jönni a budai zsidókhoz, s bármint hallottak és megtudtak, midjárt szaladtak vissza Konstantinápoly városába, s mindent híven előadtak a császárnak a magyarok viszályairól. És ôk titkon különbözô török árukat hoztak Budára, s az együgyû magyarok csodálkoztak, honnan hoztak." Vakanüvisin yayımlanan notlarından: Szerémi, György, *Magyarország Romlásáról*, 65.

nelleyici bir yaklaşımla Macaristan'da nüfusun %90'ının, üç yüz kişiden az nüfusa sahip köylerde yaşadığı söylenebilir.²⁴⁰

Tüm Macaristan'ı dolaşmış Estergon Piskoposu Miklós Olah'ın nakline göre köyler; nehir boylarında ya da verimli düzlüklerde, birbirini izleyen yoğunlukta, 1-3 kilometre arayla kurulmuştur.²⁴¹ Ancak Büyük Macar Ovası'nın tümünde aynı sıklıkta bir yerleşim yapısı takip edilememektedir. Bâc-Bodrog eyaletindeki [= *comitatus*] köyler, birbirinden 4-5 kilometre ile ayrılmıştır.²⁴² Nadkörös ve etrafındaki komşu topraklarda ise köyler, 4-8 kilometrelik mesafeyle kurulmuştur.²⁴³

Oláh'ın 1536 yılına ilişkin kayıtlarında Kumanların, Kuman-Kıpçaklar-ya (Kunság) bölgesinin genelinde bulunduğu nakledilmektedir. Olah, batıda Bačka'ya (Bacska) geçtiğinde ise pek çok kentin olduğunu ve her yerin köylülere ait hasatlarla bezendiğini yazmaktadır.²⁴⁴

Köylerin hukukî durumu, dönemin hiyerarşik düzenine göre üç şekilde vücuda gelmiştir: Serf köyleri geneli temsil etmektedir. Bunu az miktardaki *oppidium* [pazar kasabası] izlemektedir. En seyrek karşılaşılan grup ise *civitas* [özgür kral kenti] yerleşimleridir.²⁴⁵

Nicelik olarak bakıldığında XVI. yüzyılın başında 19 bin yerleşimden 18 bininin serf köyü olduğu görülmektedir. Toplam 800-900 pazar kasabasından yaklaşık 30'u, özgür kral kentinin ayrıcalıklarından yararlanabilmiştir.²⁴⁶ Macaristan'da XIV ve XV. yüzyıllarda kök salan söz konusu yapı, bir yüzyıl içinde tüm ülkeyi içine alacak şekilde gelişmiştir: Pazar kasabaları küçük ticaret merkezleri hâline gelmiş ve her biri 15-20 serf köyünü içine almıştır.²⁴⁷

XV. yüzyılın sonuna doğru, yeni köylerin inşasına paralel olarak, Macar yerleşim sistemindeki eski iskânların ortadan kalktığı gözlemlenmektedir.²⁴⁸ Bu bakımdan Macar tarih yazımında genellikle karşılaşılan Osmanlı fetihle-

²⁴⁰ Erdei, Ferenc, *A Magyar Parasztársadalom*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 36.

²⁴¹ R. Várkonyi, Ágnes, "Oláh Miklós Esztergomi Érsek A Kereszténység Védelmében", *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*, II, szerkesztette: Beke Margit, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága Kiadványai, Budapest, 2004, 26.

²⁴² Pánya, István, "Bodrog Vármegye Története", *Történeti Földrajzi Közlemények*, IX/1-2 (2021), 37.

²⁴³ Novák, László, *Nagykörös Története és Néprajza A XIX. Század Közepéig*, I, 205.

²⁴⁴ Kuun, Géza, *A Kúnok Nyelvéről és Nemzetiségéről*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1885, 35.

²⁴⁵ Bácskai, Vera-Nagy, Lajos, *Piackörzetek, Piacközpontok és Városok Magyarországon 1828-ban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 94.

²⁴⁶ Szilágyi, Miklós, *Mezőváros és Paraszti Kultúra. Történeti-Néprajzi Dolgozatok Az Alföldi Mezővárosokról*, Nagykanizsai Hagyományörző Társulás, Kisújszállás, 2012, 159.

²⁴⁷ Körner, Zsuzsa-Nagy, Márta, *A Városrendezési Szabályozások Története Magyarországon*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004, 33.

²⁴⁸ Gyáni, Gábor-Kövér, György, *Magyarország Társadalomtörténete A Reformkortól A Második Világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 61.

riyle birlikte köylerin boşaldığı fikri, gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Elbette savaş dönemi, yerleşim yapısını zayıflatmıştır. Aşağıdaki satırlarda bu konu örneklerle açıklanacaktır.

Mohaç'tan önce Macar yerleşim yapısındaki en büyük yıpranma, Tatar akınları nedeniyle gerçekleşmiştir. György Györffy'nin araştırmalarına göre bu konudaki en büyük tahribatı, 1241-1242 arasında Büyük Macar Ovası ve Tisa boyu almıştır. O zamanlar yok olan köylerin oranı Çanâd'da %80, Çonrâd eyaletinde [= *comitatus*] %75'tir. İlaveten Bekeş ve Bodrog eyaletleri de [= *comitatus*] yerleşimlerinin yarısını yitirmiştir. Bunların bir kısmında eski hayat yeniden renklenme imkânı bulurken bir kısmında bir daha toparlanma gerçekleşmemiştir.²⁴⁹

İç ve dış zıtlıkların neden olduğu köy yerleşimlerindeki yıkıma ilaveten çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerin de nüfusu olumsuz yönde etkilediği dönemselsel olarak söylenebilir. Bu aşamada öncelikle küçük nüfusa sahip, kilisesi olmayan köylerin ortadan kalktığına tanık olunmaktadır. Ancak durum, aynı zamanda nüfusun da yok olduğuna işaret etmemektedir. Pek çok kez sadece nüfusun yer değiştirmesi söz konusudur. Bu bakımdan serfler daha korunaklı ya da hayatlarını daha güvende sürdürebilecekleri yerlere göç etmiştir.²⁵⁰ Ancak köylerin bu tipteki yok oluşu ya da tekrar kuruluşu hususunda, kaynak araştırmaları yeterli veriyi sağlayamamaktadır.

István Szabó'nun Zatmâr, Bihar ve Ugoça eyaletlerinde [= *comitatus*] gerçekleştirdiği incelemelere göre her beş köyden biri daha Mohaç'tan önce ortadan kalkmıştır.²⁵¹ Bu rakam ülke çapına genellenebilir olmamakla birlikte köylerin verdiği mücadeleyi göstermesi bakımından anlamlıdır. István Szabó'nun işaret ettiği üzere Macaristan'da, XV. yüzyıla gelindiğinde köylerdeki serf yerleşimlerinin yarısı boşalmıştır. Kendisine göre bu olgunun arka planında başta veba olmak üzere tekrarlayan salgın hastalıklar ve kentlerin çekim etkisi yer almaktadır. Süreç genellikle sadece mevcut yerleşimlerin sayısını seyrekletirmiş, köylerin tümünden yok olmasına nadiren neden olmuştur.²⁵²

Köylerin ortadan kalkması, tarihsel seyrin içinde vuku bulan çeşitli olaylar neticesinde gerçekleşmiş ve yoğunluk itibarıyla değişiklik göstermiştir. Örneğin XVII. yüzyılın başında Osmanlı fetihlerinin etkisiyle Debrecin yakın-

²⁴⁹ Benda, Kálmán, "A Pannon Térség Városainak és Mezővárosainak Fejlődése és Jelentősége A 16-19. Században", *Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion 'Mogersdorf'*, szerkesztte: Horváth Ferenc-Ruzsás Lajos, Vas Megye Tanácsa Művelődésügyi Osztálya, Szombathely, 1974, 5-7.

²⁵⁰ Vári, András, "Kelet- és Nyugat-Európa Agrártársadalmi Dualizmusa-Tavalyi Hó?", *Korall*, XI/15-16 (2004), 121.

²⁵¹ Szabó, István, *Ugocsa Megye. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok A Magyar Népiségtörténet Keretéből*, szerkesztette: Mályusz Elemér-Hóman Bálint-Domanovszky Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937, 303.

²⁵² Szabó, István, *Ugocsa Megye. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok A Magyar Népiségtörténet Keretéből*, 382.

larındaki yaklaşık elli köy ortadan kalkmıştır.²⁵³ Ya da Nadkörös sınırında 21 yerleşimin izine rastlansa da Tatar akınlarının etkisi sonucu bunlardan sadece beşi, Osmanlı Dönemi'ne ulaşabilmiştir.²⁵⁴ Şomogi eyaletindeki [= *comitatus*] Nagybjom'da 11 yerleşimin altısı, daha Mohaç'tan önce boşalmıştır.²⁵⁵

Karşıt bir eğilim olarak XV. yüzyılın sonuna kadar Kárpát Havzası genelinde Macar yerleşimlerinin sayısında artış gözlemlenmektedir.²⁵⁶ Türk egemenliğinin başladığı yerlerde tarihsel süreklilik yerini Osmanlı idarî sisteminin geleneklerine bırakmıştır. Krallığın varlığını muhafaza ettiği coğrafyada ise Orta Çağ yerleşim sistemi bozulmadan devam etmiştir.

Mohaç Savaşı'nı takip eden yıllarda Macar yerleşim sistemindeki değişimlerin izi sayısal olarak sürülebilir. Örneğin Bâc-Bodrog eyaletinde [= *comitatus*], 1522'de *decimator* memurları [ondalık vergi tahsildarı] 264 yeri vergilendirmekteydi.²⁵⁷ 1720'ye gelindiğinde memurlar artık sadece 55 yerde takip edilebilir.²⁵⁸ Başka bir ifadeyle yerleşimlerin %79,2'si Osmanlı egemenliğinin yarattığı dönüşüme dâhil olmuştur. Ülkenin bu kısmında köy ve pazar kasabalarının sayısı düşmüştür. II. Joseph zamanında kayda alınmış tahrir belgelerinde 102 yerleşim kaydedilirken, Osmanlılar zamanında bu oran %61,4 daha azdır.²⁵⁹

Yazkumanistan bölgesinin yerleşim yapısında da benzer bir azalma takip edilmektedir. Yöre hisarlarının Osmanlı birliklerine karşı güçlendirildiği 1557'de Yazkumanistan'da toplam 49 yerleşim, Hármaskerület şehrinden gelenlere ev sahipliği yapmıştır. Bu oran 1720'de 23'e düşmüştür.²⁶⁰ Dolayısıyla Osmanlı egemenliği, meskûn yerlerin neredeyse yarısının ortadan kalkmasını beraberinde getirmiştir.

²⁵³ Demkó, Kálmán, *A Felső-Magyarországi Városok Életéről A XV-XVII. Században*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890, 19.

²⁵⁴ Galgóczy, Károly, *Nagy-Körös Város Monographiája*, Nagy-Körös Város Közönsége, Budapest, 1896, 15.

²⁵⁵ Solymosi, László-Mikóczy, Alajos, *Nagybjom Története, A Koraközépkortól Napjainkig*, Nagybjom Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kaposvár, 1979, 324-325.

²⁵⁶ Kocsis, Károly, "A Magyar Etnikai Térszerkezet Változásai A Honfoglalástól Napjainkig", *Tér és Társadalom*, X/1 (1996), 80-83.

²⁵⁷ Gubitza, Kálmán-Reiszig, Ede-Winkler, Pál-Kozma, László-Bársony, István, *Bács-Bodrog Vármegye*, I, szerkesztette: Borovszky Samu, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909, 243.

²⁵⁸ Gubitza, Kálmán-Reiszig, Ede-Winkler, Pál-Kozma, László-Bársony, István, *Bács-Bodrog Vármegye*, I, 258.

²⁵⁹ Iványi, István, "Bács-Bodrogh Vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára", *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, I, szerkesztette: Dudás Gyula, Bittermann Nándor és Fia Könyv- és Könyvnyomda, Zombor, 1895, 7.

²⁶⁰ Kocsis, Gyula, "A Város A Török Hódoltság Idején (1526-1699)", *Jászberény Története A Kezdetektől A Reformkorig*, szerkesztette: Pethő László, Jászszági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2014, 85.

Osmanlı hegemonyası Tuna'nın yukarısındaki yerleşim sisteminde de etkisini göstermiştir. Özellikle Tuna boyundaki Budin'i ve Ösek'i (Eszék) bağlayan askerî yol civarında yaşayan nüfus, Osmanlı ordularının da yolunun üstünde olması nedeniyle ciddi oranda azalmıştır.²⁶¹ Baranya eyaletinde [= *comitatus*], XV. yüzyılın sonunda 650 yerleşim bulunmaktadır. 150 yıl sonra ise bu rakam 286'ya düşmüş²⁶², dolayısıyla %44 oranında gerileme gerçekleşmiştir.

Büyük Macar Ovası'nda en büyük etki Bekeş, Çanâd ve Çonrâd'da gözlemlenmektedir. XVI. yüzyılın başında, bu üç bölgede 188 yerleşim kaydedilmiştir. 1570'te ise bu sayının 23'e düştüğü takip edilmektedir. Yüzyılın sonuna varıldığında sayıları ancak 38'e yükselmiş, ortadan kalkan yerleşimlerin oranı %87,8'i bulmuştur. Bu miktar özellikle Çanâd'da zirveye ulaşmıştır. XVI. yüzyılın ortasında Çanâd'daki yerleşimlerin sayısı 76 iken XVIII. yüzyılın başında üçe inmiştir.²⁶³ Bölgede %96,2'lik bir düşüş söz konusudur.

Yukarı Tuna'nın yerleşim sisteminde en çok Tolna eyaleti [= *comitatus*] kayıp yaşamıştır. Burada Orta Çağ'da mevcut 500 köyden yalnızca 28'i XVIII. yüzyılın başına ulaşmış, havâli Çanâd'a benzer bir kaderi paylaşmıştır. Yüzyılın sonunda ise bu eyalette 78 yeni yerleşim kurulmuştur.²⁶⁴

Aslında Rákóczi Bağımsızlık Savaşı'nın ardından Viyana sarayında Osmanlı idaresinin Orta Macaristan'ı tamamen boşalttığı konuşulmaktaydı.²⁶⁵ Habsburgların Fransız Komutanı Savoy Prensi Eugen, 1717'de elçilik görevi için Divân-ı Hümayûna gitmeye hazırlanan Viyana'nın İngiltere büyükelçisinin eşine nehir yolunu kullanmalarını, Budin ve Ösek arasının karla kaplı olduğunu, civarda bir ev dahi bulamayacaklarını, korkunç soğuktan ise pek çok insanın öldüğünü söylemektedir.²⁶⁶

Ancak elçi çiftin tecrübeleri farklıdır. Kara yoluyla seyahat etmişlerdir. Mohaç civarına geldiklerinde elçinin eşi; her yerde sıcak bir fırın gördüğünü, halkın gıda konusunda bir sıkıntı yaşamadığını kaydetmektedir.²⁶⁷ Öte yandan nüfusun azalması, köylerin boşalması gibi hususlar hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

²⁶¹ Gárdonyi, Albert, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", 31-32.

²⁶² Juhász, Péter, "Egy Példa A Népegyécskére A Délvidék Pusztulására A Török Hódoltságban", 25.

²⁶³ Marjai-Szabó, László, "A Török Uralom Hatása Az Alföldi Településekre", *Délvidéki Szemle*, III/1 (1944), 277-280.

²⁶⁴ Kalmár, Gusztáv, "A Török Uralom Hatása A Dunántúl Népegyécskére", *Föld és Ember*, IX/2 (1929), 52-53.

²⁶⁵ R. Várkonyi, Ágnes, *Két Pogány Közt*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1968, 127.

²⁶⁶ "...egyetlen házát sem fog találni, a rettenetes hidegtől pedig már sokan meghaltak..." Aktaran: Szamota, István, *Regi Utazások Magyarországon és A Balkán-Félszigeten, 1054-1717*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1891, 446.

²⁶⁷ Szamota, István, *Regi Utazások Magyarországon és A Balkán-Félszigeten, 1054-1717*, 446-447.

Osmanlı egemenliğinin ardından Macaristan'daki eski yerleşim sistemi tekrar kurulmamıştır. Gerçekte bu durum oldukça şaşırtıcıdır. Zira nüfus yeniden yükselişe geçmiş, dahası monarşinin sağladığı geniş coğrafi şartlar altında eski düzenin baştan tesis edilmesi için gerekli imkânlar hâsıl olmuştur. İmparatorluk idaresi ise Segedin, Debreçin gibi büyük ölçüde boşalmış şehirlerin bir daha bayındırlaştırılmasını teşvik etmiştir.²⁶⁸ Dönemin toprak düzeni, toplumsal yapısı ve hukukî şartları gibi faktörlerin toplu olarak ele alınması, bu duruma cevap verecektir. Dolayısıyla Osmanlı hâkimiyeti ve Macaristan'daki nüfus düşüşü arasında doğrudan bağ kurmak, meselelere tam anlamıyla açıklık getirememektedir.

Feodal yapıda devlete bağlı topraklar bulunsun da toprağın idaresi, öncelikle toprak beyleri ile Kilisenin kontrolündedir ve nihayetinde tasarrufçunun yönetimi, devlet nüfuzunu kendi sınırından dışlamaktadır.²⁶⁹ Tebaanın nereye yerleştirileceğine, dolayısıyla hangi topraklara nüfus kaydırması yapılacağına ve nerelerin boş bırakılacağına yalnızca feodal hâkim karar verebilmektedir. Bu anlamda Krallık egemenliği, bir tek kendine ait topraklarda hüküm sürebilmektedir. Toprak sisteminin devamı ya da yeniden canlandırılması tamamen soyluların insafına bırakılmıştır. Feodal yapı ise köylerin yeniden ihyası yerine, toprakların kiraya verilmesini daha kârlı bulmuştur.²⁷⁰

Köylerin diriltilmesi yerine artık Macaristan'daki Osmanlı timarlıları dahi arazilerini kiraya vermeye başlamıştır. Dîvân-ı Hümayûn Macar topraklarında nüfusun arttırılmasına gayret ettiyse de kiraya verilen toprak, sipahiye daha fazla malî fayda sağlamıştır. Özellikle Macaristan'ın güneyinden ortasına kadar; Nadkörös, Sabotka ve Keçemet'te XVI. yüzyıl ortasından itibaren bu pratik yaygınlaşmıştır.²⁷¹ Osmanlıların Macaristan'dan çekilmesinin ardından Macar feodaller de köylerin yeniden kurulmasını sadece belli seviyelerde desteklemiş, serflerini ıssız yerlerden ziyade hayatın kesintisiz devam ettiği yörelere yerleştirmeyi daha kârlı görmüşlerdir.²⁷²

²⁶⁸ Baranyi, Béla, *Compendium, Válogatott Tanulmányok A Regionális Tudomány Köréből*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017, 233.

²⁶⁹ Dokunulmazlık hakkı/ilkesi. Eckhart, Ferenc, *A Földesúri Bűntetőbíráskodás A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 119.

²⁷⁰ Szabó, István, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", 301.

²⁷¹ Beluszky, Pál, *Magyarország Településföldrajza*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, 72-101.

²⁷² Mihályi, Péter, *Fejezetek A Korai Magyar Privatizációk és Államosítások Történetéből, 17-18. Század*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-Tudományi Intézet, Budapest, 2015, 12-13.

12. Toprağını Terk Eden Feodaller ve Şehre Taşınan Armalı Soylular

Orta ve Yeni Çağ Macaristanı'nı soyluların ülkesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.²⁷³ Avrupa'da feodal dönem kapanmaktadır. Fransa nüfusunun yalnızca %0,5'i ve İngiltere nüfusunun yalnızca %2'si soylu sınıfında yer almaktadır. Bu rakam Macaristan'da %5'i bulmuştur. Öte yandan XVIII. yüzyılın sonuna doğru soyluların nüfusa oranı %8'e varan komşu ülke Lehistan, Macaristan'ı geçmekte, hatta Lehlerin katışıksız olarak yaşadığı yerlerde bu rakam, %16'ya kadar yükselmektedir.²⁷⁴

XV ve XVI. yüzyıllarda soylular, bütün Macar toplumunun %2,5-3'ünü teşkil etmişlerdir. Ülkedeki dönem nüfusunun 3,5-4 milyon olduğu düşünülürse 125 bin kişinin soyluluk ayrıcalıklarından yararlandığı söylenebilir.²⁷⁵ Toplumsal sınıfların ortadan kaldırıldığı evrede 1839 nüfus sayımına göre 11 milyonluk Macaristan nüfusunun 600.000'ini, yani halkın %5'ini soylular teşkil etmektedir.²⁷⁶

Mohaç'ı izleyen evrede Macar soylu sınıfı tarihinde köklü değişimler gerçekleşmiş, bu vasıtaıyla Orta Çağ Macar soylularının sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Demek ki soylu sayısındaki dikkat çekici artış, Osmanlı Macaristanı'nın kuruluşu ve bunu takip eden yeniden inşa zamanı ile kesişmektedir. Kaçınılmaz olarak akla gelen soru, söz konusu değişimin Osmanlı idaresi ile bağlantısının olup olmadığıdır.

XIII. yüzyıldan itibaren kök salan Macar soylu sınıfında yer alabilmek için iki ihtimal bulunmaktadır: Toprakta ilk hak hukuku ve krallık ihsanı. Kárpát Havzası'ndaki toprakların Macar beyleri tarafından kolonileştirilmesi, henüz yurt tutma döneminde başlamıştır. Bu evrede edinilmiş topraklar kuşaktan kuşağa geçmiştir.²⁷⁷ *Donatio* yani toprağın kral tarafından ihsan edilmesi ilkesi, daha sonraki yüzyıllarda askerî başarılar dolayısıyla uygulanmıştır.

²⁷³ Maksay, Ferenc, *Urbáriumok. XVI-XVII. Század*, 563.

²⁷⁴ Rutkowski, Jan, *Poddaństwo włościan w XVIII wieku w Polsce i niektórych innych krajach Europy*, skłád główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Poznań, 1921, 99.

²⁷⁵ Benda, Kálmán, "A Habsburg-Abszolutizmus és A Magyar Nemesség A 16. és 17. Század Fordulóján", *Történelmi Szemle*, XXVII/3 (1984), 451.

²⁷⁶ Borsi-Kálmán, Béla, "Tények és Gondolatok A 19-20. Századi Magyar Társadalomfejlődés Néhány Jellegetességéről", *Eszmék, Forradalmak, Háborúk; Vadász Sándor 80 Éves*, szerkesztette: Béla Háda, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010, 63.

²⁷⁷ Macaristan'da aristokrasinin kurumsallaşması üzerine bk. Tóth, István György, "Karddal Szerzett és Piacon Vett Armálisok: A Végváriak Útjai A Nemességbe A 18. Század Elején", *A Végvárak és Végváriak Sorsa*, (1699-1723), szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1991, 47.

İki tabakanın soylular sınıfına evrilmesindeki en büyük ortak nokta, toprak mülkiyetinin soyluluk sağlamasıdır. Ancak söz konusu başlangıç evresinde Krallık tarafından soyluluk vesikası verilmemektedir. Bunun yerine örfi hukuk ön planda tutulmuş, *donatio* daha sonraki süreçte yürürlüğe konmuştur.²⁷⁸ Soyluluğa dair en önemli hakların başında ise şahsî özgürlük ve vergi muafiyeti gelmektedir. Buna karşılık soylu sınıfının üstüne düşen en büyük görev, ordunun finansmanını sağlamaktır.

XVI. yüzyılda feodal mülkiyetin dörtte üçü, toplam nüfusun yirmide birini oluşturan soyluların elinde bulunmaktaydı. Ignác Acsády'nin 37 vilayetin 1533 yılındaki durumunu konu alan incelemesine göre laik soylular hanelerin %79'unu elinde bulundurmakta, arta kalan %21 ise Kilise, Krallık ve kentler arasında paylaşılmaktaydı.²⁷⁹

Soylu sınıfının niceliksel gelişimiyle ilgili yaklaşık sayılar verilebilmektedir. Ayrıca kroniklerdeki veri azlığından kaynaklanan öngörülebilir farklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Macaristan'da, XV. yüzyılın sonunda Ferenc Maksay 125 bin, István Szabó ise 150 bin soylunun olduğunu öne sürmektedir.²⁸⁰

Macar feodal toplumu başlangıçtan itibaren tabakalardan meydana gelmektedir. Bir mezraya sahip olan soyluya *unius sessionis* [tek dönem = küçük toprak sahibi] denir.²⁸¹ Büyük toprak sahipleri *possessionatus* unvanını almaktadır.²⁸² Hukukî birliği ve *una eademque* [tek ve aynı = soyluların özgürlüğü] hakkını mülk belirlemektedir. Küçük toprak sahipleri genel olarak soylu sınıfının üçte ikisini temsil etmektedir. XV ve XVI. yüzyıllarda yaşayan soyluların bir diğer önemli özelliği; toprak mülkiyetinin kendilerini üretim mekânlarına bağlaması, bu nedenle köylerde yaşamalarıdır.²⁸³

Macaristan'ın Osmanlı egemenliğine giren toprakları, İmparatorluğun klasik ekonomik rejimine adapte edilmeye çalışılmıştır. Böylece soyluluk hukukuna ait önceki tüm düzenlemeler ve ayrıcalıklar resmî olarak son bulmuştur. Toprak mülkiyeti artık sultanın egemenliğine geçmiştir. Soylular ise Osmanlı idaresinin gözünde vergi muafiyetine sahip kişilerden ötesini ifade

²⁷⁸ Acsády, Ignác, *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890, 69.

²⁷⁹ Acsády, Ignác, *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után*, 71.

²⁸⁰ Maksay, Ferenc, "Sok Nemes Ország", *Mályusz Elemér Emlékkönyv*, szerkesztette: H. Balázs Éva-Fügedi Erik-Maksay Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1984, 277-295; Szabó, István, "A Jobbágy Megnemesítése", *Turul*, LV/1-2 (1941), 13.

²⁸¹ Kalmári, Váradi János, *A Régi Magyar Zászlósságrul Való Nyomozások*, Belső Örökösének Betűivel, Posony, 1830, 193.

²⁸² Szijártó, M. István, *Nemesi Társadalom és Politika, Tanulmányok A 18. Századi Magyar Rendiségéről*, Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2006, 159.

²⁸³ Pálffy, Géza, *Hungary between Two Empires 1526-1711*, translated: David Robert Evans, Indiana University Press, Bloomington, 2021, 63.

etmemiştir. Neticede soyluların her türlü ayrıcalığı ve hukukî imtiyazı, yeni yapılanmanın dışında bırakılmıştır.²⁸⁴

Osmanlı ilerleyişinin neden olduğu, feodal beylerin ülkenin başka yerlerine kaçması durumu, özellikle 1541 Budin Kuşatması'yla başlamış ve Dîvân-ı Hümâyûnun Macaristan'daki nihai sınırlarına ulaşmasına dek devam etmiştir.²⁸⁵ Fetihçi idare, Macar toplumsal yapısının üst tabakasını geri plana itmiştir. XVIII. yüzyılın başında Bâç-Bodrog eyaletindeki [= *comitatus*] durumu Mátyás Bél şöyle ifade etmektedir:

...bir kısmı kadim kökeniyle ve bir kısmı gösterdiği gayretlerin şanıyla bu yörenin şerefini ibda ederdi. Mezkûr şahsiyetler vaktiyle noksan değildi... Lakin daha sonra kuvvetlenen Türk savaşları, bu havâliyi sadece yekpâre nüfusundan değil aynı zamanda soylu erkeklerinden de tecrit etti. Bir buçuk yüzyıl boyunca eski hayatın izini neredeyse hiç idrak edilemeyecek kadar sildi. Buradaki cüzî soylunun varlığının esbâb-ı mûcibesi budur.²⁸⁶

Mátyás Bél'in Bâç-Bodrog eyaletine [= *comitatus*] dair zabıtlarında geçen tecrübelerinin münferit olmadığını, 1715 tarihli Bekeş eyaleti [= *comitatus*] kayıtları göstermektedir. Zira eyaletin bu tarihteki yeniden inşası sürecinde tek bir soylu dahi bulunamamış, idarecilerinin belirlenmesi amacıyla Bihar eyaletinden [= *comitatus*] destek istenmiştir. Hatta vesikalara göre Bekeş eyaletinden [= *comitatus*] kaçışlar o denli geniş çaplı olmuştur ki köylülerden başka kimse kalmamıştır.²⁸⁷ Çanâd'da da durum benzerdir.

Bu çerçeveden bakıldığında yeni düzenlemelerin Macaristan'ın toplumsal gelişimini daha insanî bir yöne sevk ettiği düşünülebilir. Çünkü serflerin toprak beyine olan bağlılığı, soyluların kaçmasıyla son bulmuştur. Ancak genel anlamda Macaristan'daki sınır mücadeleleri ve yerel direnişler durdurulamamıştır. Böylece baş gösteren politik boşlukta vergilendirme usûllerinde kesin bir değişim görülmemiştir. Feodaller terk ettikleri toprakları uzaktan

²⁸⁴ Szakály, Ferenc, "Magyar Birtokadományozások A Török Hódoltságban", *Európa Vonzásában, Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. Születésnapjára*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1993, 53.

²⁸⁵ Fodor, Pál, "Magyarország Kelet és Nyugat Között: A Török Hagyaték", *Rubicon*, XXIV/9-10 (2013), 105.

"...hajdan nem hiányoztak azok, akik egyrészt ősi származásúak, másrészt viselt dolgaik hírneve folytán e vidék dicsőségénövelték... De a később megerősödő török háborúk ezt a vidéket nemcsak a lakosaitól fosztották meg teljesen, hanem a nemes férfaitól is, és másfél századon keresztül úgy kimerítették, hogy a régi életnek a nyoma is alig látható. Ezért van az, hogy igen kevés nemes van itt." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 137, LIV, fol. 217.

²⁸⁷ Karácsony, János, *Békésvármegye Története*, I, 328.

vergilendirmeye devam ederken köylüler yerel Osmanlı idaresine de vergi ödemekle mükellef kılınmıştır.²⁸⁸

Osmanlılardan kaçan soyluların, Macar Krallığı ve Erdel Hükümdarlığı olmak üzere gidecekleri iki adresi bulunmaktadır. Tabii olarak Osmanlı müdahalesinin olmadığı yerlerdeki mülk sahipleri daha avantajlı konuma gelmiştir. Kaçan beyler, akrabalık bağının olması durumunda söz konusu avantajlı kesimin koruması altına girmişlerdir.²⁸⁹

Küçük toprak sahiplerinin kendilerini başka yöntemlerle güvence altına alması gerekmiştir. Bunlardan bir kısmı, küçük çaplı askerî birlikler kurarak civar köylere müdahale etmiş; yağma yoluyla gelir elde etmeye çalışmıştır. Coğrafyadaki istikrar, en çok bu tip örgütlenmeler tarafından tehdit edilmiştir. Ayrıca mezkûr feodal beyler çaplarını büyütebilmeleri durumunda uç kalerlerine konuşlanmışlardır.²⁹⁰

1828 yılına ait tahrir kayıtlarına göre dört bin serf mezrasına dağılmış soylu arasında Osmanlılardan kaçanlar da bulunmaktadır. Şehirlere yerleşmek için de mücadele veren bu kitleyi, Macar Krallığı'nın devlet mekanizması bünyesine katmaya çalışmıştır. Bu bakımdan Macar Meclisi, 1552'den itibaren kaçan soyluların meselelerini düzenleyen kabul edilmelerine, ev almalarına ve vergi muafiyetlerine dair çeşitli kanunlar çıkarmıştır.²⁹¹

Ancak soyluların şehirlere özgürce taşınma hakkı, ancak 1647'de kabul edilecektir. Ayrıca yer değiştiren soylular, yeni yerleşim yerlerinde toplumsal statülerini garantileyecek olan taşınabilir mallarına nadiren sahip çıkabilmişlerdir. Bunlar, genel olarak soyluluk vesikasına sahip ancak ihsan edilmiş toprağı olmayan *armalist* sınıfına girmişlerdir.²⁹²

Armalist sınıfının Osmanlı fetihleriyle olan bağlantısı dikkat çekicidir. Macaristan'da soylu sınıfına yükselme konusunda XVI. yüzyıldan itibaren yeni bir süreç başlamıştır. Doğal imkânlar tükendiğinden toprak mülkiyetiyle birlikte gelen soylu unvanı verilmesi süreci son bulmuştur. Vaktiyle ülkenin geneline yayılan Krallığa ait blok mülkler, artık özel idareye geçmiştir. Yeni

²⁸⁸ Kaposi, Zoltán, "Magyarország Gazdaságtörténete 1700-1848", *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A 20. Század Közepéig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 1996, 256.

²⁸⁹ Pálffy, Géza, "Pozsony Megyéből A Magyar Királyság Élére. Karrierlehetőségek A Magyar Arisztokráciában A 16-17. Század Fordulóján (Az Esterházy, A Pálffy és Az Illésházy Család Felemelkedése)", *Századok*, CXLIII/4 (2009), 854.

²⁹⁰ Szabó, István, *Jobbágynok, Parasztok; Értekezések A Magyar Parasztság Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 233.

²⁹¹ Dominkovits, Péter-Pálffy, Géza, "Küzdelem Az Országos és Regionális Hatalomért. A Nádasdy Család, A Magyar Arisztokrácia és A Nyugat-Dunántúl Nemesi Társadalma A 16-17. Században", *Századok*, CXLIV/5 (2010), 1107.

²⁹² Kempelen, Béla, *Magyar Nemes Családok*, X, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1915, 226.

toprak bağışları sadece parçalanmış çiftlikler durumunda ya da müsâdereler yoluyla gerçekleşmiştir. Krallık ise soyluluk vesikası vermeye devam etmiştir.²⁹³

Macar yönetiminin toprak vermeden soyluluk vesikası yani arma vermesi bir dönüm noktası olmuştur. Artık asalet sadece bireylere dair bir kavram hâline gelmiştir. Öte yandan mevcut durum, soyluya ait olmayan araziye, soylu mülkü yapma hususunda yetki sağlamamıştır. Toprak mülkiyeti ediniminden ziyade kişisel bir karaktere bürünen asalet kazanma süreci ile armalı soylular, Latince ifadeyle *armalist* sınıfı ortaya çıkmıştır.²⁹⁴

Asillik olgusunun Krallık vesikasına dayandırılmış söz konusu usûlünde soyluluk hakları irsî olarak haleflere de geçmekteydi. Kaynakların sunduğu verilere göre *armalist* uygulamasına ilişkin ilk kanun, 1595'te çıkartıldı ve XIX. yüzyıla kadar toplumda sınıf atlamının önemli araçlarından biri oldu.²⁹⁵

Gerek Macar kralı gerekse Erdel hükümdarı tarafından verilen soyluluk vesikaları nedeniyle eyalet başına yüzlerce soylu düşebilmekteydi. Örneğin Abaûy eyaletinde [= *comitatus*] 1564-1711 arasında 733, Borşod eyaletinde [= *comitatus*] 1512-1723 arasında 616, Heveş ve Dış-Solnik eyaletlerinde [= *comitatus*] 1655-1683 arasında 174 *armalist* bulunmaktadır.²⁹⁶

Armalist rütbesinin edinimi, sadece Macar Krallığı ve Erdel Hükümdarlığı'nda değil, az sayıda da olsa Osmanlı Macaristanı'nda da gerçekleşmiştir. Örneğin Peşte eyaletinin [= *comitatus*] 1647 seneli tahrir kayıtlarına göre Pataj'da 14, Nadköröş'te 10 ve Keckemet'te 8 soylu bulunmaktadır. 20 yıl sonra Keckemet bölgesi soylularının sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır.

Osmanlı idaresi, toprak alamamalarından ötürü Macar Ovası'ndaki kent nüfusunun asil unvanı edinmesine yasaklama getirmemiştir.²⁹⁷ Hatta 1606 seneli Zitvatoruk Antlaşması'nda Osmanlı Macaristanı'ndaki toprak sahibi soylular, vergi yükümlülüğünden kurtulmuşsa da bu karar *armalist* sınıfına uygulanmamıştır. Dolayısıyla söz konusu kesim, Osmanlı idaresinin gözünde aristokrasiyi temsil etmemiştir. Daha ziyade vergi ödeyen tebaa olarak değerlendirilmiştir.²⁹⁸

Arma sahibi asiller, XVIII. yüzyılın başına kadar köklerini neredeyse tamamen serf toplumundan almaktaydı. Bununla birlikte devlet ve kent idaresindekiler, askerî mevki sahipleri ve münevverler gibi toplumun çeşitli

²⁹³ Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 63.

²⁹⁴ H. Németh, István, *Várospolitika és Gazdaságpolitika A 16-17. Századi Magyarországon*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2004, 90.

²⁹⁵ H. Németh, István, *Várospolitika és Gazdaságpolitika A 16-17. Századi Magyarországon*, I, 94.

²⁹⁶ Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 341.

²⁹⁷ Rác, István, *Városlakó Nemesek Az Alföldön 1541-1848 Között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 115.

²⁹⁸ Gerics, József, *A Korai Rendiség Európában és Magyarországon*, szerkesztette: Nagy Tiborné, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 66.

kesimlerinden gelen bireyler de asil unvanı edinmeye gayret etmiştir. Soylu titri verilmesinin bu denli kitlesel bir uygulamaya dönüşmesi sonucunda yeni düzenin hukukî bir yapıya dayandırılması zorunluluk hâline gelmiştir.

Daha önceki yüzyıllarda soyluluğun şartı olan *meritas* [erdem], öncelikle askerî başarıyı öngörmekteydi. Hatta bir Türk başının getirilmesi, soyluluk vesikasının alınması için yeterli olabilmekteydi. İlâveten ilmî ya da bir başka faziletli davranış ile asil unvanı elde edilebilmekteydi.²⁹⁹

Zamanla serf, feodal beyden arma; bey ise kraldan soyluluk satın alabilir duruma gelmiştir. Öte yandan birinin asil unvanı alabilmesi için toprak beyinin desteğini sağlaması gerekmekte, bunun için de muazzam miktarlara ulaşan aynî ya da nakdî ödemeyi yapması lazım gelmekteydi. Söz konusu ücrete, Krallık makamına verilecek olan itibar bedeli de eklenmektedir. Bu bakımdan soyluluk unvanı için sadece yüksek gelirli topraklardaki serfler girişimde bulunabilmektedir.³⁰⁰

Armalist en iyi durumda bireysel özgürlüğü garanti edebilmektedir. Toprak sahibi bey, elindeki toprağı çok nadiren serfin adına yazdırmıştır. Ancak unvan almış *armalist*, özgür taşınma ve toprak mülkiyeti hakkı olmak üzere iki temel edinimi sağlamıştır. Elbette soylu unvanının alınması, serfin başlı başına toplumsal yükselişini ifade etmemiştir. Hukukî olarak taşınma hakkı elde etmiş olsa da serf, eski toprağında kalmaya ve beyine vergi ödemeye devam etmiştir.³⁰¹

Serfin çıkarlarına hizmet eden soyluluk vesikası edinimi, *donatio* [toprak ihsanı] olmaksızın gerçekleştiğinden serfleri soyluluk almaya iten faktör önem kazanmaktadır. Aslına bakılırsa mesele saygınlık sağlamakla ilgili değildir. S erf, özellikle yurtluğa bağlama yönteminin genellik kazandığı evrede özgür taşınma hakkı almak amacıyla *armalist* uygulamasına yönelmiştir. Serflere soyluluk unvanı verilmesinde kraldan aldığı yetkiyle eyaleti idare eden aristokrasinin çıkarları öncelikli olmuştur.³⁰²

İngiltere ve Fransa'daki eski soylu sınıf, yerlerini almaya çalışan kentlileri ve zengin köylüleri arka plana itmeye çalışmıştır. Buna karşılık Macaristan'da topraksız, çiftçi kökenli soylular herhangi bir karşı tavra mâruz kalmaksızın kabul edilmiştir. Serflerin özgürlükleri için ödediğı para, malî zorluk çeken büyük toprak sahipleri için iyi bir gelir kaynağı olmuştur. Ev vergisini üstlenmeleri durumunda eyaletlerdeki soylular da *armalist*leri kabul etmiştir. Krallık

²⁹⁹ Esztergom Prímási Levéltára, Acta Radicalia, Missiles Series, Ladula MMDCLVI, fol. 28-29.

³⁰⁰ Papp, Klára, *Biharország Jobbágynepe, A Magánbirtok és Jobbágyásága A XVIII. Században*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, 95.

³⁰¹ Kaposi, Zoltán, "A Magyarországi Nagyirtokrendszer Változásai (1700-1945)", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Récsi Balázs, Bócsa Sándor Kiadó, Kaposvár, 2001, 95-98.

³⁰² Szekfű, Gyula, "A Magyar Nagyirtok Történeti Szerepéről", *Magyar Szemle*, II/1 (1928), 313.

egemenliği ise bedava askerlik hizmeti verenlerin sayısını bu şekilde arttırmıştır.³⁰³

*Armalist*lerin toplumsal konumlarının yanı sıra etnik bileşenleri de dikkat çekicidir. Öncelikle Macaristan'daki soylular, sadece Macarlardan oluşmaktaydı. Örneğin Niredháza (Nyíregyháza) kentinde rastlanan Trstyansky, Meško, Bukovisky gibi Slovak soyadları XVI ve XVII. yüzyıllarda Macar olmalarıyla soylu statüsüne yükseldiğini göstermektedir.³⁰⁴

XVII. yüzyılın sonuna doğru ise Sırp aileler, özellikle ülkenin güney bölgelerinde ön plana çıkmıştır. Segedin ve Sabotka'da Slav kökenliler artık çarpıcı sayılara yükselmiştir. Hatta Roglatica, Borsód, Csávoly, Katymár, Mateovics gibi bazı yörelere sadece güney Slav topraklarından gelen soylular yerleşmiştir.³⁰⁵ Bu bakımdan Slav aristokrasisinin, Macaristan'ın güneyinden ortasına kadar yayıldığını söylemek mümkündür.

13. Hajdú Askerlerinin Durumu

Hajdú sınıfının çıkış noktası, dönemsel ve mekânsal olarak tarım toplumunun gelişimine denk gelmektedir. Batı Avrupa kentlerinin Macar Ovası'ndaki hayvancılığa rağbet göstermesi, yöre ekonomisini olağanüstü derecede kalkındırmıştır. Bu sayede yurt dışına yıllık yaklaşık on bin adet sığır satan Macaristan'da büyüyen ticaretin idaresi için yeni bir toplumsal sınıf teşekkül etmiştir.

Tarım kentlerinin hâli vakti yerinde bu sınıfı, boş arazilerde mülk edinmeye başlamıştır. Söz konusu gelişme feodal bağları da zayıflatığından hayvan tüccarları öncelikle toprak beyine ödenen serf vergisini yıllık *census* ile değiştirmiştir. Hatta üretim yaptıkları çiftliklere ücretli işçiler almaya başlamışlar ve nihayet bu ücretli işçilerden *hajdú* sınıfı ortaya çıkmıştır.³⁰⁶

Hajdú terimi resmî olarak ilk kez 1514 yılında yürürlüğe konan kanunlarda Latince *hajdo*, Macarca ise *hajdú* şeklinde kayda geçirilmiştir.³⁰⁷ Erdel

³⁰³ Zmora, Hillay, *Monarchy, Aristocracy and State in Europe, 1300-1800*, Rotledge, London-New York, 2001, 49.

³⁰⁴ Hajnal, Béla, "Nyíregyháza Népeiségejlödése", *Nyíregyháza, Előadások A Város Újratelepítésének 250. Évfordulóján*, szerkesztette: Frisnyák Sándor, Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, 2003, 159-161.

³⁰⁵ Zimányi, Vera-Prickler, Harald, "Konjunktúra és Depresszió A XVI-XVII. Századi Magyarországon Az Ártörténet és A Harmincadbevételek Tanúságai Alapján; Kitekintés A XVIII. Századra", *Agrártörténeti Szemle*, XXI/1-2 (1974), 133.

³⁰⁶ Istvánffy, Miklós, *A Magyarok Történetéből*, szerkesztette: Székely György, fordította: Juhász László, Magyar Helikon, Budapest, 1962, 223.

³⁰⁷ Mikó, Gábor, "A Corpus Juris Hungarici és 16. Századi Törvényhozásunk Okleveles Emlékei", *Micae Mediaevales. Tanulmányok A Középkori Magyarországról és Európáról*, szerkesztette: Kádár Zsófia-Mikó Gábor-Péterfi Bence-Vadas András, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2011, 77.

Hükümdarı István Bocskai, Habsburg egemenliğine karşı verilen savaşlarda kendisine destek olmaları nedeniyle yaklaşık bir yüz yıl sonra bu kesimi, “da-ima hatırlanması gereken erdemlere sahip olanlar” şeklinde tanımlamış ve onlara topluca soylu hakları verip toprak bağışlamıştır.³⁰⁸

Diğer bir yüzyılın ardından II. Ferenc Rákóczi, tarihsel önemlerini yücelterek “bir zamanlar Türklere karşı sınır muhafızlığı” yaptıklarını söylemiştir.³⁰⁹ Hükümdar, toplumdaki hukukî rollerini de açıklamış ve durumlarını “çiftçilerden daha iyiler, lakin soylular kadar etmezler”³¹⁰ şeklinde betimlemiştir.

Hajdú askerlerinin toplumsal konumu ve tarihsel rolü zamanla çarpıcı biçimde değişmiştir. Bir zamanların fakir sığır çobanları; toprak sahibi, askerlik hizmeti veren ve silahlarını yeri geldiğinde sultana, yeri geldiğinde çâsâra karşı çeviren özgür köylüler hâline gelmiştir.

Hajdú askerlerinin feodal dönem Macar toplumundaki gelişimi, özellikle Osmanlı egemenliğindeki Doğu Avrupa’da ve buraya sınırdaş olan yerlerde gözlemlenmektedir. Bu anlamda Eflâk Prensligi’nde *hajduc*, Sırbistan ve Bulgaristan’da *haidut*, *haidutin*, *haiduk*; Yunan coğrafyasında ise *kleft* adıyla bilinen toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır.³¹¹ Hedefleri de mevcut politik havaya paralel olarak değişkenlik göstermiştir. Ayrıca Macaristan’ın batıda Habsburg, güneyde ise Osmanlı imparatorlukları tarafından kuşatılması, *hajdú* birliklerinin güçlenmesini teşvik etmiştir.³¹²

Osmanlı egemenliğinden kaçan serfler, XVI. yüzyılın ortasından itibaren *hajdú* sınıfının temel insan kaynağını oluşturmuştur. Vaiz Mihály Sztáray, *hajdú* askerlerinin bu dönemdeki durumunu şöyle tasvir etmektedir:

Türklerce yerlerinden edilmiş zavallı serfler, toprak beyinin bazısı merhamet etmediğinde ve onlara yaşayabilecekleri bir toprak vermediğinde bölüklere ayrılp hayatlarını yağmayla kazanırlardı. *Hajdú*lar ıssızda gezinirken mümkün olursa Türk yakalarlardı ancak daha çok fakir halkın sırtından geçinirlerdi.³¹³

³⁰⁸ Szabó, István, *Hajdúság Kialakulása, Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportja*, Debrecen, 1956, 14.

³⁰⁹ “...valaha a török határőrei voltak...” Aktaran: Nagy, László, “Hajdúsors Az Magyar Romlásnak Századában”, *Vármegegyék és Szabad Kerületek*, I-II, szerkesztette: Radics Kálmán, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, Debrecen, 2001, 61.

³¹⁰ “...jobb, mint a parasztoké, de nem ér fel a nemesekével...” Aktaran: Nagy, László, “Hajdúsors Az Magyar Romlásnak Századában”, 64.

³¹¹ Szabó, István, *Hajdúság Kialakulása*, 15-16.

³¹² Rác, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, 74.

³¹³ “Azok a szerencsétlen jobbágyok, kiket a török kiűzött lakóhelyükről, ha valamely földesúr nem könyörült rajtuk, s nem adott nekik földet, hogy megélhessenek, csapatokba verődtek, s rablásból tengették életüket. Mint hajdúk kóborolták be a pusztákra, törököt fogtak, ha lehetett, de nagyobbára szegény népen élösködtek.” Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores = Magyar Történelmi Emlékek*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1857, 33.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde Kral Nâibi István Illésházy, sadece Türklerin değil aynı zamanda Almanların önünden kaçan köylüler nedeniyle de *hajdú* askerlerinin sayısının arttığını kaydederek söz konusu görüşü tamamlamaktadır.³¹⁴

Osmanlı egemenliğinden kaçan köylüler, *hajdú* askerlerinin insan kaynaklarından birini oluştururken XVII. yüzyılda bu durum değişmiştir. Osmanlı idaresinin nüfuz etmediği ancak On Beş Yıl Savaşlarında zarar görmüş Macar Ovası'nın doğu ve kuzeydoğu sınırları, özellikle Bihar, Sabolç, Zarând ve Arad yerleşimleri, *hajdú* birliklerine katılımın en çok olduğu coğrafyalar hâline gelmiştir. Aynı zamanda Ung, Ugoça, Maramureş (Máramaros), Zemplin, Bihar gibi uzak savaş meydanlarından da iştirakler olmuştur.³¹⁵ Toprak beyinin yüklediği ağır angaryalar nedeniyle bu kitlelerin yurtluğunu bıraktığı, dönem kaynaklarında takip edilebilmektedir. Özgür köylü statüsü vadeden kentler ise *hajdú* toplulukları için mıknaş işlevi görmüştür.³¹⁶

Kálló Komutanı András Lónyay, 1610'da Kral Nâibi György Thurzó'ya yazdığı mektupta köylülerin *hajdú* kentlerine yerleşme nedenini "...büyük hürriyet arzulamaktalardı ve üzerlerine yüklenmiş pek fazla angaryadan bıkmışlardı..."³¹⁷ şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla *hajdú* sınıfının kurulmasında ülkenin iç dinamiklerinden gelen kışkırtıcı öğeler de etkili olmuştur.

Hajdú toplumunun temel tabakasını sadece serfler teşkil etmemekteydi. Aralarında soylular, şehirli, Sekeller, Kumanlar ve uç bölgelerinden gelen askerler de bulunmaktaydı. Bu kitleler, bir şekilde yabancı orduların, iç savaşların ya da doğal nüfus artışının yarattığı baskı nedeniyle toplumda tutunamamışlar ve *hajdú* birliklerinden medet ummuşlardı.³¹⁸

Hajdú askerleri düzenli orduya alınmamakta, ihtiyaç dâhilinde desteklerinden yararlanılmaktaydı. Hiçbir idareye bağlı olmayan bu grupların temel hayat dinamiğini ise yine savaşlar oluşturmakta, bu bakımdan faaliyetleri özellikle Osmanlı sınırlarında yoğunluk kazanmaktaydı.

XVI. yüzyılda *hajdú* birliklerinin yeni bir katmanı ortaya çıktı. *Krallık hajdúları* adındaki bu kol, diğer paralı askerlerle birlikte kralın daimî kuvvetleri

³¹⁴ Pálffy, Géza, "Pozsony Megyéből A Magyar Királyság Élére. Karrierlehetőségek A Magyar Arisztokráciában A 16-17. Század Fordulóján (Az Esterházy, A Pálffy és Az Illésházy Család Felemelkedése)", 859.

³¹⁵ Györffy, István, *Hajdúböszörmény Települése*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1927, 15.

³¹⁶ Györffy, István, *Hajdúböszörmény Települése*, 16-17.

³¹⁷ "...nagy szabadságokat elkívánták és az rajtok tött sok ínséget elunták..." Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores = Magyar Történelmi Emlékek*, 467.

³¹⁸ Papp, Klára, "Hajdúk Története-Hajdúk Emlékezete", *Történeti Tanulmányok*, XXI, szerkesztette: Bárány Attila-Papp Klára, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2013, 11.

olarak uç kalelerine yerleştirilmekteydi.³¹⁹ XVII. yüzyıla gelindiğinde *hajdú* askerlerinin bulunmadığı tek bir uç kalesi kalmamıştı.

Hajdú birliklerinin bir diğer tipi; para ve ganimet karşılığında savaşan, feodal beyin şahsî ordusunda görev alan kuvvetlerdi. Kazandıkları ayrıcalıklar sonucunda bir sonraki yüzyılda Sajó-Hernád, Yukarı Tisa ve Yukarı Tuna'da kendi yerleşim bölgelerini tesis etmişlerdi.³²⁰

Hajdú askerlerinin yukarıdaki satırlarda ele alınan statüsünü, XVII. yüzyılın sonuna kadar kendilerine tanınan ayrıcalıklar belirlemektedir. Mevcut imtiyazların hukukî dayanağını, Erdel Hükümdarı István Bocskai 1605'te resmîleştirmiştir. Böylece on bin *hajdú* askeri için özgürlük, soyluluk ve toprak verilmiştir. Elbette bu düzenleme, dönemin *hajdú* birliklerinin sayısına kıyasla küçük bir kesimi kapsamaktadır. Ancak sonuç olarak Debreçin civarında yedi, Bihar eyaletinde [= *comitatus*] ise yirmi *hajdú* kenti kurulmuştur.³²¹

Yılda iki ay hükümdarın ordusunda ücretsiz askerlik yapmaları karşılığında Bocskai *hajdú* askerlerini serflerin üstlendiği her türlü angaryadan muaf tutmuştur. Aslına bakılırsa Bocskai'nin tanıdığı hukukî haklar bireysel değil müşterektir. Bu bakımdan uygulama sadece *hajdú* kentlerinde sürdürülebilmiştir.³²²

Öte yandan *hajdú* kitlesine toprak verilmesi, edinimlerinin dönemin feodal değerleri içinde irsî hâle gelmesine de neden olmuştur. Böylece bir çoban toplumu, fiilî ve hukukî açıdan özgür, kendi toprağına sahip, dolayısıyla savaşmadığı zaman kendini çiftçilikle finanse eden askerî bir kuvvet olarak tanınmıştır.³²³

XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılara karşı *hajdú* birliklerinin katılmadığı hiçbir mücadele gerçekleşmemiştir. Habsburg İmparatorluğu Generali Giorgio Basta 1597 tarihli mektubunda *hajdú* birliklerinin yeniçerilere karşı hiçbir millette görülmedik bir istekle mücadele ettiğini kaydetmektedir.³²⁴ Hatta *hajdú* kuvvetleri akınlarıyla Osmanlı birliklerinin sürekli tetikte kalmasına ne-

³¹⁹ Papp, Klára, "A Bihari Hajdútelepek Küzdelme A Privilegiumok Megtartásáért-Visszaszerzéséért", *Rendi Társadalom-Polgári Társadalom*, V, szerkesztette: Erdmann Gyula, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1994, 308.

³²⁰ Pálffy, Géza, "Győztes Szabadságharc Vagy Sokféle Sikert Hozó Felkelés? A Magyar Királysági Rendek és Bocskai István Mozgalma (1604-1608)", *Századok Füzetek*, III, szerkesztette: Pál Lajos, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2009, 43.

³²¹ Rácz, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, 156.

³²² Papp, Klára, "'Az Hajdúsággal Mégyen Erdélyi Fejedelemségre', Báthory Gábor és Kora (1608-1613)", *A Hajdúváros Böszörmény. Tanulmányok A Hajdúk Böszörménybe Teleptésének 400. Évfordulójára*, szerkesztette: Nyakas Miklós, Polgármesteri Hivatal, Hajdúböszörmény, 2010, 81.

³²³ Orosz, István, "Bocskai István és A Hajdúk", *Kisebbségkutatás*, XIII/3 (2004), 342.

³²⁴ Nagy, László, *A Bocskai Szabadságharc Katonai Története*, szerkesztette: Bárkány Livia, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 251.

den olmuştur. Bu nedenle İbrahim Peçevi ve Naîmâ, XVI-XVII. yüzyılın döneminde Budin'den Belgrad'a kadar 500-600 kişi olmaksızın bir palankadan diğerine geçmenin mümkün olmadığını kaydetmektedir.³²⁵

XVII. yüzyılın yağma akınları, ayrıcalıklı kentlerden ziyade *hajdú* kentlerinden çıkmıştır. Neticede Osmanlı egemenliği öncelikle bu kentlerin gücünün kırılmasına yoğunlaşmıştır. Özellikle sınır koruma rolü üstlenmeleri ve Erdel yollarını tutmaları nedeniyle Debreçin sancağı ve Bihar eyaleti [= *comitatus*] yakınındaki *hajdú* kentleri, Osmanlılar için daha fazla dikkat çekmiştir. Bu nedenle Naîmâ, *hajdú* kentlerinin kontrol altına alınması durumunda Erdel'in dize getirilmesinin kolaylaşacağını yazmaktadır.³²⁶ Nihayet Seydi Ahmed Paşa'nın Nisan 1660'taki seferi, *hajdú* şehirlerinin büyük oranda zayıflamasını sağlamış, böylece Bihar'daki yirmi *hajdú* kenti Osmanlı idaresine geçmiştir.³²⁷

14. Serflerin Toplumsal Durumu ve Sözleşmeli Serfliğin Yayılması

Serflerin toplumsal durumunu, temel olarak toprak beyi ile olan ilişkisi belirlemiş; kilise ve devlete vergi ödeseler de bu makamlara şahsî bağılılıkları olmamıştır. Ulusal kanunlarca belirlenmiş vergilerini düzenli olarak ödedikleri sürece devlet ve kilise idaresiyle sorun yaşamamışlardır. Serflerin feodal beyle olan ilişkisi çeşitli katmanlara sahip olup devlet yalnızca feodal beye ödenen dokuzda birlik vergiyi belirleyebilmiştir. Bunun dışındaki nakdî vergi, angaryalar ve hediyeler beyin merhametine bağlı kılınmıştır. Vergi yükümlülüklerinin yanı sıra serfin, feodal beyin adlî yetkilerini de göz önünde bulundurması gerekmiştir.³²⁸

Serfe dair imtiyazları irsî olan toprak beyinin bu konumunu, çiftlik üzerindeki mülkiyet hakkının devamlılığı belirlemektedir. Bu kapsamda istikrarın sağlandığı bir toprak rejiminde serfler; feodaller ve sığır tüccarları arasında pay edilmiştir.³²⁹ Feodal beyin toprağının büyüklüğünden ve serf sayısından bağımsız olarak, serfin toprağa bağılılığında farklılıklar göze çarpmaktadır:

³²⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, II, hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, 145; Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, I, çeviren: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967, 101.

³²⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, I, 101.

³²⁷ Nyakas, Miklós, *A Bihari Kishajdú Városok Története, Bocskai-Szabadságharc 400. Évfordulójára*, V, szerkesztette: Nyakas Miklós, Juhász Lévai Katalin Kiadó, Debrecen, 2005, 244.

³²⁸ Zimányi, Vera-Prickler, Harald, "Konjunktúra és Depresszió A XVI-XVII. Századi Magyarországon Az Ártörténet és A Harmincadbevétel Tanúságai Alapján; Kitekintés A XVIII. Századra", 133.

³²⁹ Acsády, Ignác, *A Magyar Jobbágyság Története*, szerkesztette: Földes Béla, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908, 16.

Özgür taşınma hakkına sahip serflere *colonus liberae migrationis*, irsî serflere ise *hereditarius* denilmiştir. İlk grup devlete ve feodal beye olan borcunu ödediği takdirde başka bir beyin idaresine girebilmiştir. Diğer grup ise toprak beyinin mülküyle birlikte miras bırakılmıştır.³³⁰

Osmanlı egemenliği dışında kalmış Macar coğrafyasının en karakteristik özelliği, Orta Çağ feodal geleneklerini devam ettirmesidir. Ek olarak yöre, Osmanlı savaşlarından kaçan serfler nedeniyle de muazzam bir nüfus artışıyla yüzleşirken, bu durum köylülerin olabildiğince bölünmüş topraklarda yaşamasını beraberinde getirmiştir.³³¹

Feodal beyin topladığı ondalık vergi dahi keyfi şekilde belirlenmiştir. İla-veten yedide birlik vergi de aynı olarak talep edilebilmiştir. Hatta Abaüy eyaletindeki [= *comitatus*] Korlát'ta beşte birlik, Györgyi'de ise üçte birlik aynı vergi toplanmıştır. Angarya uygulaması da dramatik şekilde artmıştır.³³² Torna sancağındaki Szögliget ve Szény'de feodal beyler, keyfi biçimde yürürlüğe angaryalar koymuş; uygulama haftada altı güne kadar yükseltilmiştir.³³³

Vergilendirme usûlü serfler arasında derin bir ayırım yaratmaktaydı. Yeni Çağ Macaristanı'nda serfler; toprak beyine vergilerini *usus* [örf], *urbarium* [beyin belirlediği şartlar] ya da *contractualist* [sözleşme] temelinde ödemekteydi.

Aralarında en ağırı *usus* tipi vergilendirme idi. Böylece toprak beyinin idaresindeki topluluğun hakları, rüsûm miktarı ve türleri keyfe göre istenildiği zaman değiştirilebilmekteydi. *Urbarium*, toprak beyinin serfler üzerindeki keyfi müdahalelerini kısmen de olsa sınırlandırmaktaydı. Zira bu yolla toprak beyi tarafından belirlenmiş serf yükümlülükleri kayda geçirilmekteydi. Yine de şartlar feodal idare tarafından belirlendiğinden *urbarium* da tek taraflı idi.³³⁴

Sistemin en gelişmiş biçimi, serf ve bey arasındaki ilişkinin sözleşme ile belirlenmesi olmuştur. Bu düzenleme, teknik olarak feodal bey ile serf arasındaki bağı doğrudan düzenlemekteydi. Ayrıca serf; yeni uygulama sayesinde *usus* ve *urbarium* temelinde yönetilen kesimin aksine genel anlamda angaryalardan muaf tutulmuş, özgür taşınma hakkını satın alabilmiştir.

Elbette uygulamada sözleşme sistemi beklentileri tam anlamıyla karşılamamıştır. Zira iki eşit taraf arasında tesis edilmemiştir. Bu nedenle pratikte feodal beyin kesin kontrolünü zayıflatmaktan uzaktır. Ayrıca söz konusu söz-

³³⁰ Zimányi, Vera, *A Rohonc-Szalónaki Uradalom és Jobbágysága A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 139.

³³¹ Szende, Katalin, Otthon A Városban. *Társadalom és Anyagi Kultúra A Középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 2004, 195.

³³² Szakály, Ferenc, *Virágkor és Hanyatlás 1440-1711, Háttér Lap- és Könyvkiadó*, Budapest, 1990, 217-218.

³³³ Acsády, Ignác, *A Magyar Jobbágyság Története*, 22.

³³⁴ Sági, Vilmos, *A Mezőgazdasági Bér munkásság Jogviszonyai Magyarországon A XVI. Századtól 1848-ig*, szerkesztette: Scherer Norbert, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 32-35.

leşmeler, devlet ya da eyalet idaresinin müdahalesi olmaksızın hazırlanmıştır. Yine de *urbarium* düzenine kıyasla serflerin yükü azalmış, hukukî alanları kismen de olsa genişlemiştir.³³⁵

Sözleşmeye dayalı hukukî ilişkinin kuruluşu, XVII. yüzyıldan itibaren takip edilebilmektedir.³³⁶ Böylece iş gücünü garanti eden toprak beyi, sağladığı hukukî avantajlarla da serf göçünü teşvik etmiş; bu kanunun geçerli olduğu yerler cazibe merkezi hâline gelmiştir. Zira serfler sözleşme vasıtasıyla vergi zorunluluklarını mâkûl ölçülerde tutabilmişler ve irsî serfler taşınma hakkı edinmişlerdir.

Sözleşmeye dayalı vergilendirme, yerel halkın cemaatleşerek feodal beye borcunu ortaklaşa ve tek seferde ödemesine de imkân yaratmıştır. Bu ödeme tipinde bir serfe düşen meblağ, *urbarium* ya da *usus* uygulamasına göre çok daha az miktarda olup bireysel bağıllık ilişkisini de zayıflatmıştır. Çünkü vergi ödeme esnasında serf, doğrudan feodal bey ile muhatap olmamış; tutar cemaatin temsilcisi tarafından teslim edilmiştir.³³⁷

Serflerin sözleşmeli hukukî yapısı, Osmanlı Macaristanı'nda kendine geniş bir yayılma alanı bulmuştur. Bu anlamda Osmanlı idaresinin ve Macar Krallığı'nın çatısı altında feodal bir vergi tipinin sürekli hâle geldiği söylenebilir. Nihayet zamanla serflerin aynî, nakdî ve angarya olarak ödediği vergiler coğrafi farklılıklarını yitirmiştir. Mezkûr rüsûm; serf lehine tek seferde ve nakdî olarak, *taxa* adıyla ödenir hâle gelmiştir. Osmanlı idaresi de has topraklarda toplu vergi ödenmesine izin vermiştir.³³⁸ Nitelikleri dolayısıyla bu yerlerin gümrük geliri bulunmamakta, köylerinde vergi memurları yaşamamaktadır.³³⁹

1562-1570 arasındaki kısa dönem içinde Osmanlılarca alınan Keçemet, Cezire-i Kovin, Nadköröş, Nagymaros ve Seglid'de bu tip vergilendirmeye geçilirken -söz edildiği üzere- Macar toplumu, Macar Krallığı'na da vergi ödemeye devam etmiştir. Çok geçmeden Debreçin, Miskofça (Miskolc) ve Cenceş; Arad eyaletindeki [= *comitatus*] Simánd; Zoyom eyaletindeki [= *comitatus*] Korpona [= *processus*] ve Gömör-Kishont (Kishont) eyaletindeki [= *comitatus*]

³³⁵ Sági, Vilmos, *A Mezőgazdasági Bémunkásság Jogviszonyai Magyarországon A XVI. Századtól 1848-ig*, 38.

³³⁶ Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 352.

³³⁷ Makkai, László, "A Magyar Városfejlődés Történetének Vázlata", *Vidéki Városaink*, szerkesztette: Borsos József, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1961, 63.

³³⁸ Szakály, Ferenc, "Egy 'Világtörténeti Curiosum': Magyar Adóztatás A Török Hódoltságban", *Valóság*, XXII/5 (1979), 31.

³³⁹ Dávid, Géza, "Hódoltsági Városaink és Népeségszámuk Alakulása A 16. Században", *Gazdaságtörténet-Könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. Születésnapjára, (Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kötetek)*, I, szerkesztette: Buza János, BKÁE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Budapest, 2001, 105.

Rimas-zombat (Rimaszombat) [= *processus*] gibi yerler *taxa* uygulaması içine alınmış, böylece düzenli vergi ödeyen serflerin sayısı artmıştır.³⁴⁰

Taxa, kişi başı vergi ödemeye kıyasla yükümlülükleri azalttığından şehirlerde büyük avantaj sağlamıştır. *Taxa* miktarı yıldan yıla değişmemiştir. Bu nedenle serfler için *taxa* uygulanan kentlere göç, bir kâr aracı hâline gelmiştir. Böylece kentlerde nüfus ve üretim artışı gerçekleşmiştir. Öyle ki Osmanlıların Macaristan'dan geri çekiliş sürecinde, 1685'te *taxa* uygulayan kentler, Macar hazinesine 122 bin Ren sikkesi değerinde aynı ve nakdî savaş desteğinde bulunmuştur.³⁴¹

Coğrafi uzaklıktan dolayı aynı verginin toplanıp nakledilmesi pek mümkün olmadığından Macar Krallığı'na kaçan feodal beyler de Osmanlı idaresindeki serflerin toplu vergilendirilmesini desteklemiştir. Ayrıca bu vasıtayla toprak beyi; hukukî geçerliliğini, mülkî devamlılığını ve serfleri üzerindeki egemenliğini sürdürebilmiştir.³⁴² Ne var ki sözleşmeli hukukî ilişkinin kâğıda geçirilmesi XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda bir kısım serf, genel olarak beye yine örfî alışkanlıklara göre vergi ödemiştir.³⁴³

³⁴⁰ Mérei, Gyula, "Mezőgazdasági Árutermelés és A Parasztság Helyzete Magyarországon A Feudalizmus Válságának Elmélyülése Idején", *Századok*, XC/4-6 (1956), 609.

³⁴¹ Buza, János, "A Tallér és Az Aranyforint Árfolyama, Valamint Szerepe A Pénzforgalomban Magyarországon Török Uralom Alatti Területén A XVII. Században", *Történelmi Szemle*, XX/1 (1977), 89.

³⁴² Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 165-167.

³⁴³ R. Várkonyi, Ágnes, "Agrárstruktúra és A Föld Birtokbavételének Problémái Magyarországon A Török Kiűzése Után", *Történelmi Szemle*, XIII/1 (1970), 24.

III. ERDEL
HÜKÜMDARLIĞI VE
OSMANLI HİMAYESİ

1. Erdel Hükümdarlığında Soylu Toplumu

Erdel hukuken 1526 Mohaç Muharebesi'nden önce Erdel Voyvodalığı, Osmanlı egemenliği zamanında ise Erdel Hükümdarlığı olarak varlık göstermiştir. Macar Kralı II. Lajos'un Mohaç'taki çatışmalarda hayatını kaybetmesi nedeniyle¹ Erdel Voyvodası János Szapolyai, Macar soyluları tarafından İstolni Belgrad'da I. János adıyla kral ilan edilmiştir. Yeni idare, Sultan Süleyman tarafından da desteklenmiştir.²

Ancak dokuz yıl önce 1515 yılında Macar Kralı II. Vladislav, Leh Kralı Sigismund ve Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian arasında düzenlenen I. Viyana Kongresi, Erdel tarihinde çekişmeli bir sürecin başlamasını beraberinde getirecektir. Sâbık Kongre'de, henüz 1506 senesinde doğan II. Lajos'un, I. Maximilian'ın torunu ve Ferdinand'ın kardeşi Mary ile; Ferdinand'ın ise Vladislav'ın kızı Anna ile evliliği üç hükümdar tarafından onaylanmıştır.³

Evlilik sözleşmesinden doğan haklarından ötürü Macar tahtının Ferdinand'a karşı muhafaza edilmesi amacıyla başta Fransa olmak üzere müttefik edinmeye çalışan I. János'un aleyhine Ferdinand, Temmuz 1527'de kuvvetlerini Macaristan'a sevk etmiş ve Budin'i almıştır. Eylül ayında ise Tokay'da, Szapolyai'nin ordularını bozguna uğratmıştır.⁴

Mağlubiyetin ardından Erdel'e kaçan yeni kral, Dîvân-ı Hümâyûndan yardım istemek zorunda kaldı.⁵ Öte yandan Macar toprakları, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından Habsburg egemenliğinin Orta Avrupa'da yayılmasına karşı direnç noktalarından biri olarak değerlendirilmekteydi. Böylece Ferdinand'ın Macar hâkimiyetini sağlamasının ardından Osmanlılar, Macar sınırına hücumlar düzenlemeye başladılar.⁶

Nihayet Szapolyai'nin elçi heyeti, Sultan'la ittifak yapmak amacıyla 1528

Yıldız, Yusuf, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, 68.

B. Szabó, János, *A Mohácsi Csata*, Corvina Kiadó, Budapest, 2006, 173.

Török, Pál, "A Mohácsi Vész Diplomáciai Előzményei", *Mohács Emlékkönyv 1526*, szerkesztette: Lukinich Imre, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926, 153.

Kohler, Alfred, *Ferdinand I., 1503-1564, Fürst, König und Kaiser*, C. H. Beck, München, 2003, 170-171.

Horváth, Mihály, *Adalékok János Király Külviszonyainak Történetéhez (Kisebb Történelmi Munkái)*, I, Ráth Mór, Pest, 1868, 364.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970, 16-17.

senesinin başında Kaloşvâr'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.⁷ Hieronymus Łaski'nin önderlik ettiği diplomatik heyet, kısa sürede görevini tamamlamış; 29 Şubat 1528'de Sultan, János Szapolyai'nin ittifak talebini kabul ederek, ahidname vermiştir.⁸

Ne bu vesikanın ne de 1529'da Budin'in Osmanlı yönetimi tarafından alınmasından sonra János Szapolyai'ye verilecek nişanın orijinal metnine ulaşılamamıştır. Hakikiliği müphem olsa da vesikanın Latince suretinde, İslâm hukukuna göre dâru'l-ahd sınırlarına dâhil edilen ülkenin, XVI. yüzyılda vücudada gelmiş sosyo-politik ve kültürel yapısını sürdürmesine imkân tanınmıştır. Ayrıca Erdel, Dîvân-ı Hümâyûnun onayı ve vergi verme koşulu ile serbest kral seçimi ayrıcalığına kavuşmuştur. Erdel yönetimi, hükümdarın çıkarlarını temsil etmek amacıyla İstanbul'a elçi gönderme hakkını da edinmiş; ancak dış politikadaki eylemleri için Dîvân-ı Hümâyûndan onay alınması şartı konmuştur.⁹

Temelleri atılan vasal Erdel Hükümdarlığı'nın kesin sınırları, 16 Ağustos 1570'te Cäsâr II. Maximilian ile imzalanan Speyer Antlaşması ile belirlenmiştir. Muâhede sayesinde Erdel'in batı ve kuzeybatısını kapsayan, zaman içinde Habsburg ve Erdel yönetimi arasında çekişmelere neden olacak Partium bölgesinin de hudutları, bir eyalet birliği şeklinde tespit edilmiştir. Yeni Erdel Devleti'nde krallık ve voyvodalık geleneklerinin bileşenleri, simbiyoz özellikler gösterse de temelde Kral Mátyás Dönemi'nin sosyal politikası varlığını korumuştur.¹⁰

Krala karşı 1467 senesinde baş gösteren ayaklanmanın bastırılmasının ardından büyük toprak sahiplerinin hakları doğrudan iptal edilmiş ve voyvodalığın toprak üzerindeki egemenliği genişlemiştir.¹¹ Öte yandan merkezkaç kuvvetlerin, sarayın ekonomik düzenlemelerine aşına olması nedeniyle feodal beylerin topraklarının merkezi idareye geçmesi, Erdel'deki feodalizmi sonlandırmayacaktır.

Szántó, Imre, "Magyarország Népeinek Harca A Török Hódítók Ellen, 1526-1541", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus, LXI*, szerkesztette: Szántó Imre, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 1977, 63-64.

Matthias, Bel, *Adparatvs Ad Historiam Hvngariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium*, Joannis Paulli Royer, Posonii, 1735, 158.

Matthias, Bel, *Adparatvs Ad Historiam Hvngariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium*, 158-159. Erdel Hükümdarlığı'nın kuruluşuna dair daha geniş bilgi için bk. Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "János Szapolyai'den Gábor Bethlen'e Kadar Erdel Diplomasisi ve Bâb-ı Âli'deki Varlığı".

¹⁰ Oborni, Teréz, "Az Erdélyi Fejedelemség Állama és Politikai Berendezkedése", *Korunk*, XXIV/3 (2013), 9-10.

Kubinyi, András, "Erdély A Mohács Előtti Évtizedekben", *Tanulmányok Erdély Történetéről. Szakmai Konferencia Debrecenben 1987. Október 9-10*, szerkesztette: Rácz István, Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1988, 63-73.

Macar Krallığı vasallığından Habsburg müdahalesinin başlamasına dek Erdel'de halk ve aristokrasi üç gruptan oluşmaktaydı: *Natio Hungarica* [Macar milleti], sınır savunmasında görev alan *natio Siculica* [Sekel milleti] ve aristok-rasiyi temsil eden *natio Saxonica* [Sakson milleti].¹² Osmanlı İmparatorluğu egemenliği de dâhil kendi hukuk düzenlerini ve ayrıcalıklarını koruyan bu üç grubun varlığı, Erdel Hükümdarlığı tarafından da desteklenmiştir.¹³ Dönem dönem Erdel Hükümeti nezdinde imzalanan sözleşmelerle de mezkûr toplulukların hukukî konumları garanti altına alınmıştır.¹⁴

Nihayet Erdel kanunlarına göre ülke üç milletten oluşurken dört dine de ibadet özgürlüğü tanınmıştır. Eğer önceden edinilmiş haklarında, muhtariyetlerinde ve dokunulmazlıklarında bir millet zarara uğrarsa diğer iki millet sadakatleri ve zorunlulukları doğrultusunda hükümdar ile onun nâzırlarını meclis huzurunda *de facto* ilan edecektir. Herhangi bir şikâyetleri dâhilinde üç millet de birbirine yardım edecek, dayanışma hâlinde olacaktır.¹⁵

Çizilen hukukî çerçeve, Osmanlı egemenliği zamanında da devam etmiştir. Buna göre yeni hükümdarın Osmanlı onayı neticesinde tahta oturmasını müteakip, üç milletin temsilcileri ahidname maddelerini gözden geçirmiş ve tümü üzerine yemin etmişlerdir.¹⁶

Osmanlı idaresinin de hesaba kattığı üzere Erdel Hükümdarlığı'nda soyluların mülklerinin ve haklarının muhafaza edilmesi hem içtimaî düzenin temelini oluşturmakta hem de siyasî iktidarın sürekliliğini sağlamaktaydı.¹⁷ Ancak Erdel idarî yapısındaki istikrar, Hükümdarlığın son zamanlarında ortadan kalktı.

Erdelli Kont Miklós Bethlen'in hayat hikâyesinden anladığımız kadarıyla, XVII. yüzyılın bitimine doğru cereyan eden sürekli savaşlar sonucunda Erdel'de "alt", "orta" ve "üst" aristokrasi tabakaları ortaya çıktı. Toprakları gittikçe büyüyen feodallere ilaveten parçalanarak küçülen arazilerdeki derebeylerinin varlık mücadelesi baş gösterdi.¹⁸ Ayrıca Karlofça Antlaşması'na doğru

Endes, Miklós, *Erdély Három Nemzete és Régi Vallása Autonómiájának Története*, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest, 1935, 172.

¹³ Tagányi, Károly, "Megyei Önkormányzatunk Keletkezése", *Értekezések A Történelmi Tudományok Köréből*, XVIII, szerkesztette: Pauer Imre, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900, 400.

¹⁴ Sebestyén, Mihály, *Erdélyi Fejedelmek*, 60.

¹⁵ Oborni, Teréz, "Rendi Nemzetek, Nemzetiségek Együttélése A Kora Újkori Kárpát Medencében", *A Közös Haza Konfliktusai, A Kárpát-Medence Népei és Kelet-Középeurópai Kapcsolataik*, szerkesztette: Ujváry Gábor, Kodalányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2014, 18.

¹⁶ Szabó, Péter, *Az Erdélyi Fejedelemség*, Vince Kiadó, Budapest, 2000, 33-34.

¹⁷ Bónis, György, *Hagyomány és Haladás Az Erdélyi Jog Fejlődésében*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1944, 7.

¹⁸ Oborni, Teréz, "Rendi Nemzetek, Nemzetiségek Együttélése A Kora Újkori Kárpát Medencében", 23.

nüfusun önemli kısmı Hükümdarlık'tan Eflâk'a kaçmak zorunda kaldı.¹⁹

Erdel'deki sosyal dönüşüme rağmen soylular edinimlerini Hükümdar Mihály Apafi yönetimine de (1661-1690) kabul ettirmişler; dolayısıyla siyasî ve sosyal otoritelerini muhafaza etmişlerdir. Öyle ki Erdel Hükûmeti elçi göndermek ve antlaşma yapmak gibi meselelerde Erdel Meclisinin onayını almak zorundaydı. Hükümdarın danışmanları yine Meclisin onayı ile göreve gelebilirdi. Üç milletin önderlerinin aldığı ortak karar ise hükümdar tarafından geri çevrelemezdi. Ayrıca Sekeller ve Saksonlar kendi temsilcilerini kendi seçer, hükümdar bu milletlere angaryalar yükleyemezdi.²⁰

Sekeller ve Saksonlar otonom varlıklarını korumada başarılı olurken Erdel idaresi benzer şekilde kontluklara da müdahale edememiştir. Ayrıca Erdel Meclisinin, eski tanıdıkların ya da akrabaların bir araya gelmesiyle oluşmasından ötürü, ülke toprakları hükümdar, Meclis üyeleri ve diğer beyler arasında bölüşülmüştür.²¹

1498'de, Macar Krallığı'nda yürürlüğe konan kanunlar; aralarında János Szapolyai, Erdel Voyvodası Bertalan Drágffy ve György Báthory gibi eyalette idarî hakka sahip kişilerin de bulunduğu baronları tecrit etti. Ulusal idarede makama sahip ancak rütbeleri irsî olmayan baronlar yerine 42 aileden oluşan bir gruba hükümdardan bağımsız sancak kurma yetkisi verildi. Ayrıca Erdel'deki voyvoda ve Sekel *ispán* için yükümlülükler getirildi.²²

1549 ve 1552 arasında ülkenin büyük kısmını kapsayan bir tahrir kanunu hazırlandı. Bu kanundan anlaşıldığı kadarıyla Bihar eyaletindeki [= *comitatus*] 11.329 hanenin önemli bir kısmı, dinî idareye bağlı idi: 3.204 hane ile Katolik Varadin Piskoposluğu ve 1.449 hane ile Varadin Katedrali.²³

Kiliseye bağlı olmayan toprak sahiplerinin en büyük temsilcisi János Török olup sadece Debrecin'de 1.218 haneye sahiptir. Komşu eyaletlerdeki mülkiyete geçmiş araziler ve bunların nüfusu göz önünde bulundurulduğunda Drágffy Ailesi de laik mülk sahipleri arasında dikkat çekmektedir. 1552 senesine ilişkin, Bertalan Drágffy'nin elindeki 217 hanenin kaydına ulaşılabilmektedir.

Ács, Zoltán, *Nemzetiségek A Történelmi Magyarországban*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 142.

²⁰ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1556-1576*, II, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876, 95-96. Ballabás, Dániel, "A Magyar Nemesség Társadalmi Tagolódása (16-20. Század)", *Genealógia*, II, szerkesztette: Kollega Tarsoly István, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2013, 10-11.

²² 1498 yılında yürürlüğe giren 20 sayılı kanun maddesi, sancak kurma şartlarını da ayrıntılandırmaktadır. Buna göre başrahabin varlığı ile uygun sayıdaki askerin ve Hristiyanın mevcudu esas kabul edilmiştir. Vilayet idaresinin *pecunia exercituali* [harp bedeli] vergisi topladığı yerlerde, sancak kurma yetkisi yine vilayete verilmiştir. Bk. Kubinyi, András, *Változások A Középkor-Végi Magyarországon*, História Könyvek, Budapest, 1993, 109.

Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 239.

100 haneden fazlasını barındıran mülk, genellikle eyalet niteliği kazanmaktadır. Bu durum hesaba katılırsa Partium'daki Bihar eyaletinde [= *comitatus*] yaşayan toprak sahiplerinin kayda değer egemenliği hâiz olduğu görülecektir. Mevcut durum şahıslar üzerinden incelendiğinde Ferenc Bajony'nin 373 haneli, Mihály Telegdy'nin 142 haneli ve Miklós Telegdy'nin 257 haneli mülklere sahip olduğu açığa çıkmaktadır.²⁴

Orta-Solnik (Közép-Szolnok) eyaletinin [= *comitatus*] 1.299 hanesinden 350'si, 1549 senesinde Gáspár Drágffy'nin hanımına aitti. 278 hane Varadin Piskoposu György Fráter'in ve 126 hane Mihály Jakchy'nin idaresinde idi. Dolayısıyla 100 haneyi geçen mülkiyet hakkındaki oran %58'i bulmakta, 0-10 haneyi hâiz küçük toprak sahiplerinin oranı ise %25'te kalmaktaydı.

11-100 arasındaki haneden mürekkep, orta büyüklükteki mülklerin oranı Krasna (Kraszna) eyaletinde [= *comitatus*] %44 (363 hane) idi. 823 hanenin %34'ü (287 hane), 100 haneden fazlasına sahip beyin idaresindeydi. Bu aşamada hükmündeki hanelerin sayısı 287'yi bulan András Báthory öne çıkmaktadır. Şomyô kentinde, aynı aileden Farkas Báthory 13, Imre Báthory 31, János Báthory 9 ve hanımı Miklosné Báthory 14 haneli toprağa sahiptir.²⁵

2. Hükümdarın Yetki Alanı

Erdel Hükümdarlığı'nda egemenliği, Devlet ve Kilise arasındaki iktidar dengesi belirlemekteydi. Yönetimin temeli, Voyvodalığın geniş toprak mülkiyetine dayanmaktaydı. XVI. yüzyılın ortasında Katolik Kilisesinin elinde bulunan topraklar da Devlet'e devredildi. Böylece Varadin piskoposlarının ve Varadin Ruhânî Meclisinin devasa mülkleri, hükümdarlığın *fiskus* [hazine] makamına geçti.²⁶

Böylelikle 1660 yılında zapt edilmeye dek Hükümdarlığın batı muhafazasındaki temel direklerinden biri olan ve Osmanlı İmparatorluğu sınırında yer alan Varadin Kalesi'nin taşınması ve güçlendirilmesi için gerekli sermaye yaratıldı. Benzer durum Erdel Belgradı (Gyulafehérvár) Piskoposluğu ve buradaki I. János'un eşi Kraliçe Izabella'nın ikâmet ettiği saray için de geçerli idi.²⁷

Katolik mülkiyetin ortadan kalkması ve Kilisenin uzuvlarının Devlet'ten ihraç edilmesi, Katolik Kilisesi'nin mülkiyet hakkının genişlemesini ve bu-

²⁴ Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, 239-259.

²⁵ Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, 239-251.

²⁶ Szilágyi, Ferenc, "Nagyvárad, Mint A Tiszántúl Központi Szerepkörű Városa", *Régiókutatás Szemle*, IX/1 (2017), 10.

Bicsok, Zoltán, "A Nemes Városok Kialakulása Erdélyben", *Korunk*, XIX/11 (2008), 72.

nun devlet idaresine sirâyet etmesini imkânsızlaştırdı.²⁸ Öte yandan Erdel Protestan Kilisesinin temsilcileri, Erdel Meclisinde boy gösterecekler de Macar Krallığı'ndaki Katolik makamlar gibi politik ve idarî açıdan hiçbir zaman belirleyici rol üstlenemediler.²⁹

János Zsigmond'un (1540-1571) ardından Erdel hükümdarları, makamlarına gelebilmek için artık toplumsal desteğe ihtiyaç duymaya başladılar. Aynı zamanda XVII. yüzyılın ortasına kadar Partium'daki ya da Krallık'taki büyük toprak sahibi ailelerden gelen siyasetçiler, kendilerini Osmanlı ile Macar Krallığı yönetimlerine ve Erdel aristokrasi sınıfına kabul ettirmeye çalıştılar.³⁰

Bu suretle Báthory, Bocskai ve Rákóczi aileleri ile Imre Thököly'nin Erdel'deki politik yükselişinin tesadüften ziyade büyük toprak sahibi aristokratlar olmalarından kaynaklandığı görülmektedir.³¹ Hatta Báthory ve Rákóczi aileleri, Erdel yönetimindeki mevkilerinin irsî olması için büyük çaba göstermişlerdir. Gábor Bethlen'in başlattığı, toprak bağışlarının incelenmesi ve bazı arazilerin devletleştirilmesi politikası da aslında kendi ailevî mülkiyet hakkının genişletilmesi amacını taşımıştır.³² Öte yandan aristokrasinin Erdel idaresinde yer almaya başlaması, Osmanlı İmparatorluğu'na olan bağlılığı da arttırmış; Krallığın ve Hükümdarlığın etkisinden uzaklaşan idareciler, Dîvân-ı Hümayûnun çıkarlarına hizmet etmeye başlamışlardır.³³

²⁸ Kruppa, Tamás, "A Katolikus Megújulás Ügye Erdélyben A Báthory-Korszakban (1580-1605)", *Catholic Reform in Hungary: A History of the Catholic Reformation in Hungary*, szerkesztette: Diósi Dávid-Martón József, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvtárája-Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest-Kolozsvár, 2018, 146; Marton, József-Jakabffy, Tamás, *Az Erdélyi Katolicizmus Százada*, Gloria Kiadó, Budapest, 1999, 19-23.

²⁹ Péter, Katalin, *Papok és Nemesek; Magyar Művelődéstörténeti Tanulmányok A Reformációval Kezdődő Másfél Évszázadból*, szerkesztette: Benda Kálmán, Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995, 9.

³⁰ Köpeczi, Béla-Makkai, László-Barta, Gábor-Bóna, István, *Erdély Rövid Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, 167.

Örneğin István Bocskai'nin babası György Bocskai, Bihar kentinde yaşayan bir aristokrat. Aile, 1599'da Bihar'daki hanelerin %23'ünü ele geçirmiştir. Hükümdar Zsigmond Rákóczi'nin Zemplin şehrinde bir soylu olan babası János Rákóczi, askerî alanda gösterdiği başarı ve ticaretten elde ettiği sermaye dolayısıyla baron mevkisine ulaşmıştır. Ardından Borşod eyaletinde [= *comitatus*] comes olmuştur. Báthory Ailesi'nin Eçed şehrindeki kolu, Macaristan'da bir kariyer tesis etmiş olsa da Gábor Báthory, ailenin her iki kolunun mal varlığını kendisine bağlamıştır. Dahası ekonomik alandaki merkeziyetçi politikası, Hükümdarlığın diğer ailelerini de kuşatmıştır. I. György Rákóczi Hükümdarlık'taki en büyük toprak sahibi, aynı zamanda ülkenin Krallık'ta kalan kısmının en zengin soylusudur. Toplam otuz iki malikânesinden on ikisi, Erdel'de bulunmaktadır.

³² Jakó, Zsigmond, "Az Erdélyi Püspökség Középkori Birtokairól", *Erdély A Keresztény Magyar Királyságban. Erdélyi Tudományos Füzetek*, CCXXI, szerkesztette: Dávid Gyula, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2001, 105-106.

³³ Bk. Papp, Klára, *Erdélyi Fejedelmek*, Tóth Könyv- Kereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2006.

3. Erdel Soyluları

A) Partium'daki Büyük Toprak Sahipleri ve Yabancı Soylular

Habsburg Arşidükü Ferdinand'ın Macar Kralı olması ile birlikte, Kral Dîvânına benzer şekilde, bağımsız Macar Krallık Sarayı da ortadan kalkmıştır.³⁴ Bunun yerine Alman, Çek, Macar ortaklığıyla idare edilen bir saray yönetimi vücuda getirilmiştir. Sabık yapılanmada Macar Krallığı'nın askerî, haricî ve malî politikalarına; Osmanlılara karşı verilecek mücadelelere ilişkin meseleler görüşülmüştür. XVII. yüzyılın sonuna kadar sarayda Erdel ile ilgili konular da ele alınmış, bu vasıtayla Krallığın bir parçası olarak görülen Voyvodalığın zaptedilmesi amaçlanmıştır.

Aslına bakılırsa Erdel Hükümdarlığı; Habsburg egemenliğine tepki duyan, aile kurmak ya da kişisel kariyer yapmak isteyen siyasetçiler için bir çekim merkezine dönüşmüştür. Bu konuda çarpıcı örnekler verilebilir: Şopron eyaletindeki [= *comitatus*] soylu bir aileden gelen Mihály Csáky, Erdel Piskoposu János Gosztonyi'nin desteğiyle Krakov'da (Kraków) öğrenimini tamamlamıştır. 1539'dan başlayarak Erdel'de, Kilisenin çeşitli makamlarında bulunmuştur. Kraliçe Izabella'nın yanında dîvân sekreterliği ve János Zsigmond Szapolyai'nin (Macar Kralı II. János) hocalığını yapmıştır. Zamanla Erdel Dîvânını kendisi toplamaya başlamıştır. Nihayet yetmiş köy edinmiş ve Evanjelik Kilisesinin en önemli yöneticilerinden biri hâline gelmiştir.³⁵

Gáspár Göncruszkai Kornis, Hust (Huszt) kenti komutanlığına atanmış; Maramureş eyaletinde [= *comitatus*] başcomes mevkisine getirilmiştir. Zsigmond Báthory'nin hükümdarlığı zamanında, Erdel Belgradı'nda Başkomutan Ferenc Geszty, János Gálfi, Miklós Zólyomi ve tanınmış başka önderlerin komşuluğunda konak inşa ettirerek etkisi büyük beyler arasına girmiştir.³⁶

³⁴ Yeni idarenin, Macar soyluları için imkânlar yaratmaya çalışması, aslında beyleri kendi etki alanına alma gayretinden ibarettir. Öte yandan asiller Osmanlılar aleyhine sürdürülen savaşlarda görev alırken aynı zamanda Habsburg yönetimine karşı da öfke beslemişlerdir. İlaveten Pojon'da bulunan Krallık Dîvânı ile Kral Nâibliği makamları, eski Macar Krallığı'nın ve Macar Dîvânının işlevini telafi edememiştir. Bu durum Beç hükmü altında mevki kazanımını ve mülk edinimini yavaşlatmıştır. Bk. Pálffy, Géza, "A Bécsi Udvar és A Magyar Rendek A 16. Században", *Történelmi Szemle*, XLI/3-4 (1999), 364.

³⁵ Jakó, Zsigmond, *Társadalom, Egyház, Művelődés. Tanulmányok Erdély Történelméhez*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1997, 91-96; Horn, Ildikó, *Hit és Hatalom, Az Erdélyi Unitárius Nemesség 16. Századi Története*, 161-170.

³⁶ Kendisi Kasım 1594'ten Mart 1595'e kadar Bocskai'nin yerine, geçici olarak Varadin başkomutanı mevkisine de getirilmiştir. Bk. T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Türlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, Doktori Disszertáció, Eötvös

Üçüncü eşi Anna Horváth vasıtasıyla Erdel'in en zengin kişilerinden biri olmuş; Tarnava (Küküllő) eyaletindeki [= *comitatus*] Lernut (Radnót) topraklarında mülk edinmiştir.³⁷

Erdel Hükümdarlığı, Gáspár Kornis'in oğlu Zigmond Kornis'e 1613'e kadar Macar Krallığı topraklarında emekli aylığı bağlamıştır. Kendisi ayrıca müteveffa Kont Illesházy'nin eşi Katalin Pállfy'nin yanı sıra Şepeş Dîvânının Başkanı ve eniştesi Ferenc Daróczy'nin desteğini kazanmıştır.³⁸ Kariyeri Gábor Bethlen'in hükümdarlığa gelmesinin ardından doruk noktasına ulaşmıştır. Zarând sancağı ve Bihar eyaletinin [= *comitatus*] başcomes mevkisine, Hükümdarlığın generallik makamına ve yine Hükümdarlığın danışmanlığına getirilmiştir. Mevcut mülklerine ilaveten Gábor Bethlen tarafından şahsına Bihar'daki Balanoş malikânesi ve Zarând'daki Deszni verilmiştir.³⁹

Erdel Hükümdarlığı'na yerleşmiş Macaristanlı toprak beyleri arasında ailevi bağlar aracılığıyla Macar Krallığı'nda mülk edinmeye çalışanlar da bulunmaktaydı. Örneğin Erdel'e János Szapolyai ile gelen Komutan Tamás Nádasdy, aristokrasi sınıfından Orsolya Kanizsay ile yapacağı evliliğe güvenmiştir. Zira hanım, erkek kardeşi olmadığından aile mirasının tümünü devralmıştır.⁴⁰ XVII. yüzyılda Kuruz Komutanı István Csáky ya da Kral Nâibi Ferenc Wesselényi de benzer yolu takip etmiştir.

B) Mevki Edinenler

XVI ve XVII. yüzyıllardaki Macar Krallığı'nda kont unvanının verilmesi, egemenlik politikasının bir aracı hâline gelmiştir. Habsburg hükümdarları irfî kont unvanını, aristokrasi üzerindeki geleneksel egemenliklerinin pekiştirilmesi amacıyla vermiştir. Erdel Hükümdarlığı'nda bu tip bir terfi, sadece belli bir yörenin geçici olarak Habsburg idaresine geçmesi ya da Erdelli soyluların Krallıkta mevki edinmeleri ve bu sayede Krallık muhafazası altına girmeleri durumunda gerçekleşmiştir.⁴¹

Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2007, 41-64.

Bey, diğer eşi Geszty aracılığıyla ele geçirdiği Deva (Déva), İlia (Marosillye) ve Branişka (Branyicska) topraklarını hükümdara geri vermiş; karşılığında Rodna'yı (Radna) almıştır. Bk. T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 70.

³⁸ T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 142-145.

³⁹ T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 193-194.

⁴⁰ Péter, Katalin, "Kanizsay Orsolya (1520-1571)", *Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. 100 Portré A Magyar Történelemből*, szerkesztette: Rácz Árpád, Rubicon Aquila Könyvek, Budapest, 1999, 67-68.

Pratiğin işlerlik kazanmasının XVII. yüzyılın sonunda Erdel'in Habsburg idaresine girmesiyle başladığı söylenebilir. Bk. Papp, Klára, "Nemesi Társadalom Az Erdélyi Fejedelemségben",

Zsigmond Luxemburgi'nin Bihar eyaletinde [= *comitatus*] toprak verdiği Csáky Ailesi, XV. yüzyılda, Erdel Hükümdarlığı'nda dikkat çekici bir konuma ulaşmış; XVI. yüzyılda ise Hükümdarlık'ta kariyer inşa etmiştir.⁴² István Csáky, Erdel'de kayda değer mülk edinmiş; ayrıca iki kez başkomutan unvanı almıştır. Çağdaşları Hükümdarlık hanesine en yakın kişi olarak kendisini göstermiştir. Aynı zamanda XVII. yüzyılın başında, 1603'te Erdel'deki topraklarının büyük kısmını ipotek ettirip Macaristan'da mülk edinmeye başlamıştır. Böylece Yukarı Macaristan'a taşınmayı ve varlık almayı teşvik etmiştir. Nihayet 1605'ten önce dayandığı malî ve politik temeller dolayısıyla kont unvanı almıştır.⁴³ Ancak Gábor Bethlen'in ölümünden sonra oğlu, siyasî olarak aynı başarıyı devam ettiremeyerek Macar Krallığı'na çekilmek zorunda kalmıştır.

Oğul Csáky Macar Krallığı'nda nispeten kısa süre içinde idarî mevki kazandı: 1632'de Semendire başkomutanı oldu. 1633'te kaleye bağlı toprakların idaresine getirildi.⁴⁴ Saray için gösterdiği hizmetlerin karşılığı olarak kont unvanı aldı ve 1645'te Krallık defterdarlığına tayin edildi.⁴⁵ Kendisinin üçüncü çocuğu László Csáky, kariyerini hükümdarlıkta inşa etmeye gayret etti. O ve ailesi, sülalenin Erdel kolunu bina etti ve kont unvanını alanlar, unvanlarını Erdel'de kullandı.

1588'de Felsővadász'taki Zsigmond Rákóczi de kont unvanı aldı. Kendisi Bocskai zamanında idareci, Bocskai'nin ölümünün ardından Erdel Hükümdarı oldu.⁴⁶ Kısa süreliğine Erdel tahtına oturan Rhédely Ferenc'e (2 Kasım 1657-8 Ocak 1658) 13 Ocak 1659'da I. Leopold kont unvanı verdi. Erdelli toprak beyleri arasında Wesselény Ailesi 1646'da, Rákóczi Ailesi ise 1664'te aynı dereceyi elde etti. Yöresel kont sıfatı da bulunmaktaydı. Kral Ferdinand tarafından 1541 senesinde Tamás Nádasdy'ye "Fogaraş (Fogaras) Kalesi'nin irsî kontu ve hür beyi..." unvanı verildi.⁴⁷

Erdel'de Krallık hazinesi tarafından bağışlanan toprakların sahipleri, *liber*

Korunk, XXIV/3 (2013), 38.

⁴² Papp, Klára, *Az Erdélyi Csákyak*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011, 178.

Pálffy, Géza, "Utak Az Arisztokráciába-Bárái Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", *Speculum Historiae Debreceniense*, IV, szerkesztette: Papp Klára-Püski Levente, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2009, 15.

⁴⁴ Hornyák, Gyula, *Galvács: Fejezetek A Falu Történetéből*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 17.

⁴⁵ Pálffy, Géza, "A Grófi Cím A 16-17. Századi Magyarországon és Erdélyben", "...Éltünk Mi Sokáig Két Hazában..." *Tanulmányok A 90. Éves Kiss András Tiszteletére. Speculum Historiae Debreceniense*, IX, szerkesztette: Dáné Veronka-Oborni Teréz-Sipos Gábor, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 181.

⁴⁶ Pálffy, Géza, "Utak Az Arisztokráciába-Bárái Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", 13.

⁴⁷ "Fogaras várának örökös grófja és szabad ura... Aktaran: Pálffy, Géza, "Utak Az Arisztokráciába-Bárái Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", 18.

baronatus [özgür *comes*] denen farklı bir hukukî konuma sahipti. Söz konusu düzenleme, Erdel ve Partium'da ne *comesin* ne de herhangi bir eyalet idaresinin hükmünün olmadığı topraklarda özgür kont statüsünü mümkün kılmaktaydı.

Meclis 1607'den itibaren *liber baronatus* kurumuna karşı düzenlemeler gerçekleştirirse de XVII. yüzyılın başındaki idarî kararın sonucu olarak Miklós Bocskai, Görgény ve Veç'te (Vécs); Pongráç Sennyei ise Gelu'da *liber baronatus* sıfatıyla toprak edinmiştir. Böylece kendilerini eyalet idaresinden muaf tutmuşlardır.⁴⁸

İmparatorluk prensi olarak tayin edilmiş hükümdarlar, Habsburg Devleti'nden ayrı bir statü kazanmıştır. Buna göre 1594'te Zsigmond Báthory ve 1622'de Macar Kralı unvanından vazgeçen Gábor Bethlen, İmparatorluk prensi unvanını almıştır.⁴⁹

C) Erdel Eyaletlerinde Başcomes Uygulaması

Macaristan'daki pratiklerden farklı olarak hükümdar, Kilise ile bağı olmayan yerel ve büyük toprak sahipleri arasından eyaletlere ikiye başcomes atamaktaydı.⁵⁰ Bu durumda eyaletlerdeki toprak büyüklüğünden bağımsız şekilde atamadan yararlanan tüm şahıslar göz önünde bulundurulmalıdır. İç-Solnik eyaleti [= *comitatus*] örneğinde toprak yerine soyluların sahip olduğu serf sayısı dikkate alınmış, böylece XVI. yüzyıl soylularının toplumsal tabakası belirlenmiştir.⁵¹

XVIII. yüzyılda köy sınırı dışındaki topraklardan pay edinimi, eski serf mezralarının sayısına bağlı hâle getirilmiştir. Dolayısıyla irsi serflerin sayısı, köy sınırı hâricinde kalan toprakların paylaşımında öne çıkmıştır. 75'ten fazla serfe sahip kişiler, büyük toprak sahibi olarak değerlendirilmiştir. Kayıtlarda bu konuda dikkat çekici şahıslara rastlanmaktadır:

⁴⁸ Erdel yönetimi, Miklós Bocskai'nin Görgény ve Veç'teki mülkleriyle ilgili olarak István Bocskai tarafından pratik edilmiş kanunları uygulamıştır. 1609'da Sennyei'ye toprak bağışlanması sırasında da Hükümdar Gábor Báthory, Sennyei'nin şahsını ve köylerini merkezî idarenin yükümlülüklerinden muaf tutmuştur. Bk. Dáné, Veronka, Az *Ónagysága Széki Így Deliberála*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006, 40.

⁴⁹ 1681'de Kral Nâibi Pál Esterházy de "İmparatorluk prensi" unvanını aldı. 1701'de hükümdarlık haklarından vazgeçen II. Mihály Apafi'ye de "Kutsal Roma Germen İmparatorluğu prensi" unvanı verildi. Bk. Papp, Sándor, "Szabadság Vagy Járom? A Török Segítség Kérdése A XVII. Század Végi Magyar Rendi Mozgalmak Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVI/3-4 (2003), 652-654.

⁵⁰ Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, 1-5.

J. Újváry, Zsuzsanna, "Polgár Vagy Nemes? A Kassai Patrícus-Polgárok Házassági-Társadalmi Kapcsolatai A XVII. Században", *Századforduló-Ezredforduló-Hetvenedik Évforduló. Ünnepi Tanulmányok Zimányi Vera Tiszteletére*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2001, 414.

Kristóf Keresztúry 420, István Csáky 138, Ferenc Kornis 123, István Hal-ler 97 ve István Apafi 75 serfe sahiptir. 10-15 serfi bulunan, orta büyüklükte toprak sahibi olarak değerlendirilmiştir. Örneğin 37 soyludan 17'si, on ve daha az serfe sahiptir. Küçük toprağı hâiz, çoğunluğu oluşturan kişilerin ise 2-5 serfi bulunmaktadır.⁵² Ancak mevcut yapılanma, İç-Solnık eyaletinden [= *comitatus*] başka yerde uygulanmamış; neticede yayılma imkânı bulamamıştır.

4. Eyalet [= Comitatus] Soyluları

Hükümdarlığın eyaletlerinde [= *comitatus*], Erdel aristokrasisinin genelini oluşturan orta çaplı soylular ikâmet etmekteydi. Birkaç köyü hâiz büyük toprak sahiplerine nazaran bu grup; küçük, dağınık, zaman zaman köyün içinde kalan ya da köyün bir kısmını kapsayan topraklara sahipti. Erdel köylerinde birçok soylu ailenin malikâne inşa etmesi bu durumla açıklanabilir. Küçük toprakların kârı, yurtluk sahibi nüfusun topraklarındaki *allodium* yapısına bağlı tarım hasatından ve aynı vergi tahsilinden sağlanmaktaydı.⁵³

Mevcut yapılanmada nakliye büyük öneme sahiptir. Köylerdeki nakliyat, feodal yapının ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirilen posta hizmetlerini, malikânenin iâşesini, üzümün işlenmesi için gerekli malzemeleri ve hammadde ile hazır ürünün taşınmasını kapsamaktadır. Feodal beyin aynı vergiyi başka köylerden getirmesi durumunda, nakliyenin değeri daha da artmaktadır.⁵⁴

Planlı evlilikler, velayetler, ipotekli olmaları nedeniyle dönemsel olarak kullanılabilen topraklar ve akrabalık ilişkileri vasıtasıyla oluşturulması muhtemel potansiyel ağ, eyaletlerin soyluları için olağanüstü öneme sahiptir. Elbette küçük toprak sahiplerinin kademe atlamak amacıyla kullandığı yöntemler, büyük toprak sahiplerinin gayretlerine benzerlik göstermektedir. Ancak ulaşılacak hedefler ve ailenin büyütülmesi neticesinde hesaba katılabilecek sonuçlar, çok daha mütevazıdır.

Aile üyelerinin kişisel yetenekleri ve hırsları dolayısıyla varabilecekleri en üst makam, eyaletlerdeki idarî mevkilerdir. İki başhâkim ve iki *comes* mevkisi, yardımcı hâkimlik makamları ile defterdarlık ya da muhassıllık eyalet idaresinde başta gelen dereceler arasındadır. Mevcut makamlar meslekî tecrübe gerektirdiğinden temel olarak uzun süreli görevlendirmeler garantilene-

⁵² Jakó, Zsigmond, "Belső Szolnok és Doboka Magyarorságra Az Újkorban", *Szolnok-Doboka Magyarorságra*, szerkesztette: Szabó T. Attila, Minerva-Nyomda Rt. Kolozsvár, Dés-Kolozsvár, 1944, 88.

⁵³ Papp, Imre, "Elisabeth Magnou-Notier: A Feudalizmus Válsága", *Klíó*, VI/2 (1997), 69.

⁵⁴ Pálffy, Géza, "A Bécsi Udvar és A Magyar Rende A 16. Században", *Történelmi Szemle*, XLI/3-4 (1999), 354.

bilmiştir. Aristokratlar bu sayede ilişki ağlarını genişletmiş ve kariyer yapmak için fırsat edinmişlerdir.⁵⁵

Eyalet idaresinde yer alan memurların maaşları da dikkat çekici olup soylular bu yolla da topraklarından sağladıkları geliri arttırmışlardır.⁵⁶ Ayrıca başcomeslerin dışında itibarlı soyluların Erdel Meclisinde başyargıç, yardımcı comes, *notarius* [noter] gibi temsilciler bulundurmaları; eyalet yönetiminde ağırlık kazanmalarını sağlamıştır. Bazı kalelerde üstlendikleri görevler de çıkar alanlarını genişletmiştir. Örneğin Hust kentinin Komutanı Gáspár Kornis, görevlilerinden biri olan Miklós Gávay'ın toprak talebini desteklemiş, kendisi de yapılacak bağıştan nemalanmayı amaçlamıştır: "...Hükümdar ona birkaç toprakçığı veriversin..."⁵⁷

Varadin, Kaloşmanaştor (Kolozsmonostor) ve Erdel Belgradı'ndaki *conventus* topluluklarının [cemaat dîvânları] kâtipleri de hükümdarlık memurluklarına atanmışlardır. Kariyerleri boyunca *requisitor* [savcılık] görevinin yanı sıra öğretmenlik, çeşitli memurluklar, *notarius* gibi hizmetleri de üstlenmişlerdir. Başarıları sıklıkla ödüllendirilmiştir. Örneğin Kaloşvâr'daki Arzuhâlcî Márton'a (1575-1600) Kaloş (Kolozs) eyaletindeki [= *comitatus*] bir toprak bağışlanmıştır.⁵⁸

Konuyla ilgili çok sayıda örnekten bazıları şöyledir: György Szentiványi (1577-1613), Ferenc Borbély'in boş evini ipotek almıştır. István Szölösi *armalist* statüsündeki mülkünün yanına yeni bir toprak edinmiştir.⁵⁹ István Pálfi (1627-1667) 1636'da yıllık 500 çuval kaya tuzu almıştır. Benzer şekilde József Kászoni (1646-1659) "...Dej'de, şimdi çürümüş hâldeki evinin binaları için..." 4.000 çuval kaya tuzu almıştır.⁶⁰ Ayrıca Bálint Benkő, Gábor Szölösi ve Boldizsár Rákosi, mülklerini çarpıcı ölçüde arttırmıştır.⁶¹

Kaloşvâr sakini János Balásfi, önceleri hükümdarın dîvânında hizmette bulunmuştur. Bu nedenle Hükümdar István Báthory'den *armalist* unvanı (1582) ve ardından soyluluk vesikası almıştır. Daha sonra Torda eyaletin-

⁵⁵ Dáné, Veronka, *Az Ónagysága Széki Így Deliberála*, 43-66.

⁵⁶ Jeney-Tóth, Annamária, "...Urunk Udvarnépe..." *Udvar és Társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor Fejedelemsége Idején A Kolozsvári Számadáskönyvek Tükrében*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2012, 252.

"...egynéhány jószágocskát kanyarítson neki a fejedelem..." Kornis Gáspár Gávay Miklósnak, Gyulafehérvár. 1577 június 1. [Gáspár Kornis'ten Miklós Gávay'a, Erdel Belgrad. 1 Haziran 1577.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Lymbus Series, E 12, XIV, fol. 1.

⁵⁸ Pakó, László, "Prókátorok Kolozsváron A 16. Század Utolsó Évtizedeiben", *Certamen. Előadások A Magyar Tudomány Napján Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1. Szakosztályában*, szerkesztette: Egyed Emese-Pakó László-Weisz Attila, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2013, 261.

⁵⁹ Kövári, László, *Erdély Nevezetesebb Családai*, Barráné és Stein Bizomány, Kolozsvár, 1854, 133.

⁶⁰ "...mostani megromlott desi hazanak épületire..." Aktaran: Bogdándi, Zsolt, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", *Erdélyi Múzeum*, III/4 (2010), 57-67. Bogdándi, Zsolt, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", 57-67.

deki [= *comitatus*] Kékbükk *praedium*⁶² birimi (1584) ve nihayetinde Erdel Belgradı'nda vergiden muaf bir taş ev kendisine bahşedilmiştir.⁶³ Coğrafyaya genellenebilir misaller de vâkidir: Erdel Belgradı'ndaki Papaz Meclisinin 32 arzuhâlcisinden 14'ünün ve 26 *requisitor*undan 17'sinin birden fazla evi bulunmaktadır.⁶⁴

Osmanlı fetihleri, hainlik nedeniyle gerçekleştirilen toprak hacizleri ve Türkler tarafından esir alınan kişilerin fidye masrafları, kurulu düzeni sarsacak düzeyde olsa da feodal ilişkilerin geleneksel siyasî ve beşerî yapısı muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Gerek büyük gerekse küçük toprak sahipleri, temelde özel hizmetler sonucunda kişisel bağlar oluşturabildiğinden ve bu sayede aristokrat aileler mevkilerini yükseltebildiğinden, hükümdar ve sarayla tesis edilmiş iyi ilişkiler daha da değermenmiştir.⁶⁵

5. Soylu Unvanı Edinenler: Armalistler

Daha önce değinildiği üzere Macar Krallığı'nda XVI. yüzyıldan itibaren bireysel özgürlüğün tanınmaya başlaması ve bu çerçevede *armalist* usûlü ile asillik unvanının verilmesi, soylu toplumunun dönüşümünde en büyük etkiyi teşkil etmiştir. Toprak bağışı yapılmaksızın soyluluğun ihsan edilmesi, serf toplumunda da etkisini dikkat çekici ölçüde göstermiştir. Serfe sahip aristokratlar, doğal olarak imtiyaz verilmesinin yalnızca kendi rızalarıyla gerçekleştirebileceğine dair haklarına bağlı kalmak istemiştir.⁶⁶

Öte yandan özellikle bir malikânenin özel hizmetlerini karşılayan serfler; *exemptio* adıyla bu vazifelerden muaf tutulabilmiş, ayrıca *manumissio* adıyla bireysel özgürlüklerini de temin edebilmişlerdir. Varadin'ın Yardımcı Komutanı Ferenc Gyulay'ın, Bálint Padrah ve István'ın serf ve köylü angaryalarından muafiyeti hakkında düzenlediği vesika, bu durumu kanıtlamaktadır:

...onlara öyle bir serbestiyet tanımıştır ki cümle özgürlük vermiştir. Böylece her iki kolda bulunan zürriyetleri de her şekilde, her yerde ve her nereye gidip gelmek ister-

Feodal beyin elindeki küçük yerleşim yeri. Pazar kasabaları ve kentler bu yapıdan türemiştir. Bk. Orosz, István, "A Hegyaljai Mezővárosok Társadalma A XVII. Században", *Agrártörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Szabó István, Tankönyvkiadó, Debrecen, 1960, 51.

Erdélyi Történelmi Adatok. Az Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei, VIII, mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi: Bogdándi Zsolt-Gálfi Emőke, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2006, 18.

⁶⁴ Gálfi, Emőke, *A Gyulafehérvári Hiteleshely Levélcseréi (1556-1690)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015, 175.

⁶⁵ T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 28.

⁶⁶ Szabó, István, "A Jobbágy Megnemesítése", 15.

lerse serázattírlar... serf yükümlülüklerinden muaf tutulmaları ve hürriyetleri için önümüzde 200 tam değerli çásárlık talleri vermiş ve ödemişlerdir.⁶⁷

Toprak sahibinin, *armalist* statüsü için başvuracaklara itimatname verme yetkisi de bulunmaktaydı. Örneğin 1652'de László Csáky, Margitta'da yaşayan István Oláh'a, serfi için "...talebimiz üzere yüce efendiden, *armalist* kazanması maksadıyla..."⁶⁸ notunu taşıyan bir mektup göndermiştir.

1583'te Siget'teki (Máramarossziget) *Servitor* [malikâne yöneticisi] Gáspár Kornis ile János Szalai ve eşi *armalist* vesikası almıştır. 1587'de Arzuhâlcı Pál Adorján, hükümdar tarafından *armalist* mertebesine yükseltilmiştir.⁶⁹ Bir başka örnek: Kaloşmanaşur'daki *conventus requisitor* [dinî idareci] topluluğu üyesi Imre Torda (1608-1619) ve István Szölösi, hizmetlerinin karşılığı olarak soyluluk vesikası almışlardır.⁷⁰

Resmî makamlardaki hizmet, soyluluk vesikası alınmasına vesile olabilmekteydi. Örneğin Kristóf Keresztúry, István Báthory'nin onayı ile 1573 senesinde Tuz Kamarasının *comes* makamına getirilmiştir. Ayrıca kendisine Senbenedek'te (Szentbenedek) mülk verilmiştir.⁷¹ Şöimi'de *provisor* [iaşe memuru] olarak görevli Miklós Sárándi, kardeşi János ile birlikte 1605'te Hükümdar Bocskai'den *armalist* unvanı almıştır.⁷²

Hükümdar István Báthory; 1583'te Szinye kentindeki Máté Affa'ya, Hükümdarlık Dîvânında gerçekleştirdiği hizmetleri nedeniyle soyluluk vesikası vermiştir.⁷³ 1608'de Gábor Báthory, János Náduvary'nin soyluluk vesikasını "saray hizmetleri" nedeniyle yenilemiş ve ona arma bağışlamıştır.⁷⁴

Erdel hükümdarlarının, rahiplik görevi vesilesiyle de soyluluk vesikası verdiği bilinmektedir. Örneğin Hükümdar Gábor Bethlen, Keserü kentindeki János Dajka'ya ve Milota kentindeki János Nagy'a soyluluk vermiştir. I. György Rákoczi, Gelu Vaizi István Hidvégi'ye 1639'de soyluluk vesikası vermiştir. I. Mihály Apafi; önce Varadin'de, daha sonra Debrecin'de görev yapan Öğret-

"...felszabadította, annyira, hogy teljes szabadságot engedett nekiek, úgy mindkét ágon levő maradékaiknak, mindenütt és minden helyen, valahol akarnak, menésre ... mely efféle jobbágyi kötelességek alól való feloldozásért és elbocsátásért ... mielőttünk ... 200 egész mértékű és folyó jó császári tallérokot adtanak és fizetnenek." Győr-Moson-Sopron Megye, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Osváth Hagyaték, Vegyes Iratok, A, Ladula IV Fasciculus 3, no: 12.

"...ő felségétől commendációnkra armálist is nyerhessen..." Aktaran: Papp, Klára, *Várostartórténeti Források-Erdély és A Partium A 16-19. Században*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005, 69.

⁶⁹ T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Türelési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 29.

⁷⁰ Bogdándi, Zsolt, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", 69. Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009, 14.

⁷¹ Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 36.

⁷² Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 30.

⁷³ Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 58.

men Tóth György'e ve Kisbaczon'da görev yapan Öğretmen Mihály Benkő'ye soyluluk vermiştir.⁷⁵ Askerî hizmet dolayısıyla ödül olarak bahşedilen pek çok *armalist* vesikası da mevcuttur.

Erdel vesikaları durumunda niyet belgelerine her zaman rastlanmamaktadır. Ancak Bihar eyaleti [= *comitatus*] idaresine bağlı Méhkerék'te ikâmet eden Dalmi Ailesi'nin, 1641'de soylu sınıfına yükseltilmesi için düzenlenmiş bir niyet vesikası tespit edilebilmiştir.⁷⁶

Tavsiye vesikasını hâiz olmadan da soylu sınıfına yükseltilen bazı kişiler bulunmaktadır. Örneğin Fogaras kentindeki Binbaşı János Balogh, 1609'dan başlayarak Báthory Ailesi'nin hizmetinde dört yıl geçirmiş ve bu nedenle *armalist* unvanı ve Fogaras'taki evi için vergi muafiyeti ile ödüllendirilmiştir. Benzer şekilde Hükümdarlık kuvvetlerinde tüfekçilerin ikinci komutanı olarak görev yapan Ábrahám Belényesi, Erdel Belgradındaki evi için vergi muafiyeti almıştır.

6. Sekeller ve Hajdúlar

Macarca konuşan ancak köken çalışmalarında Türk nitelikleri ön plana çıkan Sekeller, daha XI. yüzyılda Erdel'de ve Macaristan'da kurumsallaşmalarını tamamlamıştır.⁷⁷ Macar Krallığı topraklarında yaşayan Sekel nüfusunun bir kısmı, ülkenin batısında yer alan uç kalelerindeki kontların savunma gayeleri için görevlendirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu topluluk, temel olarak angaryaları üstlenen kale milleti ve serf statüsünde sayılmıştır.

Sekellerin içinde özgürleşen köylüler olmakla birlikte batıdaki Sekellerin yerel yöneticilere yoğun idarî ve ekonomik tâbiyetleri bulunmaktadır. Ancak aynı zamanda *serviens regis* [kralın uşağı] statüsüne yükselme ihtimalleri de mevcuttur.⁷⁸

Nüfusları daha büyük sayılara ulaşan doğu topraklarındaki Sekeller ise XIII. yüzyılın başından itibaren Sekel kontlarının idaresi altına girmiştir. Sekel kontları, Sekellerin komutanları, aynı zamanda en yüksek adlı memurlardır. Bu cihetle Sekel yerel otonomisinin birincil himayecileridir.⁷⁹

Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 72-124.

⁷⁶ Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 11. Kolumbán-Antal, József, *Székely Honfoglalás, Avagy Mikor Költözhettek A Székelyek A Kárpát-Medencébe*, Litera-Veres Kiadó, Székelyudvarhely, 2008, 56-57.

⁷⁸ Györfy, György, "A Magyar Nemzetségtől A Vármegyéig, A Törzstől Az Országig: I. Rész", *Századok*, XCII/1-4 (1958), 80.

⁷⁹ Jakó, Zsigmond, "A Székely Társadalom Útja A XIV-XVI. Században", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 23.

Sekellerde ortak köken bilinci mevcut olduğundan doğuda, Erdel'de derebeylik yerine toprağın ortak kullanımına dayalı bir toplumsal düzen ihdas edilmiştir. Derebeylik rejiminin dışında kalmak karşılığında Sekeller, Macar ordusunun insan kaynağı ihtiyacını karşılama görevini üstlenmişlerdir.⁸⁰ Adli kurumlarını kurma yetkileri de bulunduğundan belli bir dereceye kadar Macar idaresi altında imtiyaza sahip olmuşlardır.

Bütün bunlara rağmen askerî alanda yardımcı bir millet olarak görülen Sekellerin toplumsal statüsü, Macar ve Alman milletlerine kıyasla oldukça düşüktür. Savaş alanındaki işlevleri ise nüfuslarının yoğun olarak takip edilebildiği Erdel'de önem kazanmıştır.⁸¹

Sekeller kendi aralarında üç ayrı kısma bölünmüşlerdir: *Priores*: yetenekliler. *Primipilus*: süvariler. *Qui nomine Communitatis tenentur, simplices scilicet et subditi aliorum*: basit ve başkalarının idaresindeki toplum üyeleri.⁸² Üç parçalı toplumsal yapının idaresi, başında Sekel kontunun bulunduğu *Universitas Siculorum septem sedium Siculicalium* [Yedi Sekel Tahtı Birliği] vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 1460'tan sonra Erdel voyvodasının önderliğini üstlendiği bu kurum, *szék* [taht] denilen yedi şehirden meydana gelmektedir.⁸³

Erdel Hükümdarlığı'nın kurulmasını takiben Sekellerin mükellefiyetlerinde dikkat çekici değişiklikler olmuştur. Sınır muhafazasında üstlendikleri rol yerine, yeni devletin harp örgütlenmesinde yer almışlar ve askerî angaryaya tâbi tutulmuşlardır. Tüm Sekeller için geçerli olan feodal beylerin buyruğuna girmeme koşulu ise askerî görevlerin yerine getirilmesine bağlanmıştır.⁸⁴ Ancak bütün nüfusun askerliğe uygun olmaması, Sekel toplumundaki serf sınıfı oranının yükselişini kaçınılmaz kılmıştır.

Sekel Ayaklanması'nın ardından 1562'den itibaren Erdel soylularının Sekelistan'da toprak edinmelerine ilişkin bir imkân doğmuştur. Bununla birlikte Sekeller muhafaza ettikleri haklar olarak, Erdel'in tüm eyaletlerinde soyluluk vesikası alabilmiş, mülk edinebilmiş, evlilik bağı kurabilmiş, sahibi oldukları toprağı genişletebilmiş ve meslekî ilerleme sağlayabilmişlerdir. Do-

⁸⁰ Blazovich, László, "Az Andreanum és Az Erdélyi Szászok Az Etnikai Autonomiák Rendszerében A Középkori Magyarországon", *Erdélyi Múzeum*, LXVII, szerkesztette: Kovács Kiss Gyöngy, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005, 14.

Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, Hargitaváralja J. SZ. K.-Franklin Társulat Bizománya, Budapest, 1927, 18-19.

⁸² Györffy, György, "A Magyar Nemzetségtől A Vármegyéig, A Törzstől Az Országig: I. Rész", 80.

⁸³ Engel, Johann Christian von, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer: Geschichte von Serbien und Bosnien, nebst einer fortsetzung der denkmäher Ungarischer Geschichte und der historischen literatur der Ungarischen Nebenländer*, III, Johann Jacob Gebauer, 1801, 41; Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Egemenliğinde Erdelli Sekel Toplumu", *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*, editör: Bülent Bayram, Paradigma Akademi, Çanakale, 2018, 79.

⁸⁴ Egyed, Ákos-Magyari, András, *A Székelység Története A 17-19. Században. Tanulmányok*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001, 89.

layısıyla Sekellerin özgürlük haklarındaki değişimlere paralel olarak Sekel soylularının yükselişi de takip edilebilmektedir.⁸⁵

Hajdú askerleri ve Sekeller arasında bir noktada gerçekleşen kesişim, dikkat çekicidir. Esasen sığırtmacılıkla geçimini sürdürmüş *hajdú* sınıfı, XVI. yüzyılda çeteleşerek XVIII. yüzyıla kadar Macaristan tarihinde aktif rol oynamıştır. Bocskai Ayaklanması sırasında harekete destek veren *hajdú* kuvvetleri, hizmetlerinin karşılığı olarak toprak almıştır. Bunun sonucunda, Erdel sınırında özel *hajdú* yerleşimleri de ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyılın başında Bihar eyaletindeki [= *comitatus*] küçük *hajdú* kasabaları da bunlara katılmıştır. İlâveten bireysel olarak soylu sınıfına dâhil olmuş *hajdú* askerlerinin sayısı gittikçe artmıştır.⁸⁶

Gábor Báthory, ikinci *Hajdú* Ayaklanması'nın önderi András Nagy'a Nagybjom Kalesi'ni ve buraya bağlı mülkleri bahşetmiştir. Nagy'ın emrindeki komutanlara da mülk verilmiştir. Bu vasıtayla Gábor Bethlen'in; Sekellerin ve *hajdú*ların desteğini kazanması mümkün olmuştur. Kendisi her iki ayrıcalıklı askerî sınıfla ayrı ayrı anlaşmalar gerçekleştirmiştir.⁸⁷ Varadin idaresine alınarak net sayıları kayda geçirilen *hajdú* birlikleri sayesinde Erdel Hükümdarlığı'nın batı ucu, askerî açıdan güçlendirilmiştir.⁸⁸

Neticede savaş yeteneğine sahip Sekellerin ve *hajdú* birliklerinin özgürlüğü, Erdel'in otonom yapısına bağlıdır. Söz konusu grupların üyeleri soylu sınıfına yükselmeyi hedeflerken birçoğu amacına ulaşmış; bireysel olarak soylu sınıfına dâhil edilmiş hatta mülk edinebilmiştir.⁸⁹

7. Sekel Soylu Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Gábor Bethlen Zamanında Sekel Asilleri

Erdel Hükümdarlığı'nın tahtına Gábor Bethlen çıktığında Sekel toplumu yüzyılın başında edindiği özgürlük ve ayrıcalıklarla yaşamaktaydı. Mevcut yapının sürdürülmesine yönelik kanunlar, 24 Ekim 1613'te Gábor Bethlen'in tahta çıkış şartları arasında ve alışlageldiği üzere kayda geçirildi.⁹⁰

⁸⁵ Balogh, Judit, *A Székely Nemesség Kialakulásának Folyamata A 17. Század Első Felében*, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005, 254.

⁸⁶ Szendrey, István, *Hajdú-Szabadságlevek*, Hajdúböszörmény Város Tanácsa, Debrecen, 1971, 197.

⁸⁷ Demény, Lajos, "A Székely Község Kiharcolja Szabadságra Visszaállítást", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 98-101.

⁸⁸ Papp, Sándor, "Bethlen Gábor, A Magyar Királyság és A Porta (1619-1621)", *Századok*, CXLV/4 (2011), 968.

⁸⁹ Hermann, Gusztáv Mihály, *Náció és Nemzet. Székely Rendi Nacionalizmus és Magyar Nemzettudat 1848-ig*, Teleki László Intézet-Proprint Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003, 132.

⁹⁰ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1608-1614, VI,

Aynı vesile ile toplanan Erdel Meclisinde Sekel toplumunun cümle özgürlüğünün tasdiki için sâbık milletin koyun resmi verme zorunluluğu kaldırıldı. Savaş zamanında ise sadece hükümdarın emri durumunda orduya katılmaları kararlaştırıldı. Bunun dışında Sekellerin ev ihtiyaçları için idareden yeteri miktarda tuz almalarına imkân sağlandı ve hâkimlerini her yıl değiştirebilmelerine yeniden izin verildi.⁹¹ Bir sonraki senenin şubat ayında, Gábor Báthory'nin himayesinde toplanan mecliste, Barasu'ya kaçan Macar beylerine ve Sekel soylularına uygulanan *proscriptio* [sürgün] cezasının kaldırılması kararı alındı.⁹²

1615'te Sekellerden koyun resmi alınmamasına dair kanun tasdik edilmiş, dahası kararın kapsamı genişletilmiştir:

...Sekellik sınırlarındakiler; kendileri [Sekeller], serfler, çobanlar ve rençberler, *fiscus* [devlet hazinesi] için öşür dâhilinde ödenecek ne kanatlı hayvan ne tahıl ne de herhangi başka bir vergiye tâbidir.⁹³

Osmanlı baskısı altında hükmeden Gábor Bethlen, Dîvân-ı Hümâyûnun beklentilerini toplumsal bir tepki yaratmadan gerçekleştirmek istemiştir. Bu bakımdan ilk düzenlemelerinde Erdel toplumunun her tabakasına karşı tavizkâr olmuştur.⁹⁴ Dolayısıyla idaresinin ilk yıllarında Sekellere tanınan ayrıcalıkların, politik bir yön değişimini işaret etmediği söylenebilir. Erdel ordusunun omurgasını Sekeller oluşturmamakla birlikte, Erdel idaresi için Sekellerin askerî desteği önem arz etmiştir. Öte yandan Hükümdar diplomatlarını, özellikle Sekel soyluları arasından seçmiştir.⁹⁵

İlia'da doğan Bethlen'in ailesi, buradaki Sekellerle sıkı bağlar içinde yaşadığından Bethlen Erdel'deki toplumsal çekişmeye bizzat tanıklık etmiştir. Daha önceki Báthory Hanedanlığı gibi bir servete sahip olmadığından hükümdarlığının başında kolay hareket ettirilebilen ve Erdel hazinesi için malî açıdan fazla yük oluşturmayan Sekel kuvvetlerinin desteğini kazanmaya gayret etmiştir.⁹⁶ Ancak yönetiminin ilerleyen yıllarında aynı politikayı sürdürmeyecektir.

szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880, 359.

⁹¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI, 361-362.

⁹² *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI, 416.

⁹³ "...az székelységnek határiról se barom, se gabonabéli, se semmi egyéb bonumokról, se magok, jobbágyok, pásztorok és majorok Fiscus számára való dézsmaadással nem tartoznak." Aktaran: Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 248.

⁹⁴ Demény, Lajos, "Bethlen Gábor Székely Politikája", *Történeti Tanulmányok*, II, szerkesztette: L. Nagy Zsuzsa-Veress Géza, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 1993, 35.

⁹⁵ Kristó, Gyula, *Nem Magyar Népek A Középkori Magyarországon*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003, 265.

⁹⁶ Balogh, Judit, "Bethlen Gábor Víziója A Székely Társadalomról", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 219-220.

Zsigmond Báthory'nin (1601-1602) ve daha sonra István Bocskai'nin (1605-1606) özgürlük vesikalarında dile getirdikleri Sekel vergi muafiyeti, Gábor Bethlen zamanında da geçerliliğini sürdürmüştür. Ayrıca kendisi Hükûmetin sırtlandığı ekonomik yükün hafifletilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla bir kamu hazinesi kurmaya niyetlenmiş ve her soy-ludan iki forintlik vergi talebinde bulunmuştur. Söz konusu uygulama için Sekel soylularının da desteğini kazanmak istemiştir.⁹⁷

1616 senesinde toplanan Segesvâr (Segesvár) Meclisinde, önceleri *primipilus*⁹⁸ ve yaya olan ancak daha sonra serf statüsünde beye bağlanan Sekellerin, eskiden olduğu üzere eyalet serfleri gibi vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır.⁹⁹ Bu uygulama, Bethlen tarafından öngörülen düşüncenin temellerini yansıtmaktadır. Zira kolayca savaşa sürülebilecek askerî güce ve Erdel nüfusundan gelen vergiye ihtiyaç duyulmuştur.

Bu amaçla hükümdar, tüm Sekel toplumunun sayısının zabta geçirilmesini emretmiştir. 1614'te Sekellerden düzenli vergi toplanması amacıyla en ayrıntılı vergi kaydı hazırlanmıştır. 380 yerleşimin dâhil edildiği sayımda 20.196 kişi tespit edilmiştir. Bölünmemiş toprakları işlemeleri durumunda baba-oğul ya da iki kardeş tek kişi sayılmıştır. Orduya katılım ise sadece birisi için zorunlu kılınmıştır.¹⁰⁰

Tatbik sayesinde *avitici* [birkaç kuşaktır serf olanlar] nüfusu ile beye yeni tâbi olan Sekeller de tespit edilmiştir. Kayıt yöntemiyle zorla serf yapılan ve aldıkları adlî hükümler neticesinde serflik cezasına mâruz kalan Sekeller de saptanmıştır.¹⁰¹ Ancak serf yapılanların beye tâbilik derecesi tam olarak nitelendirilmemiştir. Bu konuya dönemsel olarak bir mahkeme kaydı ışık tutmaktadır:

Arzuhâlici István Péterfi, Jakabfalú'daki müteveffa Márton István'ın eşini, evlilik dışı iki çocuk doğurması nedeniyle rahibe karşı savunmuş; boyunduruğa bağlanarak teşhir edilmesine karşı çıkmıştır.¹⁰² Arzuhâliciye göre Margit Hanım, tazminat olarak talep edilen üç forintlik cezayı ödemiş ve haftada bir günlük angaryayı yerine getirmiştir. Makara, bal mumu ve çizme vermiş, iş görmüş ancak serf olarak hizmet etmeye karşı çıkmıştır.

Sekellerin serflik hakkındaki tutumuna, Komutan Kelemen Béldi de bir mektubunda değinmektedir:

Imreh, István-Pataki, József, *Kászonszéki Krónika 1650-1750*, Európa Könyvkiadó-Kriterion Könyvkiadó, Budapest-Bukarest, 1992, 77.

⁹⁸ Sekeller arasında, *primor* (= baş-Sekeller) tabakasından sonra gelen oluşum.

⁹⁹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880, 388.

¹⁰⁰ Nagy, István, "A Székelyföldi Megyék Önkormányzati Forrásai", *Tér és Társadalom*, XXIII/3 (2009), 191.

¹⁰¹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 56, VIII, fol. 1.

¹⁰² Imreh, István-Pataki, József, *Kászonszéki Krónika 1650-1750*, 77.

Hür Sekeller serf olmaya tastamam razıdır, lakin sadece her bir savaş bitene dek. Harbin sonu gelir gelmez derhâl tâbiyeti terk ederler...¹⁰³

1614'te Vargis'ten (Vargyas) Mihály Dániel, Udvarhelyszék Generali János Petki'ye benzer bir hususta mektup yazmıştır:

Bundan önce özgür iradesiyle kendini dört forinte satan da vardı. Elbet şimdi de bu vecih üzeredirler lakin hizmet etmek istemezler. Zira namussuzluk etmek için değil sadece ağır hizmetten kaçınmak için kendilerini satarlar...¹⁰⁴

Bu bilgiler temelinde Sekel soylularının ve serflerinin birbirine tezat oluşturan bir hareket alanına sahip olduğu görülmektedir. Hatta soylunun top-
rağında hizmet etse dahi serfin kendisini özgür Sekel olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. 1614 seneli sayımın tecrübeleri neticesinde selefi Gábor Bátor hory gibi Gábor Bethlen de Sekel serflerini frenlemeyi amaçlamıştır. Ancak söz konusu politikası Sekel soylularıyla çekişmesini beraberinde getirmiştir. Sekel başkomutanının Hükümdar'a yazdığı mektuptaki satırlar, mesele hakkında bilgi vermektedir:

...özgür Sekeller vaziyetlerini açıklamak maksadıyla yüce efendiyi Mediaş'ta (Medgyes) bulduklarında azametli bey onlara dört fıkra ihsan etti. Bunlar arasında kimsenin hür Sekeli tâbiyetine alamayacağı, satamayacağı, satılanların ise serbest bırakılacağı, Sekellerin görevlerinin gerektirdiği durumlarda şahsen savaşa gideceği, bunu ihmal etmeleri durumunda ise hürriyetlerinin alınacağı ve serf yapılacağı mevcuttur. Ben bu fıkraları her szék'te duyurdum. Soylu adamın tek bir szék'te dahi onları nasıl olur da öfkeli edebildiğini hiç anlamam. Esasen soylular, eskiden kalma serflerini idare etmek ister lakin yapamazlar. Zira başta Háromszék'te olmak üzere buna izin verilmez.

Sabık meselenin halli üzere şevketli efendi, Gáspár Szuhay Bey'imle birlikte beni, soylular ve özgür Sekeller arasında bir tahdit koymamız malumatıyla gönderdi. Buna göre her iki tarafın hududunda durmasına daha önceki gibi birbirlerini kıymaya koşmamasına dair zaruret bulunmaktadır. Aynı zamanda bu, yüce beyimizin ülkeye varmasından kısa süre önce kendi malı nedeniyle Ferenc Beldi'nin öldürülmesi hususunda da geçerlidir. Yüce efendimizin talimatına göre Szuhay Bey'imle iş yapmak isteriz lakin pek mümkün görünmemektedir. Bizi bile Háromszék'de öldürmek istemişlerdir; "Biri soylu adamın ya serfidir ya da serfi değildir," derler. Ancak [soylular; serflerin,]

¹⁰³ "A szabad székelyek kész örömet lennének jobbagyok, de csak addig, amíg tart egy-egy hadjárat; mihelyt a háborúnak vége, mindjárt fölszabadítják magukat..." Aktaran: Connert, János, *A Székelyek Alkotmányának Históriajának Históriaja, Különösen A XVI. és A XVII. Századból, Retegh Pál és Társa Könyvnyomtató Intézete, Székelyudvarhely, 1907, 164-165.*

¹⁰⁴ "Oly is vagyon, az ki szabad akarattya szerént azelőtt 4 forintért adta el magát. Most immár megváltaná magát ugyan; nem akarja szolgálni, mert nem latorságért attá magát el, hanem csak az súlyos szolgálat elött..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptioes, Missiles Series, E 117, XLVII, fol. 73. Ayrıca bk. Kelemen, Lajos, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez, Bárány Gábor Kiadó, Kolozsvár, 1913, 9-10.*

aralarında yaşamalarına izin vermezler. Hatta bu tarz bir irsî serf, [kendi] beyine hizmet etmek isterse onları topyekûn keserler ve idarenin sükûnetini böyle sağlarlar.¹⁰⁵

Vesikada Sekel toplumunun gücü ve potansiyel reaksiyonlarının soylu sınıfa etkisi görülmektedir. Öyle ki söz konusu kesim sadece aristokrasiye değil aynı zamanda kendilerinin serfleştirilmesine izin veren Sekellere de karşıdır. Başkomutan mektubunda şu satırlara da yer vermektedir:

...bu serf tüccarlarına yaptıkları gibi [Sekeller] ...karıları ve çocuklarıyla birlikte her birini [soyluyu] kesecek... yüce efendi... soylu sınıfın özgür Sekelleri öfkeliendirdiği, kimisinin güzel sözle, kimisinin ordu toplama bahanesiyle onları serf yapmak istediği, mallarına el koyduğu hususunda yazmaktadır...¹⁰⁶

Gábor Bethlen, neticede Sekel toplumundaki serf sayısının artışının önüne geçmek istemiştir. Bu amaçla 1614'teki Mediaş Meclisinde tavsiyelerini bildirerek eski serfler ile yeniler arasında ayrıma gitmiştir: Meclisin toplanmasından önce serf olanlar, eski serf olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu tarihten sonra özgür Sekellerin serf yapılarak orduya katılmalarının engellenmesi yasaklanmıştır.

Özgür Sekelleri idaresine alan soyluların, dört yüz forint ceza ödemesi kararlaştırılmıştır. Bu karara uymayan soyluların topraklarının, yaptırımı mâruz kalmaksızın Sekellerce yağmalanmasına izin verilmiştir. Ayrıca derebeyi

¹⁰⁵ "...mikoron a szabad székeleyek Medgyesen megalálálak felségedet állapottjuk felöl, négy articulust ada felséged ki nékik: az többi között azt is, hogy senki szabad székeley el ne köthesse és adhassa magát, ha ki el adta volna is, felszabaduljon, és ha mikor szolgálatjok kívántatik, személyük szerint az hadba menjenek, ha ki penig elnegligálná azt, szabadságra elvételessék és jobbágygá tétessék. Ezeket az articulusokat én minden székből publicáltam, nem is értettem, hogy nemes ember őket háborítaná egy széken is, hanem őstől maradt saját jobbágyát akarná az nemesség bírní közöttök, de nem bírhatja, mert nem engedik, főképpen Háromszéken. Mely dolgoknak igazgatására engemet felséged Szuhay Gáspár urammal be is bocsátott volna ilyen információval, hogy az nemesség és a szabad székeleyesség között valami limitációt tennék, hogy mindenik fél az övével contentus lévén, tartanak határokbá magukat és ne üldöznék, kergetnék egymást halálra mint azelőtt; és ugyan akkor is, meg is ölék Béldi Ferencet az maga saját jószágáért csak kevéssel az előtt, hogy felséged be jött volna az országbá. Mi felséged instructiója szerint akarnánk dolgunkban Szuhay urammal procedálni, de akkor nem lehet, mert magunkat is csaknem megölénék az Háromszéken, és azt mondaná, hogy vagy jobbágya vagy nem jobbágya az nemes embernek valaki, de ők azt köztük lakni nem engedik, sőt az féle régi ősi jobbágy ha az urának akar szolgálni, mind levágják egy gyűlésbe őket, úgy hagyának békét neki az igazgatásnak." *Székeley Oklevéltár, Székely Népméltóság-Összeírások 1575-1627*, IV, közzétette: Demény Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 1897, 212-213.

¹⁰⁶ "...mind feleségestől, mind gyermekestől le vágják, úgy mint ez e jobbágykeresőket. Ir felséged ... az felöl, hogy az nemes rendtől az szabad székeley háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytékkel jobbágygá akarná tenni öket, jószágokat elfoglalván..." *Székeley Oklevéltár, Székely Népméltóság-Összeírások 1575-1627*, IV, 213.

tarafından alıkonan serfin, orduya geri gönderilmesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda soylulara, serflerinin on kişiden az olması durumunda, bunların atlı ve tam teçhizatlı olarak orduya gönderilmesi mecburiyeti getirilmiştir.¹⁰⁷

Bethlen'in Sekelleri kendi yanına çekmesi mümkün olmadı.¹⁰⁸ Toplumsal gerginlik dolayısıyla 1614 yazına gelindiğinde, Hárómszék'teki Sekellerin çoğu Bethlen'in hükümdarlığını tanımaktan kaçındı.¹⁰⁹ Nihayet Hükümdar 1615 sonbaharında toplanan mecliste feodallere karşı Sekel serflerinin özgürleştirilmesine dair karar çıkarttı. Kaynaklarda bu durum şöyle geçmektedir:

Şevketli yüce beyimiz arzında, Sekel meselesinin ziyadesiyle nizamsız ve usûlsüz olduğunu belirtmektedir. Artık kudretli efendinin onları iyi vechile idare etmesinin, aralarındaki her ihtilâfı çözmesinin zamanıdır. Özgürlükleri esasında istikbâldeki hizmetleri için her şeyi hayırlı ve aşıkâr hâle getirsin ve nizama soksun. Bundan sonra da hürriyetleri mukâbilinde şikâyet etmeksizin yaşasınlar. Daha önce söz verdiği üzere, inâyetli efendiye tüm ülkece yalvarınız.¹¹⁰

Bundan sonra Hükümdar, Sekellere karşı ihmal ve zorbalığı yasaklayan bir kanun çıkardı. Hak ihlâline uğrayan Sekel serfinin zararının giderilmesi sorumluluğu, szék makamına devredildi. Konuya dair 1615/29 sayılı kanun şu şekildedir:

İçimizdeki vicdansızlıklar pek çok türdür. Bazıları diğerinin eski mirasına haksızca el koymaktadır. Mağdur ise muktedire karşı kendini kurtarmak, muktediri savuşturmak ve mülkiyet hakkını muhafaza etmek için güçsüzdür. Bu nedenle insanlar hâllerine razı gelmesin, haklarından vazgeçmesin. Beyimizin böyle meselelerin vuku bulduğu yerlerdeki temsilcilerine, zorbanın ilk kanun gününde yargılanması üzere emredebğine dair karar aldık. Zulümle temin edilen ve henüz bir yılı doldurmayan haksızlıktan, muktedir vazgeçsin. Eğer tahakküm sahibi, bizim adaletimize itiraz edecek olursa uygun bir usûl arasın. El koyma durumundan kaynaklanan mağduriyet, Voyvoda Mihály'in gelişinden sonra gerçekleşmişse Sekeller arasında bin altı yüz iki yılında Mediaş'ta yazılan ve bundan sonra da teyit edilen kanun maddesi geçerli kılınır.¹¹¹

¹⁰⁷ "...tíznél aább végig valóról is uraik egy-egy jó lovas szerszámos embert..." Aktaran: Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, IX/2 (1908), 234.

¹⁰⁸ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitulia Regni Transylvaniae 1608-1614, VI, 422-423.

¹⁰⁹ Demény, Lajos, *Bethlen Gábor és Kora*, Politikai Kiadó, Bukarest, 1982, 11.

¹¹⁰ "Jelenti Nagyságod propositiójában kegyelmes urunk, hogy az székelységnek dologát igen rend és mód nélkül valónak értené lenni, kiket hogy Nagyságod, ideje levén hozzá, jó móddal eligazíthasson, és minden egyenetlenségeket közöttök complanáltasson, és jövendő szolgáltatására szabadságok szerént mindent jó és bizonyos állapotban hagyjon és rendeljen, kivel ezután is szabadságokban panasza nélkül élhessenek, egész országuł könyörgünk nagyságodnak, az mint meg is ígérte Nagyságod." *Székely Oklevéltár, Székely Népeesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 290.

¹¹¹ "Sok kiváltképpen való hatalmaskodások is közöttünk; némelyek másnak régi örökségét

Tüm bunlara rağmen zorbalığa mâruz kalan Sekeller, Sekel soyluları tarafından idare edilen mahkemelere nadiren başvurmuştur. İlginçtir ki 1615'in Ocak ayında István Kende'nin yönettiği ayaklanmaya karşı Sekel kuvvetlerine ihtiyaç duyan Bethlen, gönüllü olarak savaşan Sekellerin savaş zamanı dışında geçici serfliliği kendi istekleriyle kabul ettiğinin farkına varmıştır.¹¹²

Öte yandan Sekel askerî liderlerinin konumu, István Bocskai zamanından itibaren önem kazanmıştır. Bulundukları makamları istismar edecek kadar genişleyen egemenlikleri sayesinde işlerine geldiği gibi Sekellerin bir kısmının orduya katılmamasına göz yummuşlardır. Nihayet Sekel başkomutanı şu emri buyurmuştur:

...yurdunu bırakmaya kimse cesaret etmesin. İster yaşlı ister genç, herkes şahsen iştirak etsin. Para, birilerinin muhtelif usûllerdeki ihsanı, keyfiyet ya da dostluk gibi nedenlerle her kim yurdunu terk etmeye yeltenirse o şevketliler cezasız kalmayacaktır...¹¹³

Söz konusu bilgilere göre Sekeller arasında Erdel idaresinin nüfuz edemediği bir ilişki ağının mevcudiyeti görülmektedir. Sonuç olarak bir kısım Sekel, nihai şekilde serf sınıfına hapsolmaktadır. Tam da bu nedenle Gábor Bethlen, soylu sınıfının Sekeller üzerinde kolayca tahakküm kurabildiğini, vaatlerle ve ordu toplama bahanesiyle toplumu serfleştirdiğini söylemektedir.¹¹⁴ Buna karşılık Sekel generaline ait veri oldukça çarpıcıdır:

...hür Sekeli serf olarak zorla idaresine alan [sadece soylu değildir], aynı zamanda özgür Sekel zorla kendini serf olarak soylu adama bağlamaktadır özgür Sekelin yoksulluğu bilhassa Maroš ve Udvarhelyszék'te öyle bir merhaleye ulaşmıştır ki, itirazım olmasa hepsi kendini serf olarak satar...¹¹⁵

potentia mediante el foglalják; az spoliatus penig erőtlén lévén az potentiarius ellen maga megoltalmazására és kiűzésére, hogy azért ne praescribáljon és a miatt sokak igazságokban meg ne fogyatkozozanak: végeztük, hogy Nagyságod parancsoljon az tisztviselőknék, a hol effélék találatnak, az spoliatusnak instantiájára első törvény napján, megbizonyítván, hogy hatalmasúl foglalták el és esztendőnt nem töltött benne, mox et defacto cum poena maioris potentiae restituáltassék; ha mi igazságát praetendálja hozzá az potentiarius, keresse suis modis. Régi potentiákban penig és spoliatiókban, kik Mihály vajda bejövetele után történtenek, az ezer hatszázkét esztendőben Medgyesen emanáltattott és azután is confirmáltattott articulus tartassék az székelység között." *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, 285-286.

¹¹² *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 295.

¹¹³ "...senkit hon hagyni ne merészeljen, hanem minden ember, vagy öreg, vagy ifjú, maga személye szerint eljőjön, mert ha fizetésért vagy egyé úton valakiket adományét, kedvért, barátságért hon hadni tapasztaltatik, kegyelmetek büntetés nélkül nem marad..." *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 303.

¹¹⁴ *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 307.

¹¹⁵ "...foglalja erövel magának a szabad székelyt jobbágyul, hanem ... a szabad székely erövel ...

Elbette her özgür Sekelin kendini serf olarak satmak istemesi abartılı bir tespittir. Ancak pek çok Sekelin geçici de olsa serf hizmetini talep ettiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra halk arasında en çok zorbalık uygulayanlar, soylulardan ziyade hızla zenginleşmek isteyen, rekabetçi ve bu bakımdan olabildiğince çok serf edinmeye çalışan *primipilus* sınıfıdır.

Topraklarına kıyasla serf sahiplerinin hükmettiği kulların oranına bakılacak olursa kadim soylulardan çok, yeni zenginlerin idaresinde daha fazla kişinin olduğu göze çarpmaktadır. Eski serf sahipleri arasında *primor* aileler olsa da nicelikteki büyüme bu sınıfta değil, soylu sınıfına yeni yükselmiş ya da toprağı bağış yoluyla edinmiş kişiler arasında fark edilmektedir.¹¹⁶

Gelişmeler Gábor Bethlen'in hükümdarlığı zamanında Sekel soylu sınıfının kuruluşuna dair önemli bir süreç yaşandığını göstermektedir. Özellikle bu dönemde adları daha sonra soylular ve idareciler arasında anılacak aileler güç kazanmıştır. Söz konusu tabaka içinde serf edinimini saldırganca körükleyen ya da serf yörelerindeki toprakları idarelerine geçirmeye çalışan *primipilus* sınıfı da boy göstermiştir.¹¹⁷

1614 tarihli sayıma göre soyluların oranı bütün Sekelistan'da toplam %1,9'dur. Hatta Csíkszék, Gyergyószék ve Kászsónszék'te bu oran %1'i dahi geçmemektedir. Ancak atla hizmet edenlerin ya da *primipilus* sınıfının oranı, toplam Sekellerin %20,8'ine tekabül etmektedir. Özgür Sekeller, tüm Sekel toplumunun %53,41'ine denk gelmektedir. *Jobbagiones avitici* [kadim serf] sınıfı, toplam serflerin %11,55'ini oluşturmaktadır. Özgür taşınma hakkına sahip ya da henüz toprağı bağlanmış serfler ise Sekellerin tümüyle karşılaştırıldığında %3,9 ile küçük bir orana karşılık gelmektedir.¹¹⁸

1614 seneli sayımın ardından hazırlanan ve sadece Udvarhelyszék'i kapsayan 1627 yılına ait sayımda beş yüz aile özgür Sekel sınıfına geçirilmiştir.¹¹⁹ Bu kesim temelde 1614'ten sonra serf olmuştur. Pek çok durumda serflerin kime ait olduğu da kaydedilmiştir. Buna göre Udvarhelyszék'te en çok serf, 24 kişi ile András Kaczio'nun idaresinde olup topluluğı el konmuştur. Ferenc Kornis'ten 17, János Bíró'dan 14, György Bíró'dan 10, István Mag'dan 6, Márton Sigmund'dan 5, Ferenc Farkas'tan 4, Gergely Szabó'dan 2; Péter Gál, Márton Miklós ve Pál Ráda'i'den birer serf, benzer şekilde merkezî idare tarafından haczedilmiştir.¹²⁰

köti magát jobbagyul az nemes embernek ... a szabad székely a szegénység miatt, főképpen Maros és Udvarhelyszéken annyira jutott, hogy ha nem tartanék ellent benne ... mind jobbagyul adná magát..." *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 314-315.

¹¹⁶ Garda, Dezső, *Székely Hadszervezet és Faluközösség*, Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós, 1994, 42.

¹¹⁷ Györfy, György, *A Magyarság Keleti Elemei*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990, 27.

¹¹⁸ Balogh, Judit, *A Székely Nemesség Kialakulásának Folyamata A 17. Század Első Felében*, 254.

¹¹⁹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 50, IX, fol. 7.

¹²⁰ Imreh, István-Pataki, József, "A Székely Falu Gazdasági-Társadalmi Szerkezete A XVI. Század

En saldırgan serf sahipleri, az miktarda serfe sahip olan beyler olmuştur. Soylulara karşı başkaldırı ise genellikle en zengin *primipilus* sınıfından ya da kadim soyluların arasına dâhil olmak isteyen asillerden gelmiştir.¹²¹ Bu kapsamda Sekel generali, hükümdara gönderdiği mektupta şu satırlara yer vermektedir:

Öyle atlıya [*primipilus*] rast gelirim ki benden çok Sekel serfi vardır. ...Voyvoda Mihály zamanından beri kendine serf edinmeyen atlı ya nâ-mevcuttur ya da ehemmiyetsizdir. Şimdiki özgür Sekellerden soylu olanlar ise onun serfine ve hayvanına sahip olduğu ve onun yağıyla şiştiği için yüce efendimizin önünde kadim soylu adamın çocuklarından nefret eder ve onları suçlar...¹²²

Gábor Bethlen asker ve vergi kaynağını istikrarlı tutabilmek amacıyla Sekellerin özgürleşmesini desteklemeye devam edecektir. Bu bakımdan daha önce belirtildiği üzere Sekel serflerini vergiye bağlamayı denemiştir. Örneğin 1616 seneli Segesvár Meclisinde özgür köylüden serfe dönüşen Sekellerin de saray masrafları için vergi ödeyeceği belirtilmiştir.¹²³

Ancak vergiden muaf tutulma hedefiyle baş gösteren köylü ayaklanmaları sonucunda bu plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹²⁴ Neticede ertesi sene toplanan Meclis, mezkûr vergi meselesini söz konusu dahi etmemiştir. 1618 sonbaharında Bethlen, serflerden alınacak vergiyi tekrar gündeme getirmişse de bunun için ayrı bir kanun hazırlanmamıştır.¹²⁵ Düzenlemeye göre:

...hayvan sahibi beyler ve hayvansız kilise soyluları, atlılar, kızıl süvariler, özgür Sekeller ve ezelden beri tuğların altından alınıp sahiplenilmiş serfler saray vergisi olarak, her saban için bir forint, yarım saban için 120 para ödeyecektir. Sığırı olmayanlar da 20 para verecektir. Bu hususta hükümdara göre Sekel soyluları söz vermiştir.¹²⁶

Végén és A XVII. Század Elején", *Székely Felkelés*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 211.

¹²¹ Imreh, István, *A Rendtartó Székely Falu. Faluközösségi Határozatok A Feudalizmus Utolsó Évszázadából*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973, 113.

¹²² "Oly lófejet is találok, hogy nálamnál több jobbágya vagyon székely, és nincs avagy igen kevés vagyon lófó, az ki magának jobbágyot nem szerzett ... Mihály vajda idejétől fogva... Az mostani szabad székelyből lött nemes pedig miért gyűlöli s miért vádolja felséged előtt az ő s nemes ember gyermekét! azért, hogy annak jobbágyát és jószágát bírja, és annak zsírjával hizódik..." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 341.

¹²³ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, 392.

¹²⁴ Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 248.

¹²⁵ Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 234-235.

¹²⁶ "...a székely nemesek a fejedelem szerint megígérték, hogy a portai adóba minden ekétől egy forintot, fél ekétől 120 pénzt, marhátlan embertől 20 pénzt adnak a jószágos fő és jószágtalan egyházi nemes emberek, lófejek, veres darabantok, szabad székelyek, és eleitől fogva zászlók alól csinált s elfoglalt jobbágyok." Aktaran: Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 234-235.

Yeni nizama rağmen vergi toplama meselesi tekrar başarısızlığa uğramıştır. 1619 Mayıs ayında toplanan Mecliste XVII. kanun maddesi Sekeller arasındaki serflere ilişkin olarak tertip edilmiştir. Bu vasıta ile 1614 tarihli Mediaş Meclisinden sonra serleşmiş Sekellerin, beylerinden geri alınması ve özgür Sekeli serleştıren beyin 400 forint ceza ödemesi kararlaştırılmıştır.¹²⁷ Lakin Sekellerin serleştirilmesinin önüne geçilemediğinden 1620 Nisan ayında Sekel serflerinden toplanacak vergi meselesi bir kez daha görüşülmüştür. Buna göre serf olmuş her Sekel, yılda en az bir sefer vergi ödeyecektir.¹²⁸

Eylül 1621'deki Mecliste Sekeller, Bethlen'den üzerlerindeki malî yükün azaltılmasını talep ettiğinden bu karar da sonuç getirmeyecektir.¹²⁹ Öte yandan Otuz Yıl Savaşları sırasında, Hükümdar tarafından tesis edilmiş paralı ordunun masrafları nedeniyle Hükümdarlığın Sekellerden istifade etmesi zorunluluk hâline gelmiştir. Lakin Hükümdar, Sekellere tesir etme hususunda tam başarı sağlayamamıştır. Hatta kardeşine yazdığı mektupta şöyle söylemiştir:

...Sevgili kardeş beyim, Sekellerin ortak angarya üstlenme hususunda başvurdıkları hileleri idrak ettikçe öfkeyle hayrete düşerim.¹³⁰

Bethlen'in ordusunda Sekel *primipilus* ve kızıl süvariler sayıca çoğunluğu oluşturmaktadır. Yani Sekel serf cemiyetinin muhafazasında ısrarcı olan taraf, ekseriyeti temsil etmektedir. Bu nedenle Bethlen öncelikle askerî hizmetleri gerçekleştirmeyen ve vergi yükümlülüğünü yerine getirmeyen Sekel serflerini vergiye bağlamak istemiştir.¹³¹

1622 Eylül ayında toplanan Bistriçe Meclisinde Hükümdar'ın önerilerinin dayanak noktası da bu mesele olacaktır.¹³² Kendisi, Sekelistan'daki serflerden haneye göre vergi toplanmasını öngörmüştür. Ayrıca borçtan dolayı angaryaya girmiş serflerin, borçlarını ödemeleri durumunda kurtarılacağı da belirtilmiştir.¹³³ Nihayet Hükümdar, Voyvoda Mihály'nin idareye gelişinden sonra irsî serflerin vergilendirmeye tâbi tutulmamasını talep etmiştir.¹³⁴ Gábor Bethlen,

¹²⁷ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1608-1614, VI, 517.

¹²⁸ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1614-1621, VII, 491.

¹²⁹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1614-1621, VII, 505.

¹³⁰ "...Az székelység minemű subterfugiumokat keressen az közönséges teher viselésben, jól látom, kin bosszúsággal csudálkozom édes öcsém uram." Aktaran: Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 230.

¹³¹ Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 230.

¹³² Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1621-1629, VIII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1882, 104-105.

¹³³ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1621-1629, VIII, 106.

¹³⁴ Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1621-1629, VIII, 114.

temsalcileri vasıtasıyla Sekellerin sayımını da gerçekleştirmiştir.¹³⁵

Sekel serflerinin özgürleştirilmesi, az sayıda serfe sahip olan Sekellerin merkezî otoriteye karşı tavır almasına yol açacaktır. Daha önceki senelere ilişkin olsa da konu hakkında çarpıcı bir veriye de ulaşılmıştır. Buna göre Mihály Dániel, 6 Haziran 1606'da Udvarhelyszék Generali János Petki'ye şöyle yazmaktadır:

...Serflere dair yoksul soylularla derdim büyüktür, beyim. Şimdi de pek çoğu, serf olacağımıza kesilmeği yeğleriz, der.¹³⁶

Sekel serflerinin özgürleştirilmesi, içlerindeki askerî bilinci de güçlendirdi.¹³⁷ Neticede Bethlen'in amacı, özgürleştirilen serflerin orduya dâhil edilmesi idi. Bu maksatla Hükümdar'ın kendisi de soyluların zorbalıkla serfleştirdiği kişileri kurtarmaya gayret etti. Örneğin 1625'te Marosszék Generali János Gáspár'ın Sekellere yönelik tahakküm girişimleri durduruldu.¹³⁸ Serfleri hızla idaresine katan Pál Ugron için de aynı durum gerçekleşmiş, Mediaş Meclisinden sonra hükmüne aldığı köylülere el konmuştur.¹³⁹

1622 seneli Meclisin kararlarına, bunu takip eden sayıma ve el konulan serflere rağmen 1627'de gerçekleştirilen Udvarhelyszék sayımı, *primipilus* ve yaya sınıfındaki beylerin sayısının iki katına çıktığını göstermektedir. Ancak serflerin miktarı, daha öncekinin üçte ikisine inmiştir.

Öte yandan *Királyi Könyvek* [Krallık Kitapları] kaynaklarında Gábor Bethlen'in soyluluk verdiği 44 kişiye ve geniş çaplı bağışlarına da rastlanmaktadır. Zira serfleştirmeye karşı siyaset izleyen Erdel Beyi, kendi taraftarlarını söz konusu düzenlemelerin nispeten dışında bırakmıştır. Örneğin Hükümdar, 1615'te Zágón şehrindeki Péter Jankó'ya irsî serflerini elinde tutabilmesi için iki kez vesika vermiştir.¹⁴⁰ Bir yıl sonra yine aynı Jankó Ailesi'ne ayrıcalık tahsis etmiş ve daha önce özgür olan Sekellerin serf yapılması hakkını tanımıştır.¹⁴¹ İki yıl sonra Jankó Ailesi üç serf mezrasını idaresine almıştır.¹⁴² 1621'de Lécfalva'daki iki serf Pál Gyárfás'a verilmiştir.¹⁴³ 1618 Boğdan Seferi'ne yeter-

¹³⁵ Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 251; *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae 1621-1629*, VIII, 318, 493, 495.

¹³⁶ "Az jobbagyság felöl vagyon uram nagy gondom az szegény nemes emberekkel. Sok azt mondja most is, inkább kész hogy levágják, hogy mint jobbaggyá legyen." Aktaran: Kelemen, Lajos, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, 9-10.

¹³⁷ Kelemen, Lajos, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, 53-54.

¹³⁸ Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale Maramureș, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Mureș, Dosarele Politice, nr. 168/B, fol. 38.

¹³⁹ *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 382.

¹⁴⁰ *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 293-295.

¹⁴¹ *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 343.

¹⁴² *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 366.

¹⁴³ *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, 398.

siz teçhizatla katılan Aranyosszék köylerinin pek çok sakini, Mózes Székely'e hibe edilmiştir.¹⁴⁴

Mevcut durum gerçekte öylesine yaygınlık kazanmıştır ki söz konusu bağışlardan yararlanmayan soylu ailesi neredeyse kalmamıştır.¹⁴⁵ Ağustos 1625'te András Geréb'e, tüm mülklerine ilişkin bağış vesikası verilmiştir. Bunların içinde Geréb'in Fíliaş'taki (Fiatfalva) toprakları da bulunmaktadır.¹⁴⁶ András Geréb'in soyunun tükenmesiyle birlikte Fíliaş, Mózes Székely'e devredilmiştir.¹⁴⁷

Simon Péchi 1615'te köyleriyle birlikte Balázsfalva'yı ve iki yıl sonra Lernet Kalesi'ni idaresine almıştır.¹⁴⁸ Bethlen'in en yakın danışmanlarından biri olan Ferenc Mikó; Csíkszereda yanındaki Jigodin'i (Zsögöd), Péter Donáth'a ait yöredeki serflerle birlikte ele geçirmiştir.¹⁴⁹ İlaveten Mihály Toldalaghy, Tamás Borsos, Ders şehrinden Ferenc Petki, Ábránfalva'dan Pál Ugron, Ferenc Balási, Farkas Alárd, Mihály Dániel ve Bögzö'den Ferenc Farkas hibelere önemli pay edinmişlerdir.¹⁵⁰

Aslında feodal yapının çözülüp merkezî idarenin güçlendirilmesine ilişkin Gábor Bethlen'in aklındaki fikir, daha ziyade yakın geçmişte serf edinimi gerçekleştirenlere temas etmektedir. Dolayısıyla 1623'te kendi bağımsızlığı için mücadele veren *primipilus* sınıfı ve fakir soylular, mülkiyet haklarının devlet tarafından el konulmasına karşı çıkmışlardır.¹⁵¹ Bu durum Háromszék cemaati tarafından yazılan mektupta da görülmektedir. Nisan 1623'te düzenlenen söz konusu vesika, Erdel Belgradındaki Meclise gönderilmiştir:

Bundan önce soylu adamın, eksiği olması hâlinde *primipilustan* ve kızıl süvariden, irsi serfini yerleştirebileceği boş yer alma hürriyeti vardı. Böyle yerlere şimdi el konmaktadır. Yine *primipilus* ve yaya, soyludan iktisap sağlayabilirdi. Yüce ve kudretli efendimiz bu hürriyetin muhafazasının, içimizdeki devamının bir yolunu bulsun ve bu türdeki el koymaya son verilsin. Aramızda soylu adamın ya da *primipilusun*,

¹⁴⁴ Connert, János, *A Székelyek Alkotmányának Históriajának Históriaja, Különösen A XVI. és A XVII. Században*, 168.

¹⁴⁵ Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 179.

¹⁴⁶ Magyar Országos Levéltár, F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 50.

¹⁴⁷ Jakab, Elek-Szádeczky-Kardoss, Lajos, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdájá, Budapest, 1901, 341-342.

¹⁴⁸ Jakab, Elek-Szádeczky-Kardoss, Lajos, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, 337.

¹⁴⁹ Magyar Országos Levéltár, F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 50.

¹⁵⁰ Magyar Országos Levéltár, F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 53.

¹⁵¹ Gindely, Antal-Acsády, Ignác, *Bethlen Gábor és Udvara*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1890, 212.

parayla yahut miras aldığı toprağına yerleştirdiği Sakson, Romen gibi yabancı milletler, ayrıca Macaristan'dan getirilmiş ve şehirlerden alınmış, serfler bulunmaktadır. Ne geçmişte ne de şimdi hiçbir mirası olmayan bunlar da nihayet haczedilir. Artık yabancı kökenli serflerin, soylu adamın ve *primipilus*un elinde kalmasına dair elde bir garanti yoktur. İhtiyaçları nedeniyle şehirden gelip soylu adamın toprağına yerleşenler yine asilden iç edilmıştır. Bâdehü büyük kısmı da toprağıni bırakıp kaçmıştır. Atadan kalan yerlere yerleştirilen Sekellere de el konmuştur. Hükümdar onların da bağışlanması için teminat versin.¹⁵²

Metnin devamında beylerin, merkezî idarenin tavrı nedeniyle gördüğü zararlar ayrıntılı olarak dile getirilmektedir. Bu şikâyetler arasında Mediaş Meclisinden önce efendilerin hizmetine girmiş olmasına ya da bir yerde yarım asırdır serf hayatı yaşamasına rağmen başka beylerce el konulmuş köylülerin durumu başı çekmektedir. Ayrıca Bethlen'in memurlarının, miras kalan topraklara dahi el koyması hakkında örnekler sıralanmaktadır.

Bir *primipilus* ya da soylunun serfini öldüren serfler de geri istenmektedir. *Primipilus*ların seferlere yeterli teçhizat desteği sağlamamasından ötürü, yaya sınıfına dâhil edilmeleri de rahatsızlıklar arasındadır. Şikâyet mektubu özellikle Gábor Báthory zamanında yükselişe geçen soyluların taleplerini içerirken beylerin ellerindeki toprağın büyüklüğü ve sahip oldukları serf sayısı, mevcut isteklerindeki ısrarı arttırmıştır.

8. Gábor Bethlen Devri'nde Sekel Davaları

Szék merkezlerinde görüşülen davaların tetkiki Sekel toplumu içindeki ilişkilerin anlaşılması bakımından ilginç bilgiler sunmaktadır. Söz konusu davalara dair vesikalar Romanya'daki Udvarhelyszék Arşivinde bulunmakta olup günümüze eksiksiz biçimde ulaşmıştır.¹⁵³

¹⁵² "Ezelőtt ilyen szabadságunk volt, hogy nemes ember fogyatkozott lófű embertül és veres darabantól pusztá helyet megvehetett, melyre ősjobbágyát rá szállíthatta, most az olyanok connumeráltattak. Vicissim az lófű ember és drabant is vehetett fogyatkozott nemes embertől. Kegyelmetek ő felségét találja meg, hogy az szabadság maradjon meg köztünk s afféle connumeratio szálljon le ... Vadnak köztünk idegen nemzetségből aquirált jobbágyok is, úgy mint száz, oláh és Magyarországból hozott és városokból szállott, kiket az nemes ember, vagy lófű ember pénzen vött, vagy őstől maradt helyre szállított; mostan azok is recuperáltattanak, kiknek semmi örökségük köztünk nem volt, s nincsen mostan is, supplicandum est, hogy afféle idegen nemzetbeli jobbágy maradjon kezénél az nemes embernek és lófűnek, ne is connumeráltassék. Városokból is szállottanak nemes ember földére szükségek miatt, kik recuperáltattak az nemes ember kezéből, sok el is bujdosott ezután. Akiket pedig őstől maradt helyekre szállítottanak székelyt, azokat is connumerálták. Supplicandum hogy ő felsége azokat is condonálja." *Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1635-1653*, VI, szerkesztette: Szádeczky Lajos, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1897, 70-75.

¹⁵³ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 56, VIII, fol. 4.

Dava verilerini József Pataki ve Lajos Demény yayımlamaya başlasa da¹⁵⁴ bu çaba üçüncü cildin ardından son bulmuş ve nihayetinde Gábor Bethlen zamanına ulaşılamamıştır.¹⁵⁵ Davaların incelenmesi ile Sekel soylularının faaliyet usüllerinin ve çevreyle ilişkilerinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

1613 ve 1619 yılları arasında düzenlenen dava vesikaları, Sekel soyluları açısından enteresan bilgiler sunmaktadır. Soyluların en üst tabakası ve en önde gelen *primor* aileler, bu davalarda nadiren boy göstermiştir. Szék yöneticisi olan soyluların serf sayılarına bakıldığında Ferenc Kornis, Ferenc Balássi, Mihály Balássi, András Geréb, Jánosné Petki, Pál Ugiron, Simon Péchi, Péter Dániel, Mihály Dániel, András Bögozi, Zsigmond Kékedi, Ferenc Pálffy, György Maróthy, András Lippai ve Miklós Semién isimleri öne çıkmaktadır.¹⁵⁶

Szék bölgelerindeki baş memurlar ise bu yıllarda Farkas Kamuti, Menyhért Nagy, Pál Ugiron, Miklós Semién, András Bögozi, Ferenc Pálffy, Ferenc Benchér, Albert Tarcsafalvi, János Sentmártoni, György Maróthy, Tamás Benedekffy, Ferenc Pálffy, Ferenc Farkas, Mihály Toldalaghy ve Sámuel Alia adlarıyla takip edilmektedir.¹⁵⁷

İster davalı ister davacı olsun, dava kayıtlarında bireyin soylu sınıfa mensup olduğuna ilişkin not, muhakkak düşülmüştür. En zengin soylulardan ziyade, genellikle fakir soylular ile mülkünü ve serf sayısını genişletmeye çalışan *primipilus* mensuplarının adları dava konusunu teşkil etmiştir. İncelenen davalar genellikle üç gruba bölünebilmektedir.

İlk gruptakiler her eyalette karşılaşılabilecek meseleler olup umumiyetle miras ile ilgilidir. Bilhassa mevcut mirasın özelliklerinin sıralandığı kayıtlar dikkat çekicidir. Bu vasıta ile Sekelistan'daki soyluların ne tip edinimler gerçekleştirdiği görülebilmektedir. Örneğin Kecset'teki Farkas Gálffy'e karşı, bir mirasın kendisine düşen payı hususunda dava açan János Benedekffy, taleplerini şöyle sıralamaktadır:

¹⁵⁴ Székely Oklevéltár, Udvarhely Széki Törvénykezési Jegyzökönyvek 1569-1591, I, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1872; Székely Oklevéltár, 1520-1571, II, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1876; Székely Oklevéltár, 1270-1571, III, szerkesztette: Szabó Károly, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1890.

¹⁵⁵ Yayımların durdurulması, el yazmalarının bir kısmının okunamayacak durumda olması ve dava kâtiplerinin takip edilemeyen kayıt usülleri ile de açıklanabilir.

¹⁵⁶ 1614 ve 1627 sayımları temelinde. Bk. Balogh, Judit, "Bethlen Gábor és A Székely Városok", Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor Trónra Lépcsének 400. Évfordulóján Rendezett Konferencia Tanulmányai (Kolozsvár, 2013. Október 23-24.), szerkesztette: Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015, 590.

¹⁵⁷ Jakab, Elek-Szádeczky-Kardoss, Lajos, Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig, 332.

...yüz forint ederi olan dizginli, eğerli, çullu, kementli güzel bir benekli at; ayrıca kızım Margit'e yüzük için 14 forintlik taş...¹⁵⁸

Jánosné Ilona Péter, babası János Imreh'ten kendisine kalan hisse için Mihály Kedei'ye dava açmıştır. İfadesine göre babası, ona şunları bırakmıştır:

...on dokuz balya buğday, dört buçuk balya yulaf ve bazı ev eşyaları vardı o kadar domuz arasından küçük olanı benim hakkımdır. Bana vermiş olduğunu kabul etmemekteyim. Bilmek gerek ki bana bir domuz, bir tavuk ve iki küfe buğday teslim buyurmuştur, bunun dışında diğerlerini de dilemekteyim...¹⁵⁹

En büyük serf sahipleri hariç, Sekel soylularının malî durumu oldukça değişikdir. Bu bakımdan tahsil edilemeyen borçlara dair hukukî talepler, davaların bir diğer önemli kolunu oluşturmaktadır. Örneğin saygın Petki Ailesi'nin üyelerinden biri olan Farkasné Petki, 1612'de Mihály Kedei'den aldığı 75 forintlik borcu ödeyemediğinden mahkemeye çıkartılmıştır.¹⁶⁰

XVII. yüzyılda *primipilustan* soylu sınıfına yükselmiş bir Sekel olan Bogárfalva'daki András Lippai örneğinde kaydedildiği üzere, çarpıcı varlık birikimi de imkânlar dâhilindedir. Ölümünün ardından mirası hususunda yıllar süren çekişmeler yaşanmıştır. Davalı, Bogárfalva'da yaşayan ve András Lippai'nin mülkünü miras alan János Fancsal'dır. Ayrıca daha önce temin ettikleri malî kaynağı kaybetmemek amacıyla 1622 ve 1626 arasında kendisi aleyhinde pek çok kişi davacı olmuştur.¹⁶¹

İddialara göre davacılar arasındaki András Sebestyén, Lippai'ye bir tay vermiş ancak ücretini alamamıştır.¹⁶² Ferenc Fondor kendisine 15 forint karşılığında iki kısrak vermiştir.¹⁶³ Farkaslaka'da yaşayan János Mihály 10 forint ve ayrıca 20 forint değerinde at vermiş, mukâbelesini şimdi talep etmektedir.¹⁶⁴ Benzer bir istek 25 forint veren Péter András'si'den de gelmiştir.¹⁶⁵

Söz konusu miktarları borç olarak nitelendiren davacıların hiçbiri, András Lippai'nin serfi değildir. Öte yandan borç ya da hediye vermek, bireyler

¹⁵⁸ "...egy fejer szeplős lovat fékestől, nyergestől, pokrocostól, pányvástól mely meghérth volna száz forintot és még egy leányomnak Margitnak 14 forint gyűrűbe való követ..." Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 33, IV, fol. 3.

¹⁵⁹ "...tizenkilenc kalongya búzát, ötödfél kalongya zabot, valami házbeli eszköz volt ..., disznó micsoda, annak kicsinye az én részem, ez mit ebben megadott azt nem kérem, tudniillik énnekem egy disznótt adott meg benne egy tyúkot, és két véka búzát adott, ez kiül az többit csak megkévánom..." Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 33, IV, fol. 127.

¹⁶⁰ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 34, IV, fol. 26.

¹⁶¹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 37, II, fol. 73, 75, 79, 83, 93, 97.

¹⁶² Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 75.

¹⁶³ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 79.

¹⁶⁴ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 83.

¹⁶⁵ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 93.

arasındaki karşılıklı çıkarları ve bağları güçlendirmektedir. Elbette bu durum sadece ilgili kişilerin ölümüne dek sürmekte ve bireyler idareciye karşı bir bağlılık duymamaktadır.

Davaların arta kalan kısmı, genel itibarıyla boşanmalar ile Sekel soylusu ve serfleri arasındaki çekişmeleri içermektedir. Örneğin Ferenc Kornis tarafından açılan davada, Kornis'e karşı kendilerini azat ettiklerini beyan eden serflerin durumu görüşülmüştür.¹⁶⁶ Mihály Kedei, "sefaletten kurtarmasına rağmen" ne aynı ne de nakdî vergi ödeyen Andrásfalva'daki András Tibaldi'yi dava etmiştir.¹⁶⁷ Serf konumundaki Simon Szász ise hizmetinin karşılığını ödemediği iddiasıyla György Kosa Bey'i dava etmiştir.¹⁶⁸

Bu tip davalar, pek çok durumda serflerin haklarını savunabildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Gelineen noktada Sekellerde serflik, sadece belli bir zaman diliminde gerçekleştirilen hizmet olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca serflerin irsî statüye geçmesi ya da bu statüden çıkması mümkün görünmektedir. Zira toprak beyi ile serf arasındaki bağ, istismara açık ve kopmaya hazırdır. Örneğin Sekel soylusu Albert Tarcsafalvi, Farkaslaka'daki eski serf András Pakó'yu, kendisinin samanından para kazanmakla beraber bunu reddetmesi nedeniyle dava etmiştir.¹⁶⁹

Soylunun serfi için kendi topluluğuna karşı geldiği davalar da bulunmaktadır. Genellikle bu tavrın nedeni, köydeki serf cemaatinin serfe tarım arazisi vermesi ya da soylunun, toprak kullanım hakkını miras bırakmasıdır. Örneklerle bakılacak olursa: Almás'taki Mihály Fábián, serflerine tarım arazisi verilmesi için Almás idaresini dava etmiştir.¹⁷⁰

Szentmihály'deki Máté György, dava açmak suretiyle köylüleri için saman kullanım hakkı istemiştir.¹⁷¹ Simon Péchi ise başka köylere yerleştirdiği serflerinden dolayı pek çok kez köy idareleriyle sürtüşmeye girmiş ve meseleyi mahkemeye taşımıştır. Mesela 1615'te Ulah kökenli serflerinin öldürülmesinden dolayı Martonosfalva idaresini dava etmiştir.¹⁷² Yine Péchi, köy sakinlerinin hayvanlarını çalması ve bir serfini kaçırmışından ötürü Sákod halkını dava etmiştir.¹⁷³

Örneklerin sayısı arttırılabilir: András Bögozi, Máté Olah adlı Árvátfalva'daki serfi lehine, yargı yoluyla toprak edinmek istemiştir.¹⁷⁴ András Lippai'nin serfi, saman ambarının ve ahırının yakılmasından dolayı şüphelen-

¹⁶⁶ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 16.

¹⁶⁷ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 26.

¹⁶⁸ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 2.

¹⁶⁹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 59.

¹⁷⁰ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 23.

¹⁷¹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 37.

¹⁷² Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 219.

¹⁷³ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 315.

¹⁷⁴ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 229.

diklerine dava açmıştır.¹⁷⁵ Dönemin en büyük serf sahiplerinden biri olan Ábránfalva'daki Pál Ugron, köydeki dört evinde yaşayan serflerine toprak talep etmiştir. Ancak talebinin reddedilmesi nedeniyle 1615'te Szentlélek'teki Muhtar István Barto'yu dava etmiştir.¹⁷⁶ András Böğözi'nin serfinin dövülmesi dolayısıyla suçluların cezalandırılması için *szék* idaresi, mahkemeye başvurmuştur.¹⁷⁷

Benzer şekilde János Deák Kristóf'un István Veres adlı serfinin dövülmesi nedeniyle bey, *szék* idaresine müracaat etmiştir.¹⁷⁸ Péter Szombatfalvi, serflerini yerleştireceği tarım arazisi almak maksadıyla dava açmıştır.¹⁷⁹ Soylu cemaatinin tutumunun, özgür taşınma hakkı ediniminde ciddi bir belirleyici olduğu da eklenmelidir. Albert Tarcsafalvi'nin hizmetine aldığı serfe, yedi yıl boyunca taşınma hakkını yasaklayan bir sözleşme imzalatması dikkat çekici bir örnektir.¹⁸⁰

Sekelistan'daki davaların üçte birinin, fizikî ceza ve zorbalıklar hakkında olması önemlidir. Zulüm görme nedeniyle açılan davalara, genellikle beyin toprağını bırakmayı amaçlayan köylüler ve onları yerinde tutmak isteyen soylu cemaati neden olmaktadır. Hayvan çalma ya da itlaf olaylarıyla da sıkça karşılaşmaktadır. Örneğin koyunlarından bazıları çalınan György Dáné, Kobádfalva'daki Mihály Kede'i'yi dava etmiştir.¹⁸¹ Lövéte'deki Máté Orbán, ineğine zarar verilmesinden ötürü mahkemeye gitmiştir.¹⁸² Szentlélek'teki Mihály Pakot, yolunu kapadığı için Péter Szente'yi dava etmiştir.¹⁸³ János Deák, Ferenc Pálffy tarafından zorbalığa uğradığı ve dövüldüğü için mahkemeye başvurmuştur.¹⁸⁴

Askerlik yapan Sekeller de zorbalık ve fizikî şiddete mâruz kalırken aynı durum cemaatlerinden ayrılmak isteyen soyluların, mevkidaşlarından gördüğü muamele hususunda da geçerlidir. Mahkeme kayıtları, soylu cemaatinin soyluya ya da onun halkına toprak vermeye razı gelmemesi ya da daha önce ortak kullanımda olan topraktan köylüleri atması konusunda bilgiler sunmaktadır. Örneğin Mihályné Demeter ve Ferenc Orbán, miras yoluyla kendilerine geçen ve içinde tuz madeni bulunan arazilerin mülkiyet hakkını talep ettiğinde soylu cemaati buna rıza göstermemiştir.¹⁸⁵ Benzer şekilde Kányád

¹⁷⁵ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 325.

¹⁷⁶ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 339.

¹⁷⁷ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 427.

¹⁷⁸ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 53.

¹⁷⁹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 113.

¹⁸⁰ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 125.

¹⁸¹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 26-27.

¹⁸² Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 3.

¹⁸³ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 10.

¹⁸⁴ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 22.

¹⁸⁵ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 24.

idaresi, János Deák Pálosi'nin köydeki mirasını almasına izin vermemiştir.¹⁸⁶

Bahsi geçen sahada veri sunan pek çok vesika olup örnekler sıralanabilir: Kőrispatak'ın soylularından János Gergely ve Lukács Gergely, yine bir soylu olan Ferenc Miklós'u dava etmiştir. Davacıların ifadesinden anlaşıldığı üzere köy toprağının hissesinin miras kalması hasebiyle köy cemaati, köyün mülkiyet hakkının kendisinde olduğunu ve burada herhangi bir toprağın devredilemeyeceğini açıklamıştır.¹⁸⁷

Bethlenfalva'da István Komáromi, ormanı kendine mal edip burada ormancılık yapılmasını yasaklamıştır.¹⁸⁸ Ravafalva idaresine karşı Ferenc Kornis de benzer bir tavır sergilemiş, idareyi ormandan ve topraklarının civarından menetmiştir.¹⁸⁹ János Orbán da köy yönetimine karşı harekete geçmiş, Vágás ve Dobófalva'daki ormanında ağaç kesimine izin vermemiştir.¹⁹⁰ Bu tip yasaklamalara, birbiriyle rekabet içinde olan ve yükselmek isteyen soylular arasında daha sık rastlanmaktadır.¹⁹¹

Soylu cemaati toprağını terk etmek isteyenleri mümkün mertebe yerinde tutmayı amaçlamıştır. Bu nedenle davalar, cemaatin çıkarlarına uygun olarak görülmüş, soyluların serf ve toprak edinimine yol verilmiştir. Soyluların da cemaate karşı yargıyı kullandığı sürtüşmeler mevcuttur. Böylesi durumlarda tarafların, fizikî şiddet de dâhil olmak üzere gidebildikleri kadar ileri gittikleri görülmektedir.¹⁹²

Sonuç olarak XVII. yüzyılın başında Sekel toplumu daha önce verilmiş özgürlüklerini muhafaza etmek amacıyla mücadele etmiştir. Öte yandan soylular, halk üzerindeki ayrıcalıklarını yine aynı yüzyıldan itibaren güçlendirmeye başlamıştır. Sâbık dönemde soylular menfaatlerini geri kazanmıştır. Ayrıca en üst tabakanın üyeleri, o zamanki *primor* aileler, mülkiyet haklarına ilaveten bireysel bağışa ve soyluluk vesikalarına nâil olmuştur.

Toplunun özgürleşmesi için ilan edilen kanunlar, genel anlamda Sekellerin serfleşmesinin ya da fakirleşmesinin önüne geçememiştir. Daha önce Sekellere karşı nadiren işlenen zorbalık ve Sekel toplumunda baş gösteren yoksullaşma, umumî bir hâl almaya başlamıştır. Böylece Sekel serf sınıfı kemikleşmiştir.

XVI. yüzyılın ilk yarısında hız kazanan serfleşme nedeniyle Mohaç'tan önceki Macar Krallığı zamanında Sekellerin sahip olduğu vergi muafiyeti hakkı sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla Sekeller kademeli olarak

¹⁸⁶ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 42.

¹⁸⁷ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 71.

¹⁸⁸ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 49.

¹⁸⁹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 46.

¹⁹⁰ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 48.

¹⁹¹ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 169.

¹⁹² Imreh, István, *Székel Történelem-Magyar Történelem*, Helikon Kiadó, Budapest, 1992, 66.

vergi yükümlülüğü altına alınmıştır. Özellikle yaya olarak askerlik yapan Sekellerin ordudaki etkinliklerini yitirmesi, köleleştirilmelerine hız kazandıran bir başka etken olmuştur.

1562 tarihli Segesvâr Meclisinde Hükümdar János Zsigmond, Sekel soylularının ayrıcalıklarını törpülemiş ve iç otonomilerine sınırlamalar getirmiştir. Neticede mevcut haklar, sadece *primor* ve *primipilus* sınıfına devredilmiştir. Bu vasıtayla şimdiye kadar süre gelen “Sekel soylusu” kavramı da dönüşüm geçirmiştir. Dolayısıyla Sekel beyleri genel anlamda alt tabakayla fikir birliğine vararak Segesvâr kararlarına karşı çıkacaktır. Velhâsıl XVI. yüzyılın ikinci yarısında gerek Sekeller içinde gerekse Sekeller ve Erdel idaresi arasında sürekli bir gerginlik hüküm sürmüştür.

Sekel toplumunun her bir bireyi ve her bir tabakası, kendi iç işlerine müdahale gayretinde bulunan Erdel idaresi ile mücadele ederken merkezî yönetime karşı içe kapanmıştır. Yeni koşullar, askerî temellere dayanan ayrıcalıklı bir hürriyete sahip Sekellerin içindeki feodal yapıyı genişletmiştir. Hükümdarlık açısından bu durum, Sekellerin askerî gücünden vazgeçilmesi anlamına gelecektir. Aynı zamanda özgür Sekel’in serf olarak feodale bağlanması, hükümdarlığın vergi kaynaklarından birini de kesmektedir.

Bahsi geçtiği üzere Sekelistan’daki güçlü soylu sınıfının üyeleri de mevcut kararlardan memnun kalmamıştır. Eski *primor* ailelerin üyeleri olan üst sınıf, daha önceleri eyalet soyluları olarak değerlendirilirken hükümdarlığın müdahalesi ile prestij kaybına uğramışlardır. Mezkûr topluluğun elinde tuttuğu mevkiller, bundan böyle hükümdarlık idaresi memurlarına verilmiştir. Böylece bu alanda edindikleri gelirlerden ve mevkillerinin sağladığı güçten mahrum kalmışlardır. Ayrıcalıkların feshedilmesiyle diğer soyluların da Sekel soyluları arasında toprak edinmelerinin önü açılmıştır. Bu durum Sekel beylerinin etki alanlarını daraltan bir başka husustur.

Soylu sınıfındaki bir diğer tabaka olan vergi muafiyetine sahip özgür *primipilus* sınıfı da 1562 düzenlemelerine karşı çıkmıştır. Zira toplumsal konumları, sayım yapan Hükümdarlık memurlarının insafına bırakılmış, *primipilus* sınıfına dâhil yoksul soylular da Hükümdarlık tarafından serf olarak nitelendirilmiştir.

XVI. yüzyılın sonunda görülen sürekli gerginlik, Hükümdarlık politikalarının başarısız olduğunu göstermektedir. Öte yandan On Beş Yıl Savaşlarının da hızlandırdığı kalıcı iç çekişme nedeniyle Sekel ordusunun eski askerî değerinin yeniden tesis edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle Zsigmond Báthory zamanında başlatılan bu çaba, daha sonra István Bocskai ve Gábor Báthory tarafından da takip edilmiştir. Nihayetinde özgürlük vesikalarıyla Sekel otonomisinin ve Sekel hürriyet haklarının yeniden kurulmasına gayret edilmiştir.

XVII. yüzyılın başında Sekel toplumu eski soylu haklarını az çok geri kazandı. Gábor Bethlen'in hükümdarlığı devrinde soylular adına hareket alanı tekrar tesis edildi. XVII. yüzyılın sonunda Hükümdarlığın otonomisinin ortadan kalkmasıyla birlikte idareci Sekel ailelerinin üyeleri baron, kont unvanlarını almaya başladılar. Dolayısıyla ülkedeki soylu sınıfının elitleri arasına dâhil oldular.

Hükümdar tarafından gerçekleştirilen toprak bağışları, Sekel toplumu içindeki serfleştirme ve *armalist* sistemi ile soyluluğa yükselme sayesinde XVII. yüzyılın başında eski *primor* aileler, konumlarını güçlendirmeye devam etti. Neticede Gábor Báthory ve Gábor Bethlen zamanında başlatılan Sekel soylu toplumunun dönüşümü, XVII. yüzyılın sonuna doğru umulan karakterine kavuştu. Bu nedenle çalışmanın Erdel'e dair kısmında Gábor Bethlen Dönemi'ne yoğunlaşılmıştır.

Sekelistan toplumuna ilişkin incelemeler yapılırken Gábor Bethlen zamanında düzenlenen ve bu çalışmaya yön veren iki tahrir kaydına ulaşılmıştır. 1614 tarihinde kaleme alınan söz konusu kayıtlar olağanüstü ayrıntılı olup asker olmayan Sekellere kadar genişletilmiştir. Çalışmada yer bulan ve Sekel toplumuna ışık tutması açısından eşsiz bir değere sahip olan diğer bir kaynak ise *Királyi Könyvek* [Krallık Kitapları] olup Hükümdarlığın Sekel politikasına ve bağışlarının çapına ışık tutmaktadır. Üçüncü aşamadaki kaynaklar ise soyluların durumu ve toplumsal konumu hakkında nispeten bilgi sağlayan *szék* idarelerindeki dava kayıtlarıdır.

Mezkûr temeller sayesinde Sekel toplumu içinde soyluluğun ne anlama geldiği tespit edilebilmekte, asillerin toprak düzenine ve hayat tarzına ışık tutulabilmektedir. Sekeller arasındaki toplu karar alma mekanizması, değişen şartlara rağmen varlığını korumuştur. Bu nedenle Sekel soylularının Macar eyaletlerindeki soylulara kıyasla kendilerini nasıl konumlandıkları, cevap verilmeye çalışılan meselelerden biri olmuştur.

Bu çerçevede Orta Çağ'ın başlangıcından XVI. yüzyıla dek Sekel soylularının, diğer Macar soylularına oranla idarî makam ve malî durum bakımından farklılıklara sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ancak statü bakımından Sekel soylularına bir ayırımın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki evrede toprak beyleri ve basit Sekeller arasındaki fark gittikçe belirginleşmiştir. XVI. yüzyılın başında ise az miktardaki Sekel, *nobilis* unvanıyla diğer Sekellerden kesin biçimde ayrılmıştır. Soylu ailelerin yükselişi, onların eyaletlerdeki [= *comitatus*] toprak sahibi emsalleri ile ortak kaderi paylaşmasını beraberinde getirmiştir; toplumun kendilerine olan bağlılığını mümkün mertebe arttırmaya gayret etmişlerdir.

Bütün bu değişimlere rağmen Sekel toplumundaki akışkanlık o denli süregendir ki Erdel'deki *primor* tabakasını ayrı bir sınıf olarak resmetmekte zorluklar yaşanabilmektedir. Özellikle Gábor Báthory'nin dağıttığı soyluluk

vesikaları ve bağışlar dolayısıyla XVII. yüzyılın sonunda aristokrasiye dâhil olanlar, mevcut durumu güçlendirmektedir.

Yeni tabaka, angarya ve vergilere tâbi nüfustan kendisini ayırmayı başarmıştır. Ancak dava kayıtlarından takip edildiği üzere Sekel soylularındaki söz konusu yapısal değişim, köylülerin beylerinden kopma eğilimini de beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan serflere uygulanan zorbalık ve fizikî şiddette artış olmuştur. Öte yandan Sekellerdeki müşterek toplumsal bilinçten dolayı toprağını terk etmiş köylü, toplumun bir üyesi olarak kabul görmemiştir. Bu bilgiler çerçevesinde arşiv kayıtlarından elde edilen veriler, aşağıda şematik olarak sunulmuştur.¹⁹³

Tablo XVII
Udvarhelyszék'te Primor Sekeller ve Serf Sahipleri

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Szentmárton		Senpál'deki Ferenc Kornis	10
Abasfalva		Szentmárton'daki <i>Primipilus</i> János Bence	2
Almás	István Almási	Ferenc Kornis István Almási	19 10
Lövete		Ferenc Kornis	1
Gyepes		Ferenc Kornis Jánosné Petki Bögöz'deki Ferenc Farkas Szentmárton'daki <i>Primipilus</i> János Bíró	10 7 6 1
Remete		Ferenc Kornis	27
Vargış	Péter Dániel Mihály Dániel	Mihály Dániel	13
Olasztelek		Mihály Dániel <i>Primipilus</i> István Barta	6 1
Bardóczfalva	István Jánosi	Mihály Dániel Peselnek'deki János Rápolti	11 2
Füle	Mihály Baróti	Mihály Dániel <i>Primipilus</i> Bálint Fosztó	12 1
Herman		Olasztelek'teki <i>Primipilus</i> István Barta	1
		Mihály Dániel <i>Primipilus</i> Keresztély Benedek	2 1
Bibarczfalva	Menyhért Nagy	Menyhért Nagy Bibarczfalva'daki János Füle'deki <i>Primipilus</i> Imre Fosztó <i>Primipilus</i> Bertalan Oswát	16 3 1 1

¹⁹³ Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 50-51.

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Kisbaczon		Csermátón'daki István Damokos	1
Telgdibaczon	György Benkő	Telegd'deki György Donáth Cskszentsimon'daki János György	6 1
Száldobos		Mihály Dániel	7
Recsenyéd		Ferenc Kornis Miklósfalva'daki András Bögözi	19 4
Senpál	Ferenc Kornis	Ferenc Kornis	26
Karácsonyfalva		Ferenc Kornis Bibarcfalva'daki Menyhért Nagy Városfalva'daki Lukács Boldizsár	27 6 1
Oklánd		Ferenc Kornis István Almási	20 1
Homoródújfalva		Ferenc Kornis	18
Senpeter		Jánosné Petki Ferenc Kornis	7 14
Városfalva		Ferenc Kornis	6
Jánosfalva		Ferenc Kornis	8
Homoródkeméfalva		Medesér'deki Ferenc Benchér Marefalva'daki István Pálfalvi István Karacsonfalvi	7 6 6
Szentegyházás Oláhfalva ve Kápolnás Oláhfalva			
Kénos		Senkral'daki Balázs Berze Szentmárton'daki János Bíró Szentmárton'daki György Bíró Primipilus Péter Gál András Ábrámfalvi	1 1 1 3 1
Bágy			
Lokod		Ferenc Kornis Szentmárton'daki György Bíró Lokod'daki Mihály Demjén	4 1 2
Patakfalva		András Kenosi András Bögözi Udvarhely'deki Miklós Sámbokréti Lengyelfalva'daki István Orbán Sükö'deki János Orbán Kénos'taki Péter Gál	3 2 1 1 1 1
Sándorfalva		Ábránfalva'daki Pál Ugron	7
Árvátfalva		András Bögözi Sámbokrét'teki Pál Miklós Ugron	5 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Telekfalva		Jánosné Petki	2
		Udvarhely'deki Miklós Sámbokréti	3
		András Bögzözi	1
		Sükö'deki János Orbán	1
		István Almási	1
Ábránfalva	Pál Ugron	Pál Ugron	9
		Bibarcfalva'daki Menyhért Nagy	1
		Primipilus András Ábrámfalvi	2
Szentlászló		Pál Ugron	14
		Ferenc Farkas	2
Dália		Ferenc Kornis	1
		István Almási	4
Ege		Pál Ugron	6
		Petki Jánosné	2
		András Bögzözi	1
Jastfalva		Jánosné Petki	5
Kányád		Udvarhely'deki János Pálosi	1
		Vécke'deki Mihály Balássy	4
		Jánosné Petki	8
		Palos'taki Boldizsár Veseleny	1
		András Bögzözi	2
Ders	Jánosné Petki	Jánosné Petki	38
		Mihály Dániel	1
		Ders'teki Primipilus Mihály Dersi	1
Musna		Jánosné Petki	13
		Ferenc Kornis	18
		Vadaş'taki István Dako	1
		András Geréb	1
		Szentmárton'daki György Bíró	2
Matisfalva		Farkas Alia	4
Agyagfalva		Jánosné Petki	7
		Mihály Sándor	2
Décsfalva	Nobilis: János Török	János Török	3
Mogyoros		Jánosné Petki	5
		András Geréb	1
Bögzö	Nobilis: Ferenc Farkas	Ferenc Farkas	4
		Pál Ugron	3
		András Bögzözi	2

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Miklófalva	Nobilis: András Bögözi	András Bögözi Bögöz'deki Ferenc Farkas Ozdfalva'daki Gergely Bögözi	13 1 1
Ozdfalva	Nobilis: Gergely Bögözi	Primipilus Ferenc Alard	1
Felsőboldogasszonyfalva	Nobilis: Tamás Jánosi'nin yetimi István	Tamás Jánosi'nin yetimi Jánosné Petki	4 1
Cibrefalva			
Bikafalva		András Bögözi Primipilus Bálint Hegy Felsőboldogasszonyfalva'daki Bálint Tamás Balázs Lukács'ın yetimleri Máté Alárd Deine'deki Balázs Incze	5 1 1 2 1
Bethlenfalva	István Simien Ferenc Simien		
Udvarhely	Nobilis: Miklós Sámbockréti István Székely János Pálosi István Meszej András Nagy		
Szentdemeter	Ferenc Balássi	Ferenc Balássi Primipilus János Nagy Miklós Dolgos	27 1 1
Székelyszállás		Ferenc Balássi	12
Chieb		Ferenc Balássi	12
Veczke	Mihály Balássy	Mihály Balássy	33
Sákod		Ferenc Balássi Primipilus Máté Palotka	25 2
Rawa		Ferenc Balássi Ferenc Kornis	6 3
Hidegkút		Simon Péchi	17
Kissolyos		Mihály Koncz Primipilus Pál Mátéfi Primipilus János Mátéfi Medesér'deki Primipilus Pál Bartalis	1 3 2 1
Şoymuş (Nagysolyos)		Simon Péchi	4

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Szenterzsébet	Simon Péchi	Simon Péchi	31
Bözöd		Ferenc Kornis yfaloba'daki (Újfalu) Primipilus Péter Kovács Simon Péchi	10 2 5
Bözödújfalu		Ferenc Kornis Gagy'deki Ferenc Pálffy Primipilus Péter Kovács	8 1 1
Kórispatak		Ferenc Kornis Márton Kelemen Benedekné Mindszenti	3 1 3
Szentábrám		András Geréb Medesér'deki Gergely Nagy Gagy'deki Ferenc Pálffy	5 15 4
Andrásfalva			
Gagy	Nobilis: Ferenc Pálffy	András Geréb András Pálfi	2 9
Csekefalva		András Geréb Primipilus Ferenc Demeter Medesér'deki Gergely Nagy	10 2 1
Újszékely	Nobilis: János Székely	András Geréb János Székely Primipilus Benedek Székely	2 2 4
Alsóboldogasszonyfalva		András Geréb	23
Fíliaş	András Geréb	András Geréb	41
Keresztúrfalva	Nobilis: Demeter Nyújtódi	Miklós Simien András Geréb András Lippai János Csákány Sükö'deki János Orbán	8 6 4 1 1
Keresztúrváros		András Geréb Miklós Simien	6 1
Timafalva		Sükö'deki János Orbán	4
Rugonfalva	Nobilis: Tamás Benedekffy	Miklós Simien Tamás Benedekffy Medesér'deki Gergely Nagy András Geréb Györgyné Jánosi Ferenc Benchér	1 3 2 1 1 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Betfalva	Nobilis: Joannes Rádai	Farkas Alia Kápolna'daki Boldizsár Nagy András Geréb Medesér'deki Ferenc Benchér	13 1 2 1
Kisgalambfalva		Farkas Alia András Geréb György Maróti	4 5 1
Nagygalambfalva		Farkas Alia Primipilus Ferenc Mihály Mihály Bedő János Vágási György Szőke Mihály Szaniszló Hoggya'daki Máté Szabó András Geréb	13 8 2 1 1 1 2 1
Simenfalva		Miklós Simien Filiaş'daki András Geréb Medesér'deki Gergely Nagy	1 1 1
Senmiklós		Miklós Simien Ferenc Benchér	1 1
Kiskede		Primipilus Györgyné Jánosi	1
Nagykede	Nobilis: Mihály Simien	Primipilus János Demeter	1
Kadács	Nobilis: Miklós Simien	Primipilus György Incefi Miklós Simien	2 5
Kobádfalva		Primipilus Ferenc Miklós Primipilus Ferenc Gáspár Ferenc Benchér Primipilus Péter Mihály	6 1 1 1
Medesér	Nobilis: Ferenc Benchér	Ferenc Benchér Primipilus Mihály Bartalus	10 4
Csehérdfalva		Balás István Énlakai	1
Kisfalud		Pál Székely András Bögözi	5 4
Kechet	Nobilis: Pál Székely Péter Gálfi	Pál Székely Szentmihály'deki Albert Tarcsafalvi	16 4
Béta		György Maróti Jánosné Petki	6 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Hoggya	Nobilis: Mátyás Szabó Mihály Bedő István Hoggyai Mihályné Karácsony	Mihály Bedő Mihályné Karácsony Benedek Szombatfalvi	2 2 3
Vágás		György Maróti Primipilus János Vágási Primipilus Lőrinc András András Bögözi	6 1 1 1
Dobófalva	Nobilis: György Maróti István Simien	Küsmönd'deki Primipilus Farkasné Márton Primipilus János Dobai György Maróthy Jánosné Petki	1 1 4 1
Sükö	Nobilis: János Orbán		
Farcád		Szentmihály'deki Albert Tarcsafalvi	1
Etéd		Ferenc Pálffy Primipilus Mihály Király Primipilus Márton Fóris István Bakó István Kelemen István Balázs István Tóth	2 2 1 1 1 1 1
Küsmöd		Tamás Borsos Énlaka'daki István Balás Primipilus Márton Fóris Primipilus Pál Váralliai Ferenc Balási	2 1 1 2 3
Szolokma	Nobilis: Ferenc Tombold	Agárd'daki János Kacsó Ferenc Tombold Miklós Tombold Énlak'taki István Balás	5 1 1 1
Siklód		Primipilus Bálint Lázár Primipilus János Keresztesi	3 1
Atyha		Primipilus Bálint Lázár Primipilus János Keresztesi	3 1
Martonos	Nobilis: Ferenc Gálffy	Mihályné Pálfalvi György István Primipilus Péter Sebe Primipilus Balázs Gáspár	3 1 1 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Énlaka	Nobilis: István Balás	István Balás Dániel Demeter István Patakfalvi'nin yetimleri	3 1 1
Sófalva		Primipilus Máté Illés Primipilus Antal Kovács Primipilus István Kacsó Primipilus Lukács Dávid Primipilus István Bálint Primipilus István Lukács Primipilus Mihály Albert Primipilus Péter Lőrinc	5 6 2 1 1 1 1 1
Korond			
Tordatfalva	Nobilis: János Fekete	Ferenc Pálffy Pál Kelemen János Fekete Primipilus András Lukács Primipilus Pál Kovács	4 1 9 1 1
Tarcsafalva			
Bencéd		Ferenc Pálffy Gáspár Lészay	6 1
Szentmihály ve Demeterfalva	Nobilis: Albert Tarcsafalvi	Pál Ugron Szentmihály'deki Albert Tarcsafalvi Primipilus György Jakab Ferenc Literáti Lukácsné Barrabás	13 6 1 1 2
Malomfalva		Lengyelfalu'daki Péter Orbán János Sófalvi Primipilus János Török Malomfalva'daki Primipilus János Száz Balázs Lakatos Zetelak'taki Lukács Hadnagy Csík'teki Máté Hadnagy	1 2 1 2 1 1 1
Váralliai		Énlaka'daki István Balás	
Pálfalva		Primipilus Jakab Demeter Primipilus János Székely	1 1
Farkaslaka		János Benedek Primipilus István Keresztúri András Bögözi György Tiboldi Csík'teki Máté Hadnagy Primipilus Ferenc Fancali Primipilus Gergely Dienes	4 1 1 2 1 1 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Szentlélek		Fogaras'taki Gáspár Lészay Pál Ugron	1 3
Bogostfalva	Nobilis: András Lippai	András Lippai	4
Lengyelfalva			
Szombatfalva			
Kadicsfalva	Nobilis: Gáspár Török	Gáspár Török	4
Tibold		György Tiboldi Gáspár Török Pál Ugron	9 1 1
Sirbobran		Gergely Chiender	1
Ilye		György Tiboldi Lengyelfalva'daki István Orbán András Lippai Boldizsár Udvarhelyi	2 1 1 2
Fancal			
Senkral		János Székely György Tiboldi	8 2
Oroszhegy		András Lippai Pál Ugron Jánosné Petki Primipilus György Orbán Primipilus Benedek Damokos Primipilus Bertalan Szabó	12 1 4 1 1 1
Zetelaka			
Küküllőkeménfalva			
Marefalva			
Fenyéd	Nobilis: Zsigmond Mikes	Zigmond Mikes András Bögözi	7 2

Tablo XVIII
Háromszék'te Primor Sekeller ve Serf Sahipleri
Kézdiszék

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Kézdivásárhely	Nobilis: György Borbély		
Maksa	Nobilis: Mihály Jankó István Márton György Máté Tamás Máté	Mihály Jankó István Imecz János Hadnagy	10 6 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Dalnak	<i>Nobilis:</i> Balázs Hadnagy	Máté Szabó	1
	István Bakó	Mihályné Fülöp	3
	János Hadnagy	Mihály Mihácz	1
	Mihály Mihácz	Balázs Hadnagy	4
	László Zekel	János Hadnagy	1
	György Máté	Mihályné Hadnagy	1
	Tamás Somodi	István Imecz	4
	Péter Somodi	György András	1
		Mihály Kenyeres	1
Albis	<i>Nobilis:</i> András Bod	Boldizsár Bakczy	5
	Boldizsár Bakczy	Farkas Kamuti	2
Alsócsernáton	<i>Nobilis:</i> Ferenc Bernáld	Ferenc Bernáld	24
	István Damokos	István Damokos	14
	Miklós Kovács'ın oğlu István	Mihály Deák	1
		István Jahocz	1
Felsőcsernáton	<i>Nobilis:</i> Lőrinc Rákosi	Primipilus Miklós Zaniszló	4
	András Rákosi	István Damokos	3
	Ferenc Végh	Mihályné Fülöp	4
	András Végh	Deák Márton	8
	György Kovács	János Bardócz	1
	István Végh	Thamás Demién Pál	1
	Miklós Rákosi	Jánosné Czeh	1
		Lőrinc Rákosi	1
		András Rákosi	1
Alsóthoria	<i>Nobilis:</i> Lázár Apor	György Mikó	5
	Deák István	Istvánné Török	4
	Sándor Apor	István Kövér	2
	Mihály Nemes	Farkas Kamuti	4
	István Kövér	Tamásné Bod	3
		Sándor Apor	2
		Deák István	4
		Primipilus János Istók	1
		Andrásné Pető	1
		Péter Sándor	1
		Ferenc Köncze	2
Felsőtorja	<i>Nobilis:</i> András Pető	Mihály Eördögh	4
	Deák János	András Pető	6
	Mihály Ördög	György Donáth	1
		Péterné Székely	1
		Deák János	2
		András Péter	1
Ikafalva	<i>Nobilis:</i> András László	István Damokos	4
	Miklós Becze	Lukács Rác	1
		András László	3
		Farkas Kamuti	1
		György Mikó	1
		Lőrinc Rákosi	1
		Mihályné Fülöp	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szentélek	Nobilis: János Mátyus Boldizsár Székel Tamás Matius Matius János Kis István Matius	János Matius Tamás Matius György Chioma János Nemes Jánosné Kaczio György Szikszai György Mikó Mihály Kelemen	17 3 1 2 1 4 4 3
Futásfalva		István Damokos Pál Nagy'n yetimi János Bardócz István Illjes István Jakab György Mikó	7 1 1 3 1 1
Lézfalva	Nobilis: István Gyárfás Miklós Bedőházi Péter Bodor András Marthon János Bodor	Simon Sipos Péter Bodor Farkas Kamuti János Bodor Mátyás Gele Antal Kanio	1 8 1 1 1 1
Polyán	Nobilis: Péter Veres István Zonda János Mihály Kun Bálint Péter Kun	Pál Mihácz István Zonda Péter Kun Anna Rácz Jakabné Bartha István Kondrácz György Donáth Mihály Kaniztos János Matius	4 2 1 1 1 1 1 2 1
Bellefalva		János Donáth Pál Mihácz Mihály Kaniztos Péter Veres	4 5 4 1
Kurtpatak	Nobilis: Ferenc Czomortani László Czomortani	Istvánné Török György Mikó Miklós Baka Lukács Borzodolo	1 1 1 1
Esztelnek	Nobilis: János Zacsvai	Ferencné Zacsvai János Albert István Imecz Ferenc Donáth Pál Mihácz Lázár Apor Istvánné Török	13 1 2 3 1 1 1
Chiomortán		Ferenc Chiomortani István Imecz Jánosné Chiomortani István Sigmond	1 1 1 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szentkatolna	Nobilis: Jánosné Kemény	Tamás Elekes Miklós Czeh Jánosné Kemény Péter Forró István Nagy	2 6 8 1 2
Almás		János Donáth István Simond János Matius Gáspár Kövér István Imecz György Mikó	2 6 1 1 1 1
Lemhény	Nobilis: Gáspár Kövér Mihály Kaniztos-Ferenc Donáth István Chiomortani István Sigmond Gergely Sigmond Miklós Chiomortani	Ferenc Donáth Gáspár Kövér István Sigmond Jánosné Chiomortani Balás Gáll Mihály Kaniztos Pál Mihácz István Imecz György Bekes György Szikszai	4 15 10 18 1 1 1 2 2 4 3
Nyújtód	Nobilis: István Imecz János Donáth Lukács Donáth Ferenc Donáth Péter Donáth György Donáth Péter Chiwdeor	Péter Chiwdeor István Járai István Imecz Mihály Kaniztos János Donáth Gáspár Kövér Ferenc Donáth Farkas Kamuti	2 1 9 2 11 1 1 2 2
Zázfalu		István Imecz István Járai	7 2
Sárfalva	Nobilis: István Imecz György Zurkos	István Imecz Istvánné Sáfár Jánosné Chiomortani István Gyárfás István Kun György Szurkos	21 19 1 1 1 11
Marthonos	Nobilis: István Kun	István Kun István Imecz János Donáth	17 4 2
Bereczk			
Hatolyka	Nobilis: István Nagy Bálint Bak Tamás Bak	Farkas Kamuti	3
Oroszfalu	Nobilis: Péter Forró	Péter Forró	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Mártonfalva	Nobilis: György Bekes György Zekel	Gáborné Mikes Benedek Balogh Jánosné Imrefi Farkas Kamuti Prímipilus Lőrincz Tusa	1 1 2 2 1
Márkosfalva	Nobilis: György Benkő szegénység mia szolgálja [fakirlik nedeniyle köle] Benkő Mátyás elbujdosott [kaçak] Gáspár Benkő		
Bitá		Mihály Jankó Sándor Baróti Gáborné Mikes András Halal	3 4 4 1
Bölön	Nobilis: Tamás Nagy Gergely Kovács Tamás Kovács Máté Hegy Mihály Ferenc István Deák Istók Sillo Péterné Nagy'in oğlu Istók Kovács Deák Márton	János Kálnaki Deák Gáspár Gáspár Bölöni Gáspárné Illieri Balázs Nemes László Daczó Mihály Bedő István Jankó	3 2 9 4 1 5 1 2
Nagyajta	Nobilis: Gergely Henter István Donát János Nemes János Pető elbúdosott [kaçak]	Margit Henter István Donát Farkas Kamuti Mihály Dániel	8 9 5 4
Közéapja		János Kálnoki Benedek Kálnoki Mihály Silester Miklós Gyujtó János Jankó	15 8 4 2 1
Miklósvara		János Kálnoki	8
Köpecz	Nobilis: Zsigmond Sebestyén Bálint Sebestyén György Nagy	Hükümdarlık Mihály Mikó László Daczó Balázné Barolthi Miklósne Barolthi Gáspár Barolthi	40 2 2 2 4 2
Bodos	Nobilis: Gergely Josa	Miklósne Barolthi Deák János Istvánné Barolthi	6 2 1
Bacson			

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szárazajta		János Kálnoki György Donáth András Bedőházi Benedek Kálnoki	9 2 1 1
Feldoboly	Nobilis: István Isak Tamás Szabó		
Illiefalva	Nobilis: András Mihácz Miklós Mihácz János Szabó János Sera János Benkő György Dobos Máté Szaczva Péter Kovács személyében nemes, de mostan Gerébné Ferencz földin lakik. [Péter Kovács şahsında soyludur ancak şimdi Gerébné Ferencz'in toprağında yaşar.] Deák Mihály	Mihácz Ailesi Mihácz András Daczó László Prímipilus Pál Konia Mihály Dániel Gerébné Ferencz	2 1 1 1 1 1
Egerpatak	Nobilis: Mikos Márk	András Halal Mihály Jankó Péter Jankó János Böjte Kelemen Béldi	2 3 1 2 1
Szacsva	Nobilis: László Szacsvai		
Mogyorós		Miklós Gyujtó Kelemen Béldi	3 2
Lisznyó	Nobilis: Mihály Nagy Ferenc Sántha'nın kızları Boldizsár Székel	Kelemen Béldi Mihály Jankó Deák Tamás	9 3 2
Bikfalva	Nobilis: György Bikfalvi András Bikfalvi szegénység mia szolga [fakirlik nedeniyle köle]	Kelemen Béldi	
Aldoboly	Bálint Mihácz		
Rétthy	Nobilis: Deák István István Bikfalvi	Gergely Gál Imre Gál Boldizsár Hadnagy János Hadnagy Prímipilus András Halal Prímipilus Máté Antos	1 1 1 1 1 1
Eresztevény		Prímipilus István Eresztevény	1
Komolló		László Daczó Miklós Gyujtó Prímipilus János Silester Györgyné Gyárfás Kelemen Boldizsár	2 2 5 1 1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Seniván	Nobilis: András Henter Mihály Jankó János Illies Ferenc Illies	Deák Tamás András Henter Mihály Jankó Deák János	3 19 3 1
Uzon	Nobilis: Kelemen Béldi János Pap György Kobai Miklós Czerjek szolga mostan [şimdi köle]	Ferenc Lacz Kelemen Béldi György Kobori Péterné Mihác	1 16 2 1
Kökös		Kelemen Béldi László Daczó Primipilus Balázs Tamás János Kálnoki Benedek Kálnoki	2 2 1 2 2
Szotyor	Nobilis: Gábor Zonda Pál Nagy Nagy Gergely Zonda Istvánné Jánosné Nagy	Balázs Nemes György Geréb Benedek Balogh	3 2 1
Senkral	Nobilis: Vaiz Pap Balás Deák Márton		
Szentgyörgy	Nobilis: László Daczó András Gécz Ferenc Gécz Tamás Nyerges Péter Miklós István Márk Pál Márk János Márk Mihály Pataki Péter Kuthi Boldizsár Kós János Kak Mihály Pokol György Szabó Istók Kele Silvester András	László Daczó Balázs Nemes Gerébné Ferencz	20 1 1
Zalán	Nobilis: István Jankó Péter Vatai Mihály Nagy Balázs Jankó	István Jankó Farkas Kamuti Péter Jankó Péter Vatai Miklós Gyujtó Gábor Forró Benedek Kálnoki	2 3 1 1 1 1 1
Killyén		Balás Nemes	7
Kálnak	Nobilis: István Bedó	János Kálnoki Benedek Kálnoki	9 5

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szemeria	Nobilis: Mihály Silester	György Mikó Mihály Silester Miklós Gyujtó Geréb György	4 2 1 1
Kisborosnyó	Nobilis: András Tompa Mihály Tompa István Tompa András Tompa	István Tompa Kelemen Béldi Mihály Tompa Mártonné Lasanczi Ferenc Donáth János Donáth	17 2 1 1 1 1
Árkos	Nobilis: János Veres Boldizsár Veres János Benkő Matthias Rofai	János Kálnoki Benedek Kálnoki László Daczó	9 3 1
Kőröspatak	János Kálnoki Benedek Kálnoki Benedek Balogh Mihály Tibald Mihály Vas	János Kálnoki Benedek Kálnoki Miklós Bedőházi Boldizsár Veres	13 7 1 1
Oltszem	György Mikó István Mikó Mihály Mikó	Mikó György Mikó Mihály Mikó Miklós	9 6 5
Málnás		György Mikó Ostván Mikó	11 5
Bodok	Nobilis: Miklós Mikó András Cheriek Balázs Cheriek György Cheriek Márton Cheriek Antal Cheriek	Miklós Mikó Balázs Cheriek	18 1
Zoltán	Nobilis: Lőrinc Czerjek Ferenc Czerjek Vitaliusné Czerjek Pál Mihály Mihály Eördögh	Ferenc Cheriek Henter Gergelyné Miklós Gyujtó Mihály Czizér Vitaliusné Czerjek	2 1 2 4 1
Étfalva	Nobilis: Miklós Gyujtó Mihály Czizér	Mihály Czizér Mihály Janczio Miklós Gyujtó András Nagy Primpilus Bakczi Vitalius	3 1 4 1 1
Gidófalva	Nobilis: Miklós Czizér	Czizér Mihályné Primpilus János Köles Miklós Gyujtó János Kálnoki	1 1 3 1
Marthonos	Nobilis: Tamás Gyujtó		

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Angialos	<i>Nobilis:</i> Gábor Forró András Forró Mihály Babos Ferenc Rethy Miklós Forró	János Hadnagy	2
		János Chiulak	2
		Gábor Forró	?
		András Forró	4
		Bakcsi Vitalius	4
		Deák István	1
		Kata Bartos	1
		Lukács Imreh	1
		András Czizer	1
Beşenyő	<i>Nobilis:</i> János Babos András Babos Sándor Baróti Gábor Babos Tamás Forró	Gábor Forró	1
		András Forró	1
		Domokos Imecs	1
		Andrásné Lasanczi	1
		Istvánné Török	17
		Mihály Jankó	5
		Vitaliusné Czerjek	3
		Máté Antos	1
		Sándor Baróti	1
		<i>Primipilus</i> István Kövér	1
		Gáborné Mikes	1

Tablo XIX
Felcsík

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Vacsárcsi	<i>Debilis:</i> Máté Feyér	Máté Feyér	3
		Incze Imecz	1
		János Bernáld	1
		János Mattyas	1
		István Bartó	1
Csicsó	Farkas Petki'nin yetimleri <i>Judex Regius</i> Mihály Kelemen	Mihály Kelemen	2
		<i>Primipilus</i> András Kelemen	1
		Farkasné Petki	13
		Imre Antal	1
		János Mattyas	2
Szentmihály	Péter Sándor	Péter Sándor	7
		Péter Gálfi	1
		<i>Primipilus</i> László Kósa	1
		<i>Primipilus</i> Mihály Török	5
		<i>Primipilus</i> Ferenc Sigmond	1
		Rahip Mátyás	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Madéfalva	Imre Antal	Deák István János Lázár Mihály Kelemen János Bernáld István Bartó Ferenc Sigmond	5 1 2 1 1 1
Delne		Imre Antal Balázs Incze Mihály Kelemen János Mattys Balázs Incze	2 2 1 1 4
Senmiklôş		Mihály Kelemen	1
Pálfalva		Lázár Apor Primipilus István Ágoston Mihály Kelemen	1 4 1
Szépvíz		Ferenc Deák András Kelemen János Mattys Hadrnagy András Miklós Székely	1 2 1 1 1
Borsova		Imre Antal János Mattys Balázs Incze	1 3 1
Vardofalva	Miklós Székely	Primipilus Ferenc Markos Lázár Apor Mihály Kelemen Primipilus Imre Gergely György Deák Balázs Incze	1 1 2 1 1 1
Czyomortán		Lázár Apor Mihály Kelemen Primipilus Tamás Veres Tamás Mikó Balázs Incze György Kósa Ferenc Markos Pokainé Ar Primipilus András Takoczy János Mattys István Damokos	6 7 1 4 6 1 1 1 2 2 6 1
Taplocza	Geréb György	Primipilus György Poos	1
Gerócsifalva		István Bartó	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Rákos		János Lázár	1
		Imre Antal	1
		Ferenc Bartalis	2
		<i>Primipilus</i> István Bartó	3
		Mihály Kelemen	6
		János Mattys	1
		Ferenc Sigmond	1
Dámfalva		István Komáromi	1
		János Péter	2
		Gergely Deák	1
M a d a r a ş (Madaras)	Fryderik Zavor	János Bene	1
		István Komáromi	15
		Mihály Damokos	9
		Menyhártné Pató	8
		György Imre	2
		Mihály György	1
		Mihály Kelemen	1
Karczfalva		István Komáromi	11
		Antal Damokos	1
Jenőfalva			
Sírbobran	János Lázár	János Lázár	10
Szentdamokos		<i>Primipilus</i> Mihály Horváth	1
		<i>Primipilus</i> István Kerestaly	1
		<i>Primipilus</i> Péter Kálmán	1

Tablo XX
1616 Yılı Değişimleri

Yer	Serf Sahibi	Serf
	Mattyás Hadnagy	2
	Péter Basa	1
	Ferenc Csiszér	1
Vardotfalva	Ferenc Mikó	9
	Mihály Kelemen	1
	Lőrinc Markos	1
	György Geréb ve Péter Pap	1
Dánfalva	István Péter	5
	Ferenc Mikó	6
	János Baxa	1
	Mihály László	2

Yer	Serf Sahibi	Serf
Rákos	Bálint Both	1
	Máté Pap	1
	Péter Both	2
	Mihály Kelemen	2
	Ferenc Mikó	3
	Miklós Mezei	1
Göröcsfalva	Miklós Mezei	2
	Pál Farkas	1
	János Bernáld	3
	Ferenc Mikó	4
	Mihály Kelemen	7
Madaraş	Ferenc Mikó	1
Karczfalva	Ferenc Mikó	1
	István Kaba	4
Sirbobran	István Damokos	8
	Gáspár Incze	2
	Gergely Gurzó	1
	János Christely	2
	Mihály Kelemen	4
Jenőfalva	István Domokos	3
	Mikó Ferenc	2
	János Kedves ve Pál Kedves	1
Szentdomokos	András Both	1
	Máté Kelemen	1
	Gurzó János	3
	Sándor János	2
	György Barrabás	2

Kászonszék

Yer	Serf Sahibi	Serf
Úyfaloba	István Lázár	4
	Ferenc Mikó	1
	János Béldi	1
Kászonfelsőfalu	Mihály Balás	1
	András Bernáld	1
	Mihály Szabó	1
	Lázár Apor	1
	János Sigmond	1
	János Bene	1
	István Lázár	7

Yer	Serf Sahibi	Serf
Impérfalva	Tamás Incze	1
	István Mihály	1
	János Kászoni	1
	Sigmond Miklós	1
Jakabfalva	István Lázár	6
	Márton Bodó	1
	István Mihály	1
	János Béldi	1

Tablo XXI
1619'da Kézdiszék'te En Önemli Serf Sahipleri

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Mihály Imecz	67	8
János Matis	44	5
Mihály Jankó	42	3
István Károly	36	5
Ferenc Bernáld	28	1
János Donáth	26	6
Jánosné Csomortán	25	1
István Domokos	24	4
István Kun	22	1
Gáspár Kövér	20	4
Lőrinc Rákosi	19	3
István Sigmond	19	4
György Mikó	18	8
István Nagy	16	3
István Réthy	16	4
György Szurkos	16	1
Mihály Kaniztos	15	4
Pál Tamás Damiáni	13	1
Péter Cseh	13	2
Pál Mihácz	13	4
Ferencné Szacsvai	13	1
Ferenc Donáth	12	4
Tamás Matis	12	1
Balázs Hadnagy	10	1

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Márton Literáti	10	2
János Kemény	10	1
Mátyás Donát	10	2
János Matis	10	1
Ferenc Domokos	9	3
János Kálnoki	9	1
György Sükösd	9	2
Mózes Imecz	9	3
Mihály Nemes	9	2
Gáborné Mikes	9	2
Miklós Szaniszló	8	1
János Bardócz	8	2
Imréné Kelemen	7	2
Boldizsár Bakczy	6	1
Mihály Deák	5	1
Gyergely Tusa	5	2
Péter Bodor	5	1
István Illiés	5	2
Mihály Ördög	5	1
Péterné Székely	5	2
János Kaczio	5	2
Mihály Toldalaghy	5	1
János Lázár	4	2
Tamás Miklós	4	2
Gergely Kenyeres	4	1
Antal Kaczio	4	1
István Gyárfás	4	1
Sándor Baróti	4	1
András László	4	1
Miklós Vári	4	1
György István Jákab	4	1
Péter Csüdör	4	1

Tablo XXII
Udvarhelyszék'te En Önemli Serf Sahipleri

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Ferenc Kornis	104	20
Ferenc Balássi	80	10
András Geréb	44	13
Simon Péchi	29	5
Zsigmond Kékedi	7	2
Jánosné Petki	50	11
Péter Dániel ve Mihály Dániel	60	8
Pál Ugron	61	23
Mózes Székely	10	1
Ferenc Farkas	8	3
Menyhért Nagy	11	4
Miklós Semién	14	6
András Böggözi	17	9
Ferenc Pálffy	24	8
Ferenc Benchér	8	3
György Maróthy	22	3
András Lippai	19	5
Gáspár Lészay	4	2
István Orbán	10	4
Albert Tarcsafalvi	9	4
István Balás	26	6
János Vágási	4	2
István Magh	5	3
János Bíró	14	6
János Incze	6	5
Zsigmond Keczeti ve Pál Székely	4	1
Tamás Benedekffy	5	1
Ferenc Mihály	9	1
János Orbán	10	5
Tamás Tiboldi	12	3
Péter Orbán	8	2
István Ferenczi	6	1

Sérf Sahibi	Serf	Yöre
Mátyás Mihály	13	2
Péter Gál	13	2
Márton Miklós	10	3
Imre Fosztó	5	1
Mátyás Fosztó	5	1
János Geréb ve Mihályné Domokos	5	1
János Székely	13	4
Pál Székely	5	2
Péter Molnos	4	1
István Fekete	10	2
János Kénossi	7	4
János Kovács	8	2
Mihály Kaczio	4	1
Mátyás Ilyes	9	1
Ferenc Tombold	7	1
István Ferenc	5	2
János Kovács	8	2
Márton Fóris	4	1
Lukács Gedő	4	1
Ferenc Gáspár	5	1
György Antalfi	5	1
György Balla	5	1

Tablo XXIII
1627'de Udvarhelyszék'te İrsi Serfler

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Ferenc Kornis	197	18
András Geréb	66	7
Ferenc Balássi	45	5
Zsigmond Kékedi	41	7
Pál Ugron	40	8
Jánosné Petki	39	5
Simon Péchi	39	5
Péter Dániel ve Mihály Péter	27	5
András Bögözi	20	5

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Zsigmond Kecziethi	16	2
Ferenc Pálffy	16	4
Menyhért Nagy	15	3
János Rádai	10	1
Miklós Semién	10	3
János Incze	8	
István Domokos	8	1
Ferenc Farkas	6	3
János Geréb ve Mihályné Domokos	6	1
István Jánosi	6	1
Mihályné Péterffi	6	3
György Bíró	5	3
János Bíró	5	3
Tamás Nemes	5	1
Albert Tarcsafalvi	5	1
Istvánné Pálffi	5	1
Ferenc Gálffi	4	2
Péter Molnos	4	1
György Pálffi	4	1
Péter Szombatfalvi	4	1
Tamás Tiboldi	4	1

Tablo XXIV
Gábor Bethlen Zamanında En Fazla Serfe Sahip *Primor* Şahıslar
1614, Marosszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
János Dersi	76
Arzuhâlcı János Vajai	65
János Lázár	63
János Kun	58
Ferenc Kornis	54
Mihály Tóth	44
György Ozdi	28
István Bakó	25
István Komáromi	23
Máté Kovács	20

Tablo XXV
1614, Udvarhelyszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Ferenc Kornis	252
Ferenc Balási	180
András Geréb	108
Jánosné Petki	100
Pál Ugron	58
Simon Péchi	57
Mihály Dániel	53
András Bögözi	44
Mihály Balássy	40
Farkas Alia	34

Tablo XXVI
1614, Háromszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Péter Basa	132
Benedek Mikes	94
János Kálnaki	69
István Imecz	57
István Toldalaghy	53
Zsigmond Mikes	47
Kelemen Béli	44
György Mikó	38
László Daczó	36
György Donáth	36

Tablo XXVII
1614, Csíkszék, Gyergyószék ve Kászonszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
István Lázár	54
Kelemen Béldi	38
Farkasné Petki	29
István Komáromi	28
Mihály Kelemen	26
János Mattys	22
Lázár Apor	21
András Hadnagy	15
Poka'nın yetimleri	15
János Lázár	12

Tablo XXVIII
1619, Kézdiszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
János Matis	44
Mihály Jankó	42
István Károly	36
Ferenc Bernáld	28
János Donáth	26
István Domokos	24
Lőrinc Rákosi	19
János Matis	44
György Mikó	18
István Réthy	16
Mihály Kaniztos	15

Tablo XXIX
1619, Csíkszék, Gyergyószék ve Kászonszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Kelemen Béldi	104
Ferenc Mikó	41
György Karachi	37
Mátyás Hadnagy	35
Andrásné Hadnagy	33
Istvánné Lázár	27
Bálint Fodor	22
János Bocskor	17
Farkasné Petki	15
János Kelemen	11

Tablo XXX
1627, Udvarhelyszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Ferenc Kornis	301
Ferenc Balássi	125
András Geréb	110
Pál Ugron	101
Jánosné Petki	89
Péter Dániel ve Mihály Dániel	87
Simon Péchi	68
Zsigmond Kékedi	48
Ferenc Pálffy	40
András Bögözi	37

SON SÖZ

Çalışmada ulaşılan kaynakların izin verdiği ölçüde Osmanlı Macaristanı'nın kuruluşundan sonra yörenin sosyo-ekonomik alanda yaşadığı dönüşüm yansıtılmıştır. Akabinde yapısal transformasyonun niteliğinin ortaya çıkarılmasına gayret edilmiştir. Oluşturulan kapsamda kamu idaresi alanındaki uygulamalara değinilmiştir. Ayrıca Macar askerî müdahalelerinin en önemli araçlarından biri olan sınır tecavüzleri de ele alınmıştır. Böylece Osmanlı egemenliği altında Macar aristokrasisinin alan kazanma mücadelelerine vurgu yapılmıştır.

Günlük yaşam hakkında somut bilgiler sunması nedeniyle arşiv çalışmalarından elde edilen adli kayıtlara da temas edilmiştir. Sadece hukuk davalarının analiz edilmesi bile eserin hacmini mümkün mertebe arttıracığından bunların daha sonra kaleme alınacak başka bir içerikte incelenmesi uygun görülmüştür.

Öte yandan hukuk tarihine ilişkin şimdiye kadarki Macar yazımı, daha çok şikâyet davaları, delil toplama teknikleri ya da mahkemelerin yapısı gibi konulara eğilmiştir. Bu durum, adli meselelerin sonuçlarının ve toplumsal yansımalarının irdelenmesi bakımından cılız bir çabadan öteye gidememiştir.

Araştırmada bina edilen yapı neticesinde davaların içeriklerine paralel olarak siyasi ve askerî gelişmeler de ele alınmıştır. Bu vasıtayla Osmanlı Macaristanı'nda geçerlilik kazanan Macar etkisinin hukukî tarafı gösterilmiş; adli hizmetin ve kamu idaresinin araçlarının, geleneksel aristokrasi tarafından nasıl kullanıldığı tahlil edilmiştir.

Maksat dâhilinde yargıya ait konuların içeriklerinin doğrudan gösterilmesi yoluna da gidilmiştir. Ek olarak Krallık Macaristanı ve Erdel kanunlarından doğan farklı uygulamaların, Osmanlı Macaristanı'na nasıl sirâyet ettiği belirtilmiştir. Hülâsa bu alandaki boşluğa cevap verecek sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Resmî kararların ve günlük hayatta uygulanması esnasında şekil değiştiren hukuk normlarının yapılandığı Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal uygulamalar tetkik edilmiştir. Timar sisteminin toplumsal etkileri bölgesel olarak ele alınırken meseleyle ilgili gerek uluslararası gerekse yerel tatbikat göz önünde bulundurulmuştur. Böylece Osmanlı egemenliği altında feodal vergiler ve angaryalar gibi icraatın nerede, ne zaman ve hangi yoğunlukta güç kazandığı; ilaveten toprak beylerinin birbiriyle olan mücadeleleri vurgulanmak istenmiştir.

Bu niyetle Osmanlı Macaristanı'ndaki iç şartlar, toplumsal değişimler ve gerek aristokrasinin gerekse köy toplumunun tabakaları, muayeneye tâbi tutulmuştur. Krallık Macaristanı'ndaki toprak sahipleri, uç kalesi askerleri ve resmî makamlar elbette bu geniş çerçeveye dâhil edilmiştir.

Macar köylüsünün, tâbi olduğu toprak beyinin ekonomik ve idarî politikalarını benimsemek zorunda kalması, incelemelerde ulaşılan temel sonuçlardan biridir. Köylüler arasındaki ihtilâflar, mümkün metrebe Osmanlı makamlarına aksettirilmeden ilgili toprak beyine götürülmüş ve toprak beyinin onayı doğrultusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

O denli ki doğal bir süreç olarak Krallık Macaristanı'nda yaşayan serfleri kapsamaması gereken adli pratikler, Osmanlı Macaristanı'na da sirâyet etmiştir. Macar toprak beyleri, Krallık Macaristanı ile Osmanlı Macaristanı arasında hukukî ve iktisadî bir bağ tesis etmişlerdir. Neticede köylünün günlük hayatı, mümkün olduğu kadar eski ve geleneksel düzenin devam ettirilmesi ekseninde şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal alanda bir ayrışma yerine siyasî ve coğrafi bütünlük algısının sürdüğü fark edilmektedir. Macar *ispán* kurumunun faaliyetleri de dikkate alınırsa, böyle bir çıkarım ikna edici görünmektedir.

Dolayısıyla meydana getirilen tematik çalışmada Osmanlı nüfuzu ne kadar etkili olursa olsun, tüm Macar coğrafyasında geleneksel düzenin bir bütün olarak varlığını sürdürme eğiliminde olduğu açıklanmaktadır. Çeşitli yerleşimlerde, değişken ölçülerde cereyan eden bu yatkınlığa dair tafsilat verilmek istenmiş; eski tertibe dönüşün gerçekleşme düzeyinin saptanması, odak noktalardan birini teşkil etmiştir.

Araştırmalar nihayet feodal rejimin, bölgesel olarak hangi düzeyde bir olgunluğa ulaştığı yönünde ilerlemiş; örgütlenmenin kalıcı olup olamayacağı saptanmaya çalışılmıştır. Örneğin Heves ve Dış-Solnık ile Peşt-Piliş-Şolt eyaletlerindeki [= *comitatus*] itiyâdî teşekkül, etkisini öylesine arttırmıştır ki civar yörelerdeki Macar beylerini de bu tipte bir sürece itmiştir. XVII. yüzyılın sonuna doğru ise Macar feodalizmi, sanki hiç kesintiye uğramamış gibi kontrolü ele almıştır.

Elbette durum her yerde böyle değildir. Aynı zamanda Osmanlı Macaristanı'ndaki pek çok yerde feodal beyin hükmetme girişimleri ve hukukî idaresi daha çok rastlantısal teşebbüsler düzeyinde kalmıştır. Lakin kaçamak da olsa bu tür müdahaleler, Osmanlı Macaristanı'ndaki nüfusun hayat şartlarına şaşırtıcı derecede etki edebilmiştir.

Tam bir sürekliliğe ya da önceden tasarlanmış bir programa sahip olmayan Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal etkinliğe ilişkin bir tanımlama yapmak gerekirse mezkûr rejim, genel itibarıyla Osmanlı nüfuzuna karşı koymaktan ziyade, mümkünse içe kapanma yolunu izlemiş ve imkân bulduğu an bölgesel etkinliğini arttırmıştır. Öte yandan Macar kayıtlarına göre bir sınır proble-

mine yol açmadığı sürece Osmanlı yönetimi Macar iç meselelerine karışma konusunda çok hevesli davranmamıştır. Vaziyet, derebeylerinin konumunu kuvvetlendirecektir.

Özellikle Osmanlı fetihleriyle boşalmaya başlayan havâlılere nüfus, kısa süre içinde geri dönmeye başlamıştır. Böylece feodal bey ile köylü arasında yeni sözleşmeler kaleme alınmış ve Osmanlı Macaristanı'ndaki aristokrasi-nin gücü artmıştır. Eylem alanının genişleme erekli olması, feodalizmin temsilcilerinin zamanla Osmanlıların bölgeden çıkartılması yönünde politikalar geliştirmesine neden olacaktır. Krallık Macaristanı'ndaki kurumların ve derebeylerinin Osmanlı Macaristanı'na müdahalelerinin gittikçe atması da buna işarettir.

Derebeylik rejiminin hukukî ve fiilî şartlar altında Türk idaresinin rolünü alması söz konusu değildir. Ancak Osmanlı Macaristanı'nın en büyük kentlerinin Macar feodal yapıya olan bağlılığı, ülkeyi genel olarak feodal çemberin çekim alanına sokmuştur. Bu nedenle Macar kentlerinin geriye dönük bir yol katettiği söylenebilir. Nitekim Osmanlı toplumsal düzeni ile karşılaştırıldığında halk, gittikçe artan bir bağımsızlıktan ziyade toprak sahiplerine çok daha sıkı bağlarla teslim olmuştur.

Söz konusu sonuçlara ek olarak istikrarsız bir tesire muktedir Macar feodalizminin hukukî hükmü, Tuna'nın içerisine düşen Sırp yerleşimlerine yayılma imkânı bulamamıştır, diyebiliriz. Tuna'nın ötesindeki Sırlara ise sadece Sırpların Macar köylerinde yaşaması durumunda etki edebilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Almanya

Bayerische Staatsbibliothek, München

Orientalische Handschriften Codices Turcici, nr. 138, 1583, fol. 144.

Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg, Hamburg

Turcica Fasciculus, nr. 7-II, 1550, fol. 28.

Avusturya

Österreichische Nationalbibliothek, Wien

MHss. Mxt. Türk. Handschriftensammlung, 539, Flügel 1324.

Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Wien

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csáktornya, 1554 Oktober 9, fol. 154.

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csurgó, 1555 Jánvar 29, fol. 169.

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Sziget, 1554 November 7, fol. 166.

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 36, Kanizsa, 1574 Augusztus 11, fol. 97.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien

Türkenkrieg, TK, Hofkriegsrat Registratur, HKR Prot. Expedit, 1547, nr. 313, fol. 291r.

Macaristan

Esztergom Prímási Levéltára, Esztergom

Acta Radicalia, Missiles Series, Ladula MMDCLVI, fol. 28-29.

Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára, Esztergom

Báthory-Protokollum, I-310, fol. 392, 393, 394.

Győr-Moson-Sopron Megye, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen

Osváth Hagyaték, Vegyes Iratok, A, Ladula IV Fasciculus 3, no: 12.

Győr-Moson-Sopron Megye, Soproni Levéltára, Sopron

SL SVL, Ladula XXXI. et FF. Fasciculus 2, no: 58.

Heves Megyei Levéltár, Eger

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 3, XII, fol. 44.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 6, XLI, fol. 29.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves-Külső-Szolnok Vármegye, Közgylési Jegyzökönyvek, E 18, III, fol. 45-46.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgylési Jegyzökönyvek, E 6, I, fol. 167.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgylési Jegyzökönyvek, E 17, V, fol. 80-81.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgylési Jegyzökönyvek, E 99, XXI, fol. 51, 54.

Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, Budapest

F szekció: Fol. Hung., F 1067, Ladula 431, Fasciculus: 2, nr. 2, fol. 49.

P szekció: Illésházy-Gyűjtemény, P 1341, Ladula 19, Fasciculus: 8, nr. 12, fol. 11.

Magyar Országos Levéltár, Budapest

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptioes Diversae, A 7, IV, fol. 43.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptioes Diversae, A 16, I, fol. 74-78.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptioes Diversae, A 19, I, fol. 92-103.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptioes Diversae, A 26, IX, fol. 61.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptioes Portatum, A 643, XIII, fol. 77.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptioes Portatum, A 643, LXII, fol. 12.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Registrata Acta, A 161, LXXXVII, fol. 39.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Registrata Acta, A 658, LI, fol. 7.

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Registrata Acta, A 795, CXLIII, fol. 101.

A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Libri Regii Series, A 57, IV, fol. 121.

E szekció: Litterae Originales ad Cameram Exaratae, Sziget, 1555 November 14, E 41, LXXVII, fol. 194.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 116, XXXIX, fol. 14.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 210, XII, fol. 43.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 95, IX, fol. 25-27-28.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 133, I, fol. 52.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Festetich Család Levéltára, Pethő-Rész. Comitatus Simigiensis, E 155, XXV, fol. 12.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Károly Nemzettség Levéltára, Missiles Series, E 141, XV, fol. 32.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Keglevicsh Család Egreskátai Levéltára, Keglevicsh-Iratok, Vegyes Levelek, E 7, XXV, fol. 14.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Keglevich Család Egreskátai Levéltára, Missiles Series, E 33, II, fol. 22.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Libertinorum, E 39, V, fol. 27.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Litterae ad Cameram Exaratae, Missiles Series, E 41, CLXVIII, fol. 2.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 12, XIV, fol. 1.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXI, fol. 96.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXII, fol. 8-9.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, LXI, fol. 171.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, LXII, fol. 85.

- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 77, XXIII, fol. 65.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 156, XXIX, fol. 12.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, XIX, fol. 25-26.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, CLIII, fol. 59.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Nádasdy-Iratok, Vegyes Levelek, E 97, XVI, fol. 38.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Orczy Család Levéltára, Missiles Series, E 96, XXXVII, fol. 15-22.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 27, XCV, fol. 21.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 36, XVII, fol. 7.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XVII, fol. 6.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Rudnyánszky Család Levéltára, Missiles Series, E 187, XXIV, fol. 443.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Szilassy Család Levéltára, Missiles Series, E 63, V, fol. 13.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Tallián Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XIX, fol. 11.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 19, XCVII, fol. 52.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 37, XIII, fol. 142.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 42, XVII, fol. 17.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 87, XXVII, fol. 63-64.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 117, XLVII, fol. 73.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 122, LVIII, fol. 6.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXI, fol. 63.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXII, fol. 46, 158.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXVII, fol. 1, 26.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 137, LIV, fol. 217.
- E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et

Conscriptiones, Missiles Series, E 156, XXXVI, fol. 56.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, LXII, fol. 33.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXIX, fol. 53, 61.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXX, fol. 19.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXLV, fol. 58.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CCXXVIII, fol. 42.

E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Szeged, E 186, LXXVI, fol. 22.

E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Tápé, E 164, CVIII, fol. 35.

E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Heves Vármegye, Gyöngyös, E 113, LIV, 27.

E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye, Jászkunság, E 159, LXXXI, fol. 9-10, 133.

F szekció: Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltár, Gyulafehérvári Csomag, Protocolla Series, F 2, XXXV, fol. 214.

F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 50, 53.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XXXIII, fol. 6.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XLV, fol. 17.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LVIII, fol. 11, 13.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXI, fol. 25.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXIII, fol. 11.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXII, fol. 15.

F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXIII, fol. 22.

N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, XXXIV, fol. 60-61.

N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, LXIV, fol. 26.

N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 94, XXVIII, fol. 105.

P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Missiles Series, P 52, VIII, fol. 878.

- P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 466, XLVII, fol. 12.
- P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1313, XIV, fol. 28.
- P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1313, L, fol. 12.
- P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1314, XIX, fol. 360.
- P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 8211, XXXVII, fol. 9.
- P szekció: Családi Levéltárak, Beniczky Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1717, CLI, fol. 60.
- P szekció: Családi Levéltárak, Eszterházi Család Hercegi Ágának Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1767, LXXVII, fol. 243.
- P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1125, LXXXIV, fol. 57.
- P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 3275, III, fol. 2, 3.
- P szekció: Családi Levéltárak, K. Papp Miklós Gyűjteménye, P 147, II, fol. 47-71.
- P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 169, 483, 474.
- P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1600, II, fol. 143.
- P szekció: Családi Levéltárak, Koháry Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, "Urbarium arcis Szecheniensis anni 1629 die 10 Mai reformatum", P 8983, II, fol. 15.
- P szekció: Családi Levéltárak, Orczy Család Levéltára, Possessionaria G. (Gyöngyös), Missiles Series, P 1417, III, fol. 27.
- P szekció: Családi Levéltárak, Szilly Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1159, LXXXIX, fol. 7, 64.
- P szekció: Családi Levéltárak, Szily Család Levéltára, Török Vonatközású Iratok, Missiles Series, P 1213, CCX, fol. 11.
- P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, II, fol. 35.
- P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, XLVI, fol. 9.
- P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 8, 15, 32, 47.
- P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXXV, fol. 14, 17.
- P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 197, XCIX, fol. 51.
- P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Fazekas István Gyűjtése, Missiles Series, P 183, L, fol. 2.
- R szekció: Megyei Iratok, "Dica Regia Circa Festum B. Georgii Martiris Imposita Anno

Domini 1550.", R 91, VIII, fol. 13.

Y szekció: Váci Püspökség Gazdasági Levéltár, Y 5, XVI, fol. 35.

Pest Megyei Levéltár, Budapest

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1601, fol. 11.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1620, fol. 63.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1648, fol. 6.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1651, fol. 3, 7, 16.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1652, fol. 10, 11.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1654, fol. 16.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1655, fol. 45.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1657, fol. 7, 69.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1669, fol. 9-14.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1677, fol. 11, 12.

Acta Judicialia, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1678, fol. 2.

Acta Nobilitaria, Tanúvállatási Jegyzökönyvek, 1663, fol. 17.

Ráday Levéltár, Budapest

Jerney Gyűjtemény Tomus XV. szakasz 1, fol. 4.

Sigray Család Levéltára-Sárközy Család Levéltára, 1661, fol. 35.

Vas Megyei Levéltár, Szombathely

Vasvári Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Káptalani Jegyzökönyvek, VIII-487, fol. 118.

Romanya

Arhivele Statului Cluj, Cluj

Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 2, 3, 10, 16, 22, 23, 24, 26, 27, 37, 46, 48, 49, 53, 59, 71, 79, 83, 93, 113, 125, 169, 219, 229, 315, 325, 339.

Lada Secuiesc, nr. 33, IV, fol. 3, 127.

Lada Secuiesc, nr. 34, IV, fol. 26.

Lada Secuiesc, nr. 37, II, fol. 73, 75, 79, 83, 93, 97.

Lada Secuiesc, nr. 50, IX, fol. 7.

Lada Secuiesc, nr. 50-51.

Lada Secuiesc, nr. 56, VIII, fol. 1, 4.

Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale Maramureș, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Mureș, Târgu-Mureș

Dosarele Politice, nr. 168/B, fol. 38.

Slovakya

Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, Banská Štiavnica Rodinný archív Koháryovcov, Pars III. nr. 2047.

Státní Oblastní Archiv v Třeboní, Archiv města Trnavy, Trnava

Zápisy zastupitelstva, 1556-1564, fol. 321.

Zápisy zastupitelstva, 1569-1586, fol. 159, 161.

Štátny Archív v Bytči, Bytča

Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2041, fol. 17.

Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 11, 13, 14, 25.

Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars V. Inv. č. fol. 15-434.

Oravský Komposesorat-Thurzovská Korešpondencia II. Inv. č. fol. 14-688.

Türkiye

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

Nâme-i Hümayûn Defteri, nr. 5 (1092H./1682M.), vr. 347-a - 352-b.

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, İstanbul

Mühimme Defteri, Koğuşlar, nr. 888, vr. 302-a - 418-b.

Basılmış Kaynaklar

BAGI, ZOLTÁN, "Két Jelentés A Buda Elestét Követő Időszak Sorsdöntő Eseményeiről. Török Bálint és Werbőczy István Sorsáról", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVII/2 (2004), 739-749.

Baranya Megye Földrajzi Nevei, I-II, szerkesztette: Babics András-Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.

BARTONIEK, EMMA, *Fejezetek A XVI-XVII. Századi Magyarországi Történetírás Történetéből*, sajtó alá rendezte: Ritoók Zsigmondné, Magyar Tudományos Akadémiai Irodalomtudományi Intézete-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975.

BÁRTFAI, SZABÓ LÁSZLÓ, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Támogatásával Kiadja A Szerző, Budapest, 1938.

BEKE, ANTAL, "Adalékok Rákóczy György és A Porta Összeköttetései Történetéhez", *Magyar Történelmi Társulat*, XVII/1 (1894), 81-105.

BEKE, ANTAL-BARABAS, SAMU, I. *Rákóczi György és A Porta*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899.

BENDA, KÁLMÁN, "A Királyi Magyarország Tiszti Címtára, 1607-1608", *Levéltári Közlemények*, XLIII/2 (1972), 265-325.

BENDEFY, LÁSZLÓ, *Mikoviny Sámuel Megyei Térképei, Különös Tekintettel Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-Térképeire*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1976.

BOROSY, ANDRÁS, *Pest-Pilis-Solt Vármegye Közgylési Iratainak Regesztái-Igazságszolgáltatási Iratok*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1998.

BOROVSKY, SAMU, *Egy Alajbég Telepítései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901.

BORSOS, TAMÁS, *Vásárhelytől A Fényes Portáig (Emlékiratok, Levelek)*, sajtó alá rendezte: Kocziány László, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1556-1576, II, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1608-1614, VI, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1614-1621, VII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1621-1629, VIII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1882.

Erdélyi Történelmi Adatok, Az Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei, VIII, mutatókkal és

- jegyzetekkel regesztákban közlése: Bogdándi Zsolt-Gálfi Emőke, *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2006.*
- ÉRI, ISTVÁN, *Cegléd és Nyársapát Határvillongásai A XVII. Század Végéig: Adatok Nyársapát Történetéhez*, Ceglédi Füzetek F 4, Kossuth Múzeum, Cegléd, 1958.
- FEKETE, LAJOS, "A Berliini és Drezdai Gyűjtemények Török Levéltári Anyaga", *Levéltári Közlemények*, VII/1-2 (1929), 55-106.
- FEKETE, LAJOS, *A Hatvani Szandzsák 1550. Évi Adóösszeírása*, szerkesztette: Nagy József-Rédei István-Tóth János, Jász Múzeum, Jászberény, 1968.
- FEKETE, LAJOS, *A Hódoltság Török Levéltári Forrásai Nyomában*, szerkesztette: Dávid Géza, Körösi Csoma Társaság-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1993.
- FEKETE, LAJOS-KÁLDY-NAGY, GYULA, *Budai Török Számadáskönyvek, 1550-1580*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- FEKETE, NAGY ANTONIUS-KENÉZ, VICTOR-SÓLYMOSI, LADISLAUS-ÉRSZEGI, GEISA, *Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellium anno MDXIV*, ediderunt: Victor Kenés et Ladislaus Solymosi, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1979.
- FENYVESI, LÁSZLÓ, *Makó Mint Hódoltsági Nagyváros A 16. Században*, Makói Múzeum Baráti Kör Kiadványsorozata, Makó, 1989.
- FRAKNÓI, VILMOS, *Magyar Országgyűlési Emlékek, Történeti Bevezetésekkel, 1546-1556, III*, Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága, Budapest, 1876.
- GERGELY, SÁMUEL, *Teleki Mihály Levelezése, Codex Diplomaticus Sacri Romani Imperii Comitum Familiae Teleki de Szék, I*, szerkesztette: Barabás Samu, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1905.
- H. BALÁZS, ÉVA, *Jobbágylevelek*, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951.
- HAAN, LAJOS, *Diplomatarium Békésiense*, Lauffer Vilmos Kiadása, Pest, 1870.
- HAAN, LAJOS-ZSILINSZKY, MIHÁLY, *Békésmegyei Oklevéltár, Számos Hazánk Beltörténetére Vonatkozó Adatokkal*, Tettey Nándor és Társa, Budapest, 1877.
- HATVANI, MIHÁLY, *Magyar Történelmi Okmánytár A Bűriüsseli Országos Levéltárból és A Burgundi Könyvtárból, (1538-1553)*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1858.
- HEGYI, KLÁRA-BOTKA, JÁNOS, *Jászberény Török Levelei/ Latin és Magyar Nyelvű Források A Jászság XVI-XVII. Századi Történetéhez*, Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok, 1988.
- HORNYIK, JÁNOS, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, Gallia Fülöp Bizománya, Kecskemét, 1861.
- HORVÁTH, J. GYULA-TÍMÁR, GYÖRGY, "XVI. Századi Dikális Konskripciók Baranya Megyéről (1542, 1551, 1564)", *Baranyai Helytörténetírás 1972. Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1973, 7-127.
- HORVÁTH, LAJOS, *A Galga-Mente Történetek Írott Forrásai, 1526-1686*, Petőfi Múzeum, Aszód, 1981.
- HORVÁTH, LAJOS, *Gödöllő Történetének Írott Forrásai, 1325-1711*, szerkesztette: Polónyi Péter, Városi Helytörténeti Gyűjtemény, Gödöllő, 1987.
- HORVÁTH, MIHÁLY, "Magyar Regesták A Bécsi Császári Levéltárból 1118-1605", *Magyar Történelmi Tár*, IX/9 (1860), 1-96.
- I. Rákóczy György és A Porta. *Levelek és Okiratok*, szerkesztette: Beke Antal-Barabás Samu, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888.

- ILLÉSY, JÁNOS, "Adatok A Szolnoki Vár Építéséhez és Első Ostromához", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 241-249.
- IMREH, ISTVÁN-PATAKI, JÓZSEF, *Kászonszéki Krónika 1650-1750*, Európa Könyvkiadó-Kriterion Könyvkiadó, Budapest-Bukarest, 1992.
- IPOLYI, ARNOLD, *Alsó-Sztrégovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelezése*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887.
- IVÁNYI, ISTVÁN, "Bács-Bodrogh Vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára", *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, I, szerkesztette: Dudás Gyula, Bittermann Nándor és Fia Könyv- és Könyvnyomda, Zombor, 1895, 1-13.
- IZSÉPY, EDIT, *Végvári Levelek. (Egri és Váradi Pasák s Szolnoki Bégek Levelezése Magyar Végvári Kapitányokkal és Hódoltsági Helységekkel.) 1660-1682. Az Egyetemi Könyvtár Ritkaságtárának Anyagából*, Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, Budapest, 1962.
- JEDLICSKA, PÁL, *Adatok Erdődi Gróf Pálffy Miklós, A Győri Hősnek Életrajza és Korához, 1552-1600*, Érseki Lyceumi Könyvnyomdája, Eger, 1887.
- JEDLICSKA, PÁL, *Eredeti Részletek Gróf Pálffy-Család Okmánytárához, 1401-1653 s Gróf Pálffy Életrajzi Vázlatai*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1910.
- JENEI, KÁROLY, "Iratok Fejér Megye Török Hódoltság Kori Történetéhez", *Fejér Megyei Történelmi Évkönyv*, VI, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1972, 171-210.
- KARÁCSON, IMRE, *Török-Magyar Oklevéltár. 1553-1789*, szerkesztette: Thallóczy Lajos-Kreszmárik János-Szekfü Gyula, Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1914.
- KAZINCZY, GÁBOR, "Adalékok A Török-Magyarkori Beltörténethez. Hivatalos Nyomozások A Török Adó s Hódítások Körül Borsodban A XVII. Század I. Felében", *Magyar Történelmi Társulat*, VI/1 (1859), 103-167.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténelmi Adatok)*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1985.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *A Gyulai Szandzsák 1567. és 1579. Évi Összeírása*, Békés Megyei Levéltár, Békescsaba, 1982.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *Baranya Megye XVI. Századi Török Adóösszeírásai*, szerkesztette: Mikesy Sándor, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1960.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri, 1546-1562*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1971.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *Török Adóhajtó Baranyából A XVI. Századból*, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966.
- KELEMEN, LAJOS, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, Bárány Gábor Kiadó, Kolozsvár, 1913.
- KISS, ÁKOS, "A Nagygörbői Közbirtokosság Múltjából: Adatok Egy Tolna Megyei Török Hódoltság Kori és Feudalizmus Alatti Közbirtokossághoz", *A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve = Annales Musei Szekszárdiensis de Béri Balogh Ádám Nominati*, VII/6-7 (1977), 219-232.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Kerecsényi László Levelei Nádasdy Tamáshoz, 1553-1562",

- Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1906), 103-138.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Koháry Péter Érsekújvári Kapitány Leveli Thurzó György Nádorhoz, 1611-1616", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 77-109.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Levelek és Akták Az 1607/8-ki Hajdú-Lázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 72-91.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Magyar Levelék A XVI. Századból", *Magyar Történelmi Tár*, VIII/1 (1907), 121-160.
- KRISTÓ, GYULA, *Olvasókönyv Békés Megye Történetéhez I. A Honfoglalástól 1715-ig, Forráskiadványok A Békés Megyei Levéltárból*, A Békés Megyei Tanács, Békéscsaba, 1967.
- MAGDICS, ISTVÁN, *Diplomatarium Ráczeviense*, Ráczevei Okmánytár, Székesfehérvár, 1888.
- Magyar Országos Levéltár, Az Eszterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára*, összeállította: Iványi Emma, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya-Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1963.
- MÁRKUS, DEZSŐ, 1526-1623. Évi Törvényczikkek, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.
- MERÉNYI, LAJOS, "1637. Esztendőbeli Jövedelme Palatinus Urunk Ó Nagyságának A Jászok, Kiskunok és Bujaki Jóságbeliektől", *Magyar Gazdák Szemléje*, XII/3-4 (1905), 292-293.
- MERÉNYI, LAJOS, "Ibrahim Egri Pasa Levele A Kassai Főkapitányhoz", *Hadtörténelmi Közlemények*, XVII/1 (1916), 195-197.
- MIKÓ, GÁBOR, "A Corpus Juris Hungarici és 16. Századi Törvényhozásunk Okleveles Emlékei", *Micae Mediaevals. Tanulmányok A Középkori Magyarországról és Európáról*, szerkesztette: Kádár Zsófia-Mikó Gábor-Péterfi Bence-Vadas András, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2011, 63-81.
- MIKÓ, IMRE-SZÁSZ, KÁROLY, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, szerkesztte: Mikó Imre, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1858.
- MOLNÁR, ANTAL, "A Hódoltsági Katolikus Egyháztörténet Forrásai", *A Magyar Egyháztörténetírás Forrásadottságai. Egyháztörténeti Kutatások Levéltári Alapjai Különös Tekintettel A Pécsi Egyházmegyére*, szerkesztette: Varga Szabolcs-Vértési Lázár, Pécsi Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2006, 36-46.
- N. KISS, ISTVÁN, 16. Századi Dézsmajegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok Megyék), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.
- NAGY, ISTVÁN, "A Székelyföldi Megyék Önkormányzati Forrásai", *Tér és Társadalom*, XXIII/3 (2009), 185-197.
- NAGY, IVÁN, "Egykorú Emlékirat Thököly Imréről", *Századok*, IX/2 (1876), 655-663.
- NAGY, IVÁN, "Liptay Imre Török Követsége 1619-ben", *Magyar Történelmi Tár*, I/1 (1855), 155-210.
- NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Naîmâ Tarihi*, I, çeviren: Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul, 1967.
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi*, II, hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- PRAY, GORGİUS, *Epistolae Procerum Regni Hungariae*, III, G. A. Belnay, A. A. et Phil. D.,

- Posonii, 1806.
- SUGÁR, ISTVÁN, "Az Egri Vár 1594-1595 Évi Számadása", *Achívum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, VI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1977, 5-48.
- SUGÁR, ISTVÁN, "Az Egri Vár Püspöki Falvainak Urbariális Összeírása 1577-1579-ből", *Archívum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1983, 103-140.
- SZAKÁLY, FERENC, *Források Tolna Megye XVII. Századi Történetéhez, Különlenyomat A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V, Szekszárd*, 1975.
- SZAKÁLY, FERENC, *Pest-Pilis-Solt Megye XVI-XVII. Századi Dica- és Dézsmajegyzékei*, Pest Megye Monográfia Alapítvány, Budapest, 1995.
- SZÁLKAI, TAMÁS, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő*, 2009.
- SZENDREY, ISTVÁN, *Hajdú-Szabadságlevelek*, Hajdúböszörmény Város Tanácsa, Debrecen, 1971.
- SZERÉMI, GYÖRGY, *Magyarország Romlásáról*, Erdélyi László fordítását átdolgozta: Juhász László, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Székely Oklevéltár, 1270-1571*, III, szerkesztette: Szabó Károly, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1980.
- Székely Oklevéltár, 1520-1571*, II, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1876.
- Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1575-1627*, IV, közzétette: Demény Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 1897.
- Székely Oklevéltár, Székely Népeség-Összeírások 1635-1653*, VI, szerkesztette: Szádeczky Lajos, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1897.
- Székely Oklevéltár, Udvarhely Széki Törvénykezési Jegyzökönyvek 1569-1591*, I, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1872.
- SZILÁDY, ÁRON-SZILÁGYI, SÁNDOR, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykörös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiból), (Török-Magyarokori Emlékek. Okmánytár. II.)*, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, Pest, 1863.
- SZILÁDY, ÁRON-SZILÁGYI, SÁNDOR, *Török-Magyarokori Állam-Okmánytár*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, "A Rákóczyak Levéltárából, 1611-1630. (Az Országos Levéltár Rákóczy Osztályából)", *Magyar Történelmi Társulat*, XVII/3 (1894), 106-134.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, *Bethlen Gábor Fejedelelem Kiadatlan Politikai Levelei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, *Bethlen Gábor Fejedelelem Levelezése*, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziái Összeköttetéseinek Történetéhez", *Magyar Történelmi Társulat*, VI/4 (1883), 656-720.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, "Levelek és Okiratok Bethlen Gábor Utolsó Évei Történetéhez, 1627-1629", *Magyar Történelmi Társulat*, X/1 (1887), 1-52.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, *Levelek és Okiratok I. Rákóczy György Keleti Összeköttetései Történetéhez*, Knoll, Budapest, 1883.

- TAKÁTS, SÁNDOR-ECKHART, FERENC-SZEKFÚ, GYULA, *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.
- THALY, KÁLMÁN, "A B. Orlay s Gr. Serényi Család Zabláthi Levéltárából, 1566-1718", *Magyar Történelmi Tár*, XXI/28 (1898), 193-292.
- VASS, ELŐD, "Források A Székesfehérvári Szandzsákság Történetéhez", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv, Fejér Megyei Levéltár Évkönyve*, XIX, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1989, 69-200.
- VASS, ELŐD, *Kalocsa Környékének Török Kori Adóösszeírásai*, Kalocsa Város Tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztálya, Kalocsa, 1980.
- VÁRADI-STERMBERG, JÁNOS, *Utak, Találkozások, Emberek (Írások Az Orosz-Magyar és Ukrán-Magyar Kapcsolatokról)*, Kárpáti Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Uzsgorod-Budapest, 1974.
- VELICS, ANTAL-KAMMERER, ERNŐ, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886.
- VERESS, ENDRE, *Basta György Hadvezér Levelezése és Iratai, 1587-1607*, I-II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909-1913.
- WERBÖCZ, STEPHANO DE, *Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale Incltyi Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, Tomus Primus, Ejustem Regni, Budae, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae*, 1844.
- WERBŐCZY, ISTVÁN, *Tripartitum. A Dicsőséges Magyar Királyság Szokásjogának Hármaskönyve, Latin-Magyar Nyelvű Kiadás*, szerkesztette: Gazda István, fordította: Csiky Kálmán, Téka, Budapest, 1990.
- WERBŐCZY, ISTVÁN-KOLOSVÁRI, SÁNDOR-ÓVÁRI, KELEMEN-MÁRKUS, DEZSŐ, *Werbőczy István Hármaskönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1897.

Tetkik Eserler

- ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Jobbággy-Adózás 1577-1597-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.
- ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Magyar Adózás Története 1598-1604-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906.
- ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Magyar Jobbággy-ság Története*, szerkesztette: Földes Béla, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908.
- ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.
- ACSÁDY, IGNÁCZ, *Közgazdasági Állapotaink A XVI. és XVII. Században*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1889.
- ACSÁDY, IGNÁCZ, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1888.
- ACSÁDY, IGNÁCZ, *Magyarország Története II. Mátyástól III. Ferdinánd Haláláig. = Magyar Nemzet Története*, VI, szerkesztte: Szilágyi Sándor, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897.
- ADRIAN, GOLDSWORTHY, *Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London, 2003.
- ALMÁSI, GÁBOR, "Bethlen és A Törökösség Kérdése A Korabeli Propagandában és Politikában", *Bethlen Gábor és Európa*, szerkesztette: Kármán Gábor-Kees Teszelszky, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

- Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke-Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest, 2013, 311-368.
- ANGYAL, DÁVID, "Az 1615-iki Bécsi Török Békének Titkos Pontjai", *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kúnó Negyedszázados Kultúrpolitikai Működésének Emlékére, Születésének Ötvenedik Évfordulóján*, szerkesztette: Lukinich Imre, Rákos Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, Budapest, 1925, 367-382.
- ANGYAL, DÁVID, *Történeti Tanulmányok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937.
- ÁCS, ZOLTÁN, *Nemzetiségek A Történelmi Magyarországon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- ÁGOSTON, GÁBOR, *A Hódolt Magyarország*, Adams Kiadó, Budapest, 1992.
- ÁGOSTON, GÁBOR, "Az Iszlám Erős Védőgátja: Az Oszmán Hódítás és A Magyarországi Végvidék", *A Magyar Hadtörténelem Évszázadai*, szerkesztette: Király Béla-Veszprémy László, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003, 61-76.
- ÁGOSTON, GÁBOR, "Ideológia, Propaganda és Politikai Pragmatizmus: A Habsburg-Oszmán Nagyhatalmi Vetélkedés és A Közép-Európai Konfrontáció", *Történelmi Szemle*, XLV/1-2 (2003), 1-24.
- ÁGOSTON, GÁBOR, "Törzsterület és Végvidék: Berendezkedési Stratégiák és Centralizációs Korlátok A 16-17. Századi Oszmán Birodalomban", *Tanulmányok Szakály Ferenc Emlékére*, szerkesztette: Fodor Pál-Pálffy Géza-Tóth István György, Magyar Tudományos Akadémia, Támogatott Kutatócsoportok Irodája, Gazdaság-és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, Budapest, 2002, 29-49.
- B. SZABÓ, JÁNOS, *A Mohácsi Csata*, Corvina Kiadó, Budapest, 2006.
- B. SZABÓ, JÁNOS, "Erdély Katasztrófája 1658-ban", *Aetas*, XXI/2-3 (2006), 204-218.
- B. SZABÓ, JÁNOS, "Két Díván Budán I. Rákóczi György Erdélyi Fejedeleme és A Magyarországi Oszmán Hódoltság Elitje (1630-1636)", *Történelmi Szemle*, LXI/2 (2019), 247-265.
- BALÁS, MARGIT, *A Váradi Kapitányság Története*, Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1917.
- BALLABÁS, DÁNIEL, "A Magyar Nemesség Társadalmi Tagolódása (16-20. Század)", *Genealógia*, II, szerkesztette: Kollega Tarsoly István, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2013, 7-57.
- BALOGH, JUDIT, *A Székely Nemesség Kialakulásának Folyamata A 17. Század Első Felében*, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005.
- BALOGH, JUDIT, "Bethlen Gábor és A Székely Városok", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor Trónra Lépésének 400. Évfordulóján Rendezett Konferencia Tanulmányai (Kolozsvár, 2013. Október 23-24.)*, szerkesztette: Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015, 584-595.
- BALOGH, JUDIT, "Bethlen Gábor Víziója A Székely Társadalomról", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 215-227.
- BARANYI, BÉLA, *Compendium, Válogatott Tanulmányok A Regionális Tudomány Köréből*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

- BARNA, ATTILA-HORVÁTH, ATTILA-MÁTHÉ, GÁBOR-TÓTH, ZOLTÁN JÓZSEF, *Magyar Állam és Jogtörténet*, szerkesztette: Horváth Attila, Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás Tudományi Kar, Budapest, 2014.
- BARTA, GÁBOR-FEKETE, NAGY ANTAL, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- BAYERLE, GUSTAV, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda, 1604-1616*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- BÁCSKAI, VERA, "A Gyulai Uradalom Mezővárosai A XVI. Században", *Agrártörténeti Szemle*, IX/3-4 (1967), 432-454.
- BÁCSKAI, VERA-NAGY, LAJOS, *Piackörzetek, Piacközpontok és Városok Magyarországon 1828-ban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- BÁN, PÉTER, *Magyar Történelmi Fogalomtár*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- BÁNKINÉ, MOLNÁR ERZSÉBET, *A Jászkon Autonómia*, szerkesztette: Blazovich László, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005.
- BÁRTFAI, SZABÓ LÁSZLÓ, *A Hunt-Pazman Nemzetiségi Forgács Család Története*, Buzárovits Gustáv Könyvnyomdája, Esztergom, 1910.
- BELUSZKY, PÁL, *Magyarország Településföldrajza*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003.
- BENCZÉDI, LÁSZLÓ, "Bányavidéki Várórségek Folyamodványai Esterházy Pálhoz 1668-1681", *Történelmi Szemle*, IV/2 (1961), 155-179.
- BENDA, KÁLMÁN, *A Bocskai Szabadságharc*, Múvelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1955.
- BENDA, KÁLMÁN, "A Habsburg-Abszolutizmus és A Magyar Nemesség A 16. és 17. Század Fordulóján", *Történelmi Szemle*, XXVII/3 (1984), 445-479.
- BENDA, KÁLMÁN, "A Késő-Reneszánsz Korának Gazdasági, Társadalmi és Politikai Összetevői Magyarországon", *Szenci Molnár Albert és A Magyar Késő-Reneszánsz*, összeállította: Csanda Sándor-Keserű Bálint, József Attila Tudományegyetem I. Sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Szeged, 1978, 91-106.
- BENDA, KÁLMÁN, "A Pannon Térség Városainak és Mezővárosainak Fejlődése és Jelentősége A 16-19. Században", *Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion 'Mogersdorf'*, szerkesztte: Horváth Ferenc-Ruzsás Lajos, Vas Megye Tanácsa Múvelődésügyi Osztálya, Szombathely, 1974, 5-7.
- BENDA, KÁLMÁN, "Der Haiduckenaufstand in Ungarn und das Erstarken der Stände in der Habsburgermonarchie 1607-1608", *Nouvelles Études Historiques*, I, édition: Sándor Balogh-Győző Ember, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 285-294.
- BENEDEK, GYULA, *Tiszapüspöki Története*, Damjanich János Múzeum, Szolnok, 1970.
- BERKESZI, ISTVÁN, "Gróf Zrinyi Miklós Horváth Bán Téli Hadjárata 1663-64-ben", *Századok*, XX/3 (1886), 253-259.
- BÉRENGER, JEAN-KECSKEMÉTI, KÁROLY, *Országgyűlés és Parlamenti Élet Magyarországon 1608-1918*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
- BICSOK, ZOLTÁN, "A Nemes Városok Kialakulása Erdélyben", *Korunk*, XIX/11 (2008), 63-75.
- BIRÓ, VENCEL, *Erdély Követei A Portán*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár, 1921.

- BLAZOVICH, LÁSZLÓ, *A Honfoglalástól A Polgári Forradalom és Szabadságharc Végéig. Csongrád Megye Évszázadai Történelmi Olvasókönyv*, I, Csongrád Megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya és A Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1985.
- BLAZOVICH, LÁSZLÓ, "Az Andreanum és Az Erdélyi Szászok Az Etnikai Autonómiák Rendszerében A Középkori Magyarországon", *Erdélyi Múzeum*, LXVII, szerkesztette: Kovács Kiss Gyöngy, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005, 5-17.
- BOEHMER, EDWARD, *Spanish Reformers of Two Centuries from 1520. Their Lives and Writings, According to the Late Benjamin B. Wiffen's Plan and With the Use of His Materials*, Bibliotheca Wiffeniana, Strassburg, Karl Trübner, Trübner & Co., London, 1874.
- BOGDÁN, ISTVÁN, *Régi Magyar Mértékek*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- BOGDÁNDI, ZSOLT, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkereső", *Erdélyi Múzeum*, III/4 (2010), 43-72.
- BOGDÁNDI, ZSOLT-FEJÉR, TAMÁS-JAKÓ, KLÁRA, *Hivatalnok Értelmiség A Kora Újkori Erdélyben és A Magyar Királyságban*, I, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020.
- BORBÉLY, ZOLTÁN, "A Nemesi Társadalom Struktúrája és A Hétköznapi Élet Keretei Felső-Magyarországon A 17. Század Első Felében", J. Újváry Zsuzsanna. *Oszmán-Magyar Viszony A 16-18. Században: Tanulmányok A Magyar Királyság és Az Oszmán Birodalom Népeinek-Magyarok, Törökök, Rácok, Tatárok, Zsidók, Görögök és Egyéb Népek-Hétköznapijairól; Egyén és Közösség Viszonya*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Szent István Társulat Az Apostoli Szentzsák Könyvkiadója, Budapest, 2020, 191-212.
- BOROVSZKY, SAMU, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.
- Borovszky, Samu, "Szeged Története. Írta Reizner János. 1. köt., A Legrégibb Időtől A XVIII. Század Végéig. 2. Köt., A XVIII. Század Végétől Az 1879. Évi Árvízig. 3. Köt. Egyházak és Hitfelekezetek, Hatóság és Társadalom. 4. Köt., Oklevéltár. Név- és Tárgymutató, Szeged, 1900", *Századok*, XXXIV/7 (1900), 628-649.
- BORSI-KÁLMÁN, BÉLA, "Tények és Gondolatok A 19-20. Századi Magyar Társadalomfejlődés Néhány Jellemzőségeiről", *Eszmék, Forradalmak, Háborúk; Vadász Sándor 80 Éves*, szerkesztette: Béla Háda, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010, 59-72.
- BÓNIS, GYÖRGY, *Hagyomány és Haladás Az Erdélyi Jog Fejlődésében*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1944.
- BUNYITAY, VINCE-MÁLNÁSI, ÖDÖN, *A Váradi Püspökök A Száműzetés s Az Újraalapítás Korában (1556-1780)*, Váradi Püspökség Könyvtárnoka, Nagyvárad, 1883.
- BUZA, JÁNOS, "A Tallér és Az Aranyforint Árfolyama, Valamint Szerepe A Pénzforgalomban Magyarország Török Uralom Alatti Területén A XVII. Században", *Történelmi Szemle*, XX/1 (1977), 73-106.
- CONNERT, JÁNOS, *A Székelyek Alkotmányának Históriajának Históriaja, Különösen A XVI. és A XVII. Században*, Retegh Pál és Társa Könyvnyomtató Intézete, Székelyudvarhely, 1907.
- CSETRI, ELEK, *Bethlen Gábor Életútja*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992.

- CZIGÁNY, ISTVÁN, "A 'Nyitott Határ' - Egy Hadtörténelmi Paradoxon Hatása", *Aetas*, XXXIII/4 (2018), 73-85.
- CZIGÁNY, ISTVÁN, "Katonai Szolgálat és A Társadalom Militarizációja Felső-Magyarországon és A Tiszántúlon, 1600-1660", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVII/4 (2004), 1212-1233.
- CZIGÁNY, ISTVÁN, *Reform Vagy Kudarca? Kísérletek A Magyarországi Katonaság Beillesztésére A Habsburg Birodalom Haderejébe 1600-1700*, Balassi Kiadó, Budapest, 2004.
- CZIGÁNY, ISTVÁN, "Várrendszer, Haditeher és Hadigazdálkodás A XVII. Században", *Végvár és Környezet*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1955, 55-68.
- CZIGLÉNYI, LÁSZLÓ, *Győr-Sopron Megye Földrajza*, Panoráma Kiadó, Győr-Budapest, 1987.
- ÇAPRAZ, HÜSEYİN ŞEVKET ÇAĞATAY, "János Szapolyai'den Gábor Bethlen'e Kadar Erdel Diplomasisi ve Bâb-ı Âli'deki Varlığı", *Türkbilig*, XXXV/1 (2018), 41-62.
- ÇAPRAZ, HÜSEYİN ŞEVKET ÇAĞATAY, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Egemenliğinde Erdelli Sekel Toplumu", *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*, editör: Bülent Bayram, Paradigma Akademi, Çanakale, 2018, 77-88.
- DÁNÉ, VERONKA, *Az Ónagysága Széki Így Deliberála*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006.
- DÁVID, GÉZA, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- DÁVID, GÉZA, "Hódoltsági Városaink és Népeesszámuk Alakulása A 16. Században", *Gazdaságtörténet-Könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. Születésnapjára*, (Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kötetek), I, szerkesztette: Buza János, BKÁE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Budapest, 2001, 103-114.
- DÁVID, GÉZA, "Magyarország Népeessége A 16-17. Században", *Magyarország Történelmi Demográfiája (896-1995). Millicentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovácsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 141-171.
- DEÁK, FARKAS, "Hadadi Wesselényi Ferencz Gyilkossági Vád Alatt", *Szazadok*, X/2 (1876), 97-111.
- DEGRÉ, ALAJOS, "Megyei Közgyűlések A XVI-XVII. Századi Török Háborúk Korában", *Tanulmányok A Magyar Helyi Önkormányzat Múltjából*, szerkesztette: Bónis György-Degré Alajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 35-52.
- DEMÉNY, LAJOS, "A Székely Község Kiharcolja Szabadsága Visszaállítását", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 98-101.
- DEMÉNY, LAJOS, *Bethlen Gábor és Kora*, Politikai Kiadó, Bukarest, 1982.
- DEMÉNY, LAJOS, "Bethlen Gábor Székely Politikája", *Történelmi Tanulmányok*, II, szerkesztette: L. Nagy Zsuzsa-Veress Géza, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 1993, 23-54.
- DEMKÓ, KÁLMÁN, *A Felső-Magyarországi Városok Életéről A XV-XVII. Században*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.

- DEZSÉRI, BACHÓ LÁSZLÓ, *Gyöngyös Város A Török Hódoltság Idején, A Szerző Kiadása, Gyöngyös, 1941.*
- DOBOS, GÁBOR, "Török-Magyar Rabok A Nyugat-Dunántúli Végeken", *Studium. Acta Iuvenum Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae*, II, szerkesztette: Dám László, Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem, Debrecen, 1971, 63-73.
- DOMINKOVITS, PÉTER-PÁLFFY, GÉZA, "Küzdelem Az Országos és Regionális Hatalomért. A Nádasdy Család, A Magyar Arisztokrácia és A Nyugat-Dunántúl Nemesi Társadalma A 16-17. Században", *Századok*, CXLIV/5 (2010), 1085-1120.
- DÜMMERTH, DEZSÓ, "A Magyar Köznemesi Társadalom Élettörténetéből: A Tétény-Földvary Familia Sorsa és Birtoklása Az Árpád-Kortól A XIX. Század Küszöbéig", *Levéltári Közlemények*, LIII/2 (1982), 207-260.
- ECKHART, FERENC, *A Földesúri Büntetőbíráskodás A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
- ECKHART, SÁNDOR, *Rimaly János Összes Művei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
- EGYED, ÁKOS-MAGYARI, ANDRÁS, *A Székelység Története A 17-19. Században. Tanulmányok*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.
- EMBER, GYÓZÓ, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Moháctól A Török Kiűzéséig*, Magyar Országos Levéltár Kiadványai, Budapest, 1946.
- ENDES, MIKLÓS, *Erdély Három Nemzete és Régi Vallása Autonómiájának Története*, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest, 1935.
- ENGEL, JOHANN CHRISTIAN VON, *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer: Geschichte von Serwien und Bosnien, nebst einer fortsetzung der denkmäher Ungrischer Geschichte und der historischen literatur der Ungrischen Nebenländer*, III, Johann Jacob Gebauer, 1801.
- ENGEL, PÁL, "A Drávántúl Középkori Topográfiája: A Történeti Rekonstrukció Nehézségei", *Történelmi Szemle*, XXXIX/1 (1997), 297-312.
- ERDEI, FERENC, *A Magyar Parasztársadalom*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941.
- ERDÉLYI, GABRIELLA, "Túlélési Stratégiák A Török Idején", *Identitás és Kultúra A Török Hódoltság Korában*, szerkesztette: Ács Pál-Székely Júlia, Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 89-99.
- ERDŐS, FERENC, "Etyek (Bot)", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, XVI, szerkesztette: Farkas Gábor, Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1985, 129-185.
- ÉRI, ISTVÁN, "'Mezei Kertek' Nyársapáton A XVII. Században", *Agrártörténeti Szemle*, IV/1-2 (1962), 182-192.
- FEKETE, LAJOS-NAGY, LAJOS, *Budapest Története A Török Korban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- FEKETE, LUDWIG, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy, Budapest, 1932.
- FENYVESI, LÁSZLÓ, "A Temesközi-Szörénységi Végvárvidék Funkcióváltozásai (1365-1718)", *Végvárak és Régiók A XVI-XVII. Században*, *Studia Agriensia*, XIV, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Szabó Jolán, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1993, 235-287.

- FENYVESI, LÁSZLÓ, "Az Igali Portya és A Körmendi Kótyavetve Balkáni Tanulságai", *Magyar és Török Végvárak 1663-1684*, szerkesztette: Bodó Sándor-Szabó Jolán-Dobó István, Vármúzeum, Eger, 1985, 199-218.
- FÉNYES, ELEK, *A Magyar Birodalom Nemzetiségei és Ezek Száma Vármegyék és Járások Szerint*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1867.
- FODOR, PÁL, *Magyarország és A Török Hódítás*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1991.
- FODOR, PÁL, "Magyarország Kelet és Nyugat Között: A Török Hagyaték", *Rubicon*, XXIV/9-10 (2013), 96-109.
- FODOR, PÁL, *Vállalkozásra Kényszerítve, Az Oszmán Pénzügyigazgatás és Hatalmi Elit Változásai A 16-17. Század Fordulóján*, História-Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete-Magyar-Török Baráti Társaság, Budapest, 2006.
- FRAKNÓI, VILMOS, *Werbőczy István Életrajza*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1899.
- FÜGEDI, ERIK, *Ispánok, Bárók, Kiskirályok*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- GAGYI, JENŐ, "Az 1546. Évi Fegyverszünet és A Gyöngyösi Tárgyalásokra Vonatkozó Adatok", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 277-319.
- GALGÓCZY, KÁROLY, *Nagy-Körös Város Monographiája*, Nagy-Körös Város Községe, Budapest, 1896.
- GARDA, DEZSŐ, *Székelly Hadszervezet és Faluközösség*, Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós, 1994.
- GÁLFI, EMŐKE, *A Gyulafehérvári Hiteleshely Levélkeresői (1556-1690)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015.
- GÁRDONYI, ALBERT, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, V, szerkesztette: Némethy Károly-Budó Jusztn, Székesfőváros Kiadása, Budapest, 1936, 13-33.
- GECSÉNYI, LAJOS, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás. Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, szerkesztette: Katona Csaba, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára-Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008.
- GERICS, JÓZSEF, *A Korai Rendiség Európában és Magyarországon*, szerkesztette: Nagy Tiborné, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- GINDELY, ANTAL-ACSÁDY, IGNÁC, *Bethlen Gábor és Udvara*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1890.
- GÖKBİLGIN, M. TAYYİB, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebebi ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970, 5-39.
- GUBITZA, KÁLMÁN-REISZIG, EDE-WINKLER, PÁL-KOZMA, LÁSZLÓ-BÁRSONY, ISTVÁN, *Bács-Bodrog Vármegye*, I, szerkesztette: Borovszky Samu, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909.
- GUITMAN, BARNABÁS-KORPÁS, ZOLTÁN-TÓTH, FERENC-B. SZABÓ, JÁNOS, "A Magyarországi Török Várháborúk Nemzetközi Háttéré, 1547-1556", *Világtörténet*, XLI/9 (2019), 253-293.
- GYÁNI, GÁBOR-KÖVÉR, GYÖRGY, *Magyarország Társadalomtörténete A Reformkortól A Második Világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- GYÁRFÁS, ISTVÁN, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, A Szerző Örököseinek Tulajdona, Budapest, 1885.

- GYÁRFÁS, ISTVÁN, *Dobó István Egerben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879.
- GYÖNGYÖSSY, MÁRTON, *Magyar Középkori Gazdaság és Pénztörténet, Jegyzet és Forrásgyűjtemény*, szerkesztette: Ferenczi László-Laszlovszky József-Szabó Péter, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006.
- GYÖRFFY, GYÖRGY, "A Magyar Nemzetségtől A Vármegyéig, A Törzstől Az Országig: I. Rész", *Századok*, XCII/1-4 (1958), 12-87.
- GYÖRFFY, GYÖRGY, *A Magyarság Keleti Elemei*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- GYÖRFFY, GYÖRGY, *István Király és Műve*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- GYÖRFFY, ISTVÁN, *Hajdúböszörmény Települése*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1927.
- H. NÉMETH, ISTVÁN, "Háború és Népeség A Kora Újkori Magyarországon (16-17. Század)", *Történeti Demográfiai Évkönyv*, szerkesztette: Faragó Tamás-Óri Péter, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2001, 129-142.
- H. NÉMETH, ISTVÁN, *Várospolitika és Gazdaságpolitika A 16-17. Századi Magyarországon*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- HAAN, LAJOS, *Békés Vármegye Hajdana*, Lauffer Vilmos, Pest, 1870.
- HAJDU, LAJOS, *A Feudális Államszervezet és Jog Története*, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1989.
- HAJNAL, BÉLA, "Nyíregyháza Népeségfejlődése", *Nyíregyháza, Előadások A Város Újratelepítésének 250. Évfordulóján*, szerkesztette: Frisnyák Sándor, Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, 2003, 159-166.
- HAJNIK, IMRE, *Bírósági Szervezet és Perjog Az Árpád- és A Vegyes-Házi Királyok Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899.
- HAVASSY, PÉTER, *A Gyulai Vár*, Hiszi-Map Kft., Gyula, 2009.
- HÁRSFALVI, PÉTER, *Magyarország Története A Kései Feudalizmus Századaiban (1526-1790)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- HEGYI, KLÁRA, "A Török Adminisztráció és Az Alföldi Mezővárosok", *Falvak, Mezővárosok Az Alföldön*, szerkesztette: Novák László-Selmeczi László, Arany János Múzeum, Nagykörös, 1986, 307-323.
- HEGYI, KLÁRA, *A Török Hódoltság Várai és Várkatonasága*, II, História-Magyar Tudományos Akadémiai-Történettudományi Intézete, Budapest, 2007.
- HEGYI, KLÁRA, *Egy Világbirodalom Végvidékén*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- HEGYI, KLÁRA, "Etnikum, Vallás, Iszlámizáció. A Budai Vilájet Várkatonaságának Eredete és Utánpótlása", *Történelmi Szemle*, XL/3-4 (1998), 229-259.
- HEGYI, KLÁRA, "Magyar és Balkáni Katonaparasztok A Budai Vilájet Déli Szandzsákjaiban", *Századok*, CXXXV/6 (2001), 1255-1311.
- HEGYI, KLÁRA, "Pécs Török Katonasága", *Pécs A Hódoltság Korában*, szerkesztette: Szakály Ferenc-Vonyó József, Kronosz Kiadó, Pécs, 2012, 124-141.
- HEGYI, KLÁRA, *The Ottoman Military Organization in Hungary: Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1998.
- HEGYI, KLÁRA, *Török Berendezkedés Magyarországon*, História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 1995.
- HEGYI, KLÁRA, "Török Közigazgatás és Jogszolgáltatás-Magyar Városi Autonómia", *Történelmi Szemle*, XXVIII/2 (1985), 227-257.

- HEGYI, KLÁRA-ZIMÁNYI, VERA, *Az Oszmán Birodalom Európában*, Corvina Kiadó, Budapest, 1986.
- HERMANN, GUSZTÁV MIHÁLY, *Náció és Nemzet. Székely Rendi Nacionalizmus és Magyar Nemzettudat 1848-ig*, Teleki László Intézet-Proprint Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.
- HORN, ILDIKÓ, *Hit és Hatalom, Az Erdélyi Unitárius Nemesség 16. Századi Története*, Balassi Kiadó, Budapest, 2009.
- HORN, ILDIKÓ-BARTA, JÁNOS, *Három Ország Egy Haza 1526-1699-A Mohácsi Vésztől A Karlócai Békéig*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020.
- HORNYÁK, GYULA, *Galvács: Fejezetek A Falu Történetéből*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
- HORVÁTH, MIHÁLY, *Adalékok János Király Külviszonyainak Történetéhez (Kisebb Történelmi Munkái)*, I, Ráth Mór, Pest, 1868.
- HÓMAN, BÁLINT-SZEKFÚ, GYULA, *Magyar Történet*, III, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935.
- ILA, BÁLINT, "Az Írásbeliség Szerepe A XVII. Századi Gazdasági Igazgatásban", *Levéltári Közlemények*, XXIV/1 (1946), 27-46.
- ILLÉSSY, JÁNOS, "Várvizsgálatok 1557-58-ban", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 57-95.
- IMREH, ISTVÁN, *A Rendtartó Székely Falu. Faluközösségi Határozatok A Feudalizmus Utolsó Évszázadából*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- IMREH, ISTVÁN, *Székely Történelem-Magyar Történelem*, Helikon Kiadó, Budapest, 1992.
- IMREH, ISTVÁN-PATAKI, JÓZSEF, "A Székely Falu Gazdasági-Társadalmi Szerkezete A XVI. Század Végén és A XVII. Század Elején", *Székely Felkelés*, szerkesztette: Benkó Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 146-237.
- ISTVÁNNFY, MIKLÓS, *A Magyarok Történetéből*, szerkesztette: Székely György, fordította: Juhász László, Magyar Helikon, Budapest, 1962.
- IVÁNYOSI, SZABÓ TIBOR, "A Berek Alakulása Kecskeméten, A Hódoltság Utolsó Évtizedeiben", *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, VII, szerkesztette: Iványosi Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványa, Kecskemét, 1985, 321-387.
- IVÁNYOSI, SZABÓ TIBOR, "Baranya-Somogyi Szökött Jobbágyságok Kecskeméten 1677-ben", *Baranyai Helytörténetírás*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1981, 107-113.
- IVIĆ, ALEKSA, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, Privrednikova knjižara i štamparija, Zagreb, 1914.
- IZSÉPY, EDIT, "Ibrányi Mihály Váradi Kapitány Szerepe Bethlen István 1636. Évi Felkelésében", *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, IV, szerkesztette: Mátrai László-Tóth András-Vértessy Miklós, Egyetemi Könyvtár, Budapest, 1968, 275-289.
- İNALCIK, HALİL, "The Heyday and Decline of the Ottoman Empire", *The Cambridge History of Islam, The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, I A, edited: P. M. Holt-Ann K. S. Lambton-Bernard Lewis, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1977, 324-353.
- J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, "A Jászság Török Korban", *Jászsági Évkönyv*, szerkesztette: Pethő László, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2012, 167-187.

- J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, "Bethlen Gábor, Mint Választott Magyar Király Portai Politikája Az Oszmánok Által Elkövetett Magyarországi Séremlmek Tekintetében", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 159-178.
- J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, *Nagy Két Császár Birodalmi Között: A Hosszú Háborútól Bethlen Gábor Haláláig*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, "Polgár Vagy Nemes? A Kassai Patrícus-Polgárok Házassági-Társadalmi Kapcsolatai A XVII. Században", *Századforduló-Ezredforduló-Hetvenedik Évforduló. Ünnepi Tanulmányok Zimányi Vera Tiszteletére*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2001, 395-426.
- JAKAB, ELEK-SZÁDECZKY-KARDOSS, LAJOS, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1901.
- JAKÓ, ZSIGMOND, "A Székely Társadalom Útja A XIV-XVI. Században", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 19-34.
- JAKÓ, ZSIGMOND, "Az Erdélyi Püspökség Középkori Birtokairól", *Erdély A Keresztény Magyar Királyságban. Erdélyi Tudományos Füzetek*, CCXXXI, szerkesztette: Dávid Gyula, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2001, 105-115.
- JAKÓ, ZSIGMOND, "Belső Szolnok és Doboka Magyarsága Az Újkorban", *Szolnok-Doboka Magyarsága*, szerkesztette: Szabó T. Attila, Minerva-Nyomda Rt. Kolozsvár, Dés-Kolozsvár, 1944, 71-130.
- JAKÓ, ZSIGMOND, *Társadalom, Egyház, Művelődés. Tanulmányok Erdély Történelméhez, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség*, Budapest, 1997.
- JAKUS, LAJOS, "Fejezetek Szécsényi XVI-XVII. Századi Történetéből", *Tanulmányok SzécsényMúltjából*, VII, szerkesztette: Praznovszky Mihály, Helytörténeti Múzeum, Salgótarján, 1985, 101-165.
- JANKOVICH, MIKLÓS, "Buda Város Keresztény Tanácsa A Török Hódoltság Korában", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XIV, szerkesztette: A "Budapest Története" Szerkesztőbizottsága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 147-161.
- JANKÓ, JÁNOS, "Bács-Bodrogh Megye Néprajza. Magyarok. Németek. Szerbek. Bunyevácok. Ruthenek. Tótok. Cigányok. Sokacok.", *Bodrogh Vármegye Egyetemes Monográfiája*, II, szerkesztette: Iványi István-Dudás Gyula, Bács-Bodrogh Vármegye Községe, Zombor, 1896, 373-425.
- JÁNCsó, BENEDEK, *Erdély Története*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet, Cluj-Kolozsvár, 1931.
- JEHUDA, DON-MAGOS, GEORGE, "A Magyarországi Zsidóság Demográfiai Fejlődése", *Történelmi Szemle*, XXVIII/3 (1985), 437-469.
- JENEY-TÓTH, ANNAMÁRIA, "...Urunk Udvarmépe..." *Udvar és Társadalmá Báthory Gábor és Bethlen Gábor Fejedelemsége Idején A Kolozsvári Számadáskönyvek Tükreben*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2012.
- JUHÁSZ, PÉTER, "Egy Példa A Népeségcserére A Délvidék Pusztulása A Török Háborúban", *Létünk*, L/1 (2020), 7-30.

- KALMÁR, GUSZTÁV, "A Török Uralom Hatása A Dunántúl Népeiségére", *Föld és Ember*, IX/2 (1929), 49-64.
- KALMÁR, JÁNOS, *A Füleki (Filakovo) Vár XV-XVII. Századi Emlékei*, Magyar Nemzeti Múzeum-Történeti Múzeum, Budapest, 1959.
- KALMÁRI, VÁRADI JÁNOS, *A Régi Magyar Zászlósságrul Való Nyomozások*, Belnay Örököseinek Betűivel, Posony, 1830.
- KAPOSI, ZOLTÁN, "A Magyarországi Nagyirtokrendszer Változásai (1700-1945)", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Récsei Balázs, Bősze Sándor Kiadó, Kaposvár, 2001, 95-120.
- KAPOSI, ZOLTÁN, "Magyarország Gazdaságtörténete 1700-1848", *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A 20. Század Közepéig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 1996, 173-261.
- KARÁCSONY, JÁNOS, *Békésvármegye Története*, I-II, Békésvármegye Községe, Gyula, 1896.
- KATHONA, GÉZA, *Fejezetek A Török Hódoltsági Reformáció Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *Haracs-Szedők és Ráják (Török Világ A XVI. Századi Magyarországon)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXVIII/2 (1974), 163-212.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, *Szulejmán*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- KÁLDY-NAGY, GYULA, "The Administration of the Sanjaq Registrations in Hungary", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXI/2 (1968), 181-223.
- KÁROLY, JÁNOS, *Fejér Vármegye Története*, III, Csitári K. és Társa, Székesfehérvár, 1899.
- KÁROLYI, ÁRPÁD, *Illésházy István Hűtlenségi Pere*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1903.
- KEMPELEN, BÉLA, *Magyar Nemes Családok*, X, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1915.
- KENYERES, ÁGNES, *Magyar Életrajzi Lexikon*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
- KEREKES, GYÖRGY, "Jövevény Alföldiek és Görögök Kassán 1660-1662-ben", *Századok*, XLV/4 (1911), 289-291.
- KESERÜI, DAJKA JÁNOS, "Bethlen Gábor Nemzetsége, Jelleme és Tettei", *Erdély Öröksége: Erdélyi Emlékirók Erdélyről*, A Fejedelem, 1613-1629, IV, szerkesztette: Makkai László, Franklin Társulat, Budapest, 1941, 1-6.
- KISS, ANIKÓ, *A Gyulai Vár*, Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1977.
- KISS, VILMOS, "Emberveszteségek A Második Világháború Alatt és Után, Amelyeket A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg, A Partizánalakulatok és A Kommunista Hatalom Szervei Okoztak A Horvát Területeken. Esettanulmány: Bleiburg és A Népi Németek", *Múltunk*, XXXI/4 (2012), 181-187.
- KITANICS, MÁTÉ-VÉGH, ANDOR, "Horvát Letelepdedés Magyarországon A Késő Középkorban és A Koraújkorban", *Népek-Maszkok-Európa. A Busójárás Európai Háttéré*, szerkesztette: Hoppál Mihály, Európai Folklór Intézet, Budapest, 2011, 123-144.

- KOCSIS, GYULA, "A Város A Török Hódoltság Idején (1526-1699)", *Jászberény Története A Kezdetektől A Reformkorig*, szerkesztette: Pethő László, Jászszági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2014, 77-134.
- KOCSIS, KÁROLY, "A Magyar Etnikai Térszerkezet Változásai A Honfoglalástól Napjainkig", *Tér és Társadalom*, X/1 (1996), 79-94.
- KOHLER, ALFRED, *Ferdinand I., 1503-1564, Fürst, König und Kaiser*, C. H. Beck, München, 2003.
- KOLTAI, ANDRÁS-SUNKÓ, ATTILA, *Magyar Udvari Rendtartás (Utasítások és Rendeletek 1617-1708)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- KOLUMBÁN-ANTAL, JÓZSEF, *Székely Honfoglalás, Avagy Mikor Költözhettek A Székelyek A Kárpát-Medencébe*, Litera-Veres Kiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Az 1607-iki Hajdúházadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, IV/1 (1891), 226-242.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Magyar Bálint Kapitány Életéből", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/1 (1912), 238-278.
- KOMÁROMY, ANDRÁS, "Nádori Küldöttség Jelentése A Végváriak Ügyében 1612-ben", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 365-389.
- KOMJÁTI, ZOLTÁN IGOR, *Egyetértésben A Közös Érdekért. A Füleki Végvár Működtetése Koháry István Főkapitányságának Idején, (1667-1682)*, Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2015.
- KOMORÓCZY, GYÖRGY, *Nádasdy Tamás és A XVI. Századi Magyar Nagybirtok Gazdálkodása*, A Szerző Kiadása, Budapest, 1932.
- KOSÁRY, DOMOKOS, *Bevezetés A Magyar Történelem Forrásaiba és Irodalmába*, I, Közoktatásiügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951.
- KOSÁRY, DOMOKOS, "Pest Megye A Kuruckorban", *Pest Megye Múltjából*, szerkesztette: Keleti Ferenc-Lakatos Ernő-Makkai László, Pest Megye Tanácsa, Budapest, 1965, 9-94.
- KOVACHICH, MÁRTON GYÖRGY, *Scriptores Rerum Hungaricarum Minores: Hactenus Inediti, Synchroni aut Proxime Coevi*, I, Typis Regiae Universitatis, Budae, 1798.
- KOVÁCS, KATALIN ANITA, "Bethlen Gábor Külpolitikai Törekvései Ügynökhálózata Tükrében", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*, szerkesztette: Dáné Veronka-Horn Ildikó-Lupescu Makó Mária-Oborni Teréz-Fogarasi Enikő-Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014, 148-161.
- KOZÁK, KÁROLY, *Az Egri Vár Története*, Heves Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Eger, 1981.
- KÖPECZI, BÉLA-MAKKAI, LÁSZLÓ-BARTA, GÁBOR-BÓNA, ISTVÁN, *Erdély Rövid Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- KÖRNER, ZSUZSA-NAGY, MÁRTA, *A Városrendezési Szabályozások Története Magyarországon*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004.
- KÖVÉR, GYÖRGY-BUZA, JÁNOS-KAPOS, ZOLTÁN-HONVÁRI, JÁNOS-DRASKÓCZI, ISTVÁN, *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A XX. Századig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 2000.
- KÓVÁRI, LÁSZLÓ, *Erdély Nevezetesebb Családai*, Barráné és Stein Bizománya, Kolozsvár, 1854.

- KRISTÓ, GYULA, *Nem Magyar Népek A Középkori Magyarországon*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.
- KRISTÓ, GYULA, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata Megbízásából A Somogyi-Könyvtár, Szeged, 1893.
- KRUPPA, TAMÁS, "A Katolikus Megújulás Ügye Erdélyben A Báthory-Korszakban (1580-1605)", *Catholice Reformare, A Katolikus Egyház A Fejedelemség Korában*, szerkesztette: Diósi Dávid-Martón József, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója-Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest-Kolozsvár, 2018, 145-208.
- KUBINYI, ANDRÁS, "A Budai Vár Udvarbirói Hivatala, 1458-1541", *Levéltári Közlemények*, XXXV/1 (1964), 67-98.
- KUBINYI, ANDRÁS, "A Középbirtokos Nemesség Mohács Előestéjén", *Magyarország Társadalma A Török Kiűzésének Idején*, szerkesztette: Szvircsek Ferenc, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1984, 5-24.
- KUBINYI, ANDRÁS, "A Magyar Állam Belpolitikai Helyzete Mohács Elött", *Mohács. Tanulmányok A Mohácsi Csata 450. Évfordulójára*, szerkesztette: Ruzsás Lajos-Szakály Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 59-99.
- KUBINYI, ANDRÁS, "Erdély A Mohács Előtti Évtizedekben", *Tanulmányok Erdély Történetéről. Szakmai Konferencia Debrecenben 1987. Október 9-10*, szerkesztette: Rácz István, Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1988, 65-77.
- KUBINYI, ANDRÁS, *Változások A Középkor-Végi Magyarországon*, História Könyvek, Budapest, 1993.
- KUUN, GÉZA, *A Kúnok Nyelvéről és Nemzetiségéről*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1885.
- LINGER, ANDRÁS, "Magyarország Népesége A Népszámlálások Alapján", *Magyarország Történeti Demográfiája 896-1995. Millecentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 295-317.
- LUKINICH, IMRE, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, IX/2 (1908), 227-247.
- LUKINICH, IMRE, *Erdély Területi Változásai A Török Hódoltság Korában, 1541-1711*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1918.
- MAJLÁT, JOLÁN, "A Török Hódoltság", *Demokrácia és Köznevelés*, szerkesztette: Sík Sándor, Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1945, 340-367.
- MAJLÁT, JOLÁN, *Egy Alföldi Cívis-Város Kialakulása. Nagykovácsi Gazdaság- és Társadalomtörténete A Megtelepedéstől A XVIII. Század Végéig*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
- MAKKAI, LÁSZLÓ, "A Magyar Városfejlődés Történetének Vázlata", *Vidéki Városaink*, szerkesztette: Borsos József, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1961, 25-75.
- MAKKAI, LÁSZLÓ, *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
- MAKKAI, LÁSZLÓ, "Pest Megye Története 1848-ig", *Pest Megye Műemlékei*, szerkesztette: Dercsényi Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 59-169.

- MÁKKAI, LÁSZLÓ, "Robot-Summa-Taxa. (Az Örökös Jobbágyság Rendszerének Fejlődési Tendenciái A XVII. Század Második Felében)", *Történelmi Szemle*, VII/2 (1964), 330-337.
- MAKKAI, LÁSZLÓ, *Szolnok-Doboka Megye Magyarságának Pusztulása A XVII. Század Elején*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1942.
- MAKKAI, LÁSZLÓ-MÓCSY, ANDRÁS, *Erdély Története*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- MAKKAI, LÁSZLÓ-SZÁSZ, ZOLTÁN, *Erdély Története*, II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- MAKSAY, FERENC, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- MAKSAY, FERENC, "Sok Nemes Országá", *Mályusz Elemér Emlékkönyv*, szerkesztette: H. Balázs Éva-Fügedi Erik-Maksay Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1984, 277-295.
- MAKSAY, FERENC, *Urbáriumok. XVI-XVII. Század*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.
- MARJAI-SZABÓ, LÁSZLÓ, "A Török Uralom Hatása Az Alföldi Településekre", *Délvidéki Szemle*, III/1 (1944), 277-280.
- MARTON, JÓZSEF-JAKABFFY, TAMÁS, *Az Erdélyi Katolicizmus Századai*, Gloria Kiadó, Budapest, 1999.
- MATTHIAS, BEL, *Adparatvs Ad Historiam Hvngariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium*, Joannis Paulli Royer, Posonii, 1735.
- MATUNÁK, MIHÁLY, *A Magyarbéli Bosnyák-Család Története*, Joerges Ágost Özv. és Fia, Körmöcbánya, 1895.
- MATUNÁK, MIHÁLY, "Bars Vármegyei Tatárjárás", *Magyar Történelmi Tár*, VI/1 (1905), 590-599.
- MATUNÁK, MIHÁLY, *Érsekujvár A Török Uralom Alatt, 1663-1685*, Huszár István Könyvnyomdája, Nyitra, 1901.
- MATUZ, JÓZSEF, "A Magyarországi Török Hódoltság Néhány Főbb Sajatosságáról", *Gesta Hungarorum, Történelmünk Moháctól A Kiegyezésig*, II, szerkesztette: Saáry Éva-Steinmann Judith, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1985, 23-56.
- MATUZ, JÓZSEF, *Az Oszmán Birodalom Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- MÁRKI, SÁNDOR, "A Sarkadi Hajdúk", *Hadtörténelmi Közlemények*, XXV/1 (1924), 33-59.
- MÁRKI, SÁNDOR, *Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, II, szerkesztette: Jancsó Benedek, Monographia Bizottság, Arad, 1892.
- MÁRKI, SÁNDOR, *Sarkad Története*, Kókai Lajos Kiadó, Budapest, 1877.
- MÁTÉ, GÁBOR, "A Hódoltságskori Pusztá Kialakulása és A Pusztásodás Jelentősége Dél-Magyarországon", *Hungarológiai Közlemények*, XX/1 (2019), 25-44.
- MÉREI, GYULA, "Mezőgazdasági Árutermelés és A Parasztság Helyzete Magyarországon A Feudalizmus Válságának Elmélyülése Idején", *Századok*, XC/4-6 (1956), 591-616.

- MÉSZÁROS, LÁSZLÓ, "Kecskemét Gazdasági Élete és Népe A XVI. Század Közepén", *Bács-Kiskun Megye Múltjából, A Késői Feudalizmus Kora*, II, szerkesztette: Iványosi-Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai, Kecskemét, 1979, 58-286.
- MIHÁLYI, PÉTER, *Fejezetek A Korai Magyar Privatizációk és Államosítások Történetéből, 17-18. Század*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-Tudományi Intézet, Budapest, 2015.
- MISKEI, ANTAL, *A Csepel-Sziget és Ráckeve Mint Királyi és Szultáni Birtok (15-18. Század)*, Líceum Kiadó, Eger, 2016.
- MISKOLCZY, AMBRUS, *Erdély Története, A Kezdetektől 1606-ig*, I, szerkesztette: Köpeczi Béla-Makkai László-Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- MOLNÁR, ANTAL, *Magyar Hódoltság, Horvát Hódoltság-Magyar és Horvát Katolikus Egyházi Intézmények Az Oszmán Uralom Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.
- MOLNÁR, ERZSÉBET, "Az Alföld Kulcsa, A Szolnoki Vár", *Belvedere Meridionale*, XIV/7-8 (2002), 8-22.
- MUHI, JÁNOS, *Zombori Története*, Kalangya Kiadó, Zombor, 1944.
- NAGY, IVÁN, *Magyarország Családai Czimerekkel és Némzedékrendi Tablákkal*, VII, Ráth Mór, Pest, 1860.
- NAGY, LAJOS, "Adalékok A Fejér Megyei Jobbágyság Történetéhez (1543-1768)", *Alba Regia*, István Király Múzeum Közleményei-Bulletin Du Musée Roi Saint Étienne, I, szerkesztette: Fitz Jenő, István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1960, 80-98.
- NAGY, LÁSZLÓ, *A Bocskai Szabadságharc Katonai Története*, szerkesztette: Bárkány Livia, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- NAGY, LÁSZLÓ, "A Magyarországi Habsburg-Uralom A Török Hódoltság Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CV/2 (1995), 3-29.
- NAGY, LÁSZLÓ, *Bocskai István A Hadak Élén*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1981.
- NAGY, LÁSZLÓ, "Hajdúsors Az Magyar Romlásnak Századában", *Vármegyék és Szabad Kerületek*, I-II, szerkesztette: Radics Kálmán, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, Debrecen, 2001, 63-78.
- NAGY, SZEDER ISTVÁN, *Kiskun-Halás Város Története Oklevéltárral, Első Rész. A Redemptio Előtti Kor 1745-ig*, Szerző Tulajdona, Kiskunhalas, 1926.
- NEHRING, KARL, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise Nach Konstantinopel: Ein Beitrag zum Frieden Von Zsitvatorok: 1606*, Oldenbourg, München, 1983.
- NEHRING, KARL, "Magyarország és A Zsitvatoroki Békeszerződés 1605-1609", *Századok*, CXX/1 (1986), 3-50.
- NÉMETH, BÉLA, "Baranya Szent-Istvántól A Jelenkorig", *Baranya Múltja és Jelene*, II, szerkesztette: Várady Ferenc, Telegdi Ármin Könyvnyomdája, Pécs, 1898, 211-730.
- NÉMETH, BÉLA, *Szigetvár Története*, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 1903.
- NOVÁK, LÁSZLÓ, "Nagykörös Mezővárosi Fejlődése és Településrendszere A XVII-XIX. Században", *Tanulmányok Nagykörös Történetéhez és Népéjéhez*, szerkesztette: Novák László, Nagykörösi Arany János Múzeum Közleményei, Nagykörös, 1978, 9-168.

- NOVÁK, LÁSZLÓ, *Nagykörös Története és Népja A XIX. Század Közepéig*, I, Arany János Múzeum Közleményei, Nagykörös, 1994.
- NOVÁKI, GYULA-BARÁZ, CSABA-DÉNES, JÓZSEF-FELD, ISTVÁN-SÁRKÖZY, SEBESTYÉN, *Heves Megye Várai Az Óskortól A Kuruc Korig*, szerkesztette: Sárközy Sebestyén, Castrum Bene Egyesület-Bükkü Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest-Eger, 2009.
- NYAKAS, MIKLÓS, *A Bihari Kishajdú Városok Története, Bocskai-Szabadságharc 400. Évfordulójára*, V, szerkesztette: Nyakas Miklós, Juhászné Lévai Katalin Kiadó, Debrecen, 2005.
- NYAKAS, MIKLÓS, "A Kallói Végyáriak és A Török Hódoltság Az 1660-as Években. Egy Vallatási Jegyzőkönyv Tanulságai", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Gazda László, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1986, 63-75.
- NYAKAS, MIKLÓS, *Hajdúböszörmény A Múlóidőben, Hajdúböszörmény Története*, Hajdúböszörmény Város Polgármesteri Hivatala, Hajdúböszörmény, 2000.
- OBORNI, TERÉZ, "Az Erdélyi Fejedelemség Állama és Politikai Berendezkedése", *Korunk*, XXIV/3 (2013), 8-16.
- OBORNI, TERÉZ, "Rendi Nemzetek, Nemzetiségek Együttélése A Kora Újkori Kárpát Medencében", *A Közös Haza Konfliktusai, A Kárpát-Medence Népei és Kelet-Középeurópai Kapcsolataik*, szerkesztette: Ujváry Gábor, Kodályi János Főiskola, Székesfehérvár, 2014, 7-30.
- OPPEL, JENŐ, *Cegléd A Török Alatt*, Nagy Nyomda, Cegléd, 1908.
- OROSZ, ISTVÁN, "A Hegyaljai Mezővárosok Társadalma A XVII. Században", *Agrártörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Szabó István, Tankönyvkiadó, Debrecen, 1960, 3-70.
- OROSZ, ISTVÁN, "Bocskai István és A Hajdúk", *Kisebbségkutatás*, XIII/3 (2004), 340-345.
- PACK, ZSIGMOND PÁL-R. VÁRKONY, ÁGNES, *Magyarország Története, 1526-1686*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- PAIKERT, ALAJOS-TAGANYI, KAROLY, "Az Ó-Budai Apáczák 1584-iki Utasítása Ceglédi Tisztartójuk Részére", *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, V/5 (1898), 345-347.
- PAKÓ, LÁSZLÓ, "Prókátorok Kolozsváron A 16. Század Utolsó Évtizedeiben", *Certamen. Előadások A Magyar Tudomány Napján Az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*, szerkesztette: Egyed Emese-Pakó László-Weisz Attila, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2013, 251-267.
- PAPP, IMRE, "Elisabeth Magnou-Notier: A Feudalizmus Válsága", *Klió*, VI/2 (1997), 66-72.
- PAPP, KLÁRA, "A Bihari Hajdútelepek Küzdelme A Privilegiumok Megtartásért-Visszaszerzéséért", *Rendi Társadalom-Polgári Társadalom*, V, szerkesztette: Erdmann Gyula, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1994, 305-315.
- PAPP, KLÁRA, *Az Erdélyi Csákyak*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011.
- PAPP, KLÁRA, "'Az Hajdúsággal Mégyen Erdélyi Fejedelemségre', Báthory Gábor és Kora (1608-1613)", *A Hajdúváros Böszörmény. Tanulmányok A Hajdúk Böszörménybe*

- Teleptésének 400. Évfordulójára*, szerkesztette: Nyakas Miklós, Polgármesteri Hivatal, Hajdúböszörmény, 2010, 77-104.
- PAPP, KLÁRA, *Biharország Jobbágynépe, A Magánbirtok és Jobbágysága A XVIII. Században*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- PAPP, KLÁRA, *Erdélyi Fejedelmek*, Tóth Könyv- Kereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2006.
- PAPP, KLÁRA, "Hajdúk Története-Hajdúk Emlékezete", *Történeti Tanulmányok*, XXI, szerkesztette: Bárány Attila-Papp Klára, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2013, 9-34.
- PAPP, KLÁRA, "Nemesi Társadalom Az Erdélyi Fejedelemségben", *Korunk*, XXIV/3 (2013), 34-42.
- PAPP, KLÁRA, *Várostörténeti Források-Erdély és A Partium A 16-19. Században*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005.
- PAPP, SÁNDOR, "Bethlen Gábor, A Magyar Királyság és A Porta (1619-1621)", *Századok*, CXLV/4 (2011), 915-973.
- PAPP, SÁNDOR, "Magyar Rendi Mozgalmak és Az Oszmán Birodalom A 17-18. Század Fordulóján", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica*, Tomus, CXVI, szerkesztette: Makk Ferenc-J. Nagy László-Marjanucz László-Tóth Sándor László-Zimonyi István, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 2002, 58-70.
- PAPP, SÁNDOR, "Movements of the Hungarian Estates and the Ottoman Empire at the Turn of the 17th and the 18th Centuries", *Méditerranéi Tanulmányok, Études sur la région Méditerranéenne*, XI, comité de rédaction: Beáta Kertészti Varga-István Eördögh-Lajos Kövér-György Kukovecz, Université de Szeged, Département d'Histoire Moderne et d'Études Méditerranéennes, Szeged, 2002, 125-136.
- PAPP, SÁNDOR, "Muszlim és Keresztény Közösségek, Egyházak és Államok Autonóm Rendszerei Az Oszmán Birodalomban", *Keletkutatás*, XXXVI/2 (2011), 25-72.
- PAPP, SÁNDOR, "Szabadság Vagy Járom? A Török Segítség Kérdése A XVII. Század Végi Magyar Rendi Mozgalmak Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVI/3-4 (2003), 633-669.
- PATAKI, VIDOR, *Az Egri Vár Élete*, Érseki Líceumi Könyvnyomda, Eger, 1934.
- PÁLFFY, GÉZA, "A Bécsi Udvar és A Magyar Rende A 16. Században", *Történelmi Szemle*, XLI/3-4 (1999), 331-368.
- PÁLFFY, GÉZA, "A Grófi Cím A 16-17. Századi Magyarországon és Erdélyben", *Éltünk Mi Sokáig Két Hazában...* Tanulmányok A 90. Éves Kiss András Tiszteletére. *Speculum Historiae Debreceniense*, IX, szerkesztette: Dáné Veronka-Oborni Teréz-Sipos Gábor, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 177-191.
- PÁLFFY, GÉZA, "Győztes Szabadságharc Vagy Sokféle Sikert Hozó Felkelés? A Magyar Királysági Rende és Bocskai István Mozgalma (1604-1608)", *Századok Füzetek*, III, szerkesztette: Pál Lajos, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2009, 5-70.
- PÁLFFY, GÉZA, *Hungary between Two Empires 1526-1711*, translated: David Robert Evans, Indiana University Press, Bloomington, 2021.
- PÁLFFY, GÉZA, "Pozsony Megyéből A Magyar Királyság Élére. Karrierlehetőségek A Magyar Arisztokráciában A 16-17. Század Fordulóján (Az Esterházy, A Pálffy és Az Illésházy Család Felemelkedése)", *Századok*, CXLIII/4 (2009), 853-882.

- PÁLFFY, GÉZA, "Szabadságharc Volt-e Bocskai István Mozgalma?", *Magyar Tudomány*, XCVIII/2 (2009), 187-203.
- PÁLFFY, GÉZA, "Utak Az Arisztokráciába-Bárói Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", *Speculum Historiae Debreceniense*, IV, szerkesztette: Papp Klára-Püski Levente, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2009, 9-24.
- PÁLFFY, GÉZA, "Várfeladók Feletti Ítékezés A XVI-XVII. Századi Magyarországon: A Magyar Rendek Hadügyi Jogkörének Kérdéséhez", *Levéltári Közlemények*, LXVIII/1-2 (1997), 199-221.
- PÁNYA, ISTVÁN, "Bodrog Vármegye Története", *Történeti Földrajzi Közlemények*, IX/1-2 (2021), 27-43.
- PESTY, FRIGYES, *Krassó Vármegye Története*, IV, Krassó-Szörény Vármegye Községe, Budapest, 1883.
- PETERCSÁK, TIVADAR, "Az Egri Vár: Valóságos és Eszmei Érték", *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae*, XXXIII, szerkesztette: Sándor Gebei, EKF Líceum Kiadó, Eger, 2006, 259-268.
- PETERCSÁK, TIVADAR, *Várak és Múzeumok*, Heves Megyei Múzeumi Szervezet-Dobó István Vármúzeum, Eger, 2010.
- PETHŐ, GERGELY, *Rövid Magyar Krónika*, Akadémiai Bötűkkel, Kassa, 1753.
- PÉTER, KATALIN, "Kanizsay Orsolya (1520-1571)", *Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. 100 Portré A Magyar Történelemből*, szerkesztette: Rác Árpád, Rubicon Aquila Könyvek, Budapest, 1999, 67-68.
- PÉTER, KATALIN, *Papok és Nemesek; Magyar Művelődéstörténeti Tanulmányok A Reformációval Kezdődő Másfél Évszázadból*, szerkesztette: Benda Kálmán, Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995.
- R. VÁRKONYI, ÁGNES, "Agrárstruktúra és A Föld Birtokbavételének Problémái Magyarországon A Török Kiűzése Után", *Történelmi Szemle*, XIII/1 (1970), 21-36.
- R. VÁRKONYI, ÁGNES, *Két Pogány Közt*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- R. VÁRKONYI, ÁGNES, "Oláh Miklós Esztergomi Érsek A Kereszténység Védelmében", *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*, II, szerkesztette: Beke Margit, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága Kiadványai, Budapest, 2004, 23-27.
- RÁCZ, ISTVÁN, *A Hajdúk A XVII. Században*, Kossuth Lajos Tudomány Egyetem, Debrecen, 1969.
- RÁCZ, ISTVÁN, *Városlakó Nemesek Az Alföldön 1541-1848 Között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- RÁCZ, SZILÁRD, "Erdély, Partium és Bánság Városainak Fejlődése és Pénzügyi Funkciói A Dualizmusban", *A Régió Tízpróbája*, szerkesztette: Ricz András-Takács Zoltán, Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2015, 227-239.
- RÁTH, KÁROLY, "A Győr Vármegyei Hódoltságról", *Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1859), 3-123.
- REIZNER, JÁNOS, *Szeged Története*, IV, Szegedi Szabad Királyi Város Községe, Szeged, 1900.
- ROHRBACHER, MIKLÓS, *Tata Története*, A Szerző Kiadása, Tata, 1888.

- RÓNAI, HORVÁTH JENŐ, *Magyar Hadi Krónika. A Magyar Nemzet Ezeréves Küzdelmeinek Katonai Története*, IV, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1897.
- RÓNAI, HORVÁTH JENŐ, *Magyar Hadi Krónika. A Mohácsi Vésztől A Legújabb Korig*, II, (A Hadtörténelmi Közlemények 1896. Évi Melléklete), Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1896.
- RUTKOWSKI, JAN, *Poddaństwo włościan w XVIII wieku w Polsce i niektórych innych krajach Europy*, skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Poznań, 1921.
- RÚZSÁS, LAJOS, *Az Egri Vár Gazdálkodása A XVI. Században*, A Szerző Kiadása, Budapest, 1939.
- RÚZSÁS, LAJOS, "Városi Fejlődés A Dunántúlon A XVI-XVII. Században", *Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulója*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 199-236.
- SALAMON, FERENC, *Két Magyar Diplomata A Tizenhetedik Századból*, Ráth Mór, Budapest, 1867.
- SALAMON, FERENC, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, Franklin Társulat, Budapest, 1886.
- SALAMON, FERENC-SZALAY, LÁSZLÓ, *Galántai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország Nádora*, III, Esterházy Pál, Pest, 1870.
- SÁPI, VILMOS, *A Mezőgazdasági Bér munkásság Jogviszonyai Magyarországon A XVI. Századtól 1848-ig*, szerkesztette: Scherer Norbert, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- SCHERER, FERENC, *Gyula Város Története*, I, Gyula M. Város, Gyula, 1938.
- SCHWÁB, MÁRIA, *Az Igazságszolgáltatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.
- SEBESTYÉN, MIHÁLY, *Erdélyi Fejedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1994.
- SELMECZI, LÁSZLÓ, "A Jászok Fővárosának Társadalmilag Jelentősebb Családjai A Török Hódoltság Utolsó Évtizedeiben", *Redemptio, A Jász és Kun Települések Honismereti Lapja*, XXV/3 (2008), 2-3.
- SINKOVICS, ISTVÁN, "A Török Elleni Védelem Fő Kérdései", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/4 (1966), 772-792.
- SOLYMOSI, LÁSZLÓ-MIKÓCZI, ALAJOS, *Nagybajom Története, A Koraközépkortól Napjainkig*, Nagybajom Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kaposvár, 1979.
- SOMORJAI, FERENC, *Kecskemét*, Medicina Kiadó, Budapest, 2007.
- SOÓS, IMRE, *Heves Megye Községei 1867-ig*, Heves Megyei Tanács V. B. Népművelési Osztálya, Eger, 1975.
- SOÓS, ISTVÁN, "Skolka András: Orosháza Topográfiai Leírása 1815", *A Békés Megyei Múzeumi Kutatások Eredményeiből. Tanulmányok és Forrásközlemények*, XI, szerkesztette: Szabó Ferenc, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 1988, 145-173.
- SÖRÖS, PONGRÁC, "A Hódoltsági Terület Adózásáról", *Századok*, XXXIII/9 (1899), 813-818.
- SUGÁR, ISTVÁN, *Az Egri Vár Históriaja*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002.
- SZABÓ, ISTVÁN, "A Jobbággy Megnemesítése", *Turul*, LV/1-2 (1941), 11-21.

- SZABÓ, ISTVÁN, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", *Tanulmányok A Magyar Parasztság Történetéből*, szerkesztette: Benda Kálmán-Berlász Jenő-Kosáry Domokos-Makkai László, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948, 267-310.
- SZABÓ, ISTVÁN, *Hajdúság Kialakulása*, Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportja, Debrecen, 1956.
- SZABÓ, ISTVÁN, *Jobbágyok, Parasztkok; Értekezések A Magyar Parasztság Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- SZABÓ, ISTVÁN, *Ugocsa Megye. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok A Magyar Népiségtörténet Keretéből*, szerkesztette: Mályusz Elemér-Hóman Bálint-Domanovszky Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937.
- SZABÓ, JÓZSEF, "A Dél-Dunántúli Délszláv (Horvát, Szerb és Szórványos Szlovén) Bevándorlások Nyelvi és Néprajzi Nyomai A Földrajzi Nevekben: 7. Rész", *Magyar Nyelvőr*, CXL/3 (2016), 279-302.
- SZABÓ, PÉTER, *Az Erdélyi Fejedelemség*, Vince Kiadó, Budapest, 2000.
- SZAKÁLY, FERENC, "A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században", *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, szerkesztette: Varga J. János, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- SZAKÁLY, FERENC, "A Török Uralom Mérége", *História*, XVI/4 (1994), 8-9.
- SZAKÁLY, FERENC, "Adalékok Gyöngyös XVI. Századi Kereskedelmi Kapcsolatainak Történetéhez", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XII, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1990, 122-145.
- SZAKÁLY, FERENC, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", *Folia Historica, A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve*, II, szerkesztette: Bánkuti Imre-Rózsa György-Szakály Ferenc-Támás István, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1974, 35-56.
- SZAKÁLY, FERENC, "Amikor A Bárány A Farkassal Társalgott... (Bocskai István és Lalla Mehmed Nagyvezér Rákosmezei Találkozójának Háttéréről)", *Bocskai Kíséretében A Rákosmezőn. Emlékiratok és Iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed Nagyvezér Találkozásáról. 1605. November 11.*, közreadja: Conka Ferenc-Szakály Ferenc, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 5-56.
- SZAKÁLY, FERENC, "Baranya Megye Hódoltsági Történetének Kutatási Feladatairól", *Tanulmányok A Török Hódoltság és A Felszabadító Háborúk Történetéből. A Szigetvári Történetész Konferencia Előadásai A Város és A Vár Felszabadításának 300. Évfordulóján*, szerkesztette: Szirtes László, Baranya Megyei Levéltár és A Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja, Pécs, 1993, 11-23.
- SZAKÁLY, FERENC, "Egy Végvári Kapitány Hétköznapijai", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Kanyar József, Kanyar József Dr., A Somogy Megyei Levéltár Igazgatója, Kaposvár, 1987, 45-126.
- SZAKÁLY, FERENC, "Egy 'Világtörténeti Curiosum': Magyar Adóztatás A Török Hódoltságban", *Valóság*, XXII/5 (1979), 23-37.
- SZAKÁLY, FERENC, "Gyöngyös Gazdasági és Társadalmi Változásai A Török Korban", *Tanulmányok Gyöngyösről*, szerkesztette: Havassy Péter-Kecskés Péter, Gyöngyös Város Tanácsa, Gyöngyös, 1984, 147-178.

- SZAKÁLY, FERENC, "Kaposvár A Török Időkben", *Kaposvár. Várostörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Kanyar József, Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár, 1975, 93-138.
- SZAKÁLY, FERENC, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- SZAKÁLY, FERENC, "Magyar Birtokadományozások A Török Hódoltságban", *Európa Vonzásában, Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. Születésnapjára*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1993, 49-61.
- SZAKÁLY, FERENC, *Magyar Intézmények A Török Hódoltságban*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1997.
- SZAKÁLY, FERENC, *Mezőváros és Reformáció, (Tanulmányok A Korai Magyar Polgárosodás Kérdéséhez)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995.
- SZAKÁLY, FERENC, "Nemesi Vármegye Szervezet és Török Hódoltság", *Történelmi Szemle*, XXXIII/3-4 (1991), 137-184.
- SZAKÁLY, FERENC, "Paraszttság és Honvédelem (A paraszttság és A Török-, illetve Habsburg-Ellenes Küzdelmek A XVI-XVII. Századi Magyarországon)", *Valóság*, XVII/7 (1974), 27-39.
- SZAKÁLY, FERENC, "Tolna Megye Negyven Esztendeje A Mohácsi Csata Után (1526-1566)", *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből*, II, szerkesztette: Puskás Attila, Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1969, 5-66.
- SZAKÁLY, FERENC, *Virágkor és Hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- SZAKÁLY, FERENC, "Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft", *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, I, bearbeitet von Othmar Pickl, Lehrkanzel für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Universität Graz, Graz, 1971, 235-272.
- SZAKÁLY, FERENC-LEHMANN, ANTAL-T. MÉREY, KLÁRA-TÍMÁR, GYÖRGY-DOBOS, GYULA, *Tolna Mezőváros Monográfiája*, szerkesztette: Glós József-V. Kápolnás Mária, Tolna Megye Önkormányzata, Tolna, 1992.
- SZALAY, ÁGOSTON, *Négyszáz Magyar Levél A XVI. Századból, 1504-1560*, Eggenberger Ferdinand Akadémiai, úgy Geisel, Hartleben, Kilian Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Osterlamm, Pfeifer és Ráth Könyvárusoknál, Pest, 1859.
- SZALÁY, LASZLÓ, *Erdély és A Porta 1567-1578*, Lauffer és Stolp, Pest, 1862.
- SZALAY, LÁSZLÓ, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, Eggenberger Ferdinánd, Pest, 1860.
- SZALÁY, LÁSZLÓ, *Verböczy István és Verancsics Antal = Adalékok A Magyar Nemzet Történetéhez XVI. Században*, Ráth Mór, Pest, 1861.
- SZAMOTA, ISTVÁN, *Regi Utazások Magyarországon és A Balkán-Félszigeten, 1054-1717*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1891.
- SZÁDECZKY-KARDOSS, LAJOS, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, Hargitaváralja J. SZ. K.-Franklin-Társulat Bizománya, Budapest, 1927.
- SZÁNTÓ, IMRE, "A Törökök 1551. Évi Őszi Hadjárata A Temes-Vidék és A Maros-Völgy Meghódítására", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/1 (1972), 73-98.

- SZÁNTÓ, IMRE, "Az 1552. Évi Szegedi Hadjárat", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica*, szerkesztette: Szántó Imre, Universitatis Szegediensis, Szeged, 1968, 3-31.
- SZÁNTÓ, IMRE, *Eger Vár Védelme 1552-ben*, Eger Város Tanácsa, Eger, 1971.
- SZÁNTÓ, IMRE, *Küzdelem A Török Terjeszkedés Ellen Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- SZÁNTÓ, IMRE, "Küzdelem A Török Terjeszkedés Megállításaért Magyarországon (1541-1547)", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, XL/1 (1972), 75-102.
- SZÁNTÓ, IMRE, "Magyarország Népeinek Harca A Török Hódítók Ellen, 1526-1541", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica*, Tomus, LXI, szerkesztette: Szántó Imre, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 1977.
- SZÁNTÓ, IMRE, "Veszprém Elfoglalása és A Török Terjeszkedés A Dunántúlon 1552-ben", *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, IX/1 (1970), 49-54.
- SZEDERKÉNYI, NÁNDOR, *Heves Vármegye Története*, II, Heves Vármegye Községe, Eger, 1890.
- SZEDERKÉNYI, NÁNDOR, *Heves Vármegye Története*, III, Heves Vármegye Községe, Eger, 1891.
- SZEKFÚ, GYULA, *A Magyar Állam Életrajza*, Maecenas, Budapest, 1988.
- SZEKFÚ, GYULA, "A Magyar Nagybirtok Történeti Szerepéről", *Magyar Szemle*, II/1 (1928), 305-314.
- SZENDE, KATALIN, *Otthon A Városban. Társadalom és Anyagi Kultúra A Középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 2004.
- SZIJÁRTÓ, M. ISTVÁN, *Nemesi Társadalom és Politika, Tanulmányok A 18. Századi Magyar Rendiségről*, Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- SZILÁGYI, FERENC, "Nagyvárad, Mint A Tiszántúl Központi Szerepkörű Városa", *Régió kutatás Szemle*, IX/1 (2017), 7-16.
- SZILÁGYI, MIKLÓS, *Mezőváros és Paraszti Kultúra. Történeti-Néprajzi Dolgozatok Az Alföldi Mezővárosokról*, Nagykun Hagyományörző Társulás, Kisújszállás, 2012.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, "Bethlen Gábor és A Porta", *Magyar Történelmi Tár*, IV/14 (1881), 593-640.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, "Bethlen Gábor Fejedelem Uralkodásának Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, II/2 (1879), 219-261.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, *I. Rákóczy György, 1593-1648*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1893.
- SZILÁGYI, SÁNDOR, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores = Magyar Történelmi Emlékek*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1857.
- T. MÉREY, KLÁRA, "Somogy Megye Pusztulása Szigetvár Eleste Után", *Szigetvári Emlékkönyv*, Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulójára, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966, 157-198.
- T. ORGONA, ANGELIKA, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2007.

- TAGÁNYI, KÁROLY, "Megyei Önkormányzatunk Keletkezése", *Értekezések A Történelmi Tudományok Köréből*, XVIII, szerkesztette: Pauer Imre, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900, 396-413.
- TAKÁCS, LAJOS, *Határjelek, Határjárás A Feudális Kor Végén Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *A Magyar Múlt Tarlójáról*, Genius Kiadó, Budapest, 1945.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, Genius Kiadó, Budapest, 1922.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *Emlékezzünk Eleinkről*, Genius Kiadó, Budapest, 1929.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *Művelődéstörténeti Tanulmányok A XVI.-XVII. Századból*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *Rajzok A Török Világból*, I, Genius Kiadó, Budapest, 1926.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *Rajzok A Török Világból*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.
- TAKÁTS, SÁNDOR, *Rajzok A Török Világból*, IV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.
- TAKÁTS, SÁNDOR, "Telepítések Esztergom Vidékére A XVI. Század Végén", *Századok*, XXXVII/6 (1903), 531-536.
- TATAI, MOLNÁR MAGDOLNA, *A Jászok és Kunok Története*, Árpád Nyomda, Szeged, 1937.
- TETTAMANTI, SAROLTA, "A Váci Vár", *Váci Könyvek*, VII, szerkesztette: Kóvári Klára, Vak Bottyán Múzeum, Vác, 1994, 174-201.
- THALLÓCZY, LAJOS, *Csömöri Zay Ferenc, 1505-1570*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1885.
- TÓTH, ISTVÁN GYÖRGY, "Karddal Szerzett és Piacon Vett Armálisok: A Végváriak Útjai A Nemességbe A 18. Század Elején", *A Végvárok és Végváriak Sorsa, (1699-1723)*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1991, 45-53.
- TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, *A Mezőkeresztesi Csata és A Tizenöt Éves Háború*, Belvedere Meridionale, Szeged, 2000.
- TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, "A Porta és A Tizenöt Éves Háború Kitörése", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIII/1 (1996), 101-112.
- TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, "Esztergom 1594. Évi Sikertelen Ostroma", *A Végvári Dicsőség Nyomában, Tanulmányok Balassi Bálintról és Koráról*, szerkesztette: Kiss Gábor Ferenc-Kruppa Tamás, Belvedere Meridionale, Szeged, 2004, 7-25.
- TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, "Vilájetek A Hódoltságban", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIX/1 (1999), 63-80.
- TÖRÖK, PÁL, "A Mohácsi Vész Diplomáciai Előzményei", *Mohács Emlékkönyv 1526*, szerkesztette: Lukinich Imre, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926, 152-154.
- TRINGLI, ISTVÁN, "A Váci Püspökség Török Kori Urbáriumai", *Váci Könyvek*, IV, szerkesztette: Kóvári Klára, Vak Bottyán Múzeum Közleményei, Vác, 1989, 107-139.
- TRÓCSÁNYI, ZSOLT, *Erdély Központi Kormányzata 1540-1690*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

- TRÓCSÁNYI, ZSOLT, "Rákóczi Zsigmond (Egy Dinasztia Születése)", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Dankó Imre, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1979, 57-110.
- URSU, ION, *La politique orientale de François Ier (1515-1547)*, Honoré Champion, Paris, 1908.
- V. MOLNÁR, LÁSZLÓ, *Kanizsa Vár*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1987.
- VARGA, ÁDAM-BODA, FERENC, *Mözs Község Története 1945-ig*, Tolna Nagyközség Tanácsa, Szekszárd, 1973.
- VARGA, J. JÁNOS, *Jobbágrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- VARGA, J. JÁNOS, *Szervitorok Katonai Szolgálat A XVI-XVII. Századi Dunántúli Nagybirtokon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- VARGA, SZABOLCS, "A Vár és Mezőváros Története 1526-1566 Között", *Szigetvár Története: Tanulmányok A Város Múltjából*, szerkesztette: Bősze Sándor-Ravazdi László-Szita László, Szigetvár Város Önkormányzata-Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006, 45-92.
- VARRÓ, ISTVÁN, "A Hosszú Háború Első Szakaszának Döntő Éve", *Hadtudományi Szemle*, I/1 (2008), 60-68.
- VASS, ELŐD, "A Kalocsai Náhije 1548. Évi Török Adóösszeírása", *Cumania*, VI, szerkesztette: Horváth Attila-Orosz László, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1979, 7-62.
- VÁRI, ANDRÁS, "Kelet- és Nyugat-Európa Agrártársadalmi Dualizmusa-Tavalyi Hó?", *Korall*, XI/15-16 (2004), 117-144.
- VIRÁGH, FERENC, *Kronikák és Históriai Énekek A Törökkori Körös-Maros Közéről*, Békéscsabai Városi Tanács, Békéscsaba, 1961.
- VUJICSICS, SZTOJÁN, *Magyarországi Szerbek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1988.
- YILDIZ, YUSUF, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Kânûnî-Şarhken-Busbecq*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- ZÉTÉNYI, ZSOLT, *A Történeti Alkotmány, Magyarország Ősi Alkotmánya, Magyarországiért Kulturális Egyesület*, Budapest, 2010.
- ZIMÁNYI, VERA, *A Rohonc-Szalonaki Uradalom és Jobbágysága A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- ZIMÁNYI, VERA, "A XVII. Századi Gazdasági és Társadalmi Regresszió Néhány Aspektusa", *Történelmi Szemle*, XVI/1-2 (1973), 49-60.
- ZIMÁNYI, VERA-PRICKLER, HARALD, "Konjunktúra és Depresszió A XVI-XVII. Századi Magyarországon Az Ártörténet és A Harmincadbevételek Tanúságai Alapján; Kitekintés A XVIII. Századra", *Agrártörténeti Szemle*, XXI/1-2 (1974), 79-201.
- ZMORA, HILLAY, *Monarchy, Aristocracy and State in Europe, 1300-1800*, Rotledge, London-New York, 2001.
- ZOLTAI, LAJOS, *Vidékiek Beköltözése Debrecenbe 1564-1640 Között*, Szent Királyi Városi Könyvnyomdája, Debrecen, 1902.

DÍZIN

A

Abaűy, Mac. Abaűj 49, 90, 158, 169, 176
 Abony 45
 Ábrahám Belényesi, Komutan 195
 Ábránfalva 127, 208, 213
 Aça, Mac. Acsa 117
ad lubitum provisoris 57
 Ádám Batthyány, Kont 79, 117, 118, 122, 128,
 129, 132
 Ádám Forgacs 52
 Ádám Martonfalvi 127
 Agárd 223
 Agyagfalva 219
 Ajnácskű 119
 Alattyán 117, 124
 Alba 71, 117, 122, 132, 276
 Albert Tarcsafalvi 210, 212, 213, 222-224,
 239, 241
 Alberti 28, 45
 Albis, 226
 Aldoboly, 230
 Alföld 47, 49, 74, 134, 138, 257, 276
 Ali Paşa, Budin Paşası 24, 48, 82, 115
 Ali Paşa, Çanâd Alaybeyi 137
 Ali Paşa, Eçed Paşası 154
allodium 30, 191
 Almás 212, 217, 228
 Alpár, Mac. Alpár 45
 Alsóbatka 117
 Alsóboldogasszonyfalva 221
 Alsócernáton 226
 Alsónemedi 115, 123
 Alsóthoria 226
 András Ábrámfalvi 218, 219
 András Babos 233
 András Báthory, Başkomutan 32, 185
 András Bedőházi 230
 András Bernáld 236
 András Bikfalvi 230
 András Bod 226
 András Both 236
 András Bögözi 210, 212, 218-220, 222-225,
 239, 240, 242, 245

András Cheriek 232
 András Csitári 116
 András Czizer 233
 András Forró 233
 András Gécz 211
 András Geréb 208, 210, 219, 221, 222, 239,
 240, 242, 245
 András Hadnagy 243
 András Halal 229, 230
 András Henter 231
 András Kaczio 204
 András Kelemen 233, 234
 András Kenosi 218
 András Keresztény 24
 András László 226, 238
 András Lippai 210, 211, 212, 221, 225, 239
 András Lónyay, Kálló Komutan 173
 András Lukács 224
 András Marthon 227
 András Mihác 230
 András Nagy 197, 220
 András Orosz, Văç Komutan 73
 András Pák 153
 András Pakó 212
 András Pálfi 221
 András Péter 226
 András Pető 226
 András Rákosi 226
 András Sebestyén 211
 András Skolka 157
 András Szilassy, Ispán 114
 András Takoczy 234
 András Tibaldi 212
 András Tolnay 128
 András Tompa 232
 András Udvardi 121
 András Vas 121
 András Végh 226
 Andrásfalva 212, 221
 Andrásné Hadnagy 244
 Andrásné Pető 226
 Angialos 233
 Anna Horváth 188
 Anna Rác 227

Antal Cherjek 232
 Antal Damokos 235
 Antal Kaczio 238
 Antal Kanio 227
 Antal Keczer 106
 Antal Kovács 224
 Antal Verancsics, Eğri Piskoposu 33-35, 59
 Apc 125
 Arad 21, 48, 50, 51, 66, 134, 173, 177
 Aradi Čanád, Mac. Aradi Csanád 48
 Aranyosszék 208
 Árkos 232
 armalist 29, 124, 168, 169, 170, 192-195, 216
 Arnavutlar 157
 Árokszállás 107, 108, 130
 Árva, Mac. Árva 83
 Árvátfalva 212, 218
 Askeri Divân 107
 Aşağı-Örs, Mac. Alsó-Órség 90
 Átány 125
 Atyha 223
 avitici 199

B

Babarc 57
 Bâb-ı Âli 9
 Bâb-ı Hümayûn 9
 Baczon 229
 Bâç, Mac. Bács 21, 37, 38, 73, 77, 130, 156,
 160, 162, 167
 Bačka, Mac. Bacska 160
 Bakta 72
 Bágy 218
 Bakczi Vitalius 232, 233
 Bakta 72
 Balanoş, Mac. Belényes 51, 188
 Balás Gáll 228
 Balás István Énlakai 222
 Balás Nemes 231
 Balaşagermat, Mac. Balassagyarmat 113
 Balaton 38, 46
 Balázs Berze 218
 Balázs Cherjek 232
 Balázs Eszpethey 33
 Balázs Gáspár 223
 Balázs Hadnagy 226, 237
 Balázs Incze 220, 234
 Balázs Jankó 231
 Balázs Kozsma 135

Balázs Lakatos 224
 Balázs Lukács 220
 Balázs Márkus 135
 Balázs Nemes 229, 231
 Balázs Tamás 231
 Balázsfalva 208
 Balázné Barolthi 229
 Bálint Bak 228
 Bálint Balassi 115
 Bálint Barcag 115
 Bálint Batha 117
 Bálint Benkő 192
 Bálint Both 236
 Bálint Fodor 244
 Bálint Fosztó 217
 Bálint Hegy 220
 Bálint Lázár 223
 Bálint Mihácz 230
 Bálint Padrah 193
 Bálint Pelény, Officialis 32
 Bálint Sebestyén 229
 Bálint Tamás 220
 Balogh János Sarkadi 118
 Balogvár 117
 Bankháza, Mac. Bankháza 28, 45
 Bar, Mac. Bars 90
 Baraç, Mac. Baracs 45
 Baranya 21, 38, 43, 46, 54, 61, 80, 102, 127,
 156, 163
 Barasu, Mac. Brasso 158, 198
 Bardóczfalva 217
 baş-Sekeller 199
 Bata, Mac. Bata 54
 Bataşek, Mac. Bataşzék 54, 57
 Báthory Ailesi 186, 195
 Báthory Zsigmond, Erdel Hükümdarı 67, 69
 Batyân, Mac. Battyány 62, 63
 Beç = Viyana 32, 187
 Beçe 37
 Beçkerek, Mac. Becskerek 12, 37, 48, 143
 Bekeş, Mac. Békés 50, 52, 74, 96, 102, 104,
 118, 119, 123, 134, 153, 161, 163, 167
 Bekölce 125
 Belgrad 60, 75, 159, 175
 Bellefalva 227
 Beluy, Mac. Bél 65- 67
 Bencéd 224
 Benedek Balogh 229, 231, 232
 Benedek Damokos 225

Benedek Kálnoki 229-232
 Benedek Medvey, Komutan 32
 Benedek Mikes 242
 Benedek Székely 221
 Benedek Szombatfalvi 223
 Benedek Thury 62
 Benedekné Mindszenti 221
 Benkő Mátyás 229
 Bereczk 228
 Bereg 36, 72, 83, 85, 134
 Berető, Mac. Berettyó 51
 Berhida 116
 Bersel, Mac. Nagybercel 117
 Bertalan Drágffy, Erdel Voyvodası 184
 Bertalan Oswát 217
 Bertalan Szabó 225
 Beşenyő, Mac. Besenyő 28
 Béta 222
 Betfalva 222
 Bethlen Karos 65
 Bethlenfalva 214
 Bia 94, 132
 Bibarcfalva 218, 219
 Bibarczfalva 217
 Bihar 36, 49, 52, 65, 72, 137, 158, 161, 167,
 172-175, 184-186, 188, 189, 194, 195, 197
 Bikâç, Mac. Bikács 62
 Bikafalva 227
 Bikfalva 230
 Bistriçe, Mac. Beszterce 119, 137, 141, 206
 Bistriçebánya, Mac. Besztercebánya 42, 119,
 120
 Bodok 232
 Bodos 229
 Bodrog 21, 37, 73, 156, 160, 161, 162, 167
 Bogárfalva 211
 Bogostfalva 225
 Boğdan 20, 154, 207
 Boğdanovçe, Mac. Bogdány 113
 Boldizsár Bakczy 226, 238
 Boldizsár Batthyány, Komutan 89
 Boldizsár Bessenyei 116
 Boldizsár Hadnagy 230
 Boldizsár Kós 231
 Boldizsár Nagy 222
 Boldizsár Rákosi 192
 Boldizsár Székel 227
 Boldizsár Udvarhelyi 225
 Boldizsár Veres 232

Boldizsár Veseleny 219
 Boldogassonikáta, Mac. Boldogasszonykása
 44
 Bolyó 131
 Borsód 171
 Borsova 234
 Borşod, Mac. Borsod 10, 90, 158, 169, 186
 Boszulasszvár 66
 Boşnak İsmail Paşa, Budin Paşası 115
 Boyák, Mac. Buják 32, 88, 107
 Bozsika 127
 Böd 132
 Bödöcsfa 127
 Bögöz 208
 Bölçke, Mac. Bölcske 62, 71, 102
 Bölön 229
 Böşörmen, Mac. Böşörmény 52
 Bözöd 221
 Bözödújfalva 221
 Branişka, Mac. Branyicska 188
 Budin Divânı 146, 147
 Budin Meclisi 112
 Budin, Mac. Buda 9, 10, 13, 22-24, 27, 33,
 34, 35, 37, 38, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51,
 54, 59, 60, 61, 63, 65, 69, 70, 75, 76, 82,
 88, 89, 92, 93, 94, 96, 102, 105, 110, 112,
 113, 115, 118, 120, 122, 135, 139, 140,
 146, 147, 148, 157, 159, 163, 167, 175,
 181, 182
 Bugi, Mac. Bugyi 28
 Bulgaristan 172
 Bulgarlar 157
 Büyük Kumanistan, Mac. Nagykunság 52, 70,
 71, 107

C

Canfedâ, Mac. Jászberény 33, 37, 63, 130
 Cenceş, Mac. Gyöngyös 37, 44, 71, 72, 89,
 101, 119, 120, 133, 147, 177
 census 39, 40, 55, 58, 70, 71, 171
census servilis 70
 Cezire-i Kovin, Mac. Ráckeve 32, 63, 75, 88,
 89, 145, 177
 Chieb 220
 Chiomortán 227
 Cibrefalva 220
civitas 160
colonus liberae migrationis 176

comes 21, 29, 30, 186, 190-192, 194
comes parochialis 21
 comes 21, 29, 186-188, 190-192, 194
comes parochialis 21
comitatus 8, 21, 31-32, 35, 38, 44-47, 49-53,
 57, 59-62, 65-67, 72-74, 76, 80-81, 89-90,
 92, 101-104, 106, 109, 112-124, 127-128,
 130-132, 137, 148, 155-158, 160-163,
 167, 169, 174-177, 184-193, 195, 197,
 216, 248
condominium 156
contractualist 176
conventus 192, 194
conventus requisitor 194
 Csáky Ailesi 189
 Csávoly 171
 Csehérdfalva 222
 Csekefalva 221
 Csernáton 218
 Csicsó 233
 Csík 224
 Csíkszék 204, 243, 244
 Csíkszentsimon 218
 Csíkszereda 197, 208
 Csipszépvíz 159
 Csoknya 131
 Cudaballa 118
curialis 124-127
 Czehi 122
 Czizér Mihályné 232
 Czókaku 92
 Czymortán 234

Ç

Çakvâr, Mac. Csákvár 89
 Çanâd, Mac. Csanád 21, 48, 80, 101, 102, 128,
 134, 137, 138, 158, 161, 163, 167
 Çanârd, Mac. Csanárd 103
 Çâni, Mac. Csány 45, 124
 Çepel, Mac. Csepel 32, 63, 132
 Çerdi, Mac. Cserdi 55
 Çerepvâr, Mac. Cserépvár 89
 Çetnek, Mac. Csetnek 63
 Çonkatoron, Mac. Csonkatorony 70
 Çonrâd, Mac. Csongrád 21, 32, 45, 46, 48, 72,
 73, 80, 102, 130, 137, 161, 163
 Çüç, Mac. Csúcs 66, 68

D

Dab 28
 Daczó László 230
 Dália 219
 Dalmi Ailesi 195
 Dalnak 226
 Dámfalva 235
 Dánfalva 235
 Dániel Demeter 224
 Darány 131
 Dávid Ungnád, Eğri Komutanı 57
 Deák Gáspár 229
 Deák István 226, 230, 233, 234
 Deák János 226, 229, 231
 Deák Márton 226, 229, 231
 Deák Mihály 230
 Deák Tamás 230, 231
 Debreçin, Mac. Debrecen 13, 118, 142, 158,
 161, 164, 174, 175, 177, 184, 194
 Debró 72, 125
decimator 162
 Décsfalva 219
 Dej, Mac. Dés 52, 137, 192
 Delne 220, 234
 Demeterfalva 224
 Demeter Godán 127
 Demeter Nyújtódi 221
 Dencsháza 127
 Dénes Hasságy, Praefectus 30
 Dereçke, Mac. Derecske 122
 Ders 208, 219
 Desna, Mac. Désznya 51, 66
 Deszni 142, 188
 Deva, Mac. Déva 188
 Dévaványa 120, 126
 Dezna, Mac. Dézna 142
 Diş-Solnik, Mac. Külső-Szolnok 35, 37, 45,
 46, 72, 101, 115, 116, 118, 119, 120, 121,
 124, 169, 248
dica 31, 36, 44, 46, 61, 70, 80
dikator 30
 Dinnyeberki 127
 Diósgyőr 89
 Dîvân-ı Hümâyûn 9-12, 14, 20-22, 26, 38, 43,
 46, 50, 55, 59, 64, 67, 69, 79, 81, 85, 91,
 93, 105, 106, 111, 120, 134, 138, 143, 145,
 147, 150, 152, 164, 181, 182, 186, 198
 Divin, Mac. Diveny 90

- Dobófalva 214, 223
 Doboka 83, 191
 Doboz 153
 Dohna 114
dominus 107
 Domokos Imecs 233
 Domoni, Mac. Domony 28
 Domoszló 125
donatio 165, 166, 170
 Donbó, Mac. Dombóvár 75
 Dorog 52, 62
 Döbrököz 38, 75
 Dömsöd, Mac. Dömsöd 115
 Drágffy Ailesi 184
 Drava 37, 38, 56, 76, 77
 Dreno 117
 Dunapataj 124
 Dunaszentgyörgy, Mac. Dunaszentgyörgy 60, 62
 Durdoş, Mac. Györgyös, 131
- E**
- Eçed, Mac. Ecséd 51, 69, 154, 186
 Eflák 20, 48, 51, 134, 154, 184
 Eflák Prensliği 172
 Ege 219
 Egerbócs
 Egerfarnos 125
 Egerpatak 230
 Egersek, Mac. Egerszeg 91
 Egreskăta, Mac. Egreskăta 44
 Eğri Piskoposluğu 31
 Eğri, Mac. Eger 11, 31-37, 39, 47-49, 54, 57-59, 65, 70-72, 75, 77, 89, 90, 95, 106, 108, 114, 115, 129, 130, 133-136
 Eğrivâr, Mac. Egervár 91
 Elösallás, Mac. Előszállítás 71
 Emlöstöny 153
 Endre Tár 117
 Endred, Mac. Endréd 62, 63
 Énlak 223
 Énlaka 223, 224
 Enyingli 122
 Erdeiş, Mac. Erdőhegy 67
 Erdel Belgradi Piskoposluğu 185
 Erdel Belgradi, Mac. Gyulafehérvár 48, 52, 69, 135, 185, 187, 192, 193, 195, 208
 Erdel Devleti 182
 Erdel Dîvânı 187
 Erdel Hükümdarı 9, 48, 51, 67, 72, 85, 87, 88, 93, 133-137, 141, 169, 172, 174, 189
 Erdel Hükümdarlığı 9, 50, 51, 64-66, 69, 78, 86, 87, 137, 143, 168, 169, 181-183, 185, 187-189, 196, 197
 Erdel Meclisi 184, 186, 192, 198
 Erdel Protestan Kilisesi 186
 Erdel Voyvodası 181
 Erdel Voyvodası 69
 Erdel, Mac. Erdély 9, 10, 14, 19, 20, 24, 26, 47, 48, 50-52, 54, 64-69, 72, 76, 78, 82, 83, 85-88, 93, 106, 114, 117, 120, 126, 133-141, 143, 148, 154, 159, 168, 169, 171, 174, 175, 181-192, 194-199, 203, 207, 215, 216, 247
 Erdőtelek 125
 Eresztevény 230
 Erk 124
 Ermeniler 157, 158
 Ernest, Avusturya Arşidükü 63
 Erzsébet Aszalay 118
 Erzsébetváros 159
 Eski Budin Meclisi 78
 Eski Budin, Mac. Óbuda 35, 75, 78, 79
 Estergon, Mac. Esztergom 33, 38, 49, 69, 73, 75, 79, 83, 89, 102, 159, 160
 Esterházy Ailesi 107, 131
 Esztelnek 227
 Ete 54
 Etéd 223
 Eugen, Savoy Prensi 163
 Evanjelik Kilisesi 187
exemptio 193
 Eyalet Dîvânı 107
- F**
- Façet 50, 69
 Fad, Mac. Fadd 60
faktor 29, 30
familiaris 87
 Fancal 225
 Farcád 223
 Farkas Alárd 208
 Farkas Alia 219, 222, 242
 Farkas Báthory 185
 Farkas Gálffy 210
 Farkas Kamuti 210, 226-229, 231
 Farkas Lászlófi 66

- Farkas Legyel 80
 Farkas Petki 233
 Farkaslaka 211, 212, 224
 Farkasné Petki 211, 233, 243, 244
 Farnoş, Mac. Farnos 28
 Fegyvernek 126
 Fehér 117
 Fejérvíz 128
 Fekete-Körös, Mac. Fekete-Körös 51
 Feldoboly 230
 Felgö, Mac. Felgyő 45
 Fellak 134
 Felnîmet, Mac. Felnémet 36, 72
 Felsőboldogasszonyfalva 220
 Felsőcernáton 226
 Felsőtorja 226
 Felsővadász 189
 Fenyéd 225
 Fényszar 107
 Ferdinand (I.) 32, 39
 Ferdinand Nogarola 63
 Ferenc Alard 220
 Ferenc Bajony 185
 Ferenc Balási 208, 210, 220, 223, 239, 240, 242, 245
 Ferenc Bartalis 235
 Ferenc Benchér 210, 218, 221, 222, 239
 Ferenc Beniczky 104
 Ferenc Bernáld 226, 237, 243
 Ferenc Borbély 192
 Ferenc Botka, Komutan 66
 Ferenc Cheriek 232
 Ferenc Chiomortani 227
 Ferenc Csiszér 235
 Ferenc Czerjek 232
 Ferenc Czomortani 227
 Ferenc Daróczy 188
 Ferenc Deák 234
 Ferenc Demeter 221
 Ferenc Dobóczy 138
 Ferenc Domokos 238
 Ferenc Donáth 227, 228, 232, 237
 Ferenc Fancali 224
 Ferenc Farkas 204, 208, 210, 217, 219, 220, 239, 241
 Ferenc Fondor 211
 Ferenc Gálfi 223, 241
 Ferenc Gáspár 222, 240
 Ferenc Gécz 231
 Ferenc Gémes 32
 Ferenc Geszty, Başkomutan 187
 Ferenc Gyulay, Varadin Yardımcı Komutanı 193
 Ferenc Illies 231
 Ferenc Kornis 191, 204, 210, 212, 214, 217-221, 239-242, 245
 Ferenc Köncze 226
 Ferenc Lacz 231
 Ferenc Literáti 224
 Ferenc Markos 234
 Ferenc Mihály 222, 239
 Ferenc Miklós 214, 222
 Ferenc Mikó 208, 235, 236, 244
 Ferenc Morgay 32
 Ferenc Nádasdy 104
 Ferenc Nyáry, Eğri Komutanı 71
 Ferenc Orbán 213
 Ferenc Pálffy 210, 213, 221, 223, 224, 239, 241, 245
 Ferenc Petki 208
 Ferenc Rákóczi (I.), Erdel Hükümdarı 122
 Ferenc Rákóczi (II.), Erdel Hükümdarı 172
 Ferenc Rethy 233
 Ferenc Sántha 230
 Ferenc Sigmond 233-235
 Ferenc Simien 220
 Ferenc Szegedi, Officiolatus 32
 Ferenc Tombold 223, 240
 Ferenc Végh 226
 Ferenc Wesselényi, Macar Kralı Nâibi 108, 117, 188
 Ferencné Szacsvai 237
 Ferencné Zacsvai 227
 Ferencszállás, Mac. Ferencszállás 45
 Feyîr, Mac. Fejér 38, 92, 102
 Fileghâza, Mac. Félegyhâza 44
 Filek, Mac. Fülek 37, 38, 49, 52, 72, 76, 79, 80, 88, 89, 90, 95, 96, 108, 110, 111, 117, 118, 119, 121, 123, 128, 129
 Filiş, Mac. Fiatfalva 208, 221, 222
 fiskus 185
 Fjodor Dorohin 9
 Fogaras, Mac. Fogaras 189, 195, 225
 Fok 127
 Fokorú 126
 Fonyód, Mac. Fonyód 77
 Fót 123
 Födvâr Manastırı 157

Födvár, Mac. Dunaföldvár 63, 71
 François (I.), Fransa Kralı 9
 Frenc Benchér 222
 Fryderik Zavor 235
 Futásfalva 227
 Füged 124
 Füle 217

G

Gábor Babós 233
 Gábor Bakos 77
 Gábor Báthory, Erdel Hükümdarı 134, 186,
 190, 194, 197, 198, 200, 209, 215, 216
 Gábor Bethlen, Erdel Hükümdarı 25, 48, 50-
 52, 86-88, 118, 134, 136-139, 141-144,
 182, 186, 188, 189, 190, 192, 194, 197-
 210, 216, 241
 Gábor Forró 231, 233
 Gábor Nyéky, Arzuhálci 108-111
 Gábor Szölösi 192
 Gábor Zonda 231
 Gáborné Mikes 229, 233, 238
 Gadány 131
 Gagy 221
 Garam 38, 53
 Gáspár Barolthi 229
 Gáspár Benkő 229
 Gáspár Bölöni 229
 Gáspár Drágffy 185
 Gáspár Göncruszkai Kornis 187
 Gáspár Incze 236
 Gáspár Jánoky 117
 Gáspár Kalmár, Başyargıç 149
 Gáspár Kornis, Hust Komutanı 192
 Gáspár Kövér 228, 237
 Gáspár Lészay 224, 239
 Gáspár Mágocsy, Göle Serdarı 24
 Gáspár Szuhay 200
 Gáspár Tassy 76
 Gáspár Török 225
 Gáspárné Illieri 229
 Gelu, Mac. Gyalu 115, 190, 194
 Gençi, Mac. Gencsi 91
 Geréb György 232, 234
 Gerébné Ferencz 230, 231
 Gerge, Mac. Györgye 44
 Gergely Bornemissza, Eğri Komutanı 58
 Gergely Böğözi 220

Gergely Chiender 225
 Gergely Deák 235
 Gergely Dienes 224
 Gergely Gál 230
 Gergely Gurzó 236
 Gergely Henter 229
 Gergely Josa 229
 Gergely Káza 120
 Gergely Kenyeres 238
 Gergely Kovács 229
 Gergely Nagy 115, 122, 221, 222
 Gergely Palla, Atlı Ispán 107
 Gergely Sigmond 228
 Gergely Szabó 204
 Gergely Tehenes, Başyargıç 135
 Gerla, Mac. Szamosújvár 52, 159
 Germat, Mac. Gyarmat 88, 90, 104, 113
 Geröcsifalva 234
 Geryen, Mac. Gerjen 60
 Gesteş, Mac. Gesztes 105
 Gidófalva 232
 Giorgio Basta, İmparatorluk Generali 82, 154,
 174
 Giyön, Mac. Gyón 44
 Gomba 45
 Göya, Mac. Győja 45
 Göle, Mac. Gyula 21, 24, 31, 48-52, 54, 58-60,
 64-66, 71, 96, 113, 134, 135, 139-142, 153
 Göleli Sinan Bey 67
 Gömör 90, 117
 Gömrö, Mac. Gyömrö 45
 Göрге, Mac. Gyergyószentmiklós 159
 Görgény 190
 Görkön, Mac. Györköny 62
 Göröcsfalva 236
 Göröşgál, Mac. Göröşgál 38, 54
 Grábóc Ortodoks Manastırı 155
gratuitus labor 55
 Gurzó János 236
 Güney Macar Ovası 58
 Güns, Mac. Kőszeg 159
 Gyékényes 131
 Gyepes 217
 Gyergely Tusa 238
 Gyergyószék 204, 243, 244
 Györke 128
 Gyöngyöshalász 125
 Gyöngyöspüspöki 125
 Gyöngyössolymos 125

Gyöngyöstarján 119, 125
 György András 226
 György Antalfi 240
 György Balla 240
 György Barrabás 236
 György Báthory 184
 György Bekes 228, 229
 György Benkő 218, 229
 György Bikfalvi 230
 György Bíró 204, 218, 219, 241
 György Bolyki 119
 György Cherjek 232
 György Chioma 227
 György Dáné 213
 György Deák 234
 György Dobos 230
 György Donáth 218, 226-228, 230, 242
 György Földváry 103
 György Fráter, Varadin Piskoposu 185
 György Geréb 231, 235
 György Imre 235
 György Incefi 222
 György István 223, 238
 Györgyi 176
 György Jakab 224
 György Karachi 244
 György Kobai 231
 György Kobori 231
 György Kosa 212, 234
 György Kovács 226
 György Maróthy 210, 223, 239
 György Maróti 222, 223
 György Máté 225, 226
 György Mikó 226, 228, 232, 237, 242, 243
 György Nagy 229
 Györgyné Gyárfás 230
 Györgyné Jánosi 221, 222
 György Orbán 225
 György Ozdi 241
 György Pálfi 241
 György Poos 234
 György Rákóczi (I.), Erdel Hükümdarı 11, 86, 93, 118, 137, 139-142
 György Rákóczi (II.), Erdel Hükümdarı 118, 138
 György Sajti 109
 György Sükösd 238
 György Szabó 231
 György Szegedi 128

György Szentiványi 192
 György Szerémi, Saray Papazı 157, 159
 György Szilly 79
 György Szőke 222
 György Szurkos 228, 237
 György Thury, Palota Serhat Beyi 31
 György Thurzó, Macar Kralı Nâibi 105, 126, 173
 György Tiboldi 224, 225
 György Tolvay, Ózd Komutanı 95
 György Zekel 229
 György Zrínyi, Miklós Zrínyi'nin oğlu 61
 György Zurkos 228
 Gyugy 131

H

Habsburg 9-10, 12, 14, 19-20, 24-26, 33, 38, 51-52, 55, 57, 64, 69, 74, 76, 81-82, 84-86, 97, 111, 113-114, 117, 133, 135, 137-138, 147, 154, 165, 172, 174, 181-183, 187-188, 190
 Hacı Mehmed, Budin Miralayı 115
 Haçova, Mac. Mezőkeresztes 72
 Hadhâz, Mac. Hadhâz 52
 Hadnagy András 234
hajdú 48, 51-52, 82, 84, 88, 94, 115, 118-119, 135, 137, 171-175, 194, 197
 Hajdúújfalu 138
 Halmaj 125
 Hamza Çavuş 57
 Hármaskerület 162
Hármaskönyv 112, 152
 Háromszék 200, 202, 208, 225, 242
 Hartyân, Mac. Hartyán 28
 Hatolyka 228
 Hatvan 34, 38-39, 46, 71, 89, 108, 127, 147
 Hegyszentmiklós 55
 Henter Gergelyné 232
 Herecsény 117
hereditarius 176
 Heresnye 131
 Herman 217
 Heteni, Mac. Hosszúhetény 57
 Heves, Mac. Heves 11, 21, 35, 37, 38, 43, 49, 51, 52, 72, 76, 89, 101, 116-119, 121, 122, 124, 158, 169, 248
 Hırvatistan 155
 Hırvatlar 27, 155

Hidegkút 220
 Hídvég 118, 148
 Hieronymus Łaski 182
 Hird 57
 Hoggya 222, 223
 Holok, Mac. Galgóc 52
 Homokszentgyörgy 131
 Homoródkeméfalva 218
 Homoródújfalva 218
 Hont 38, 51, 83, 90, 106, 117, 130, 148
 Horguk, Mac. Csurgó 63
 Hort 154
 Huge, Mac. Hugye 45
 Hüseyin Paşa, Eğri Paşası 95

I

Ibafa 127
 Iccse 128
 Ikafalva 226
 Illiefalva 230
 Ilona Zrínyi, Kontes 25
 Ilye 225
 Impérfalva 237
 Imre Antal 233-235
 Imre Báthory 185
 Imre Czobor 32
 Imre Fosztó 217, 240
 Imre Gál 230
 Imre Gergely 234
 Imre Koháry 108-110
 Imre Lajos 123
 Imre Liptay, Erdel Elçisi 80
 Imre Thököly 25, 186
 Imre Torda 194
 Imreh Kaitár 149
 Imréné Kelemen 238
 Incze Imecz 233
 Istók Gál 119
 Istók Kele 231
 Istók Kovács 229
 Istók Sillo 229
 István Ágoston 234
 István Almási 217-219
 István Bakó 223, 226, 241
 István Balás 223, 224, 239
 István Balázs 233
 István Balázsdeák 32
 István Bálint 224

István Barta 217
 István Bartó 233-235
 István Barto, Muhtar 213
 István Báthory, Erdel Hükümdarı 65, 67, 192, 194
 István Bedő 231
 István Bethlen, Erdel Hükümdarı 9, 118
 István Bikfalvi 230
 István Bocskai, Erdel Hükümdarı 81, 85, 172, 174, 186, 190, 199, 203, 215
 István Chiomortani 228
 István Csáktornyai 128
 István Csáky, Kuruz Komutanı 188, 189, 191
 István Dako 219
 István Damokos 218, 226, 227, 234, 236
 István Deák 229
 István Dobó, Eğri Praefectusu 31
 István Dóczy, Vâç Komutanı 136
 István Domokos 236, 237, 241, 243
 István Donát 229
 István Egry 117
 István Fekete 240
 István Ferenc 240
 István Ferenczi 239
 István Gyárfás 227, 228, 238
 István Haller 191
 István Hidvégi, Gelu Vaizi 194
 István Hoggiai 223
 István Hós 117
 István Illésházy, Macar Kralı Nâibi 173
 István Illiés 238
 István Illjes 227
 István Imecz 225-228, 242
 István Isak 230
 István Jahocz 226
 István Jakab 227
 István Jankó 229, 231
 István Jánosi 217, 241
 István Járαι 228
 István Kaba 236
 István Kacsó 224
 István Karacsonfalvi 218
 István Károly 237, 243
 István Kelemen 223
 István Kerestaly 235
 István Keresztúri 224
 István Kis 115
 István Koháry 108
 István Komáromi 214, 235, 241, 243

István Kondrácz 227
 István Kövér 226, 233
 István Kun 228, 237
 István Lázár 236, 237, 243
 István Lukács 224
 István Mag 204
 István Magh 239
 István Márk 231
 István Márton 225
 István Matius 227
 István Meszej 220
 István Mihály 237
 István Mikó 232
 István Nagy 228, 237
 István Nyáry 120
 István Oláh 194
 István Orbán 218, 225, 239
 István Pálfalvi 218
 István Pálffy, Uyvar Komutanı 96
 István Pálfi 192
 István Patakfalvi 224
 István Péter 235
 István Péterfi, Arzuhâlcı 199
 István Radoványi 116
 István Réthy 237, 243
 István Sigmond 227, 228, 237
 István Simien 220, 223
 István Simond 228
 István Sturca 122
 István Szalánczy, Erdel Kethüdâsi 9, 139, 140, 142
 István Székely 220
 István Szilágy, Yanova Yardımcı Komutanı 122
 István Szölösi 192, 194
 István Tarhos, Yargıç 153
 István Tétény, "judex civitatis Budensis, notarius locumtenentis" 23
 István Toldalaghy 242
 István Tompa 232
 István Tóth 223
 István Vámos
 István Végh 226
 István Veres 213
 István Werbőczy, Kont 22, 32, 112, 152, 153
 István Zonda 227
 Istvánné Barolthi 229
 Istvánné Lázár 244
 Istvánné Pálfi 241
 Istvánné Sáfár 228

Istvánné Török 226, 227, 233
 Izabella, Kralıçe 185, 187

İ

İbrahim Paşa, Eğri Paşası 77, 142
 İbrahim Paşa, Yanova Paşası 68
 İbrahim Peçevî Efendi 175
 İç-Solnik, Mac. Belső-Szolnok 83, 190, 191
 İlia, Mac. Marosillye 188, 198
 İlok, Mac. Újlak 37
 İnârç, Mac. Inárcs 28
 inspektor 109
 İrşa, Mac. Irsa 28
 ispán 106, 107, 184, 248
 İstanbul, Mac. Konstantinâpoly 24, 38, 50, 59, 65, 87, 88, 139, 143, 150, 159, 175, 182
 İstanbul/Edirne Barış Görüşmeleri, Mac. Konstantinâpolyi Békétârgyalások 38
 İstolni Belgrad, Mac. Székesfehérvár 38, 54, 71, 89, 92, 181

J

Jagiellon (Jagelló) Hanedanlığı 85
 Jakab Bakó, Yargıç 104
 Jakab Demeter 224
 Jakab Dobó 35
 Jakabfalú 199
 Jakabfalva 237
 Jakabné Bartha 227
 Jakusith Ailesi 105
 Jambok, Mac. Zsámbok 45
 Jankó Ailesi 207
 János (I.), Macar Kralı 112, 181, 185
 János (II.), Macar Kralı 187
 János Albert 227
 János Babos 233
 János Balásfi 192
 János Balogh, Binbaşı 195
 János Bardócz 226, 227, 238
 János Báthory 185
 János Baxa 235
 János Béldi 236, 237
 János Bence 217
 János Bene 235, 236
 János Benedek 224
 János Benedekffy 210
 János Benkó 230, 232
 János Bernáld 233, 234, 236

- János Bíró 204, 217, 218, 239, 241
 János Bocskor 244
 János Bodor 227
 János Böjte 230
 János Chiulak 233
 János Christely 236
 János Csákány 221
 János Csetényi 132
 János Dajka 194
 János Deák 213
 János Deák Kristóf 213
 János Deák Pálosi 214
 János Deli 138
 János Demeter 222
 János Dersi 241
 János Dobai 223
 János Donáth 227, 228, 232, 237, 243
 János Draskovich 33
 János Fancsal 211
 János Fejér Vizi 128
 János Fekete 224
 János Gálfi 187
 János Gáspár, Marosszék Komutani 207
 János Geréb 240, 241
 János Gergely 214
 János Gombkötő, Filek Komutani 70, 79, 95
 János Gosztonyi, Erdel Piskoposu 187
 János György 218
 János Hadnagy 225, 226, 230, 233
 János Horváth 33
 János Illies 231
 János Imreh 211
 János Incze 239, 241
 János Istók 226
 János Jankó 229
 János Kacsó 223
 János Kaczio 238
 János Kaitár 149
 János Kak 231
 János Kállay 149
 János Kálnaki 229, 242
 János Kálnoki 229-232, 238
 János Kászoni 237
 János Kedves 236
 János Kelemen 244
 János Kemény 238
 János Kénossi 240
 János Keresteli 223
 János Keresztes 223
 János Kéri, Germat Komutani 113
 János Köles 232
 János Kovács 240
 János Kun 103, 241
 János Lázár 234, 235, 238, 241, 243
 János Lugosy, Lipova Komutani 134
 János Mándy 135
 János Márk 231
 János Mátéfi 220
 János Matis 237, 238, 243
 János Matius 227, 228
 János Mattyas 233
 János Mattys 234, 235
 János Mátyus 227
 János Mihály 211, 227
 János Mózik 121
 János Nadányi 104
 János Nádudvary 134, 194
 János Nagy 194, 220
 János Nemes 227, 229
 János Orbán 214, 218, 219, 221, 223, 239
 János Pálosi 219, 220
 János Pap 231
 János Pápai 121, 122
 János Péter 235
 János Petki, Udvarhelyszék Generali 200, 207
 János Pető 229
 János Pöczök 127
 János Rácz 128
 János Rádai 241
 János Rápoli 217
 János Sentmártoni 210
 János Sera 230
 János Sigmond 236
 János Silester 230
 János Sófalvi 224
 János Szabó 230
 János Szalai 194
 János Szapolyai, Macar Krali 87, 157, 181, 182, 184, 188
 János Száz 224
 János Székely 221, 224, 225, 240
 János Szentkereszti, Văc Beyi 106
 János Teleki 118
 János Török 184, 219, 224
 János Tót 121
 János Tóth, Varadin Komutani 138
 János Trombitás 120
 János Ürögj 128

János Vágási 222, 223, 239
 János Vajai, Arzuhálci 241
 János Veres 232
 János Vitéz 32
 János Zacsmai 227
 János Zsigmond, Macar Krali 24, 186, 187, 215
 Jánosfalva 219
 Jánosné Chiomortani 227, 228
 Jánosné Csomortán 237
 Jánosné Czeh 226
 Jánosné Ilona Péter 211
 Jánosné Imrefi 229
 Jánosné Kaczio 227
 Jánosné Kemény 228
 Jánosné Nagy 231
 Jánosné Petki 210, 217-220, 222, 223, 225,
 239, 240, 242, 245
 Jánosné Teleki 118
 Jastfalva 219
 Jászárokszállás 107, 108, 125
 Jászfényszaru 117
 Jenőfalva 235, 236
 Jigodin, Mac. Zsögöd 208
 Joannes Rádai 222
jobbationes avitici 204
 József Kászoni 192
Judex Regius 233
 Judit Orlé 120

K

Kadács 222
 Kadicsfalva 225
 Kálmáncsehi 131
 Kálnak 231
 Kaloça, Mac. Kalocsa 23, 88
 Kaloş, Mac. Kolozs 192
 Kaloşmanaştur, Mac. Kolozsmonostor 192,
 194
 Kaloşvár, Mac. Kolozsvár 138, 182, 192
 Kanije, Mac. Nagykanizsa 20, 49, 61, 62, 72,
 91
 Kányád 213, 219
 Kányavár, Mac. Kányavár 91
 Kápolna 222
 Kápolnás Oláhfalva 218
 Kapoş, Mac. Kapos 54, 155
 Kapoşvár, Mac. Kaposvár 155
 Kapoz, Mac. Kapoc 92

Kara, Mac. Kara 45
 Karácsond 121, 125
 Karácsonyfalva 218
 Karáçonsallás, Mac. Karácsonyszállás 71
 Karakaş Mehmed Paşa, Budin Paşası 50, 51
 Karânşebes, Mac. Karânşebes 48, 50-52, 54
 Karczfalva 235, 236
 Karlofça Antlaşması 183
 Karlofça, Mac. Karlóca 12, 183
 Kárpát Havzası 159, 162, 165
 Kárpát, Mac. Kárpát 159, 162, 165
 Kâsım Paşa, Budin Paşası 43
 Kászonfelsesőfalu 236
 Kászonszék 204, 236, 243, 244
 Kaşa, Mac. Kassa 66, 77, 135
 Kata Bartos 233
 Kata Pethó 122
 Katádfa 127
 Katalin Pállfy, Kont Illesházy'nin Eşi 188
 Katymár 171
 Kechet 222
 Kecset 210
 Keçkemét, Mac. Kecskemét 13, 45, 46, 73, 75,
 77, 78, 80, 88, 101-103, 108-110, 123,
 124, 136, 145-147, 152, 164, 169, 177
 Kékbükk 193
 Kelemen Béli, Komutan 199, 230-232, 242-
 244
 Kelemen Boldizsár 230
 Kemlid, Mac. Kömlöd 157
 Kénos 218
 Keresztély Benedek 217
 Keresztúrfalva 221
 Keresztúrváros 221
 Kesend, Mac. Közönd 66
 Kesenye 120
 Keserű 86, 194
 Kézdiszék 225, 237, 243
 Kézdivásárhely 225
 Killyén 231
 Királyi Könyvek, [Krallik Kitapları] 207, 216
 Kisbaczon 195, 218
 Kisborosnyó 232
 Kisfalud 222
 Kisgalambfalva 222
 Kiskaba 126
 Kiskede 222
 Kisköre 126
 Kismarton 159

- Kispéterd 127
 Kissolymos 220
 Kisújszállás 126
 Kişheves, Mac. Kisheves 72, 125
 Kişkunlakháza, Mac. Kiskunlacháza 103
 Kişsállás, Mac. Kisszállás 45
 Kiştür, Mac. Kistúr 106
kleft 172
 Kobádfalva 213, 222
 Koca Sinan Paşa, Sadrazam 69
 Kôka, Mac. Kôka 45, 124
 Kolbászszerék 58
 Komâr, Mac. Kiskomár 49, 91
 Komárom, Mac. Komárom 38, 46, 53, 75, 78,
 83, 90, 102, 103, 115, 121
 Komloş, Mac. Komlósd 131
 Komolló 230
 Kopân, Mac. Koppány 57, 61, 77, 89, 94, 131,
 155, 156
 Kôrispatak 214, 221
 Korlát 176
 Korond 224
 Kôröshegy 131
 Kôröspatak 232
 Korpona 31, 177
 Korud 66
 Kosdér 153
 Kótelek 126
köböl 58, 72
 Kökös 231
 Köpecz 229
 Körös, Mac. Körös 51, 66, 74, 140, 142
 Körü 126
 Kôtegyân, Mac. Ketegyán 67
 Kövest 126
 Közéapajta 229
 Krakov, Pol. Kraków 187
 Krallik Macaristan 34, 247-249
 Krasna, Mac. Kraszna 185
 Kristóf Báthory, Erdel Voyvodası 66
 Kristóf Keresztúry 191, 194
 Kuman-kıpcaklarya, Mac. Kunság 160
 Kumanlar 34, 58, 59, 70, 107, 121, 130, 158,
 160, 173
 Kun Bálint 227
 Kunlayos, Mac. Kunlajos 44
 Kunmije, Mac. Kunmizse 44
 Kurtapatak 227
 Kútfő 131
 Kuvın, Mac. Keve 21, 48
 Küçük Kumanistan, Mac. Kiskunság 46, 70,
 71, 130
 Küküllökeménfalva 225
 Küsmöd 223
 Küsmönd 223
 Küsmöd 223
 L
 Lábad 131
 Ladányszentgyörgy 125
 Lajos (II.), Macar Krali 37, 152, 181
 Lajos Bark, Yeminli Hâkim 78
 Lakompak 113
 László Csáky 189, 194
 László Cseke, Başıyargıç 149
 László Czomortani 227
 László Daczó 229-232, 242
 László Fáy 121
 László Kaptár, Cenceş Başıyargıcı 72
 László Kerecsényi, Zigetvar Komutanı 55
 László Kósa 233
 László Pethő, Keszthely Generali 104
 László Szacsvai 230
 László Zekel 226
 Lâtrân, Mac. Látrány 104, 105, 131
 Lázár Apor 226, 227, 234, 236, 243
 Lazháza, Mac. Lacháza 45
 Lécfalva 207
 Lemhény 228
 Lengyelfalu 224
 Lengyelfalva 218, 225
 Leopold (I.), Kutsal Roma İmparatoru 189
 Lernut, Mac. Radnót 188, 208
 Leva, Mac. Léva 38, 94
 Lézfalva 227
liber baronatus 190
libertinus 113
 Lipova, Mac. Lippa 48, 50, 134, 135, 136, 140,
 142
 Liptov, Mac. Liptó 83
 Lisznyó 230
 Litra, Mac. Nyitra 52, 53, 83, 90
 Lokod 218
 Lőrinc András 223
 Lőrinc Czerjek 232
 Lőrinc Markos 235
 Lőrinc Rákosi 226, 237, 243

Lőrincz Tusa 229
 Lovászhetény 57
 Lövéte 213, 217
 Lugoş, Mac. Lugos 48, 51, 52, 54, 136
 Lukács Boldizsár 218
 Lukács Borzsdolo 227
 Lukács Dávid 224
 Lukács Donáth 228
 Lukács Gedő 240
 Lukács Gergely 214
 Lukács Hadnagy 224
 Lukács Imreh 233
 Lukács Rác 226
 Lukácsné Barrabás 224

M

Macar Divânı 86, 187
 Macar Kamarası 78, 79, 104, 128, 135-137
 Macar Kralı 24, 27, 39, 42, 73, 75, 135, 148, 157, 169
 Macar Krallığı 21, 24, 29, 40, 42, 43, 47, 51, 52, 54, 59, 64, 66, 69, 78-80, 85, 91, 93
 Macar Meclisi 21, 112, 168
 Macar Ovası 19, 51, 53, 54, 64, 74, 80, 133, 160, 161, 163, 169, 171, 173
 Macarlar 11, 20, 25, 47, 63, 65, 89, 96
 Madaraş, Mac. Madaras 235, 236
 Madéfalva 234
 Madoça, Mac. Madocsa 62
 Makád 132
 Makedonlar 157
 Maklâr, Mac. Maklâr 36, 72
 Makó, Mac. Makó 80, 88, 128, 136, 137, 145
 Maksa 225
 Málnás 232
 Malomfalva 224
manumissio 193
 Maramureş, Mac. Máramaros 173, 187, 207
 Marefalva 218, 225
 Margit Henter 229
 Margitta 194
 Mária Zolnay 108
 Márk Horváth, Zigetvar Komutanı 31, 56, 60
 Márkosfalva 229
 Marosszék 207, 241
 Maroš, Mac. Maros 74, 134, 140, 142, 144, 203
 Marthonos 228, 232
 martoloslar 155, 156
 Márton Bodó 237
 Márton Cherjek 232
 Márton Fóris 223, 240
 Márton Kelemen 221
 Márton Literáti 238
 Márton Miklós 204, 240
 Márton Sigmund 204
 Márton Vörös, Şarkad Komutanı 135
 Mártonfalva 229
 Mártonné Lasanczi 232
 Martonos 130, 223
 Martonosfalva 212
 Mátá Szabó 120
 Máté Affa 194
 Máté Alárd 220
 Máté Antos 230, 233
 Máté Feyér 233
 Máté György 212
 Máté Hadnagy 224
 Máté Hegy 229
 Máté Illés 224
 Máté Kelemen 236
 Máté Kovács 241
 Máté Olah 212
 Máté Orbán 213
 Máté Palotka 220
 Máté Pap 236
 Máté Szaczva 230
 Mateovics 171
 Matisfalva 219
 Matius János Kis 227
 Máttra, Mac. Máttra 54
 Máttraalja 124, 125
 Matthias Rofai 232
 Matthias, Baş Prens 86, 182
 Mattyás Hadnagy 235
 Mátyás, Rahip 233
 Mátyás Bél 158, 167
 Mátyás Donát 238
 Mátyás Fosztó 240
 Mátyás Gele 227
 Mátyás Hadnagy 244
 Mátyás Ilyes 240
 Mátyás Ladányi 104
 Mátyás Mihály 240
 Mátyás Sátoki 115
 Mátyás Szabó 223
 Mátyás, Macar Kralı 182

- Mátyás (II.), Macar Kralı 136
Mátyás, Prens 82, 104, 115, 158, 167, 223, 227, 238, 240, 244
Maximilian (I.), Kutsal Roma İmparatoru 181
Maximilian (II.), Kutsal Roma İmparatoru 60, 182
Medesér 218, 220-222
Mediaş Meclisi 201, 206, 207, 209
Mediaş, Mac. Medgyes 200, 202
Mehâdya, Mac. Mehâdia 50
Méhkerék 195
Mehmed Paşa, Budin Paşası 23
Mehmed Paşa, Sadrazam 66
Mehmed Paşa, Solnik Sancakbeyi 24
Menyhártné Pató 235
Menyhért Nagy 210, 217-219, 239, 24
Merçil, Mac. Marcali 131
meritas 170
Mester 149
Mezőmegyer 123
Mezőtúr 120, 126, 149
Mezőtúr Şehir Meclisi 149
Mezőtarkân, Mac. Mezőtárkány 125
Midsen, Mac. Mindszent 126
Mihác András 230
Mihácze Ailesi 230
Mihály Albert 224
Mihály Apafi, Erdel Hükümdarı 184, 194
Mihály Apafi (II.), Erdel Hükümdarı 190
Mihály Árki 23
Mihály Babos 233
Mihály Balás 236
Mihály Balássy 210, 219, 220, 242
Mihály Baróti 217
Mihály Bartalus 222
Mihály Bedó 222, 223, 229
Mihály Benkő, Öğretmen 195
Mihály Csáky 187
Mihály Csordás 108
Mihály Czizér 232
Mihály Damokos 235
Mihály Dániel 200, 207, 208, 210, 217-219, 229, 230, 239, 242, 245
Mihály Deák 226, 238
Mihály Demjén 218
Mihály Dersi 219
Mihály Eördögh 226
Mihály Fábıán 212
Mihály Ferenc 229
Mihály György 235
Mihály Horváth 235
Mihály Ibrány, Varadin Yardımcı Komutanı 118
Mihály Imecz 237
Mihály Jankó 225, 229-231, 233, 237, 243
Mihály Kaczio 240
Mihály Kaniztos 227, 228, 237, 243
Mihály Károlyi 116
Mihály Kedei 211-213
Mihály Kelemen 227, 233-236, 243
Mihály Kenyeres 226
Mihály Király 223
Mihály Kis 115
Mihály Koncz 220
Mihály László 235
Mihály Mihác 226
Mihály Mikó 229, 232
Mihály Nagy 230, 231
Mihály Nemes 226, 238
Mihály Ördög 226, 238
Mihály Pakot 213
Mihály Pataki 231
Mihály Péter 240
Mihály Pokol 231
Mihály Sándor 219
Mihály Silester 229, 232
Mihály Szabó 236
Mihály Szaniszló 222
Mihály Széll 138
Mihály Szöllösy, Varadin Komutanı 136
Mihály Sztáray, Vaiz 172
Mihály Telegdy 185
Mihály Teleki, Kont 96, 118, 134
Mihály Tibald 232
Mihály Toldalaghy, Erdel Elçisi 137, 140, 141, 208, 210, 238
Mihály Tompa 232
Mihály Török 233
Mihály Tóth 241
Mihály Vas 232
Mihály, Eflâk Voyvodası 154
Mihályné Demeter 213
Mihályné Domokos 240, 241
Mihályné Fülöp 226
Mihályné Hadnagy 226
Mihályné Karácsony 223
Mihályné Pálfalvi 223
Mihályné Péterffi 241

Mikebuda 44
 Miklófalva 220
 Miklós Andrassy, General 107, 108
 Miklós Baka 227
 Miklós Becze 226
 Miklós Bedőházi 227, 232
 Miklós Bethlen, Kont 183
 Miklós Bocskai 190
 Miklós Chiomortani 228
 Miklós Csúcsi 66
 Miklós Czeh 228
 Miklós Czerjek 231
 Miklós Czizér 232
 Miklós Dolgos 220
 Miklós Eszterházy 48, 52, 92, 113, 120
 Miklós Forró 233
 Miklós Gávay 192
 Miklós Gyujtó 229-232
 Miklós Kállay 120
 Miklós Keglevich 104
 Miklós Kis 148
 Miklós Kovács 226
 Miklós Mezei 236
 Miklós Mihác 230
 Miklós Mihaelek 108
 Miklós Mikó 232
 Miklós Olah, Estergon Piskoposu 160
 Miklós Orlé 32
 Miklós Pálffy, Macar Kralı Nâibi 73, 75, 78
 Miklós Rákosi 226
 Miklós Salm, Başkomutan 43
 Miklós Sámbokréti 218-220
 Miklós Sárándi 194
 Miklós Semién 210, 239, 241
 Miklós Simien 221, 222
 Miklós Szaniszló 238
 Miklós Székely 234
 Miklós Telegdy 185
 Miklós Tombold 223
 Miklós Vári 238
 Miklós Zalai 56
 Miklós Zaniszló 226
 Miklós Zólyomi 187
 Miklós Zrínyi, Zigetvar Komutanı 20, 31, 57,
 61
 Miklósfalva 125
 Miklósné Barolthi 229
 Miklosné Báthory 185
 Miklósvára 229

Mikó Ferenc 236
 Mikó György 232
 Mikó Mihály 232
 Mikó Miklós 232
 Mikófalva 125
 Mikos Márk 230
 Milota 194
 Miskofça, Mac. Miskolc 177
 Mitiş, Mac. Martonfalva 57
 Modri Kamen, Mac. Kékkő 90, 115
 Mogyoros 219
 Mogyorós 230
 Mohaç, Mac. Mohács 11, 12, 38, 54, 77, 81, 87
 Monok 122
 Monor 44, 104
 Morava 86
 Mózes Imecz 238
 Mózes Székely 208, 239
 Murād (III.) 66
 Muraköz 90
 Mureş 48, 50, 51, 207, 256
 Murtaza Paşa, Budin Paşası 76, 92, 93, 94, 95
 Musa Paşa, Budin Paşası 88
 Musna 219
 Mustafa Paşa, Segedin Sancakbeyi 24

N

Nadány Ailesi 123
 Nadheves, Mac. Nagyheves 72
 Nadkâta, Mac. Csekekâta 44, 103, 104
 Nadkörös, Mac. Nagykörös 10, 44, 101, 120,
 121, 127, 132, 160, 162, 164, 169, 177
 Nádmelléke 127
 Nadtálya, Mac. Nagytálya 36
 Nagy Gergely 231
 Nagyajta 229
 Nagybajom 162, 197
 Nagybátor 125
 Nagygámbfalva 222
 Nagykata 132
 Nagykede 222
 Nagypéterd 127
 Nagyréde 125
 Nagyút 125
 Nagyyáty 127
 Naîmâ Mustafa Efendi 175
 Nânâş, Mac. Nánás 52
 Náprág 117

Nasûhpaşazâde Hüseyin Paşa, Budin Paşası 93

natio Hungarica 183

natio Saxonica 183

natio Siculica 183

Naylak, Mac. Nagylak 134

Nekes 65

Nemeske 127

Niredhâza, Mac. Nyíregyháza 171

nobilis 124-126, 216, 219, 220

notarius 192

Novigrâd, Mac. Nógrád 21, 38, 49, 51, 52, 69, 77, 79, 90, 95, 115, 117, 132

Nyámád 128

Nyáregyháza 44

Nyék 57

Nyírbátor 119

Nyírszó 57

Nyújtód 228

O

occupata bona 55

Ócsa 103, 124

Ócsény 128

officialis 29, 31, 33-35, 146

officiolatus 29, 31, 32

officium 31

Oklánd 218

Olasztelek 217

Oltszem 232

On Beş Yıl Savaşları/1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı 49, 51, 52, 69, 73, 75, 76, 81, 84, 87, 88, 101, 105, 112, 114, 116, 133, 134, 142, 143, 173, 215

oppidium 160

ordinarius 71

Oroszfalu 228

Oroszhegy 225

Oroş, Mac. Oros 118

Oroshâza, Mac. Orosháza 157

Orsolya Kanizsay 188

Orta-Solnik, Mac. Közép-Szolnok 185

Osmanlı 9-15, 19-31, 33-40, 43, 44, 46-60, 63-87, 89-97, 101, 103, 105, 106-108, 111-120, 122, 123, 126-130, 132-152, 154-169, 172-178, 181-183, 185, 186, 193, 198, 247-249

Osmanlı Macaristánu 11-15, 19, 20, 36, 38, 40, 43, 46-49, 51, 52, 54-60, 63-70, 74, 75,

80, 101, 106, 107, 111, 113, 115-117, 120, 122, 123, 127-130, 133-136, 138-141, 143, 148, 150, 151, 158, 165, 169, 177, 247-249

Ostván Mikó 232

Ozdfalva 220

Ozora 38, 131

Ö

Ökörd 127

Ösek, Mac. Eszék 163

P

Paál Thoth 122

pactatim summa 57

Pahşel, Mac. Paks 63

Páka, Mac. Páka 45

Pál Adorján, Arzuhálc 45

Pál Bartalis 220

Pál Esterházy, Mareşal 76, 95, 190

Pálfalva 224, 234

Pál Farkas, Leva Komutánu 94, 132, 236

Pál Gyárfás 207

Pál Kedves 236

Pál Kelemen 224

Pál Kendy, Erdel Elçisi 67

Pál Konia 230

Pál Kovács 224

Pál Malatinszky 117

Pál Márk 231

Pál Márkus 153

Pál Mátéfi 220

Pál Mihácz 227, 228, 237

Pál Mihály 232

Pál Miklós Ugron 218

Pál Nagy 227, 231

Pál Nyári, Varadin Komutánu 134

Pál Rádai 204

Pál Szabólski 108

Pál Székely 222, 239, 240

Pál Tamás Damiáni 237

Pál Török, Varadin Komutánu 136

Pál Túri, Tolna Rektörü 144, 151

Pál Ugron 207, 208, 210, 212, 218, 219, 224, 225, 239, 240, 242, 245

Pál Váralliai 223

Pál Ziczi, Yanikkale Komutánu 92

Palâdiç, Mac. Paládics 45

- Palos 219
 Palota 31, 60, 71
 Pán d 114
 Pankota 66
 Pap Balás, Vaiz 231
 Papmezö, Mac. Papmezö 52
 Paris von Spanku, General 109
 Partium 8, 113, 117, 136, 159, 182, 185-187, 190, 194
 Pásto-Debrő, Mac. Pászto-Debrő 72
 Pásztó 126
 Pata 72, 133
 Pataj 169
 Patakfalva 218
 pazar kasabası 113, 160, 162
 Pázmánd 125
pecunia exercitualis 184
 Peçûy Papaz Meclisi 54
 Peçûy Piskoposluğu 33, 54
 Peçûy Ruhânî Önderler Meclisi 33
 Peçûy, Mac. Pécs 20, 33, 38, 54, 55, 57, 77, 156
 Peçvârad, Mac. Pécsvârad 54, 57
 Pejo Rác, Vali 105
pensio 80
 Perç, Mac. Pércs 52
 Pereg, Mac. Pereg 28, 45
 Pervâne, Subaşı 110
 Peselnek 217
 Peser, Mac. Peszér 28
 Peşte, Mac. Pest 9, 10, 30, 31, 44, 46, 47, 49, 51, 57, 59, 63, 72, 74, 101-104, 109, 114-118, 123, 124, 132, 158, 169
 Péter András 211
 Péter Basa 235, 242
 Péter Battik 121
 Péter Bodor 227, 238
 Péter Both 236
 Péter Chiwdeor 228
 Péter Cseh 237
 Péter Csüdör 238
 Péter Dániel 210, 217, 239, 240, 245
 Péter Donáth 208, 228
 Péter Forró 228
 Péter Gál 204, 218, 240
 Péter Gálfi 222, 233
 Péter Jankó 207, 230, 231
 Péter Kálmán 235
 Péter Keglevics 128
 Péter Koháry, General 105
 Péter Kovács 230
 Péter Kun 227
 Péter Kuthi 231
 Péter Lőrinc 224
 Péter Miklós 231
 Péter Molnos 240, 241
 Péter Orbán 224, 239
 Péter Örzse 121
 Péter Pap 235
 Péter Sándor 226, 233
 Péter Sebe 223
 Péter Somodi 226
 Péter Szenté 213
 Péter Szombatfalvi 213, 241
 Péter Trombitás 148
 Péter Vatai 231
 Péter Veres 227
 Péter Zrínyi 25
 Péterhida 131
 Péterné Mihácz 231
 Péterné Nagy 229
 Péterné Nagy István 147
 Péterné Székely 226, 238
 Pétervásár 126
 Petki Ailesi 211
 Petrovaradin, Mac. Pétervárad 37, 76
 Piliş 73, 101-103, 109, 113, 114, 118, 123, 124, 132, 248
 Pinkafeld, Mac. Pinkafő 132
 Pinseheli, Mac. Pincehely 62
 Pişpek, Mac. Püspökhátvan 117
 Poçmekir, Mac. Pócsmegyer 75
 Pojega, Mac. Pozsega 21, 37, 54, 76
 Pojon, Mac. Pozsony/Bratislava 22, 83, 112, 114, 136, 137, 187
 Pokainé Ar 234
 Poklostó 127
 Polgâr, Mac. Polgár 117
 Polgârdi, Mac. Polgárdi 52
 Polyán 227
 Pongrácz Sennyei 190
 Poroslő, Mac. Poroszló 116, 125
possessionatus 166
 Pôtharastya, Mac. Pótharasztya 44
potior 109
 Pölöske, Mac. Pölöske 91
praedium 193
praefectus 29

primipilus 196, 199, 204-210, 215, 217-226, 229-235
primor 199, 204, 210, 214-218, 225, 226, 233, 234, 241
priores 196
processus 31, 177, 178
proscriptio 198
provisor 194
 Putnok 89

Q

qui nomine Communitatis tenentur, simplices scilicet et subditi aliorum 196

R

Rácskevi 132
 Ráday András 117
 Rákóczi Ailei 189
 Rákóczi Bágymszlik Savaşı 163
 Rákos 52, 235, 236
 Ravafalva 214
 Rawa 220
 Recsenyéd 218
 Recsk 119, 126
 Remete 217
repeticio 116
requisitor 192
 Rétthy 230
 Rhédey Ferenc, Erdel Hükümdarı 189
 Rimabrezó 117
 Rimas-zombat, Mac. Rimaszombat 178
 Rimavska, Mac. Rimaszécs 117
 Rîvföldvár, Mac. Révföldvár 32
 Rodna, Mac. Radna 188
 Roglatica 171
 Romenler 83, 209
 Rudolf (II.), Kutsal Roma İmparatoru 61, 81, 86, 154
 Rugonfalva 221

S

Sabolç, Mac. Szabolcs 49, 52, 83, 116, 173
 Sabotka, Mac. Szabadka 89, 164, 171
 Sajó-Hernád 174
 Sákod 212, 220
 Saksonlar 83, 183, 184, 209
 Salanta, Mac. Szalonta 65
 Samartin, Mac. Pannonhalma 33, 127

Sámbokrét 218
 Sámuel Alia 210
 Sándor Apor 226
 Sándor Bakács 122
 Sándor Baróti 229, 233, 238
 Sándor János 236
 Sándorfalva 218
 Saniob, Mac. Szentjobb 52
 Santovka, Mac. Szantó 32
 Sárfa 228
 Sarvaş, Mac. Szarvas 50, 134
 Sarvaşkö, Mac. Szarvaskő 89
 Sasinkovo, Mac. Ság 44, 128
 Sebini, Mac. Szebény 127
 Sečen, Mac. Szécsény 37, 38, 88, 89, 117, 128
 Segedin, Mac. Szeged 13, 24, 34, 38, 63, 71, 77, 79, 80, 90, 101, 113, 128, 130, 135, 136, 137, 138, 164, 171
 Segesvár Meclisi 199, 205, 215
 Segesvár, Mac. Segesvár 199, 205, 215
 Seglid, Mac. Cegléd 35, 44, 94, 101, 117, 136, 177
 Sekçay, Mac. Szekszárd 38, 54, 77
 Sekçöy, Mac. Szekcső 38
 Sekelistan 196, 204, 206, 210, 213, 215, 216
 Sekeller 173, 183, 184, 195-207, 209-217
 Sele, Mac. Szele 44
 Selefarnoş, Mac. Szelefarnos 44
 Selim (II.) 65
 Selim, Sipahi 109
 Semendire, Mac. Szendrő 137, 189
seminobilis 124, 125
 Senbenedek, Mac. Szentbenedek 194
 Sengröd, Mac. Szentgrót 91
 Seniván, Mac. Szentiván 28, 62, 231
 Senkral, Mac. Szentkirály 45, 218, 225, 231
 Senlörinc, Mac. Szentlőrinc 45, 104
 Senlörinz, Mac. Szentlörinckáta 44
 Senmartin, Mac. Szentmártonkáta 44, 132
 Senmiklôş, Mac. Szentmiklós 45, 128, 132, 152, 234
 Senpâl, Mac. Szentpál 32, 217, 218
 Senpeter, Mac. Szentpéter 102, 103
 Sentamaşkáta, Mac. Szenttamaskáta 218
 Sepeş, Mac. Szepes 76
 Serem, Mac. Szerém 21, 37
serviens regis 195
servitor 87, 194
 Seydi Ahmed Paşa, Budin Paşası 175

- Sirbistan 80, 172
 Sirbobra, Mac. Szenttamás 45, 132, 225, 235, 236
 Sirplar 12, 14, 21, 26, 56, 63, 73, 75, 77, 79, 80, 95, 96, 137, 155-157, 171, 249
 Siegfried von Kollonitsch, Başkomutan 78
 Siget, Mac. Máramarossziget 194
 Sigismund, Leh Kralı 181
 Sigmund Miklós 237
 Sikelhíd, Mac. Székelyhíd 51, 118
 Siklód 223
 Silvester András 231
 Simánd 177
 Simenfalva 222
 Simon Forgács, Tuna Başkomutanı 35
 Simon Péchi 208, 210, 212
 Simon Sipos 237
 Simon Szász 212
 Sinan Paşa, Sadrazam 74
 Sinkota, Mac. Cinkota 104
 Sirem, Mac. Szeremség 37, 76
 Slavlar 80, 145, 154, 171
 Slovaklar 14, 116, 171
 Sobosló, Mac. Szoboszló 52
 Sófalva 224
 Sokullu Mustafa Paşa, Budin Paşası 59
 Solnik, Mac. Szolnok 24, 34, 39, 47, 48, 59, 94, 140
 Somkerek 140
 Speyer Antlaşması 182
 St. István, Macar Kralı 152
 St. László, Macar Kralı 152
 subaşı 33, 34, 96, 108, 109, 110, 144, 145, 147
subsidiüm 21
summa 62, 104, 129, 130, 133, 139, 141
summarius extractus 62
 Sükö 218, 219, 221, 223
 Süleyman (I.) 22, 23, 37
 Sümeg 59
szabados 106, 107
 Szabadszállás 130
 Szacsva 230
 Szada 116
 Szakmár 65
 Száldobos 218
 Szalkszentmárton 124
 Szárazajta 230
 Százberek 125
 Százezyház 138
 Szécssziget 91
 Szegedi 48, 127, 135
szék 196, 202, 213, 216
 Székelyszállás 220
 Szemeria 232
 Szenmihályfa 127
 Szent Zsigmond Papaz Meclisi 54
 Szentábrám 221
 Szentdamokos 235
 Szentdemeter 220
 Szentdénés 127
 Szentdomokos 125, 236
 Szentegyházás Oláhfalva 218
 Szentélek 227
 Szentersébet 125, 127, 221
 Szentgyörgy 231
 Szentjakab 126
 Szentkatolna 228
 Szentlászló 219
 Szentlélek 213, 225
 Szentmárton 217-219
 Szentmihály 212, 222-224, 233
 Szény 176
 Szépvíz 234
 Szigeth 127
 Szigliget 57
 Szinye 194
 Szolokma 223
 Szombatfalva 225
 Szotyor 231
 Szögliget 176
 §
 Şamoşkes, Mac. Sámolykeszi 65
 Şâp, Mac. Sáp 115
 Şâri, Mac. Sári 44
 Şarkad, Mac. Sarkad 50, 51, 65, 118, 134, 136, 142
 Şebeş, Mac. Sebes 51
 Şebeşvâr, Mac. Sebesvár 52
 Şeşes, Mac. Segesd 131
 Şepeş Kamarası 135
 Şepeş, Mac. Sepes 135, 188
 Şiklôş, Mac. Siklós/Soklyos 23, 38, 54, 55, 156
 Şimontorna, Mac. Simontornya 38, 62, 63, 77, 89, 102
 Şiroke, Mac. Sirok 89
 Şöimi, Mac. Solyomkő 52, 194

Şolt, Mac. Solt 31, 45, 46, 74, 101-103, 109,
115, 118, 123, 124, 132, 248
Şomogi, Mac. Somogy 38, 46, 61, 72, 80, 81,
102, 118, 122, 128, 131, 162
Şomogivár, Mac. Somogyvár 131
Şomyó, Mac. Somlyó 52, 185
Şopron, Mac. Sopron 155, 158, 159, 187
Şoymuş, Mac. Nagysolymos 220
Şöreg, Mac. Sőreg 44
Şurân, Mac. Surány 35

T

Tamás Bak 228
Tamás Benedekffy 210, 221, 239
Tamás Borsos 143, 208, 223
Tamás Bosnyák, Filek Komutani 76, 81, 129
Tamás Elekes 228
Tamás Forró 233
Tamás Gyujtó 232
Tamás Hegedüs 114
Tamás Incze 237
Tamás Jánosi 220
Tamás Kis 148
Tamás Kovács 229
Tamás Máté 225
Tamás Matis 237
Tamás Matius 227
Tamás Miklós 238
Tamás Nádasdy, Komutan 30, 59, 188, 189
Tamás Nagy 229
Tamás Nemes 241
Tamás Nyerges 231
Tamás Palásthy 117
Tamás Sáros 153
Tamás Somodi 226
Tamás Szabó 230
Tamás Szobi 104
Tamás Tiboldi 239, 241
Tamás Veres 234
Tamásné Bod 226
Tamás, Mac. Tamás 65, 131
Tamási, Mac. Tamási 38
Tápe, Mac. Tápe 62, 90, 130, 136
Tápiósenmarton, Mac. Tápiószentmárton 44
Tápiószecső 117
Taplocza 234
Tarcsafalva 224
Tarkân, Mac. Tarján 133

Tárkány 72
Tarna 125
Tarnalelesz 125
Tarnaméra 125
Tarnaörs 125
Tarnazsadány 125
Taş, Mac. Tass 45, 124
Tata 46, 89, 159
Tatarlar 71, 74, 81, 82, 117, 118, 161, 162
Tatársenmiklós, Mac. Tatárszentmiklós 71
Taut, Mac. Feltót 66
taxa 127, 139, 177, 178
Telegd 218
Telekfalva 219
Telgdibaczon 218
Temeş, Mac. Temes 21, 48, 51, 60, 96, 105,
148
Temeşköz, Mac. Temesköz 21, 48, 51, 60, 96,
105, 148
Tenk 125
Tenyő 126
Thamás Demién Pál 226
Tımyşvâr, Mac. Temesvár 12, 48, 50, 60, 66,
67-69, 134, 137, 139, 140, 142, 143
Tırnava, Mac. Tarnóca 131
Tibold 225
Tihany 129
Timafalva 221
Tiryaki Hasan Paşa, Budin Paşası 105
Tisa, Mac. Tisza 38, 43, 44, 46-48, 51, 54, 58,
59, 64, 65, 76-79, 101-103, 126, 127, 134-
136, 143, 145, 151, 161, 174
Tiszabó 126
Tiszabura 126
Tiszaföldvár 126
Tiszajenő 126
Tiszanána 126
Tiszaptüspöki 121, 126
Tiszaroff 126
Tiszasüly 126
Tiszaszajol 126
Tiszaszalók 126
Tiszaszöllős 126
Titel, Mac. Titel 37, 76
Tokay, Mac. Tokaj 48, 51, 65, 85, 136, 181
Tolna Şehir Meclisi 148
Tolna, Mac. Tolna 32, 38, 46, 54, 60-62, 64, 75,
81, 88, 89, 101, 102, 107, 128, 131, 144,
145, 155-157, 163

Tolnaszentgyörgy 62
 Tomas-Mamik 65
 Toppolz, Mac. Tapolca 32
 Torda 113, 123, 192
 Tordatfalva 224
 Torna 90, 176
 Toruntál, Mac. Torontál 21, 37, 48, 60, 80
 Töseg, Mac. Tőszeg 45
 Tótfalu, Mac. Tótfalu 113
 Tóth György, Öğretmen 195
 Tótszentmiklós 131
 Tököl 132
 Törtel, Mac. Törtel 45, 71
Tripartitum 152, 153, 262
 Trnava, Mac. Nagyszombat 112, 148, 159, 256
 Tuna, Mac. Duna 35, 38, 43, 44, 46-48, 51, 54, 56, 58, 59, 61, 64, 71, 74, 76, 77, 80, 86, 101-103, 127, 128, 136, 137, 145, 155, 163, 174, 249
 Tunaveçe Divânı 103
 Tunaveçe, Mac. Dunavecse 103
 Tura 116
 Tura Gölü 116
 U-Û-Ü
 Udvarhely 88, 208, 210, 218-220
 Udvarhelyszék 200, 203, 204, 207, 209, 217, 239, 240, 242, 245
 Ugoça, Mac. Ugocsa 83, 85, 161, 173
 Ugra 125
 Újszáz 124
 Újszékely 221
 Ulahlar 61, 212
una eademque 29, 166
 Ung 173
unius sessionis 166
Universitas Siculorum septem sedium Siculicalium 196
urbarium 176, 177
usus 176, 177
 Uyvar, Mac. Érsekújvár 26, 52, 96, 102, 105
 Úyvár, Mac. Újvár, (Temeş eyaleti) 105, 148
 Uzon 231
 Uri, Mac. Uri 45
 Úyfaloba, Mac. Újfalu 44, 221, 236
 Űsás, Mac. Újszász 45
 Üveys Paşa, Budin Paşası 35

V

V. Karl 39
 Vacsárcsi 233
 Văç, Mac. Vác 49, 50, 51, 54, 60-63, 73, 78, 88, 103, 106, 115, 116, 136
 Vaç, Mac. Vács 28, 45
 Vadaş, Mac. Vadas 28, 219
 Văg, Mac. Vág 53
 Vágás 214, 223
 Valkó 21, 37
 Valpö, Mac. Valpó 38
 Vámosgyörk 125
 Vămoş, Mac. Vámos 52
 Vapö, Mac. Vapó 23
 Vărad, Mac. Nagyvárad 96, 119
 Varadin Katedrali 184
 Varadin Piskoposluğu 184
 Varadin Ruhânî Meclisi 185
 Varadin, Mac. Vár 19, 26, 51, 52, 64, 65, 67, 96, 118, 134, 136-138, 184, 185, 187, 192-194, 197
 Váralja 117
 Váralliai 224
 Váraszó 125
 Varbók 117
 Várday Pál, Kral Vekili 43
 Vardofalva 234
 Vardotfalva 235
 Vargiş, Mac. Vargyas 200, 217
 Városfalva 218
 Vârşan, Mac. Vársány 151
 Vas 42, 90, 155, 161, 256
 Vasvar (Vasvár) Antlaşması 26
 Vasvar, Mac. Vasvár 26
 Văşârel, Mac. Hódmezővásárhely 80, 134, 137
 Vaşaş, Mac. Vasas 57
 Vata 117
 Vécke 219
 Veczke 220
 Veç, Mac. Vécs 45
 Veçe, Mac. Vecse 190
 Vegleş, Mac. Végles 38
 Vencsellő 116
 Venyim 62, 71
 Verpelét 125
 Verteş, Mac. Vértes 105
 Veszprîm, Mac. Veszprém 38, 46, 63, 69, 79, 117, 128

Vezekény 126

Világos, Mac. Világos 51, 66, 134

Világosvár, Mac. Világosvár 51

Vitaliusné Czerjek 232, 233

Viyana = Beç 12, 69, 79, 85, 86, 91, 163, 181

Viyana Barış Antlaşması 91

Viyana Barışı 85

Viyana Kongresi (I.) 181

Vladislav (II.), Macar Kralı 181

Vrakon, Mac. Várkony 57

W

Wesselény Ailesi 189

Y

Yanikkale, Mac. Győr 10, 31, 69, 71, 74, 89, 90, 92, 102, 108, 127, 155, 159

Yankovác, Mac. Jankovác 89

Yānoşhida, Mac. Jánoshida 45, 57, 124

Yanova, Mac. Jenő 50, 51, 52, 66, 67, 68, 118, 122, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 142

Yaş, Mac. Jász 34, 58, 70, 71, 107, 121, 130, 158

Yāsapāt, Mac. Jászapáti 108

Yazgiya, Mac. Jászság 38, 70, 71, 115, 117, 125

Yazkumanistan 70, 162

Yelets, Mac. Jelec 9

Yukarı-Örş, Mac. Felső-Örség 90

Yunanlar 157, 158, 172

Yusuf Paşa, Budin Paşası 34

Yut, Mac. Jut 131

Z

Zágon 207

Zákány 131

Zala 90, 112, 158

Zalán 231

Zamord 122

Zarând, Mac. Zaránd 50, 51, 122, 173, 188

Zatmâr, Mac. Szatmár 49, 69, 83, 85, 134, 161

Zemplin, Mac. Zemplén 49, 83, 90, 158, 173, 186

Zenta 95

Zenta Vakası 95

Zetelak 224

Zetelaka 225

Zigetvar, Mac. Szigetvár 20, 21, 31, 32, 34, 49, 54-58, 60, 61, 77

Zigmond Kornis 188

Zigmond Mikes 225

Zitvatoruk (Zsitvatorok) Antlaşması 79, 86, 87, 169

Zitvatoruk, Mac. Zsitvatorok 77, 79, 86, 87, 169

Zobor, Mac. Zombor 32

Zoltán 22, 24, 39, 53, 84, 151, 158, 159, 168, 170, 184, 185, 232

Zonda Istvánné 231

Zoyom 90, 107, 119, 177

Zsigmond Báthory, Erdel Hükümdarı 67, 69, 133, 190, 215

Zsigmond Forgács 72

Zsigmond Gyalui Torda 24

Zsigmond Kecziethi 241

Zsigmond Kékedi 210, 239, 240, 245

Zsigmond Luxemburgi, Macar Kralı 189

Zsigmond Mikes 225, 242

Zsigmond Rákóczi, Erdel Hükümdarı 78, 186, 189

Zsigmond Sebestyén 229

Macar Belgelerinin İzinden Osmanlı Macaristanı'ndaki İdarî ve Beşerî Dönüşümler, Mohaç Meydan Muharebesi ile son bulan tarihî Macar Krallığı topraklarındaki Osmanlı hâkimiyetinin özelliklerini ve Macarların eski düzen lehine sürdürdüğü nüfuz çekişmelerini etraflı biçimde konu almaktadır. Kitap öncelikle Macaristan'da bina edilen Osmanlı idarî teşkilatlanmasının temel niteliğine ve bunun zaman içinde Macar toplumu üzerinde yarattığı etkilere odaklanmıştır. Macar Krallığı ve Macar toprak sahiplerinin Osmanlı toprak rejimine müdahaleleri ile Macar coğrafyasında vücuda gelen Osmanlı-Macar ortak yaşamının nitelikleri Macar arşiv belgelerinin pence-resinden tahlil edilmiştir. Böylece Osmanlı tarih yazımına yeni bir bakış açısı sunulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki askerî ve sosyo-ekonomik politikalarına ilişkin çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Ancak Osmanlı himayesindeki Macar toplumunun yaşam şartlarının ve eski düzenin varoluş çabasının resmedilmesine yönelik tetkikler bilim insanları tarafından henüz yeterli ilgiyi görmemiştir. H.Ş. Çağatay Çapraz mevcut durumdaki eksiklikleri gidermeye gayret ederek, Macar toprak rejiminin tarihsel vasıflarına, Osmanlı askerî girişimlerinin akabinde geçirdiği dönüşümlere ve toplumun buna karşı gösterdiği reaksiyona yoğunlaşmaktadır. Eser, geleneksel Dîvân-ı Hümayûn hâkimiyet anlayışının coğrafi mesafeden ötürü Macaristan'da sergilediği müsamahaya dair de diri bir anlatım sunmaktadır.

Görülmektedir ki Macar Krallığı, Dîvân-ı Hümayûn ile imzaladığı devletlerarası antlaşmalarla ülke sınırlarını ve Macar aristokrasisinin haklarını garanti altında tutmaya çalışmaktadır. Ayrıca Osmanlı fetihleriyle Macaristan'daki topraklarından kaçmak zorunda kalan; fakat aynı topraklarda vergi de dâhil iktidar pratiklerini uzaktan devam ettiren, hatta bunu Türk beyleri ile "paylaşan" Macar soyluları bulunmaktadır. Nihayet Osmanlı Macaristanı'nda yaşayan serflerinden vergi toplayan, buradaki Macar cemaatlerinin iç işlerine karışan ve zaman zaman serflerin adli meselelerine dahleden toprak beyleri tespit edilmiştir. Mevcut yaklaşımlar bu üçgende irdelenirken Macaristan'daki Osmanlı devrinin siyasî, beşerî ve iktisadî çerçevede anlaşılmasına takaddüm edilmiştir. Geniş arşiv incelemelerine dayanan bu yapıt, Osmanlı Devleti'nin Yeni Çağ'da bir Doğu-Orta Avrupa ülkesindeki varlık mücadelesini analiz etmek isteyenlere önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

